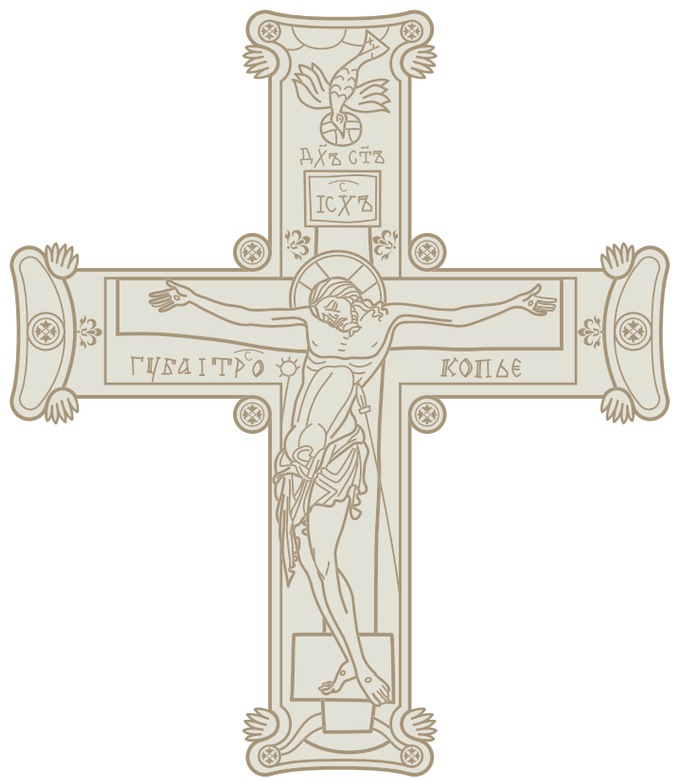

ЛАВРИШІВСЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ XIV СТОЛІТТЯ

УДК 27-247-027.3(477.82/.86)”13”=163.1
Л13

Видання підготовлено за підтримки
Українського культурного фонду

Лавришівське Євангеліє XIV століття.
Л13 Видання факсимільного типу. Дослідження. — К. : Горобець, 2018. — 468 с., іл.
ISBN 978-966-2377-40-8

2009 року видавництвом «Горобець» було започатковано програму «Повертаємо в Україну культурну спадщину», покликану шляхом видань факсимільного типу зробити доступними як науковцям, так і всім, хто цікавиться історією, культурою та мовою нашої держави, середньовічні рукописні пам’ятки, що знаходяться поза межами України. Багато ілюстроване Лавришівське Євангеліє XIV ст., що зберігається в Національному музеї в Кракові (Польща), є одним із таких видань. Кодикологічні, палеографічні, текстологічні, мистецтвознавчі та мовознавчі дослідження, здійснені українськими та польськими науковцями, що супроводжують це видання, дозволяють пов’язати створення цього пергаменного кодексу, який отримав подальше життя у Лавришівському монастирі (Білорусь) і від якого здобув цю назву, зі становленням православ’я та литовсько-руської писемності у Великому князівстві Литовському, яка розвивалася за галицько-волинською писемною традицією (Україна). Пам’ятка є цінним джерелом української мови.

In 2009, the Gorobets Publishers initiated a program “Returning the Cultural Heritage to Ukraine,” called upon, by means of facsimile editions, to make available, for both scholars and all those interested in the history, culture and language of our state, the medieval manuscript monuments that are kept beyond the borders of Ukraine. A richly illustrated 14th c. Lauryshava Gospel, which is kept at the National Museum in Krakow (Poland), is one of such editions. The codicological, paleographic, textual, artistic and linguistic researches, carried out by the Ukrainian and Polish scholars whose articles supplement this edition, enable to connect the creation of this parchment codex, which further was kept at the Lauryshava Monastery (Belarus) and hence is its name, with the establishment of Orthodoxy and of the Lithuanian-Russian written language of the Great Lithuanian Kingdom, which developed according to the Galician-Volynian writing tradition (Ukraine). This monument is a valuable source of the Ukrainian language.

У 2009 годзе выдавецтвам “Горобець” была заснавана праграма “Вяртанне ў Украіну культурнай спадчыны”. Шляхам выданняў факсімільнага тыпу сярэднявечных рукапісных кодэксаў, якія захоўваюцца па за межамі Украіны, выдавецтва дае магчымасць, як навукоўцам, так і ўсім, хто цікавіцца гісторыяй, культурай і мовай нашай дзяржавы, дакранутыся да сапраўдных сведкаў часу, пэрлін гістарычна-мастацкай спадчыны. Лаўрышаўскае Евангеліе, аздобленае вялікай колькасцю каштоўнейшых ілюстрацый, датуецца XIV ст. і захоўваецца ў Нацыянальным музеі ў Кракаве (Польша). Сваю назву памятнік атрымаў ад Лаўрышаўскага манастыра, буйнейшага духоўнага цэнтра Беларусі часоў фарміравання Вялікага княства Літоўскага, дзе апыніўся рукапіс. На працягу доўгага часу гэты твор цікавіць спецыялістаў у галіне кадыкалогіі і палеаграфіі, мастацтвазнаўства, тэксталогіі і мовазнаўства. Факсімільнае выданне суправаджаюць артыкулы ўкраінскіх і польскіх навукоўцаў. Іх даследаванні дазваляюць сцвярджаюць, што паходжанне гэтага пергаментнага кодэкса звязана са станаўленнем праваслаўя та літоўска-рускай пісьменнасці, якая развівалася ў галіне галіцко-валынскай традыцыі (Украіна). Памятнік з’яўляецца каштоўнейшай крыніцай украінскай мовы.

2009 metais leidykla „Gorobec“ pradėjo programą „Grąžinam į Ukrainą kultūros paveldą“, kuri, ruošdama faksimilinio tipo leidinius, užsibrėžė mokslininkams ir visiems, besidomintiems mūsų valstybės kultūra ir kalba, padaryti prieinamus už Ukrainos ribų esančius viduramžių rašytinius paminklus. Iliustruota XIV amžiaus Lavriševo Evangelija, saugojama Krakovo (Lenkija) Nacionaliniame muziejuje, ir yra vienas iš tokių leidinių. Kodikologiniai, paleografiniai, tekstologiniai, menotyriniai ir kalborytos darbai, kuriuos paruošė Ukrainos ir lenkų mokslininkai ir kurie lydi minėtą leidinį, leidžia susieti šį pergamentinį kodeksą – jis įgavo tolimesnį gyvenimą Lauriševsko vienuolyne (Baltarusija), kuris davė šį pavadinimą – su pravoslavų tikėjimo ir Lietuvos didžiosios kunigaikštystės lietuvių-rusų raštijos įsitvirtinimu, kuris vystėsi Galicijos ir Volynės (Ukraina) raštijos tradicijomis. Šis paminklas yra vertingas viduramžio ukrainiečių kalbos šaltinis.

W 2009 r. wydawnictwo «Horobec» uruchomiło program „Wracamy do Ukrainy dziedzictwo kulturowe”, wezwany przez publikacje faksymilowe udostępnić naukowcom i wszystkim zainteresowanym historią, kulturą i językiem naszego kraju średniowieczne zabytki rękopiśmienne, które znajdują się poza granicami Ukrainy. Bogato ilustrowane Ławryszewska Ewangelia XIV wieku, przechowywana w Muzeum Narodowym w Krakowie (Polska), jest jedną z takich publikacji. Kodykologiczne, paleograficzne, tekstologiczne, sztukoznawcze i językoznawcze badania podejmowane przez ukraińskich i polskich naukowców, towarzyszące temu wydaniu, pozwalają na powiązanie pergaminowego kodeksu, który otrzymał dalsze życie w Ławryszewskiemu klasztorze (Białoruś) i od którego nabył tę nazwę, z rozwojem prawosławia i pisemności litewsko-rosyjskiej Wielkiego Księstwa litewskiego, rozwijanej przez Galicyjsko-Wołyńską tradycję pisemną (Ukraina). Zabytek to cenne źródło historyczne języka ukraińskiego.

Лавришівське Євангеліє є власністю Національного Музею в Кракові, знаходиться в Бібліотеці Князів Чарторийських
Ławryszewska Ewangelia jest własnością Muzeum Narodowego w Krakowie, znajduje się w Bibliotece Książąt Czartoryskich

ISBN 978-966-2377-40-8
© Оригінал-макет, видавництво «Горобець», 2018

Людмила Гнатенко

ЛАВРИШІВСЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ – ПАМ'ЯТКА ЛИТОВСЬКО-РУСЬКОЇ КНИЖНОЇ ПИСЕМНОСТІ ТА ІСТОРІЇ

Лаврішівське Євангеліє апракос є найранішою з відомих кириличних рукописних книжних пам'яток Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ) періоду становлення литовсько-руської державності в другій половині XIV ст., коли до складу литовських князівств увійшла й більшість князівств Київської Русі, утворених на етнічних українських та білоруських землях. Сьогодні книга є спільною писемною пам'яткою трьох країн: Литви, Білорусі та України. Вона є цінним свідченням і зразком-джерелом навчання рукописній книжковій справі в часи становлення литовсько-руської писемності[1] в литовських і білоруських монастирських і канцелярських скрипторіях.

Книга історично зв'язана зі столицею ВКЛ – містом Вільно[2], в якому у ті часи вже сильним було православ'я, з Лаврішівським Богородичним монастирем, що діяв біля митрополичого міста Новогородок[3], та з династичним княжим родом Гедиміновичів, родоначальником роду князем Гедиміном[4], а також князями Коріатом, Ольгердом і Дмитром Ольгердовичем. Ментальними, культурними, мовними й писемними традиціями книга безпосередньо пов'язана із галицько-волинською писемною традицією, саме за якою відбувалося становлення литовсько-руської книжної та ділової писемності.

Доля книги протягом століть якнайтісніше пов'язана з Лаврішівським монастирем. За свідченнями її автентичних записів, у монастирі вона вже знаходилася в останній чверті XIV ст. і відтоді набуває й юридичного статусу його книги-архіву, до якої вписувалися у XIV–XVI ст. найважливіші монастирські майнові справи, що були зафіксовані в уписаних оригіналах і копіях грамот[5]. Про час заснування монастиря точно невідомо, літописні джерела

---

[1] Термін «литовсько-руська писемність» використано для означення державно-адміністративної належності до Великого князівства Литовського та писемної традиції Київської Русі.

[2] Нині – м. Вільнюс, столиця Литви. Історія литовського народу й становлення державності (яка є історією Великого князівства Литовського й включених до нього руських князівств) подана в класичній багатотомній праці Теодора Нарбута – від давнини до часу правління останнього з Ягеллонів Сигізмунда II Августа (1548–1572), який об'єднав у 1569 р. Польщу і Литву в єдину державу Річ Посполиту: *Narbutt T.* Dzieje narodu litewskiego. Wilno, 1835–1841. T. 1–9.

[3] Новогородок (Новгородок) – головне місто Новогрудського князівства та Литовсько-Руської митрополії, нині – м. Новогрудок, Гродненська область, Білорусь.

[4] При правлінні князя Гедиміна (1323–1340) німці місто Вільно називали «руським городом», зокрема німецький письменник Віганд Магдебурзький – «Civitas Ruthenica», при описуванні походів німецьких лицарів на Жмуд і Литву. Польські хроністи називали це місто «столицею грецького [православного] відступництва». Див.: *Добрянский Ф.* Старая и Новая Вильна. Издание третье. Вильна: Типография А. Г. Сыркина, 1904. С. 10–11.

[5] *Котельников А.*, свящ. Вклады в Лавришевский монастырь от основания (ок. 1250 г.) до принятия унии в 1596 г. 2012. URL: http://www.bogoslov.ru/text/2973415.html

вказують на середину XIII ст.[6] Монастир був одним із центрів православ'я і книжкової справи ВКЛ[7]. У ньому працювала православна школа й скрипторій, були бібліотека й архів. Євангеліє використовувалося в богослужіннях до переходу монастиря в уніатство. Як православний, монастир існував до початку XVII ст., потім діяв як уніатський Василіанський монастир Божої Матері. Ймовірно у 20-х роках XIX ст. василіанські монахи подарували книгу князю Адаму Єжи Чарторийському, нащадку знаменитого князівського роду, який походить з однієї з гілок Гедиміновичів. У науковій літературі поширене твердження, що це відбулося у 1822 р., проте в Інвентарі Лавришівського монастиря, укладеному 20 червня 1824 р.[8], у розділі "Księgi do nabożeństwa cerkiewnego służące" серед трьох руських Євангелій указано староруське в оксамитовій оправі в Folio, під яким учені вважають Лавришівське Євангеліє[9]. Під час польського Листопадового повстання 1830—1831 рр. князь Чарторийський очолював Національний уряд, який виступав за відновлення Польсько-Литовсько-Руської держави у кордонах 1772 року, а після поразки повстання емігрував до Франції, де жив у Парижі. Книгу князь вивіз із частиною своєї колекції художніх раритетів до Парижа, інші частини княжої бібліотеки були перевезені для збереження до Сіняви і Курника. Книга належала бібліотеці кн. Чарторийських, одній з найдавніших і найбільших польських сімейних бібліотек, до складу якої входила і колекція рукописів, перший каталог яких був укладений ще в 1770 р. У 1783 р. бібліотека була перевезена з Варшави до родинного замку міста Пулава, яке в той час належало Російській імперії (нині — місто в східній Польщі). У 1842 р., після конфіскації Російським царським урядом маєтку князів Чарторийських, частина пулавської бібліотеки надійшла до Імператорської публічної бібліотеки в місті Санкт-Петербург, і разом з нею — Лавришівське Євангеліє, де з його вкладних записів було зроблено копії[10]. Проте невідомо, як книга знову повернулася до родини Чарторийських. У 1874 р. князем Владиславом Чарторийським, сином і спадкоємцем Адама Єжи, було здійснено зібрання й об'єднання колекцій Пулавської бібліотеки та її перевезення до Польщі. У 1876 р. в Кракові князем був відкритий Музей князів Чарторийських, до якого увійшла й бібліотека. Нині колекції музею входять до складу фондів Національного музею в Кракові. Євангеліє зберігається під номером 2097 IV. На першому аркуші рукопису наявний великий прямокутний штамп: Z BIBLIOTEKI PUŁAWSKIEY XX. CZARTORYSKICH, а на арк. 22зв., 168зв. та на форзацах — маленький круглий штемпель: Biblioteka XX. Есклібрис бібліотеки із сучасним шифром зберігання приклеєний на звороті нижньої кришки оправи.

Лавришівське Євангеліє апракос є рукописною пам'яткою, в якій відсутні точні відомості щодо часу і місця його написання[11]. Це книга великого розміру в Fº: 317 x 221 (310 x 220) мм, на

[6] Це переважно більш пізні джерела XV–XVI ст., які оглядово представлені в статті: *Кузьмин А. В., Котельников А.* Лавришевский мужской монастырь // Православная энциклопедия / Под ред. Кирилла. М., 2015. Т. 39. С. 623–627.

[7] Про історію монастиря наявна значна наукова дослідна й довідкова література: *Нікалаеў М.* Лаўрышаўскі манастыр як цэнтр беларускай культуры // Życie monastyczne w Rzeczypospolitej / Ed. by A. Mironowicz, U. Pawluczuk, P. Chomik. Białystok, 2001. S. 161–171; *Лабынцев Ю. А., Щавинская Л. Л.* Библиотека Лаврышевского монастыря // Беларуская кніга ў кантэксце сусветнай кніжнай культуры: зборнік навуковых артыкулаў. Мінск, 2006. Ч. 1. С. 158–163; *Chomik P.* Początki monasteru ławryszewskiego koło Nowogrydka // Średniowiecze Polskie i Powszechne. 2012. Nr. 4 (8). S. 42–57; *Gudmantas K., Ryčkov A.* Demetrijaus Zankiewicziaus Notifi kacija apie Laurušavo vienuolyną, išrašyta iš senos rusiškos rankraštinės kronikos (šaltinio tyrimas ir publikacija) // Senoji Lietuvos literatūra. Vilnius, 2012. Kn. 34. P. 153–184 (белорусская версия: *Гудмантас К., Рычкоў А.* «Натыфікацыя пра Лаўрышаўскі манастыр, выпісаная са старой летапіснай хронікі» Дзяметрыя Занкевіча. Даследаванне і публікацыя крыніцы // Arche. Пачатак. 2016. № 2 (147). С. 329–349); *Котельников А.*, свящ. К вопросу о локализации Лавришевского монастыря. 2012. URL: http://www.bogoslov.ru/text/2586245.html; *Котельников А.*, свящ. К вопросу об основателе Лавришевского монастыря. 2012. URL: http://www.bogoslov.ru/text/2488869.html; *Котельников А.*, свящ. Вклады в Лавришевский монастырь...; *Мікульскі Ю.М.* Miscellanea з архіўных і бібліятэчных сховішчаў (XIV–XVII ст.) // Беларуская даўніна. Мінск, 2014. Вып. 1. С. 124–131 (Прывілеі польска-літоўскіх манархаў з Евангелляў Лаўрышаўскага манастыра (XIV–XVI ст.); *Кузьмин А. В., Котельников А.* Лавришевский мужской монастырь. С. 623–627.

Література подана, з декількома нашими доповненнями, за працею С. Темчинаса, в якій ученим запропонована зовсім нова версія щодо виникнення Лавришівського монастиря: *Темчинас С.* Основание Лавришевского монастыря в свете рукописной продукции книжника Иева (вторая половина XIII в.) // Вертоград многоцветный. Сборник к 80-летию Бориса Николаевича Флори. М.: Индрик, 2018. С. 155–161.

[8] Зберігається в Науковій бібліотеці Віленського університету, Відділ рукописів, ф. 4, спр. 2301.

[9] *Семянчук А.* Лаўрышаўскае Евангелле // Silva rerum nova. Мінск: Atenaeum, 2009. S. 237.

[10] *Востоков А.* Описание русских и славянских рукописей Румянцевскаго музеума. СПб., 1842. С. 124, примітка.

[11] Далі подаються основні відомості про пам'ятку, з бібліографією її вивчення. За отриманими нами новітніми даними, з'ясовуються питання щодо часу й місця написання рукопису та формування його як кодексу.

В окремих статтях до цього видання розглянуто кодикологічні, палеографічні, художні та мовні особливості пам'ятки: В. Корнієнком проведено вступну аналітичну розвідку до опису І. Свєнціцького 1911 року, зі включенням найвагоміших для встановлення часу написання й локалізації пам'ятки вкладних записів (грамот), які не були розглянуті її першим описувачем (С. 397). Також подано палеографічно-граматичний опис І. Свєнціцьного. (С. 401). М. Сморонг-Ружицькою здійснено вивчення художнього оздоблення Євангелія (С. 411). В. Мойсієнком досліджено мову рукопису зі встановленням його можливих протографів (С. 431).

183 пергаменних аркушах (арк. 174[12] з іншого Євангелія апракосу кінця XIV — початку XV ст.). У першій половині кодексу збереглася кирилична нумерація зошитів, проставлена коричневим чорнилом на нижньому полі біля корінця, літерами більшими за літери тексту: г҃ (арк. 19), е҃ (арк. 28), ѕ҃ (арк. 36), з҃ (арк. 44), и҃ (арк. 54), і҃ (арк. 62), ѯ҃ (арк. 70), аі҃ (арк. 78). Рукопис довгий час перебував без оправи, переважно на початку та в кінці кодексу краї аркушів значно забруднені, можливо й обгорілі, обірвані й зі слідами замокання, а в кінці книги, арк. 181—183зв., з частковою втратою тексту вгорі аркуша; всі аркуші хвилясті; на багатьох аркушах, переважно на полях, вирізані шматки пергамену, зрізано вздовж половину арк. 6, нижню частину арк. 18 з пошкодженням рисунка на його звороті та заголовок читання у вівторок 4-го тижня після Пасхи Єв. від Іоана на арк. 22.

Списки євангельських текстів та місяцеслова зроблено з галицько-волинських протографів, написаних церковнослов'янською мовою української (руської) редакції. Тексти писані різними писцями уставним типом письма у два стовпчики, темно-коричневим чорнилом, а заголовки — кіновар'ю, суриком, темно-зеленою фарбою та темно-коричневим чорнилом.

Рукопис є одним із небагатьох найбільш ілюмінованих тогочасних кодексів. Він оздоблений 18 мініатюрами й рисунками, вихідною заставкою та ініціалами (371) старовізантійського, тератологічного, балканського типів та простими геометричними. Євангеліє відкривається мініатюрою архістратига Михаїла, а вихідні читання — мініатюрами євангелістів Іоана, Матвія та Луки, арк. 1зв., 47, 83зв. Мініатюри Марка немає, для неї не було розраховано місця в тексті. Мініатюра зроблена в іншому стилі й іншими фарбами, ніж решта мініатюр, на ній фарби осипаються, з часом вона частково поновлювалася. Текст євангельських читань ілюструють дванадцять тематичних сюжетних мініатюр та підготовчих рисунків до них, наявний і рисунок із зображенням св. Ієва, арк. 178. Подекуди рисунки не написані, для них у тексті євангельських читань залишені місця. Великі поаркушеві мініатюри, заставка, деякі мініатюри в тексті, а також ініціали на початку рукопису виконані різнокольоровими акварельними фарбами, з використанням золота та кіновері; переважна більшість ініціалів виконана по контуру кіновар'ю та зеленою фарбою, менша частина — темно-коричневим чорнилом. Подекуди заголовки, переважно в місяцеслові, прикрашають зелені ※.

Кодекс за розміром письма, кількістю рядків на сторінці умовно можна поділити на дві частини: перша частина — арк. 1—61[13], 70—77, писана уставом середнього розміру, на стор. 19—23 рядки (арк. 1—46), на стор. 23—29 рядків (арк. 47—61, 70—77); друга частина — арк. 62—69, 78—183 писана маленьким уставом, на стор. 27—37 рядків.

Основним створювачем кодексу виступав книжник Ієв, який керував роботою, навчав учнів писарській справі та й сам безпосередньо писав книгу. Працю керівника роботи пошановано, вірогідно його учнем, мініатюрою св. Ієва (на рисунку — иевъ), яка уміщена у місяцеслові при пам'яті 6-го травня однойменного праведного і багатостраждального святого на арк. 178 і для якої при написанні тексту було залишено 2/3 частини чистого аркуша. Більше мініатюр на честь святих у місяцеслові немає. Це опосередковано підтверджує, що ця мініатюра присвячена саме книжнику Ієву. Ім'я книжника Ієва вказано на верхньому полі

[12] Посилання подаються за нумерацією аркушів, яка проведена І. Свєнціцьким на нижньому полі, оскільки наявна бібліотечна посторінкова нумерація проставлена зі значними помилками, про що йтиметься далі.

[13] Звертаємо увагу, що аркуші вказуються відповідно послідовності тексту, яка була порушена при перешитті блоку книги: за арк. 61 має йти арк. 70, за арк. 69 – арк. 78.

арк. 14зв., як автора і писця (у рукопису передано як Єв) Канону на плач Богородиці. Текст канону вписано ним особисто на чистих незаповнених мініатюрами арк. 14зв. і 15зв. Імовірно, канон був уписаний Ієвом вже після завершення роботи над кодексом і тоді, коли дооформлення художнього оздоблення рукопису вже не проводилося. Ієвом також написані кіновар'ю великими подвійними літерами заголовки, як і в каноні, на арк. 47зв., 84, 144зв.; літери написані зеленою фарбою, а тло заповнено кіновар'ю на арк. 160зв.; зеленою фарбою виписані у місяцеслові назви місяців на арк. 164, 165, 166, 169, 173, 173зв., 176зв., 177зв., 179, 181, 182; уписані кіновар'ю й вказівки читань на полях, пізніше вони доповнені вже іншим почерком. Ним також зроблено проби пера, на арк. 5зв. «помози ра» і тричі «ника», на арк. 97зв. «помози р».

Палеографічні та орфографічні дані свідчать про те, що в роботі над переписуванням текстів із протографів (В. Мойсієнком встановлено, що використовувався не один протограф[14]) брали участь принаймні п'ять писців, але могло бути й більше, виходячи з характеру вписування текстів у рукопис. Крім імені писця Ієва, імена інших писців залишаються невідомими; можливо, один із писців під мініатюрою євангеліста Іоана, на нижньому полі арк. 1зв., написав «се азъ».

Книжником Ієвом написано більшу частину євангельських текстів та місяцеслова, уписано вже вказаний канон на арк. 14зв., 15зв. та зроблено підписи до деяких мініатюр (напр., арк. 15). Другий писець працював тільки над євангельськими текстами, паралельно з першим та третім писцем, на арк. 31в—г, 40б (рядки 6—23) — 40г, 43а (рядки 22—23) — 43г, 47в — 47г (рядки 1—5), 61в—г, 70а—74б, 84а—89г. Третій писець працював над євангельськими текстами, паралельно з іншими писцями, на арк. 62а—116б (рядки 1—7, 13—34) та з першим писцем — над місяцесловом, на арк. 161а (рядки 1—27, перше слово) — 181б (рядки 14—33). Четвертий писець написав текст тільки першого стовпчика на арк. 90а (другий стовпчик писав перший писець). П'ятий писець працював лише на арк. 116б (рядки 8—12), 116в (рядки 2—4, два перших слова). Перехід між першим та другим почерком див., напр., на арк. 40, між другим та третім почерком див., напр., на арк. 73, між першим, третім та п'ятим почерком див. на арк. 116. Вставний арк. 174, з іншого рукопису, написаний одним писцем крупним уставом.

За жанром рукопис є апракос повний. У ньому містяться читання на кожен день протягом усього року, починаючи від Пасхи, крім посту, коли читання проводяться тільки в суботу і неділю, арк. 2—144зв., Страсні євангелія (12), арк. 144зв. — 157зв., Євангелія утрені недільні (11; на 11-те євангеліє тільки відсилка з вказівкою початку читання), арк. 157зв. — 160зв. та місяцеслов (1 вересня — 29 серпня), арк. 160зв. — 183зв., який обривається читанням 29 серпня на Усікновення глави святого Іоана Предтечі (Мр. VI, 26). У місяцеслові наявні руські пам'яті: 5 лютого — пам'ять труса у руській землі биша 1107 р., арк. 175; 2 травня — перенесення мощей мчч. блгвв. кн. Бориса і Гліба; 3 — травня Феодосія, ігумена Печерського монастиря, арк. 177зв.; 24 липня — мчч. блгвв. кн. Бориса і Гліба, арк. 181зв. До багатьох читань тексту Євангелія зроблені кіновар'ю на полях уставні вказівки. У місяцеслові півуставом у кінця XIV — початку XV ст. недбало уписано на нижньому полі арк. 165г пам'ять 30 листопада св. апостолу Андрію з уставними вказівками читання. Цим же почерком зроблено на нижньому полі арк. 54 вказівку читання: Ѡцѣ҃ь wвщєє. Характерною графічною особливістю запису, яка може вказувати на час його внесення до рукопису, є написання букви є широкої із довгим піднятим угору язичком.

На вставленому з іншого рукопису арк. 174—174зв. наявний уривок із Євангелія апракосу повного кінця XIV — початку XV ст., з читання на літургії у Великий четвер Страсного тижня, від слів «…ите ѿ нея вси · се єсть кровь моꙗ новаго завѣта» та до слів «wу҃е мои · аще не [мо]жете си чаша миноу…» (Мт. XXVI, 27—39; Лк. XXII, 43—45; Мт. XXVI, 40—42). В основному тексті Лавришівського Євангелія це читання, з певними текстологічними розбіжностями, розміщується на арк. 142г — 143б.

У кодексі наявні 14 майнових вкладних записів (грамот) XIV—XVI ст. щодо справ Лавришівського монастиря, які переважно вписані, крім першого аркуша, на чистих, залишених для рисунків місцях, як на цілих аркушах, так і на частині. До рукопису було вписано більше записів, вірогідно вони знаходилися на вирізаних частинах аркушів, що відмічено ще в XVII ст.: на арк. 6 — Тоу҃т половы каѳты немаш знат҃ же што҃ потр҃ебно҃ было; арк. 39зв. — Ту҃т шмат҃ каѳты выр҃езано; арк. 130зв. — Ту҃т каѳты цало҃ немаш (проте, втрати аркуша немає). Зроблено й покрайні вказівки щодо

[14] Див. у цьому виданні статтю В. Мойсієнка «Протографи і мова Лавришівського Євангелія» (С. 431).

автентичності внесених до рукопису окремих різночасових записів: арк. 1 — Того нє писалєм, щодо запису № 8; арк. 7 — Того нє писалєм; арк. 153зв. — Того є҃ми не писа^ бо не мо҃г выѵытати же помазано. Наявні три лікувальні записи (рецепти) на арк. 14, 71, 75зв. (про них мова далі). На арк. олівцем проставлено «XII», нижче, пізніше, вказано «13». Наявні записи польською мовою, текст зблід, прочитується важко, на арк. 1, 4, 183зв. (Hospody ne postawi j m hrycha sedzię się).

Книга в ошатній оправі XIX ст.: 335 х 240 х 55 мм. Дерев'яні кришки обтягнуті малиновим оксамитом та прикрашені металевими золоченими гравірованими середниками та наріжниками. На верхній кришці середник із зображенням вмч. Феодора Тирона зі списом у правій руці й овальним щитом біля лівої ноги, оздоблений рубінами й смарагдами; кожний із чотирьох наріжників оздоблений великим бірюзовим каменем; наразі відсутні один рубін на середнику і бірюза на лівому верхньому наріжнику. На нижній кришці — великий восьмикутний хрест — Розп'яття Ісуса Христа зі Святим Духом у вигляді голуба, з написом півуставом «ІС Х҃С҃Ъ | гѵва і тро҃с҃ | копьє | [над головою Ісуса, під голубом] дх҃ъ с҃тъ». Оксамитове покриття оправи значно потерте. При реставрації використані, імовірно, кришки та оздоблення з попередньої оправи, блок книги перешитий, вставлено паперові форзаци (папір імітує пергамен), на середнику верхньої кришки оправи відновлений верх дашка з орнаментом, а сам середник додатково скріплений із дошкою п'ятьма шурупами. Кодекс закривався шляхом зв'язування вузьких ремінців, кріплених до зовнішніх боків кришок металевими накладками-заклепками. На форзаці нижньої кришки оправи зазначено «15. III. 1887 р. [odp] LM».

Зображення на середнику верхньої кришки оправи, як нам вдалося встановити, є саме вмч. Феодора Тирона (у місяцеслові пам'ять 17 лютого / 1 березня, арк. 175[15]). У середньовічній іконографії Феодор Тирон зображується в образі воїна середніх років, із темним коротким волоссям й невеликою гострокінцевою бородою, й одягнутим у військові лати, поверх яких накинутий плащ. Таке зображення з'являється з IX—X ст. Вшанування ж святого поширене з кінця IV ст. (іконографія сформувалася в ранньохристиянський період), на ранніх іконографічних пам'ятках він представлений як мученик — у хітоні й гіматії. Так зображений святий на іконі XI ст., яка знаходиться на Афоні в монастирі Діонісіат[16], хоча є відмінність від досліджуваної нами оправи у положенні тримання святим списа й щита. Наявні ікони святого і з таким положенням списа й щита, як на оправі Лавришівського Євангелія. Зауважимо, що зображення на оправі схоже й до вмч. Феодора Стратилата, між тим відмінне військовим вбранням. Вмч. Феодор Тирон віднесений й до лику особливо вшанованих святих[17].

В історіографії ж утвердилася думка, що на середнику верхньої кришки оправи Лавришівського Євангелія зображений св. Димитрій Солунський[18], проте на іконах святий значно молодший і без бороди. Таким є лик святого і на мозаїчній стінній іконі Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря 1108—1113 рр., яка в 1934 р. перед знищенням храму була вилучена зі стіни, а в 1938 р. передана до Москви в Державну Третьяковську галерею. Різницю між образами Феодора Тирона і Димитрія Солунського красномовно засвідчує візантійська ікона початку XII ст., яка зберігається в Державному Ермітажі, м. Санкт-Петербург, Росія: Св. Філіп, Теодор Тирон (у центрі) і Димитрій Солунський (крайній праворуч).

[15] Мученицька кончина бл. 306 р. при римському імператорові Галерії (Августі) (305–311 рр.).

[16] Великомученик Феодор Тирон: зображення святого в афонських монастирях [електронний ресурс]: https://religions.unian.ua/afon/1806916-velikomuchenik-feodor-tiron-zobrajennya-svyatogo-v-afonskih-monastiryah-ros.html.

[17] Про особливе ставлення до святого засвідчує й новгородська ікона «Благовіщення зі св. Феодором Тироном» другої половини XIV ст. із церкви Бориса і Гліба в Плотниках, на якій маленька фігурка святого вміщена між Богоматір'ю і архангелом Гавриїлом. Ікона знаходиться в зібранні Новгородського музею-заповідника, Росія.

[18] Іноді припускають, що на оправі може бути зображений і литовський князь Войшелк, із іменем якого літописні джерела пов'язують заснування Лавришівського монастиря.

Кодекс неодноразово частково реставрований із перешиттям блоку книги, нумерацією зошитів і аркушів, зокрема, ймовірно, після інвентарної звірки майна Лавришівського монастиря 1601 року[19], а також, коли книга потрапила до складу Пулавської бібліотеки князів Чарторийських у 20-х рр. XIX ст., або у складі рукописного зібрання бібліотеки надійшла до Музею князів Чарторийських, згодом — Національного музею в Кракові. Востаннє кодекс перешивався в [1887 р.], аркуші були складені (на початку кодексу з порушенням їх послідовності відповідно тексту) в зошити, які були пронумеровані олівцем внизу лівого поля аркуша, біля корінця. Відповідно цій нумерації книга складається з 25 зошитів: I — арк. 1, 2, 7; II — арк. 8, 4, 5, 3, 9—12; III — арк. 13, 6, 14, 15, 19, 16—18; IV — арк. 20—27; V — арк. 28—35; VI — арк. 36—43; VII — арк. 44—47, 50, 48, 49, 51—53; VIII — арк. 54—61; IX — арк. 62—69; X — арк. 70—77; XI — арк. 78—83; XII — арк. 84—89; XIII — арк. 90—97; XIV — арк. 98—105; XV — арк. 106—113; XVI — арк. 114—121; XVII — арк. 122—129; XVIII — арк. 130—136; XIX — арк. 137—140; XX — арк. 141—148; XXI — арк. 149—156; XXII — арк. 157—164; XXIII — арк. 165—172; XXIV — арк. 173—181; XXV — арк. 182—183. Переважно зошити складені з восьми аркушів, тільки перший зошит був з чотирьох аркушів, наразі відсутній перший аркуш; десять аркушів є в VII зошиті; по шість аркушів в зошитах XI та XII; у зошиті XXIV дев'ятим аркушем є вставний арк. 174 з іншого рукопису; в останньому 25 зошиті — наявні два перші аркуші. Послідовність аркушів порушена в зошитах I—III, VII; зошит X має стояти перед зошитом IX. Після перешиття книжного блоку була проведена (тим же почерком, що й нумерація зошитів) бібліотечна посторінкова нумерація, яка була проставлена тільки у верхньому правому куті лицьового боку аркуша. Оскільки ця нумерація була зроблена зі значними помилками, про що вже зазначалося в 1911 р. І. Свєнціцьким, при описуванні кодексу[20] була проведена нова, правильна поаркушева нумерація кодексу[21].

Взагалі, у кодексі наявні чотири нумерації. Вони мають значення для історії його написання, побутування та вивчення, тому розглянемо їх особливості, які також нами унаочнені і в таблиці в Додатку 1 до цього видання, відповідно до поданої нижче нумерації; до таблиці включено й дані щодо правильної послідовності аркушів відповідно тексту[22]:

I. Фоліація кінця XVI — початку XVII ст., найімовірніше [1601 р.], проставлена кириличною цифір'ю при перешитті блоку книги посередині верхнього поля, коричневим чорнилом. Вона наявна з цифри г҃ [3] на лицьовому боці аркуша зі вхідною мініатюрою архістратига Михаїла, і зі вказівкою початку Євангелія, «Лиᵉᵀ г҃», а також повторена зі звороту аркуша, на якій знаходиться мініатюра Євангеліста Іоана. Це свідчить про те, що були наявні й пронумеровані перші, відсутні зараз, аркуші, які імовірно першопочатково були чистими (один із яких форзац). Вірогідно, на перших аркушах (чи на одному з них) були вписані чотири записи, які мали нумерацію 1—4, оскільки на аркуші з мініатюрою архістратига Михаїла пронумеровано чотири записи, які починаються з цифри 5 і доведені до цифри 8. Записи пронумеровані тим же почерком, що й аркуші. Нумерація проведена тільки на аркушах, на яких розміщуються вихідні мініатюри, євангельські тексти та уставні вказівки читань утреніх недільних євангелій, арк. 1—160; непронумерованими залишено аркуші, на яких розміщений місяцеслов. Нумерація проставлена одним почерком скорописом, більш послідовно зроблена тільки до арк. 110, а з арк. 111 і далі вона подана у незвичній формі — кожен десяток після сотні пронумеровано літерою, що позначає нову сотню, наприклад, арк. 111 — с҃, 121 — т҃, 131 — у҃...

II—III. Пагінації [1887 р.], арабськими цифрами, зі значними помилками в нумерації. Перша нумерація проставлена при перешитті блоку книги вгорі біля корінця, олівцем, суцільна. За нею 427 стор. Друга нумерація — бібліотечна, зроблена імовірно вже після реставрації, у правому верхньому куті лицьової сторони аркуша, олівцем; зі звороту аркуші не пронумеровані. За нею — 375 стор., з нумерацією нижнього форзаца, який без записів і

[19] Инъвенътаръ албо списаніе монастира Лавришовского // Национальный исторический архив Беларуси. Ф. 147, оп. 2, д. 175, л. 1727–1735.

[20] *Свенцицкий И.* Лаврашевское Евангелие начала XIV века: Палеографическо-грамматическое описание // Известия отделения русскаго языка и словесности Императорской Академии Наук. 1913. Т. 18, кн. 1. С. 206–228.

[21] Це спостереження зроблено Т. Фределювною: *Friedelówna T.* Ewangeliarz Ławryszewski. Monografia zabytku. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1974. С. 19–20.

[22] Таблиця у Додатку 1 складена В. Мойсієнком та Л. Гнатенко (Див. с. 451).

поміток. Помилково с. 49 пронумерована як с. 51, з цієї причини до с. 272 включно відбувається збій нумерації на дві сторінки; далі сторінку не пронумеровано (це арк. 136 за нумерацією І. Свєнціцького), відповідно послідовність нумерації сторінок відновлена з наступної за нею с. 273; потім знову відбувається збій у нумерації на вісім сторінок — с. 293 пронумерована як с. 301; на останній с. 374 (арк. 183зв.), посередині верхнього поля, вказано «fin» (кінець). Має бути 366 сторінок тексту (у таблиці подається в квадратних дужках вірна послідовність сторінок тільки для бібліотечної пагінації).

IV. Фоліація [1911 р.], арабськими цифрами, послідовно й дуже обережно зроблена І. Свєнціцьким посередині нижнього поля, простим олівцем, який із часом трохи стерся, номери погано видно. При факсимільному відтворенні аркушів рукопису нумерація проявлена більш чітко.

При останньому перешитті блоку книги аркуші не були складені відповідно до тексту, їх правильна послідовність така: арк. 1, 2, 7, 8, 4, 5, 3, 9–13, 6, 14, 15, 19, 16–18, 20–47, 50, 48, 49, 51–61, 70–77, 62–69, 78–183.

Для роботи з факсиміле рукопису і матеріалом вступних досліджень до видання пам'ятки та праць вчених, пропонуємо перевідну таблицю цих двох нумерацій.

Нумерація: 1. Бібліотечна; 2. І. Свєнціцького									
1 (стор.)	**2 (арк.)**	**1 (стор.)**	**2 (арк.)**	**1 (стор.)**	**2 (арк.)**	**1 (стор.)**	**2 (арк.)**	**1 (стор.)**	**2 (арк.)**
1	**1**	77	**38**	151	**75**	225	**112**	305	**149**
3	**2**	79	**39**	153	**76**	227	**113**	307	**150**
5	**3**	81	**40**	155	**77**	229	**114**	309	**151**
7	**4**	83	**41**	157	**78**	231	**115**	311	**152**
9	**5**	85	**42**	159	**79**	233	**116**	313	**153**
11	**6**	87	**43**	161	**80**	235	**117**	315	**154**
13	**7**	89	**44**	163	**81**	237	**118**	317	**155**
15	**8**	91	**45**	165	**82**	239	**119**	319	**156**
17	**9**	93	**46**	167	**83**	241	**120**	321	**157**
19	**10**	95	**47**	169	**84**	243	**121**	323	**158**
21	**11**	97	**48**	171	**85**	245	**122**	325	**159**
23	**12**	99	**49**	173	**86**	247	**123**	327	**160**
25	**13**	101	**50**	175	**87**	249	**124**	329	**161**
27	**14**	103	**51**	177	**88**	251	**125**	331	**162**
29	**15**	105	**52**	179	**89**	253	**126**	333	**163**
31	**16**	107	**53**	181	**90**	255	**127**	335	**164**
33	**17**	109	**54**	183	**91**	257	**128**	337	**165**
35	**18**	111	**55**	185	**92**	259	**129**	339	**166**
37	**19**	113	**56**	187	**93**	261	**130**	341	**167**
39	**20**	115	**57**	189	**94**	263	**131**	343	**168**
41	**21**	117	**58**	191	**95**	265	**132**	345	**169**
43	**22**	119	**59**	193	**96**	267	**133**	347	**170**
45	**23**	121	**60**	195	**97**	269	**134**	349	**171**
47	**24**	123	**61**	197	**98**	271	**135**	351	**172**
51	**25**	125	**62**	199	**99**	–	**136**	353	**173**
53	**26**	127	**63**	201	**100**	273	**137**	355	**174**
55	**27**	129	**64**	203	**101**	275	**138**	357	**175**
57	**28**	131	**65**	205	**102**	277	**139**	359	**176**
59	**29**	133	**66**	207	**103**	279	**140**	361	**177**
61	**30**	135	**67**	209	**104**	281	**141**	363	**178**
63	**31**	137	**68**	211	**105**	283	**142**	365	**179**
65	**32**	139	**69**	213	**106**	285	**143**	367	**180**
67	**33**	141	**70**	215	**107**	287	**144**	369	**181**
69	**34**	143	**71**	217	**108**	289	**145**	371	**182**
71	**35**	145	**72**	219	**109**	291	**146**	373	**183**
73	**36**	147	**73**	221	**110**	301	**147**	fin	
75	**37**	149	**74**	223	**111**	303	**148**		

У науковій літературі пам'ятка датується останньою чвертю XIII ст., межею XIII/XIV ст. чи початком XIV ст., та локалізується переважно як галицько-волинська, менше — як білоруська. Ці наріжні питання залишаються ще остаточно не нерозв'язаними, хоча на сьогодні вже існує значна за обсягом історіографія манускрипту. Перші відомості про Лавришівське Євангеліє надані Т. Нарбутом у роботі 1840 р.[23] До наукового обігу пам'ятка, як рукопис початку XIV ст., введена О. Востоковим у 1842 р., без опису, при публікації і наданні загальної іформації про записи[24]. Більше відомостей про рукопис подано В. Первольфом у 1883 р.[25] Євангеліє включене під датою написання 1329 р. до першого, укладеного П. Владимировим огляду південноруських та західноруських писемних пам'яток XI—XVII ст.[26] Як галицько-волинське Євангеліє 1329 р., рукопис подається і в історіографічній праці В. Іконнікова[27]. Лише в 1911 р. І. Свєнціцьким було здійснено перший археографічний, палеографічний, кодикологічний та лінгвістичний опис і дослідження кодексу[28]. Вчений уважав, що рукопис є білоруським списком, який зроблений із галицько-волинського рукопису на початку XIV ст. У 1969 р. О. Роговим було включено Євангеліє до побіжного розгляду кириличних рукописних книг, що зберігаються в Польщі[29]. У 1986, 1995 рр. Р. Новаком Євангеліє долучено до списків кириличних рукописних книг, що зберігаються в Кракові[30]. Наступні археографічні й кодикологічні описи Євангелія, з поданням бібліографії його вивчення, були укладені для наукових каталогів кириличних рукописних книг, що зберігаються в Польщі. Такий опис був зроблений у 1989 р. Я. Щаповим[31], який погодився з датуванням І. Свєнціцького. У 1999 р. вийшов друком каталог рукописів Бібліотеки Чарторийських у Кракові, за редакцією Дж. Новака[32], до якого увійшов й опис Лавришівського Євангелія. За сучасними науковими відомостями, польськими вченими подано короткі описи кодексу як рукопису галицько-волинського походження: А. Наумовим, А. Кашлей та Є. Остапчуком — з датуванням останньою чвертю XIII ст., К. Бавус — XIII/XIV ст., для каталогів, які укладені в 2002, 2004, 2013 та 2016 рр.[33] Євангеліє, як рукопис кінця XIII— початку XIV ст. (1329 р.?), включено, з археографічним описом, В. Любащенко в 2008 р. до списку для підготовки зведеного каталогу християнських рукописів Галицько-Волинської держави[34]; як рукопис XIV ст. Євангеліє досліджене й описане А. Сем'янчук у 2009 р.[35]

Пам'ятку залучено до текстологічного та лінгвістичного аналізу давніх євангелій апракосів повних мстиславового типу в ґрунтовних студіях Л. Жуковської 1968, 1976 рр.[36] та С. Темчина 1998 р. як рукопис часу створення не пізніше 1329 р.[37] У книзі М. Гарзаніті 2001 р., присвяченій вивченню старослов'янської традиції Євангелій, згадано й Лавришівське Євангеліє як рукопис XIV ст.[38] Особливості місяцеслова Лавришівського Євангелія, як галицько-волинського руко-

[23] *Narbutt T.* Dzieje starożytne narodu litewskiego. Wilno, 1840. T. 7. Przypiski dodatku X. S. 119–220, № 11.
[24] *Востоков А.* Описание русских и славянских рукописей… С. 124–126.
[25] Отчет ординарного профессора императорского Варшавского университета И. И. Первольфа о научных занятиях за границею с 20 мая по 20 сентября 1882 г. // *Варшавские университетские известия. 1883. № 2.* С. 23–24.
[26] *Владимиров П. В.* Обзор южнорусских и западнорусских памятников письменности от XI до XVII ст. К.: Тип. В. И. Завадского, 1890. С. 116.
[27] *Иконников В. С.* Опыт русской историографии. К., 1908. Т. 2. Кн. 2. С. 570.
[28] *Свенцицкий И.* Лаврашевское Евангелие… С. 206–228.
[29] *Рогов А. И.* Кириллические рукописи в книгохранилищах Польши // Studia żrydłoznawcze. XIV. Warszawa–Poznań, 1969. S. 159.
[30] *Nowak R.* Опись славянских рукописей, хранящихся в городе Кракове, maszynopis. Kraków, 1986; *Nowak R.* Список глаголических и кириллических рукописей, хранящихся в г. Кракове // Полата книгописания, 27–28 December, 1995. Kraków, 1995. S. 13–17.
[31] *Щапов Я. Н.* Восточнославянские и южнославянские рукописные книги в собраниях Польской Народной Республики. М., 1976. С. 78–83, 85, № 32.
[32] Katalog rękopisów Biblioteki Czartoryskich w Krakowie. Sygnatury 2001–2300. Kraków, 1999.
[33] Rękopisy cerkiewnosłowiańskie w Polsce: Katalog / A. Naumow, A. Kaszlej. Kraków, 2004, s. 69, № 145. (Kraków, 2002); *Ostapczuk J.* Cerkiewnosłowiańskie rękopisy Ewangelii w Polsce // Ku Słowu, ku Kościołowi, ku światu. Księga pamiątkowa ofiarowana Arcybiskupowi Jeremiaszowi (Janowi Anchimiukowi) w 70. rocznicę urodzin. 2013. S. 200, 202; Bałus K.P. Inwentarz Średniowiecznych i nowożytnych europejskich rękopisów iluminowanych Biblioteki Książąt Czartoryskich. Kraków 2016. S. 14, № 24.
[34] *Любащенко В.* До питання про зведений каталог християнських рукописів Галицько-Волинської держави (історіографічний аспект) // Княжа доба: історія і культура. 2008. Вип. 2. С. 167–193; *Любащенко В.* Церковні рукописи Галицько-Волинської Русі XI–XIV століть: спроба узагальнення (закінчення) // Княжа доба: історія і культура. Львів, 2011. Вип. 5. С. 99–103, № 40.
[35] *Семянчук А.* Лаўрышаўскае Евангелле. S. 239–246.
[36] *Жуковская Л. П.* Типология рукописей древнерусского полного апракоса XI–XIV вв. в связи с лингвистическим изучением их // Памятники древнерусской письменности: Язык и текстология. М., 1968; *Жуковская Л. П.* Текстология и язык древних славянских памятников. М.: Наука, 1976. С. 366.
[37] *Темчин С. Ю.* Текстологическая семья Мстиславова евангелия: новые данные о группировке древнерусских списков полного апракоса // Slavistica Vilnensis, Kalbotyra. 1998. 47(2). S. 154, № 86.
[38] *Garzaniti M.* Die altslavische Version der Evangelien. Forschungsgeschichte und zeitgenossische Forschung (=Bausteine zur slavischen Philologie und Kulturgeschichte. Neue Folge. Reihe A: Slavistische Forschungen. Bd. 33). Böhlau Verlag. Köln-Weimar Wien, 2001. S. 538.

пису кінця XIII — початку XIV ст., залучені О. Лосєвою 2001 р. при дослідженні й проведенні періодизації руських місяцесловів XI—XIV ст.[39] Євангеліє широко залучається до білоруських студій, безпосередньо книгознавчих, зокрема до ґрунтовних досліджень М. Ніколаєва[40], в яких воно розглядається в контексті тогочасної історії й книжкової культури ВКЛ і датується початком — першою половиною XIV ст. Ю. Лабинцев також залучає Євангеліє при розгляді литовської кириличної писемності XIII—XV ст.[41]

Мовні й правописні особливості рукопису в найперших дослідженнях вченими розглядалися як західноруські (білоруські), безпосередньо в працях Е. Карського (як Євангелія 1329 р.)[42] і в уже згадуваній вище студії І. Свєнціцького. В іншій праці вчений зауважує, що Євангеліє «писане на пограничу з північними говорами України»[43]. Як рукопис південноруського ізводу розглядає його Н. Дурново в 1963 р.[44] Спеціальне монографічне дослідження мови Лавришівського Євангелія, як галицько-волинської пам'ятки початку XIV ст., проведене тільки в 1974 р. Т. Фределювною[45], у якому також подано й палеографічний і кодикологічний опис рукопису. Вченою написана й низка статей[46]. Лінгвістичний матеріал з Євангелія (кінця XIII — початку XIV ст.) включений і до академічної студії 1979 р. з історії української фонетики[47]. Вивченню іменника в тексті Лавришівського Євангелія розглядається і в спеціальній праці І. Новаковської 2000 р.[48] У ґрунтовній монографічній праці Ю. Шевельова 2004 р. відзначено в Лавришівському Євангелії 1329 р. фонетичні та граматичні риси півдня Русі[49]. До української книжкової спадщини відносив Євангеліє й В. Німчук[50]. Часом його написання учений обережно визначав XIII—XIV ст., а також указував на такі особливості давньоукраїнської мови в церковнослов'янському тексті рукопису, як «ѣ» > «і» («свѣдитель»), вторинний («новий») «ѣ» на місці «е» в новозакритих складах («камѣнь», «оучѣньє») та ін.[51] Лінгвістичний матеріал Євангелія, як пам'ятки галицько-волинського походження, також включений до багатотомного видання «Словарь древнерусского языка (XI—XIV вв.)»[52], спочатку як рукопису початку XIV ст., а з 11-го тому — кінця XIII ст. Це передатування зроблено В. Криським, дослідником давньоруської мови й головним редактором словника, після того як ним у жовтні 2015 р. при роботі з рукописом (як зазначено в аркуші використання) були виявлені невідомі на той час три лікувальні записи в кінці нижніх полів арк. 14, 71, 75зв. Час написання двох перших записів визначено як XIII/XIV ст., а третього — як кінець XIII ст.[53]

---

[39] *Лосева О. В.* Периодизация древнерусских месяцесловов XI–XIV в. // Древняя Русь. 2001, № 2 (4). С. 16 та ін.; *Лосева О. В.* Русские месяцесловы XI–XIV в. М.: Памятники исторической мысли, 2001. С. 60, 83, 104, 123 та ін.

[40] *Нікалаеў М.* Палата кнігапісная: Рукапісная кніга на Беларусі ў X–XVIII стагоддзях. Мінск: Мастацкая літаратура, 1993; Гісторыя беларускай кнігі. Т. 1. Кніжная культура Вялікага Княства Літоўскага / М. В. Нікалаеў і інш. У 2-х тамах. Мінск: Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2009. С. 30, 33–36. У дисертаційній праці вченого досліджено Лавришівське Євангеліє як пам'ятку діяльності митрополичого скрипторія, а також проведено реконструкцію його історії, встановлено біографії православних литовських князів, які залишили приписки на його аркушах: *Николаев Н. В.* Книжная культура Великого Княжества Литовского. Автореф. дис. … доктора филолог. наук. Санкт-Петербург, 1997. С. 22, 24.

[41] *Лабынцев Ю. А.* Литовская кирилловская письменность XIII–XV вв. в контексте кирилло-мефодиевской традиции Великого княжества Литовского // Studia Russica. Budapest, 1999. T. 17. S. 52.

[42] *Карский Е. Ф.* Беларуссы. В 3-х т. Т. 1: Введение к изучению языка и народной словесности. Варшава: Тип. Варшавс. Ун., 1903. Вильна, 1904. С. 370–371, № 3.

[43] *Свенцицкий И. С.* Лаврашевское Евангелие… С. 214–228; *Свенціцький І.* Новосадський апостол (опис рукопису XIV в.) // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. CXXVI–CXXVII. Львів, 1918. С. 162.

[44] *Дурново Н. Н.* Введение в историю русского языка. Ч.1. Источники. Брно, 1927. Перевидання: Москва, 1963. С. 73.

[45] *Friedelówna T.* Ewangeliarz Ławryszewski. 280 s.

[46] *Friedelówna T.* Miejsce Ewangeliarza Ławryszewskiego wśryd aprakosyw staroruskich // Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej. X., 1971. S. 193–198; *Friedelówna T.* Kanon w Ewangeliarzu ławryszewskim // Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej. XI, 1972. S. 187–199.

[47] *Жовтобрюх М. А., Русанівський В. М., Скляренко В. Г.* Історія української мови: фонетика. К.: Наукова думка, 1979. С. 347 та ін.

[48] *Nowakowska I. K.* Przemiany ewangelijnego słownictwa cerkiewnosłowiańskiego. Rzeczownik w staroruskim Ewangeliarzu ławryszewskim. Toruń 2000. 189 s.

[49] *Шевельов Ю.* Історична фонологія української мови; перекл. з англійської С. Вакуленка, А. Даниленка. Харків: Акта, 2004. С. 279.

[50] *Німчук В. В.* Пам'ятки української мови // Українська мова. Енциклопедія. Київ, 2004. С. 454.

[51] *Німчук В. В.* Лавришівське євангеліє, Лаврашівське євангеліє [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Мі. К.: Наукова думка, 2009. С. 10–11. Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Lavrishivske_evangelie.

Василю Васильовичу Німчуку було запропоновано написати для цього видання пам'ятки мовознавче дослідження, проте він погодився бути тільки консультантом. На превеликий жаль, наприкінці листопада 2017 р. життєвий шлях визначного українського вченого добіг небосхилу.

[52] Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.) / РАН. Ин-т рус. яз.; гл. ред. В. Б. Крысько. М.: Азбуковник, 1988–.

[53] *Крысько В. Б.* Предисловие // Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.) / РАН. Ин-т рус. яз.; гл. ред. В. Б. Крысько. Т. 11: (свѣне – стѧгъ). М.: Азбуковник, 2016. С. 10. Датування виявлених записів проведено А. Туриловим, їх прочитання – В. Криським.

Дослідженню художнього оздоблення пам'ятки приділена значна увага, проте більшого вивчення отримали саме мініатюри, за якими мистецтвознавці проводять і датування рукопису. Мініатюри опрацьовано у праці В. Моле 1927 р., у якій час написання рукопису визначається не пізніше кінця XIV ст.[54] До XIV ст. відносять пам'ятку Л. Міляєва та Г. Логвин у студії 1963 р.[55] О. Поповою у роботах 1972 та 2003 рр. розглядаються серед галицько-волинських мініатюр XIII ст. й мініатюри Лавришівського Євангелія[56]. До їх вивчення звертався в 1998 р. і В. Пуцько при вивченні візантійсько-київської спадщини в культурному розвитку Великого князівства Литовського[57]. Як пам'ятку XIV ст. литовського мистецтва, кодекс включено в 1974 р. до багатотомного видання «История искусства народов СССР»[58]. У монографії М. Сморонґ-Ружицької 1999 р. розглядаються оздоблення Лавришівського рукопису та подаються основні кодикологічні дані рукопису, а часом написання одних мініатюр визначається XIII ст., інших – XIV ст.[59] Звертається до Євангелія і в своїх мистецтвознавчих студіях В. Александрович, зокрема 2001 р.[60] В. Любащенко в 2008 р., розглядаючи ілюміновані богослужбові пам'ятки Галичини й Волині XII–XIV ст., приділяє увагу й мініатюрам Лавришівського рукопису[61].

Більшого наукового зацікавлення отримали записи Лавришівського Євангелія, які й до сьогодні досліджуються й публікуються: у працях О. Востокова 1842 р. опубліковано два записи XIV ст. і подано інформацію щодо решти дванадцяти записів XV–XVI ст.; видавалися записи в 1846, 1867 рр. в «Акты, относящиеся к истории Западной России» (запис до 1386 р. та після 1420 р.); П. Симоні в 1910 р. повністю здійснено публікацію записів; І. Свєнціцьким 1913 р. подано дев'ять записів, не опубліковано чотири майнових вкладних записи на арк. 1 та один на арк. 88зв.–89; В. Розовим у 1928 р. опубліковано два вкладні записи XIV ст. на арк. 1 (біля 1350 р.), та 88зв.–89 (1386 р.); ці ж записи опублікувала й М. Пещак у 1974 р., з наведенням вичерпної на той час бібліографії щодо їх вивчення. В. Курашкевичем у 1934 р. при вивченні мови галицько-волинських грамот XIV–XV ст. було залучено й палеографічний і лінгвістичний матеріал записів XIV ст. та 1429 рр. О. Русіна в 1999 р. провела, за встановленими нею новими даними, атрибуцію вкладних записів Лавришівського Євангелія, які ще були недостатньо досліджені; приділена увага записам і в роботі Р. Яворського 2006 р., та, на нових засадах, у статті А. Сем'янчук 2009 р. За чисельними архівними джерелами, архієреєм Лавришівського монастиря А. Котельниковим у 2012 р. проведено встановлення автентичності й копіювання окремих уписаних у Євангеліє вкладних записів-грамот[62].

---

[54] *Molè W.* Miniatury Ewangeliarza Ławryszewskiego nr 2097 w Muzeum ks. Czartoryskich w Krakowie // Sprawozdania z posiedzeń Akademii Umiejętności. Kraków, 1927. № 31. Z. 2. S. 4–5; *Molè W.* Les miniatures de l'Evangéliaire de Ławryszew // L'art byzantin chez les Slaves. 5. Paris, 1932. S. 423–437.

[55] Українське мистецтво XIV – першої половини XVII століття / Л. С. Міляєва, Г. Н. Логвин. К.: Мистецтво, 1963. (Бесіди з історії мистецтва).

[56] *Попова О. С.* Галицко-волынские миниатюры раннего XIII века: К вопросу о взаимоотношениях русского и византийского искусства // Древнерусское искусство: Художественная культура домонгольской Руси. Москва, 1972. С. 289–315; *Попова О. С.* Византийские и древнерусские миниатюры. М., 2003.

[57] *Пуцько В. Г.* Візантійсько-київська спадщина в культурному розвитку Великого князівства Литовського // Український історичний журнал. № 5. 1998. С. 121.

[58] Искусство Литвы // История искусства народов СССР: В 9-ти т. М.: Изобразительное искусство, 1974. Т. 3: Искусство XIV–XVII веков. С. 194, 196, іл. мініатюри Єв. Матвія.

[59] *Smorąg-Różycka M.* Miniatury „Ewangeliarza Ławryszewskiego". Zagadnienie stylu, Folia Historiae Artium. T. XXVIII, 1992. S. 13–38; *Smorąg-Różycka M.* Romans chrześcijański Barlaam i Jozafat w kulturze średniowiecznej Europy. Uwagi o dwóch miniaturach w Ewangeliarzu Ławryszewskim // Slavia orientalia. T. XLII, 1, 1993. S. 9–28; *Smorąg-Różycka M.* Ewangeliarz Ławryszewski, Krakyw 1999. Дані про Лавришівське Євангеліє подано і в інших роботах ученої: *Smorąg-Różycka M.* Ruś Halicko-Włodzimierska i Litwa w XIII wieku. Związki polityczne i artystyczne // Sztuka kresów wschodnich. Kraków, 1996. T. 2. S. 9–28. Idem. Sztuka cerkiwna Rusi Halicko-Wołyńskiej: Artystyczna symfonia tradycij bizanrtyńsko-ruskiej i romańskiej // Sztuka kresów wschodnich. Kraków, 1996. T. 4. S. 7–32.

Художнє оздоблення Лавришівського Євангелія, кодикологічні та інші питання опису розглядаються і в працях: *Nersessian S. Der.* L'illustration du Roman de Barlaam et Joasaph,. Paris 1937. S. 67; *Жолтовський П.* Мініатюра 14 – першої половини XVIII століття // Історія українського мистецтва. К., 1967. Т. 2. С. 319–336; *Einhorn J.W.* Das Einhorn als Sinnzeichen des Todes: Die Parabel vom Mann im Abgrund, Frümittelalterliche Studien. 6, 1972. S. 386; *Einhorn J.W.* Spiritalis unicornis. Das Einhorn als Bedeutungsträer im Literatur und Kunst des Mittelalters. München, 1976. S. 230. Пам'ятка включена і до каталогу виставки: Sztuka iluminacji i grafiki cerkiewnej [katalog wystawy]. Warszawa 1996. Poz. kat. 2. S. 43.

[60] *Александрович В. С.* Образотворче і декоративно-ужиткове мистецтво // Історія української культури: У п'яти т. К., 2001. Т. 2: Українська культура XIII – першої половини XVII століття.

[61] *Любащенко В.* Ілюміновані богослужбові пам'ятки Галичини і Волині XII–XIV ст. Лавришівське Євангеліє // Апологет / Львівська православна богословська академія УПЦ КП. Матеріали IV Міжнародної наукової конференції, м. Львів, 24–25 листопада 2011 р. Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво. Львів, 2011. С. 111–117.

[62] *Востоков А.* Описание русских и славянских рукописей… С. 124–126; Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. Т. 1: 1340–1506. СПб., 1846. С. 22, № 7, с. 41, № 28; XIV века. Две записи на имения Лаврашеву православному монастырю // Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою

Наведені історіографічні дані засвідчують, що при археографічному описуванні й лінгвістичних дослідженнях більше схиляються до датування рукопису кінцем XIII ст. чи межею XIII/XIV ст., проте не пізніше 1329 р. (за приписко́ю до запису на арк. 88зв.), а в мистецтвознавчих працях — як і до більш раннього часу, так і до XIV ст., але не пізніше кінця століття.

Новітнім дослідженням щодо вирішення основних питань датування та локалізації писемних пам'яток Лавришівського Євангелія та Паренесиса Єфрема Сирина[63], до створення яких дотичний книжник Ієв, є праця С. Темчинаса 2018 р., яка покликана, на переконання автора, поставити крапку в цих питаннях[64], оскільки одні вчені вважають часом написання Паренесиса 1269–1289 рр. (час правління Володимира Васильковича), а інші — 1492 р.[65] С. Темчинас пов'язує написання Паренесиса Єфрема Сирина та канону, вписаного в Лавришівське Євангеліє писцем Євом, з однією особою — писарем Ієвом. Дослідник є прихильником більш раннього датування Паренесиса, відповідно й Євангелія. За твердженням С. Темчинаса, Євангеліє почали переписувати й виконувати мініатюри в кінці XIII ст., а в XIV ст. пам'ятка вже перебувала в Лавришівському монастирі[66]. Так, почерк основного писця Паренесиса книжника Ієва схожий до почерку основного писця Євангелія Ієва (Єва) і вписаного ним у рукопис Канону на плач Пресвятої Богородиці на арк. 14зв. Ці спостереження, свого часу, нами були зроблені для даної роботи за фотокопією і описом Паренесиса, вміщеними в книзі Я. Запаска (автор відніс кодекс до українських за походженням, а Лавришівське Євангеліє, про що вже сказано, — до білоруських), та за літографією колофону, опублікованого М. Погодіним[67]. Нещодавно наші спостереження отримали підтвердження у вже згадуваній праці С. Темчинаса та думкою ще одного авторитетного вченого А. Турилова, який надавав досліднику консультацію щодо ідентифікації почерків писця Ієва Паренесиса і канону, вміщеного у Євангелії, а також щодо часу його вписання у рукопис. Без сумніву, до написання двох рукописів дотичний книжник Ієв.

Проведене нами дослідження виявило нові дані щодо часу написання й локалізації Лавришівського Євангелія і, відповідно, Паренесиса Єфрема Сирина.

Книга є цінним свідченням того, як у часи становлення литовсько-руської писемності у ВКЛ навчали писців[68] й ілюмінаторів книжковій справі та створенню богослужбової рукописної книги. Із самого початку книга укладалася як практичний навчальний посібник. У книзі використано тексти з різних протографів і зроблено копії з різностильових оздоблень давніх рукописів. Це пояснює вміщення до рукопису різних за стильовими типами і манерою написання трьох мініатюр євангелістів (арк. 1зв., 47, 83зв.) та рисунків (значну кількість яких залишено в ретуші, а то й взагалі не було написано на відведених для них місцях), а також ініціалів старовізантійського, тератологічного, балканського типів та простих геометричних. У рукописі наявний великий вихідний кольоровий ініціал на арк. 2 старовізантійського стилю, побудований із геометричних парних скобок[69]. Показовим щодо XIV ст. є те, що

комиссиею. Санкт-Петербург, 1867. Т. 2: 1599–1637. С. 103, № 64; *Симони П.* Мстиславово Евангелие начала XII в. в археологическом и палеографическом отношениях: Материалы для изучения его серебряного переплетенного оклада // Общество любителей древней письменности. Т. 129. Б/м, 1910; *Свенцицкий И.* Лаврашевское Евангелие... С. 210–213; *Розов В.* Українські грамоти. Том 1: XIV ст. і перша половина XV ст. // Історично-філологічний відділ Української академії наук. Збірник № 63. Постійна комісія історії української мови під керівництвом акад. А. Е. Кримського. Вип. 1. К., 1928. С. 7–9, № 4, с. 32–33, № 17. (Пам'ятки і студії з історії української мови); Грамоти XIV ст. / упор., вступ. стаття, коментарі і словники-покажчики М. М. Пещак. К.: Наукова думка, 1974. 256 с. (Сер.: Пам'ятки української мови). С. 28–29, № 13, с. 6667, № 35; *Kuraszkiewicz W.* Gramoty Halicko-Wołyńskie XIV–XV wieku. Studjum językowe z zasilkiem funduszu kultury narodowej / Pod red. W. Lednickiego. Prace Polskiego towarzystwa dla badań Europy Wschodniej i Bliskiego Wschodu. Nr. 7. Kraków, 1934. S. 6, № 4, с. 7, № 17, с. 8, № 62; *Русіна О. В.* До атрибуції вкладних записів Лаврашівського Євангелія // Український археографічний щорічник. Київ, 1999. Нова серія. Вип. 3–4. С. 98–102; *Семянчук А.* Лаўрышаўскае Евангелле. S. 239–246; *Котельников А.*, свящ. Вклады в Лавришевский монастырь…

[63] Зберігається в Російській Національній бібліотеці (м. Санкт-Петербург), у відділі рукописів, під шифром: Погод. 71а.

[64] *Темчинас С.* Основание Лавришевского монастыря... С. 155–161.

[65] Див.: *Запаско Я. П.* Українська рукописна книга. Львів: Світ, 1995. С. 45, 63, 71, 301–303, опис № 66, іл. арк. 2 (Повчання Єфрема Сирина 1492 р., копія оригіналу XIII ст., 1270–1288 рр., Волинь; бібліографія щодо вивчення й датування рукопису). (Сер.: Пам'ятки книжкового мистецтва). Автор відніс кодекс до українських за походженням, а Лавришівське Євангеліє – до білоруських XIV ст., і тому не провів його художнього дослідження й археографічного описування, на жаль, наголосивши, що немає підстав щодо його залучення до українських пам'яток. С. 54.

[66] *Темчинас С. Ю.* Основание Лавришевского монастыря в свете рукописной продукции книжника Иева. С. 156, 159.

[67] Образцы славяно-русского древлеписания / Издаваемые проф. [М.] Погодиным. СПб., 1840. Тетрадь 1, № 12 (рукописний збірник слів, писаний до 1289 р.).

[68] В. Мойсієнко у мовознавчій студії, поданої до цього видання, також підійшов до того, що над рукописом працювали й учні. С. 436.

[69] Він схожий до ініціала Мстиславового Євангелія-апракосу 1103–1117 рр. Зберігається в Державному історичному музеї в Москві, шифр: Син. 1203, арк. 2. Ілюстрацію й опис див.: Запаско Я. П. Українська рукописна книга. С. 178.

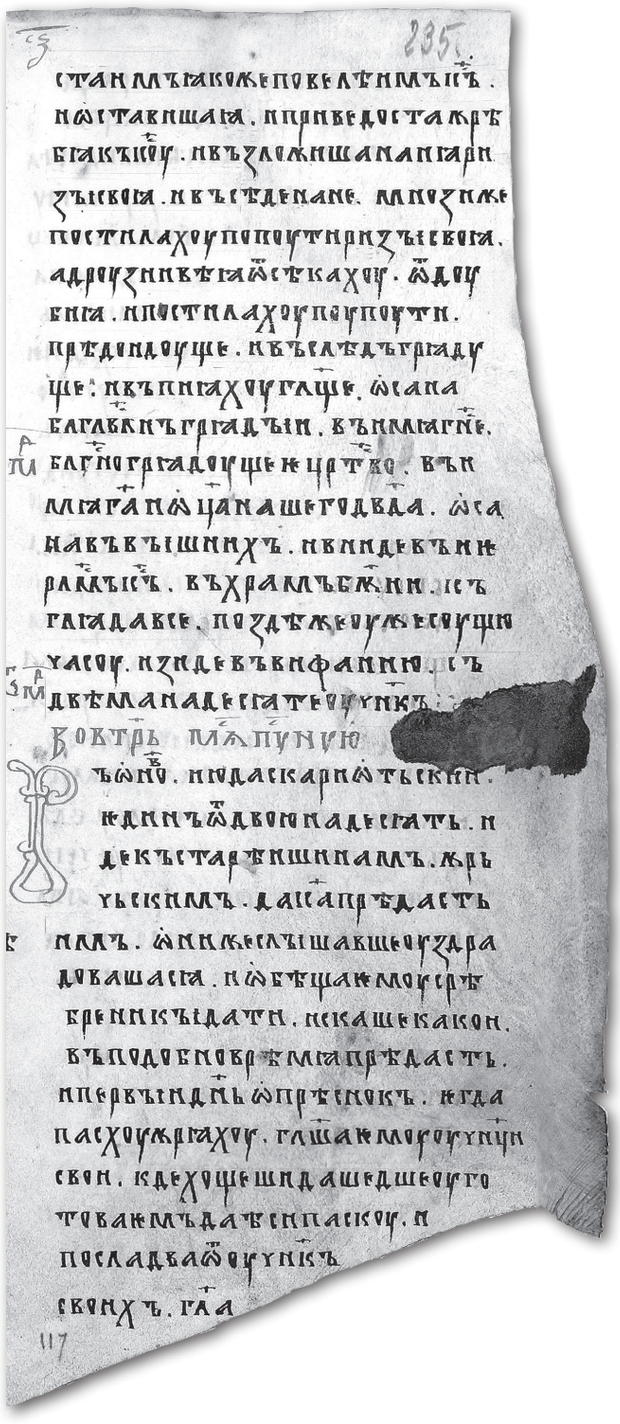

на мініатюрах євангелістів Матвія і Луки відсутній текст на аркушах, які вони тримають, а серед письмового приладдя є чорнильниця-ріг[70]. Наявність у рукописі ініціалів різних типів дає підставу віднести час його створення ближче до кінця XIV ст.[71] Збережений перший аркуш з мініатюрою архангела Михаїла, а зі звороту — мініатюрою євангеліста Іоана, вірогідно, був уміщений уже після завершення роботи над Євангелієм, після того як до рукопису був занесений вкладний запис на арк. 88зв.—89. В. Александрович зазначає, що мініатюра з архангелом Михаїлом має вихідний характер і виконана на окремому аркуші перед текстом, тому, очевидно, вказує на обставини походження кодексу[72]. Взагалі, художнє оздоблення Євангелія відіграє датуючу і локалізуючу роль та має важливе значення в його організації як кодексу.

Про те, що написання Євангелія проходило як навчальний процес, засвідчує й використаний для письма матеріал. Писці писали як на цілих аркушах, так і на залишках пергамену, на яких були зрізані як великі, так і малі частини, переважно краї і кути. І таких аркушів у рукопису багато. На них втрат тексту немає, текст писцями вписувався до лінії обрізу або після, зокрема на арк. 63—63зв., 66—66зв., 68—68зв., 107—107зв., 107—107зв., 112—112зв., 117—117зв., 126—126зв., 131—131зв., 153—153зв.; дуже обережно текст уписаний і вгорі, напр., арк. 161, 163зв., 164—165. Показовим щодо цього є арк. 117 (див. рис.). Також на аркушах наявні й тріщини, зроблені вже учнями при розлініюванні для тексту.

Навіть вихідна мініатюра архістратига Михаїла на арк. 1 зроблена на зшитому пергаменному аркуші. Цим засвідчено й той факт, що мініатюра не була спеціально замовлена у досвідченого майстра, як це зазвичай відбувалося для богослужбових книг.

Про економію писцями пергамена показовим є збільшення кількості рядочків на сторінці, від 19—23 рядків на арк. 1—46, до 23—29 рядків на арк. 47—61, 70—77, при цьому розмір письма не мінявся. Значні зміни відбулися з арк. 62 — використовується устав маленького розміру, кількість рядків збільшилася від 27 до 37.

Тип письма й правопис рукопису є характерними для віленських канцелярій середини — другої половини XIV ст. Вони базувалися на галицько-волинській діловій практиці, тому на початку розвитку діловодства у ВКЛ мовну основу становили галицько-волинські риси. Білорусизми заходили до ділових документів значно пізніше. А от характерні правописні особливості вже були напрацьовані в литовсько-руській діловій писемності і стали основними озна-

[70] *Каштанов С. М., Столярова Л. В.* Книга в Древней Руси (XI–XVI вв.). М.: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2010. С. 83.
[71] *Костюхина Л. М.* Русские рукописные книги и книжное письмо рубежа XIV–XV вв. (по материалам ГИМ) // Куликовская битва в истории и культуре нашей Родины: матер. юбилейной науч. конф. Москва, 1983. С. 199.
[72] *Александрович В. С.* Образотворче і декоративно-ужиткове мистецтво…

ками й білоруської, як ділової, так і книжної писемності. Для прикладу зупинимося на одній із характерних і найважливіших її локалізуючих ознак для цього періоду — вживання літер ѧ і ѩ. А. Булика наголошує, що вже в ранніх білоруських письмових джерелах, поруч із традиційним вживанням літери ѩ на початку слів та складів, а літери ѩ після м'яких приголосних, спостерігається змішане вживання цих літер, причому ѧ замість ѩ зустрічається частіше[73]. Що й спостерігаємо в Лавришівському Євангелії: ѧко — ѩко 45, приѧша 2, продаюцѧѩ 3, исцѣлиѧ 77, своюѧ 102зв., осолить сѧ 45, кончавшимъ сѧ 85, помаза мѧ — посла мѧ 86, грѧдущаго 102в, радоуѩ сѧ 102г., изгоняша 110. Зауважимо, що в рукопису є тексти, в яких значно переважає вживання літери ѩ у всіх позиціях у слові. Для галицько-волинських книжних пам'яток означеного часу, як і загалом для української книжної писемності, порушення традиції у вживанні літер ѧ і ѩ не спостерігається. Нам не траплялися українські рукописні книги з таким правописом, як у Лавришівському Євангелії[74]. В ньому наявні ті ж особливості, що і в Паренесисі Єфрема Сирина, з приводу письма якого Е. Карський писав, що «палеографические данные довольно неопределенны»[75].

Також за письмом та характером уписування тексту видно, переважно з арк. 62, що при написанні рукопису постійно відбувалася зміна писців. На одній сторінці текст могли писати й троє писців, навіть по декілька рядочків; часто вони припиняли роботу, не дописавши слова, і дописував уже той, хто продовжував працювати над текстом. Так, першим писцем на арк. 43а написано 21 рядок, а з 22 рядка почав працювати другий писець. На арк. 93а перший писець закінчив роботу на 16 рядку словом дв҃дъ, а далі, на цьому ж рядку, до 12 рядка арк. 93б включно, продовжив писати третій писець. На арк. 97г третій писець почав писати на рядку 10, закінчивши розпочате першим писцем слово [въстрь]ми сѧ.

Про наслідувальний характер, або несвідоме і не ретельне відношення до переписуваного богослужбового тексту, засвідчують наявні в тексті значні лакуни та текстологічні розбіжності, які переважно є механічно перенесеними з протографа або зробленими свідомо, якщо потрібно було залишити місце для заздалегідь запланованої мініатюри. Так, уже на самому початку Євангелія, на арк. 2 є пропуск тексту, який на полі був відновлений у кінці XVI — початку XVII ст. півуставом, темно-коричневим чорнилом; пропущено кінець 7-го вірша: да вси вѣрꙋ имоу҃т емꙋ та цілком 8-й: не бѣ то҃ свѣт҃ нъ да свѣдете҆ствоуе҃т ѡ свѣт҃[ѣ]. Писець не пропустив текст через неуважність, ця текстова лакуна також наявна і в Галицько-Волинському Євангелії апракосі повному кінця XIII ст.[76], а також у вже згадуваному Холмському. На арк. 8г пропущено частину тексту в середу Великоднього тижня з Єв. від Іоана I, 39, від кінця вірша: «оучитєлю», до I, 43: «възрѣвъ же на нь іс҃ъ рє҃». На арк. 14г не написано другу половину читання в неділю 3-го тижня після Пасхи (Мироносиць) Єв. від Марка XVI, 1—8, після слів «и марыа иwсифова. зраше та кдє и полагахоу». Читання на арк. 46г у суботу 1-го тижня (після П'ятидесятниці) Єв. від Матвія V, 45 обривається словами «Оц҃а вашего. иже ѥсть на...». Наступний аркуш 47 був призначений і для мініатюри євангеліста Матвія, яка, як і мініатюра євангеліста Луки, пізніше була написана. Через неправильно складені аркуші при останньому перешитті блоку книги, читання на арк. 61г обривається в неділю 6-го тижня Єв. від Матвія IX, 3—8, словами: «ѿ книжникъ рѣша въ сєбє. и съхоулна...», а продовжується на арк. 70. При переписуванні сплутано послідовність читань на арк. 104 зв.—106, втрат тексту немає: на арк. 104б читання у вівторок 10-го тижня Єв. від Луки XVII, 26—33, закінчується словами «оузиѩть дш҃ю свою спасти погоубить ю . а иже погоу», а продовжується на арк. 105в зі слів «бить животь ю», Лк.XVII, 33—37, XVIII, 8. Окремі заголовки читань мають невірну вказівку, зокрема, у читаннях Єв. від Матвія з арк. 43зв. до арк. 46зв. указано, що ці читання від Іоана.

Наявна велика кількість допущених писарями кодексу очевидних помилок (описок, недоречностей, повторів), особливо з арк. 62, а саме: яко ѥдиначдаго (у порівнюваних текстах, прове-

[73] *Булыка А. М.* Развіццё арфаграфічнай сістэмы старабеларускай мовы. Мінск: Навука і тэхніка, 1970. С. 30.

[74] *Гнатенко Л.* Палеографічно-орфографічна атрибуція української кириличної рукописної книги: уставні та півуставні кодекси кінця XIII – початку XVII ст.: монографія. К., 2016. 476 с.: іл. Парал. тит. англ.=укр. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/EIF00004181/#1

[75] *Карский Е. Ф.* Славянская кирилловская палеография. Л.: Издательство АН СССР, 1928. XII, 494 с.: ил. (Изд. 2, фототипное. М.: Наука, 1979). С. 47.

[76] Зберігається в Державній Третьяковській галереї, м. Москва, під шифром К-5348. Опис рукопису див.: *Запаско Я. П.* Українська рукописна книга. № 40, с. 239–242, іілл., також див. с. 47, 48, 49, 118.

денних В. Мойсієнко, — ѥдиночадаго. Далі подається тільки з тире) 2зв.; въ галею (— въ галилѣю) 4зв.; сдѣана (— сдѣлана) 11; и никто же его не можаше его втомити 69зв.; боудоуть послѣднии первии и последнии первии 76зв.; не имѣѭть пасхоуха 79зв., проподаѭ (— проповѣдаѭ) 92 та ін.[77]

Текст Канону на плач Богородиці вписаний книжником Ієвом у рукопис вже після його завершення і, ймовірно, пізніше, й не дуже ретельно. У накресленнях спостерігається тремтіння руки; можливо, книжник Ієв був уже в похилому віці.

Нами зроблено цікаве спостереження — в першому читанні Євангелія, арк. 2—2зв., вірші позначені кіноварним хрестиком. Цю прикмету ми виявили, за студією Я. Запаска[78], тільки в Холмському Євангелії кінця XIII ст.[79] та Луцькому Євангелії другої половини (третьої чверті) XIV ст.[80]

Показовими щодо датування пам'ятки є дані місяцеслова, аналіз яких засвідчив нові відомості щодо встановлення часу її написання й побутування. Вміщений до рукопису місяцеслов належить до архаїчного типу, до яких відносяться й місяцеслови Холмського й Луцького Євангелій. До останнього рукопису другої половини (третьої чверті) XIV ст. він є ближчим. У досліджуваному рукописі вміщено пам'яті, які наявні тільки в деяких місяцесловах, наприклад: пам'ять 5 червня *нашествіе поганих*: «памаⷯ съ глвⷦколюбыемь нанесенъіа · страшнъіа вѣдъі нашествыемь · нашествыемь поганꙑхъ», арк. 179, є тільки[81] у місяцеслові Мстиславового Євангелія 1103—1117 рр., яке написане в Києві[82], арк. 197в, та в Луцькому Євангелії, арк. 252в; 12 лютого Антонія Кавлея, арк. 357 — у Холмському, арк. 166 зв., Луцькому, арк. 248, та в новгородському Євангелії 2-ї пол. XIV ст., арк. 161[83]. Значимою є вміщена 5 лютого змістовна згадка труса в руській землі биша 1107 р., арк. 175, яка наявна тільки в Холмському Євангелії у скороченій формі, арк. 163зв.

Важливого атрибутуючого значення має вписана до місяцеслова пам'ять 22 вересня на вшанування святої чудодійної ікони Божої Матері «Услишательниці» (Зографська): «сⷭ҃о | ѣ вⷱ҃и | оу зла | тѣмь. градѣ», арк. 163зв. Ікона III—IV ст., вона знаходиться на Афоні в олтарі Зографського монастиря і є головною його святинею. Її називають «Епакусаса», що у перекладі з грецької мови — «та, що дослухається до молитов». Перед нею молився зографський відлюдник прп. Косма († 1323 р., канонізація 1366 р.), після його кончини ікона була прославлена як чудодійна. Її вшанування відбувається з [1366] року. Пам'ять вписана кіновар'ю на полі, імовірно, першим писцем, під час уписування в текст місяцеслова кіновар'ю заголовків і днів місяців, та зеленою фарбою заголовних літер. Відзначимо, що тільки в місяцеслові Лавришівського Євангелія вказана ця пам'ять. Це спостереження зроблено О. Лосєвою при дослідженні майже 150 місяцесловів у східнослов'янських Євангеліях апракосах і Апостолах. Проте вченою подано роз'яснення, що у «оу зла | тѣмь градѣ» це — Церква Богородиці в Хрисополі, яка побудована в кінці VI ст. полководцем Филиппіком, родичем імператора Маврикія (582—602)[84]. Як би ця пам'ять була уписана в самий місяцеслов, то можна б це прийняти, а так вона наявна тільки в Лавришівському Євангелії і, до того ж, вписана на полі (тим же почерком, що і назви пам'ятей) вже тоді, коли було прийнято вшанування в цей день ікони «Услишательниці». Так само на полі вписано вшанування іншої ікони Божої Матері 19 грудня, арк. 166зв.

Місяцеслов Лавришівського Євангелія без кінця, обривається читанням 29 серпня на Усікновення глави святого пророка Іоана Предтечі: «цⷭ҃рь заклатъı . и оузлежащихъ с нимь . нѣ оусхотѣ ѡ҃...» (Мр. VI, 26). На нашу думку, текст місяцеслова переписаний із протографа з дотриманням розміщення тексту на сторінці. Цю думку підтверджує спостережений нами факт, що місяцеслов

[77] Більш детально див. у статті В. Мойсієнка, поданій до цього видання. С. 439.
[78] *Запаско Я. П.* Українська рукописна книга.
[79] Зберігається в Російській державній бібліотеці, м. Москва, в Зібранні М. П. Рум'янцева (ф. 256), Рум. 106. Опис рукопису: *Запаско Я. П.* Українська рукописна книга. № 41, с. 242–245, іл., також див. с. 46, 47, 80, 81, 82, 83, 84, 121
[80] Зберігається в Російській державній бібліотеці, м. Москва, в Зібранні М. П. Рум'янцева (ф. 256), Рум. 112. Опис рукопису: *Запаско Я. П.* Українська рукописна книга. № 51, с. 174–179, іл., також див. С. 55, 56; Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в России, странах СНГ и Балтии. XIV в. Вып. 1: (Апокалипсис – Летопись Лаврентьевская). М.: Индрик, 2002. № 165. С. 294–297 (др. пол. XIV ст. (третьої чверті?).
[81] *Лосева О. В.* Русские месяцесловы XI–XIV веков. С. 10.
[82] Зберігається в Росії, в Державному історичному музеї, м. Москва, в Зібранні Синодальному (ф. 80370), Син. 1203. Опис рукопису: Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР: XI–XIII вв. М.: Наука, 1984. № 51, с. 90–92 (до 1117 р.); *Запаско Я. П.* Українська рукописна книга. № 14, с. 174–179 (1103–1117 рр.), також див. с. 32, 33, 34, 35, 40.
[83] Російська національна бібліотека, м. Санкт-Петербург. F. n. I. 61.
[84] *Лосева О. В.* Русские месяцесловы XI–XIV в. С. 159.

Федорівського Євангелія апракосу повного другої половини XIV ст. обривається на цьому ж читанні, й буквосполукою ѡ: «цр҃ь закла[.]т…злежащихъ ради съ нимь не во҆хотѣ ѡ…»[85].

У встановленні часу, місця написання й побутування рукопису можуть допомогти вписані в ньому два оригінальні вкладні записи (грамоти) XIV ст. на арк. 88зв.—89 та арк. 1, які розглянемо далі. Спочатку необхідно сказати про нещодавно виявлені, невідомі в історіографії, три лікувальні записи на арк. 14, 71, 75зв, які вчені, що з ними працювали, час їх уписування до Євангелія відносять до кінця XIII ст. і, відповідно, тим часом датують сам кодекс[86]. Записи знаходяться внизу аркушів, на арк. 14, 71 вони частково зрізані, чорнило зблідло, текст прочитується неповністю, добре зберігся текст запису на арк. 75зв. (коуропта а в тои кровь силна . помагаєт҃ ѡчи҃ . а голубичаа желчь: всакъ недугъ ѡганаєть), графіка і орфографія якого не дають підстав віднести його до означеного часу.

На арк. 88зв.—89 уписана дарча грамота Юрія Болковича на фундуш Церкві св. Миколая (Перенесення мощей), який побудував її та олтар за повелінням князя Михайла Гедеміновича: «Гⷭ҇и помози рабу своє|му Юрью Болковичю · | создавшему цр҃кꙋь | и ѻлтарь · ст҃аго архи|ерѣꙗ Хр҃ва Николъı · | перенесѣнье ч҆тнъı|хъ его моцiй · сиⷨ҇ | своєму Валфромѣ|ю ÷ А повелѣньемь | бл҃говѣрнаго и хр҃то|любиваго кнаꙁа | великого ѳМихаїла | Кедиминовичꙗ ÷ | Се же придалъ Юрьiй Бо|лковичь · и своєю братъ|ею · к цр҃кви ст҃ꙋ Ни|колѣ | землю пашную · и | землю бортную · и | клѣтку торговую · | што поїти ладану и | темьѧноу к ц҆рви · | Се же коли сн҃а моє|го йзьемльтсѧ Ва|лфромѣꙗ · а по его | животѣ · кого Бⷭ҇ йзвь|реть и ст҃ꙑй Никола | тому все то[87] што к ц҆рви | предалъ есмь · и сво|ею братиею ÷ А кто | ѿйметь ѿ цр҃кви ст҃го | Николъı судитсѧ со | мною передъ Бг҃мь · | егда придеть праве|днъıй судiй · хотя су|дити живъıмь и мр҃твъı|мь и оуздати комуждо | противу дѣломь его амⷭ҇ ÷ ». У XVII ст. до особи князя зроблена пояснювальна приписка, на полі чорним чорнилом, яка до тексту прив'язана надрядковою літерою ѳ: «Кориата. | кнаꙁа ново|городского. | рокⷭ҇ ,ат҃кѳ. | to iest: A. "1329"». У ній указаний князь Коріат Гедимінович, названий у записі за православним хрещенням Михайлом, коронація якого на новогородське князівство відбулася в 1329 р.[88] Донедавна за дату, пізніше якої рукопис не міг бути створений, вважався саме цей рік. А. Груша допускає написання цього вкладного запису між 1341 та 1365 рр.[89]

У Євангелії грамота майже повністю уміщена на другій половині аркуша 88зв., яка при написанні рукопису була залишена чистою для сюжетного рисунка; тільки її кінцівка зроблена на нижньому полі наступного аркуша. Це свідчить про те, що грамота вписана у вже завершений рукопис. Текст грамоти зроблено уставом великого розміру, темно-коричневим чорнилом, починається він кіноварним ініціалом; також кіноварними є заголовні літери на початку структурних частин. Від євангельського тексту він відмежований хрестом та лініями, зробленими кіновар'ю. Палеографічні та орфографічні особливості грамоти указують на другу половину XIV ст.

Імовірно, грамота вписана незадовго до передачі книги до Лавришівського монастиря або вже в самому монастирі. Проте вказаний у ній фундуш для означеної церкви не пов'язаний із монастирем, оскільки такої церкви в ньому не було[90]. Найімовірніше, мова йде про віленську Церкву св. Миколая (Перенесення мощей), яка вважається першим християнським храмом і першою православною церквою у м. Вільно (місто стало столицею Великого князівства Литовського з 1323 р., а св. Миколай вважався його покровителем і патроном). Ця церква існувала ще за часів правління князя Гедиміна (1323—1340), у 1347 р. в ній були поховані перші святі віленські православні мученики Антоній, Іоан і Євстафій. Спочатку церква була дерев'яною, а на початку 50-х років XIV ст., за сприяння другої дружини князя Ольгерда, Уліяни Олександрівни

[85] Зберігається в Історико-архітектурному музеї-заповіднику в м. Ярославль, інв. № 15718. Наведені відомості щодо місяцеслова подано за описом Євангелія, в якому воно датується першою половиною (серединою ?) XIV ст. в науковому каталозі: Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в России, странах СНГ и Балтии. XIV в. С. 252, № 130. Більш переконливим є датування рукопису другою половиною XIV ст., проведене свого часу О. Князєвською і А. Туриловим. Див.: *Князевская О. А., Турилов А. А.* Федоровское Евангелие: О времени создания и происхождения рукописи // Древнерусское искуство: XIV–XV вв. М., 1984. С. 128–140.

[86] *Крысько В. Б.* Предисловие. С. 10.

[87] Слово дописано над рядком.

[88] З приводу дати 1329 р. В. Антонович пише, що ми зустрічаємо в джерелах вказівку на те, що при роздачі уділів над удільними князями проводився обряд коронації. Про Коріата Гедиміновича, який отримав Новогородок-Литовський, наявна така приписка на давньому Требнику, який зберігався в Лавришівському монастирі: «1329 – коронація князя Новогрудського». Звертаємо увагу, що в Лавришівському Євангелії приписка подана в іншій формі. Див.: *Антонович В. Б.* Очерк истории Великого княжества Литовского до смерти великого князя Ольгерда // *Антонович В. Б.* Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори. К.: Либідь, 1995. С. 689.

[89] *Груша А. И.* Документальная письменность Великого княжества Литовского (конец XIV – первая треть XIV в.). Минск, 2015. С. 85.

[90] Цей факт встановлено ієреєм О. Котельниковим: *Котельников А.* К вопросу о локализации Лавришевского монастыря. 2012.

(дочки тверського князя Олександра Михайловича, з якою князь одружився в 1349 р.), вона була перебудована на кам'яну. При княжні Уліяні великокняжий двір став центром і опорою православ'я[91]. Вірогідно, у побудові кам'яної церкви і олтаря, а також подальшій її матеріальній підтримці, безпосередню участь брав новогородський князь Коріат Гедимінович, рідний брат князя Ольгерда, якому він був зобов'язаний за звільнення 1349 року з полону в Москві, у який потрапив через невдалу посольську місію до московського князя Симеона Гордого. У грамоті не вказано, що фундуш був зроблений відразу після будівлі церкви. Він міг бути зроблений значно пізніше, але ще за життя князя Коріата († до 1366 р.). Грамота могла бути вписана в рукопис і значно пізніше, зокрема, одним із учнів книжника Ієва, що цілком вірогідно, оскільки рукопис писався і оформлявся у процесі навчання учнів книжковій справі. І це могло відбуватися в православному центрі ВКЛ — Новогородку, після відновлення в ньому християнства, коли виникла нагальна потреба у богослужбовій літературі. Після смерті Коріята жоден із його синів не отримав у спадок місто, і воно перейшло до язичників, синів Куйстута. Через десять років митрополит Київський, Руський і Литовський Кипріян (1376—1390 рр.) писав Сергію Радонезькому, що він був змушений відновлювати «пришедшее в упадок» християнство в Новогородку[92]. Мала розвиватися книжкова справа, і для цього були запрошені книжники, вірогідно і зі столиці — міста Вільно. Книжники й самі могли переїздити до Новогородка та монастирів князівства, оскільки в 1377 р. тевтонські лицарі захопили і майже спалили Вільно[93]. Напрацьовані правописні особливості литовсько-руського письма віленських скрипторіїв були прийняті в книжних центрах етнічних білоруських земель. Красномовним свідченням цього є Лавришівське Євангеліє, писане уставним письмом із правописними особливостями, характерними для ділової литовсько-руської писемності того періоду[94].

Важливим свідченням для встановлення крайньої дати, пізніше якої кодекс не міг бути складений, є оригінальний вкладний запис про фундуш князя Дмитра Ольгердовича, уписаний на арк. 1, праворуч від постаті архангела Михаїла. Приблизно в один час згадуються два князі з таким іменем: один — Корибут, а другий — князь брянський. В. Моле вказував на виняткову важливість цього запису для датування рукопису, оскільки відома точна дата загибелі князя Дмитра Ольгердовича, князя Брянського, — 1399 рік, у битві з татарами під Ворсклою[95]. В. Розов датував запис 1386 роком, вважаючи, що в ньому вказаний Дмитро Ольгердович Корибут[96]. Щодо особи князя — й до сьогодні немає єдиної думки. Ми більш схиляємося до аргументів М. Пещак: «Оскільки Корибут десь у 1386—1388 рр. був князем новгородським і сіверським, а Лаврашевський монастир знаходився недалеко Новгородка, в якому він князював, то є більше підстав вважати автором цієї грамоти саме Корибута»[97].

Встановлені характерні особливості Лавришівського Євангелія засвідчують, що кодекс укладався під час навчального процесу й для внутрішнього використання і є важливим свідченням підготовки писців та ілюмінаторів для виготовлення богослужбових книг. Рукопис не створювався як напрестольне Євангеліє, як утвердилася думка в історіографії. У роботі використовувалися тексти з різних Євангелій апракосів повних галицько-волинського походження, тому пам'ятка є цінним джерелом української мови. Час остаточного формування кодексу можна віднести до останньої чверті XIV ст. (не пізніше 1386 р.), а його локалізацію — до віленського чи новгородського митрополичого, або іншого скрипторія Новогородського князівства.

Проведене дослідження Лавришівського Євангелія й запропонована його атрибуція спонукатимуть наступних дослідників до подальшого аналізу кодексу. Цьому сприятиме видання писемної пам'ятки.

---

[91] Дані відомості подано за студією: *Добрянский Ф.* Старая и Новая Вильна. С. 9, 12–13, 14, 152–153. Час заснування віленських церков слід відносити, як зазначає Ф. Добрянський, до XIV і першої половини XV ст., оскільки у другій половині XV ст. польський король Казимир Ягеллович заборонив православним будувати нові і відновлювати старі церкви. С. 176.

[92] *Николаев Н. В.* Книжная культура Великого княжества Литовского. С. 22.

[93] *Добрянський Ф.* Старая и Новая Вильна. С. 16.

[94] Див. Литовско-русское письмо. Век XIV–XV // *Сахаров И. П.* Образцы древней письменности, снимки судебного письма русского, литовско-русского и малорусского (XII–XVIII вв.). СПб., 1841. № 17–18. Таб. XV.

[95] *Molè W.* Les miniatures de l'Evangéliaire de Ławryszew. S. 423–437.

[96] *Розов В.* Українські грамоти. С. 32–33, № 17.

[97] Грамоти XIV ст. С. 66–67, № 35.

В'ячеслав Корнієнко

ОПИС ЛАВРИШІВСЬКОГО ЄВАНГЕЛІЯ ІЛАРІОНА СВЄНЦІЦЬКОГО

Вступні зауваження до публікації

Історія дослідження Лавришівського Євангелія сягає вже майже двох сотень років, що минули від часу публікації О. Востоковим у 1842 р. вкладних записів на сторінках рукопису[1]. Від того часу вони часто ставали предметом дослідницького інтересу, окремі з них повторно публікувались[2]. Проте попри увагу вчених до вкладних записів, опис рукопису, на сторінках якого вони виконані, — Лавришівського Євангелія, був здійснений значно пізніше — у 1911 р. відомим українським філологом, етнографом та музейником, доктором філологічних наук, директором Національного музею у Львові Іларіоном Свєнціцьким[3]; сама ж праця вийшла двома роками пізніше — у 1913 р.[4] У статті вчений здійснив ґрунтовний опис оправи та мініатюр рукопису, його складу, деяких вкладних записів, проаналізував морфологічні та фонетичні особливості. Тож Свєнціцький по праву вважається першим дослідником Лавришівського Євангелія[5], чия праця ввела цю пам'ятку до наукового обігу, надавши іншим вченим як основний матеріал до власних студій та окресливши подальші напрямки розв'язання порушених у статті питань.

Звісно, не всі актуальні питання дослідження Лавришівського Євангелія могли знайти розв'язання на початок XX ст., що й довели подальші дослідження, які публікуються в тому числі й на сторінках цього видання. Були допущені І. Свєнціцьким і деякі неточності: зокрема, в статті він згадує про дев'ять вкладних записів, у той час як їх нараховується чотирнадцять[6]. Усі ці вкладні записи згадуються у праці Востокова, проте зі статті Свєнціцького «випали» чотири вкладні на першій сторінці Євангелія, розташовані довкола зображення архангела Михаїла. Причому саму мініатюру архангела Свєнціцький описав, тож не бачити ці грамоти просто не міг. Так само не згадується ще один вкладний запис, наведений Востоковим, що виконаний на розвороті аркушів 88зв.—89, який має важливе значення для вивчення історії рукопису. Причини пропуску цих вкладних лишаються нез'ясованими, а припущення, що такий прискіпливий дослідник як

[1] *Востоков А. Х.* Описание русских и словенских рукописей Румянцевского музея, Санкт-Петербург 1842. С. 124–126.

[2] З останніх праць на тему історії дослідження Євангелія див.: *Семянчук А.* Лаўрышаўскае Евангелле // Silva rerum nova. Штудыі ў гонар 70-годдзя Георгія Я. Галенчанкі. Мінск, 2009. С. 238–239. Там же див. основну бібліографію.

[3] Про нього див.: Іларіон Свєнціцький. Біобібліографічний покажчик. Львів, 2008. С. 5–21.

[4] *Свенцицкий И.* Лаврашевское Евангелие нач. XIV в.: (Палеографическо-грамматическое описание). – Известия Отделения русского языка и словесности. 1913. Т. 18, кн. 1. С. 206–228.

[5] *Smorąg-Różycka, M.* Ewangeliarz Ławryszewski. Kraków, 1999.S. 27.

[6] Вірогідно, їх було більше, проте частина могла бути вирізана, адже сліди вирізання помітні на деяких аркушах.

І. Свєнціцький просто не помітив їх, одразу варто відкинути. Утім, можливі пояснення пропуску не настільки важливі, у вступній статті просто наведемо ці тексти для повноти картини.

Як вже зазначалось, на першому аркуші, довкола зображення архангела Михаїла, виконані чотири вкладні записи, які у Востокова вміщені під номерами 1—4. Перший з них розташований у верхньому полі, безпосередньо над зображенням архангела Михаїла; він зберігся добре, його текст чітко читається[7]:

Се ѩзъ · кнѧзь · Ѡлександръдро · Володимировичь | и своюю҆ кнагинею҆ · москóвъкоюю҆ и своими дъ|тми · далъ ѣсмь десатину · стѣ бц҃и · оу Лавро|шевъ манастырь · ис Тоурца · оу вѣки.

Під останнім рядком грамоти міститься запис латиницею: Fundował Roku 1429. Umar Roku 1455, хоча ця інформація про дату вкладу Олександра (Олелька) Володимировича не відповідає дійсності, адже дослідник ієрей О. Котельников віднайшов оригінал цієї вкладної грамоти, який наразі опублікований — вона датується 1434 р.[8]

Другий напис розташований праворуч від постаті архангела Михаїла, на рівні його лівого крила; текст його трохи постраждав, проте в цілому може бути прочитаний:

Се ѩзъ великъıї кн҃а | Дмитриї Ѳлгирдов[и]|чь · помолилсѧ ёсмь | Бо҃у҆ і Сто҃ї Бц҃и далъ [є]|смь Сто҃ї Бц҃и Гнидков[и]|чѧ лю҆кно пати па[…]|ё · і ѳзера · и морино | а кто пороу҆шитъ[ї] | ли · при моемъ ж[и]|вотѣ · їли по моём[ъ] | животъ · росу҆дит|ся со мною пр҃ѣдъ Б[мъ҃].

Права частина запису постраждала під час обрізання листа; В. Розов, який користувався фотографією П. Симоні, наводить частину з цих літер як збережену[9]. Можливо, під час реставрації кінця XIX ст. правий край сторінки був частково пошкоджений.

Наступний запис, розташований у нижньому правому полі аркуша, на рівні ніг архангела Михаїла, дуже сильно постраждав, закінчення його рядків не збереглись:

Се аѕъ кнѧзь А[…] | Борисовичь вѧ[…]|ского далъ ѥс[мь…] | десатину і сел[…] | ѿвсего ѥ҆с пол[…] | сватѣ҆й Бц҃и · а[…] | не доправитъ і […] | по моемъ живот[е…] | судить ему Бъ […]| Стѣıѧ Бц҃ѧ свое[…]|вить.

Над ним виконана приписка скорописом — того не писали, хоча, можливо, вона не стосується вкладної грамоти. А. Сем'янчук припустила, що в тексті могло йтися про сина Бориса Коріатовича, який здійснив пожертву на користь Лавришівського монастиря[10].

У полі ліворуч, так само на рівні ніг архангела Михаїла, виконаний ще один вкладний запис:

✝ Сй҃ѣ҆. Волу҆́ко Е҆́ско҆вй҆ | свой҆ бра҃то҆́ с Гри́немь | дали́[11] е҆́смо Пр҃у҆то҆́й҆ | в Лаврошевъ мона|стырь вписа[12] нив҆о҆́у҆ заро|в҆но҆́у҆ю · свою҆ ѿ҆ц҃но҆́у҆. | А҆́ кто и҆́ме҆́ вступа҃те҆ | расоу҆ди́тсѧ с нами | пр҃е҆ Бм҃ъ. А҆́ при то҆́ мъ҆ | стѣ бы҆ па҆́ Волуко Гавсов҆и҆.

Тексти наступних дев'яти вкладних записів, що згадані Востоковим під номерами 5—13, І. Свєнціцький наводить у своїй статті, датуючи їх у межах XV—XVI ст., що не суперечить сучасним даним. Усі вони згадують пожертви до Лавришівського монастиря.

Проте Свєнціцький пропустив ще один вкладний запис, опублікований Востоковим під номером 14, що, як зазначалось, розташований на аркушах 88зв.—89. Варто відмітити, що він виконаний у близькому до інших текстів рукопису стилі, вирізняючись від інших вкладних записів. Від решти тексту цей запис відділений червоною лінією.

Текст цього вкладного запису зберігся добре, він чітко читається:

Гн҃и҆ помози рабу҆ свое|му Юрью Болковичю҆ · | создавшему цр҃кв҃ь | и ѳлтарь · стѣ҆го архи|ерѣıа Хв҃а Николъı · | перенесѣнье ч҃тнъı|хъ его моций · сн҃у҆ | своему Валфромъ|ю ÷ А повелѣньемь | бл҃говѣрнаго і хр҃то|любиваго кнѧза | великого ꙮМихаїла | Кедиминовичѧ ÷ | Се же придалъ Юрьиї Бо|лковичь · и своею брать|ею · к цр҃кв҃и стѣ҆му Ни|колѣ | землю пашную · и | землю бортную · и | клѣтку торговую · | што поїти лададу и | темьяноу к цр҃ви · | Се же коли сн҃а моє|го йзьемльтсѧ Ва|лфромѣıа · а по его | животѣ · кого Бъ҃ йзбь|реть и стъıй Никола | тому все то[13] што к цр҃ви | предалъ ѥсмь · и сво|ею братиею ÷ А кто | ѿйметь ѿ цр҃кв҃и стѣго | Николъı судитсѧ

[7] Тут і далі тексти вкладних записів подаються відповідно до сучасного прочитання за наданими мені фотокопіями аркушів Євангелія.

[8] *Котельников А.*, иерей. Вклады в Лавришевский монастырь от основания (ок. 1250 г.) до принятия унии в 1596 г. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.bogoslov.ru/text/2973415.html.

[9] *Розов В.* Українські грамоти. Том 1: XIV в. і перша половина XV в. // Історично-філологічний відділ Української академії наук. Збірник № 63. Постійна комісія історії української мови під керівництвом акад. А. Е. Кримського. Пам'ятки і студії з історії української мови. Вип. 1– К., 1928. С. 32–33.

[10] *Семянчук А.* Лаўрышаўскае Евангелле. С. 241.

[11] Рядок виправлений, спершу було написано далъ, потім дописано ли.

[12] Слово дописане над рядком.

[13] Слово дописане над рядком.

со | мною передъ Бг҃мь · | егда придеть праве| |дъный сѹдий · хота сѹ|дити живъмь й мр҃твъı|мь и оуздати комуждо | противу дѣломь его амⷭ ⁘.

Ліворуч від тексту виконана приписка: ф Кориата | князя ново|городского. | рокъ ѕа҃ке҃. | to iest A. «1329». Місце цієї приписки до основного тексту вказує надрядкова літера ф над ім'ям Михайла Гедиміновича. Тобто її автор уточнив, що в тексті мовиться про князя новогрудського Коріата-Михайла Гедиміновича, який звелів Юрію Болковичу здійснити пожертву у 1329 р. для збудованої ним церкви на честь перенесення мощів св. Миколая. Звідки взята ця дата — лишається невідомим; найвірогідніше, у подальші роки в рамках ревізії монастирських володінь інформація дарчих уточнювалась, звідки й виникали подібні приписки. Як показала історія з вкладним записом Олелька Володимировича, такі точні дати-приписки на сторінках рукопису не завжди точно відповідають дійсності, хоча зазначення імені князя впевнено вказує на здійснення пожертви саме у часи його князювання. Означена пряма дата нерідко сприймається як визначення орієнтовного часу написання Лавришівського Євангелія[14], хоча наразі пам'ятку датують також і ранішим часом — в межах останньої чверті XIII ст.[15]

Вкладний запис Юрія Болковича цікавий згадуванням фундованої ним церкви на честь перенесення мощів св. Миколая, для якої здійснені усі ці пожертви. Адже інші вкладні записи XIV—XV ст., що вийшли здебільшого із середовища новогрудської шляхти[16], згадують Богородичну церкву Лавришівського монастиря біля Новогрудка[17], жодним чином не згадуючи в ньому церкви св. Миколая. Причому варте уваги те, що запис зроблено у вільному нижньому полі арк. 88зв.[18], він відділений від тексту напису виконаним червоним чорнилом хрестиком з горизонтальними лініями на рівні щогли. Вигляд літер в цілому подібний решті тексту, проте має деякі відмінності у написанні окремих графем, тож виконаний він іншим автором і вже після появи основного тексту, що підтверджує факт перенесення у нижнє поле арк. 89 завершення напису, який не вмістився у відведене поле. Відтак, означений вкладний запис в хронологічному плані близький до часу створення Євангелія, для розміщення якого використано незаповнене мініатюрою поле сторінки рукопису. Отже, дарча Юрія Болковича церкві Перенесення мощів св. Миколая була розміщена на сторінках Євангелія, оздоблення якого з якихось причин не було завершено.

Досліджуючи питання локалізації Лавришівського монастиря, ієрей О. Котельников дійшов висновку, що запис Юрія Болковича та фундування ним церкви не були пов'язані з Лавришівським монастирем, а стосувалися одного з давніх храмів, можливо, у Новогрудку, в якому тоді княжив Коріат-Михайло Гедимінович, оскільки такої церкви в монастирі не існувало[19]. Отже, спираючись на відомості вкладної грамоти, варто визнати, що написання Євангелія не було пов'язане із Лавришівським монастирем та призначалось для іншого монастиря чи храму, найвірогідніше, для церкви на честь перенесення мощів св. Миколая. І вкладний запис виник тоді, коли рукопис перебував в цьому храмі, тож його виконання з перерахуванням пожертв мало актуальне значення для служителів, на відміну від того часу, коли Євангеліє перебувало у Лавришівському монастирі — тоді на сторінках з'являються вкладні записи-пожертви цій обителі.

У контексті висловленого вище можливо пов'язати будівництво Юрієм Болковичем (або Волковичем)[20] церкви з доволі рідкісною посвятою на честь перенесення мощів св. Миколая із маловідомим храмом, розташованим у теперішньому с. Збручанське (кол. Новосілки) Теребовлянського району Тернопільської області України. Здійснені тут наприкінці 1980-х рр. архітектурно-археологічні та мистецтвознавчі дослідження співробітників інституту «Укрзахідпроектреставрація» І. Могитича, Р. Могитича та Я. Мовчана дозволили найвірогідніше

[14] Докл. див.: *Семянчук А.* Лаўрышаўскае Евангелле. С. 239–240.

[15] Див., напр.: Rękopisy cerkiewnosłowiańskie w Polsce: Katalog / A. Naumow, A. Kaszlej. – Wyd. 2. – Kraków, 2004. – S. 69; *Крысько В. Б.* Предисловие // Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.). Т. XI.– М., 2016. С. 10.

[16] Див.: *Русіна О. В.* До атрибуції вкладних записів Лаврашівського Євангелія // Український археографічний щорічник. Нова серія 3/4 (1999) 98–102; *Семянчук А.* Лаўрышаўскае Евангелле. С. 243.

[17] У І. Свєнціцького помилково вказаний Новгород-Сіверський.

[18] Загалом, на сторінках Євангелія наявні такі вільні від тексту місця, які найвірогідніше розглядати як намітки під розміщення мініатюр.

[19] Проте з цим написом пов'язана легенда щодо Микілької церкви, яку спростовано; докл. див.: *Котельников А.*, иерей. К вопросу о локализации Лаврышевского монастыря. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bogoslov.ru/text/2586245.html#_ftn16.

[20] Пор.: *Семянчук А.* Лаўрышаўскае Евангелле. С. 239.

датувати церкву, збудовану в межах доволі великого поселення[21], часом не пізніше другої половини — кінця XIII ст. Зважаючи на поправку Євангелія, будівництво церкви можна віднести до першої чверті XIV ст.[22] Згідно інформації грамоти 1393 р., власником села Новосілки в цей час стає пан Волчко[23], вочевидь, батько Юрія — фундатора цього храму. На час спорудження церкви на честь перенесення мощів св. Миколая цей регіон входив до складу Литовського князівства, більше того, підлягав юрисдикції Коріатовичів, зокрема Олександра — сина Михайла-Коріата Гедиміновича[24]. Саме особа останнього згадується у вкладному записі на сторінках Євангелія, а зважаючи на «веління» Михайла-Коріата Юрію наділити збудовану ним церкву, Юрій перебував у васальних відносинах саме з батьком, а не сином[25]. У 1340-х рр. розпочалась боротьба за цей регіон між Польщею та Литвою, що закінчилась поразкою останньої. Олександр, вочевидь, перейшов під руку польського короля[26], а частина шляхти мусила перебиратись до власне литовських володінь, в тому числі й деякі Волчковичі, які, як служива знать, могли отримати земельні володіння в межах підвладних Михайлу-Коріату Гедиміновичу земель, який на той час княжив у Новогрудку. Тоді ж разом із Волчковичами до литовських володінь могло потрапити і Євангеліє, яке згодом опинилось у Лавришівській обителі, де, вірогідно, було завершене. Відтоді рукопис тісно пов'язаний із монастирем.

На виникнення рукопису в українських землях може вказувати згадування в Лавришівському Євангелії пам'яті «троса оу роусцѣи земли бывша при княжѣньи Стопълчи и Володимѣри и Дв҃дѣ и Ѡлговѣ в лѣ҃ ·ѕ҃·х҃·е҃ї· въ ·г҃· ч҃а҃ ноущи», згадки про який виявлені ще в одному рукописному Євангелії — Холмському[27], проте у скороченому вигляді: «во тр҃ъ дн҃ь пама҃ страуса» (арк. 163зв.). Проведене мною дослідження історії появи цієї пам'яті у місяцесловах обох Євангелій та згадка в тексті Лавришівського впливових князів початку XII ст. — великого київського Святополка Ізяславича, переяславського Володимира Всеволодовича Мономаха, сіверського Олега Святославича та малопомітного на тогочасній політичній арені дорогобузького князя Давида Ігоревича — дозволили встановити, що пам'ять про цей землетрус потрапила до місяцесловів обох Євангелій з протографа, написаного на теренах Дорогобузького князівства у близький до означеного землетрусу час, на що вказує точна година доби, коли він стався. Тож Холмське та Лавришівське Євангелія походять від одного протографа, що має волинське походження[28]. Варто зазначити, що Дорогобузьке князівство межувало з Теребовельським.

На українську редакцію пам'ятки вказують і проаналізовані І. Свєнціцьким її мовні особливості[29], хоча у публікації він все ж схилявся до думки про північну білоруську редакцію Лавришівського Євангелія. Утім, зважаючи на чіткі риси української редакції, у пізнішій праці вчений зазначив, що Євангеліє «писане на пограничу з північними говорами України»[30], тобто охоплює територію історичної Волині.

Звісно, викладені вище міркування щодо місця виникнення рукописної пам'ятки та її подальшої історії не позбавлені гіпотетичності, підтвердити або спростувати які допоможуть як виявлення нових історичних джерел, так і поглиблене вивчення самого Лавришівського Євангелія, чому сприятиме це факсимільне видання. Зрозуміло, що воно було б неповним без публікації першого ретельного опису І. Свєнціцького, який і на сьогодні не втратив наукового значення. Стаття Свєнціцького публікується українською мовою, переклад здійснено за оригіналом 1913 р., проте з усуненням деяких неточностей, про які мовилось вище, а також уніфікацією посилань.

---

[21] *Могитич І., Могитич Р., Мовчан Я.* Церква з княжої доби села Новосілка // Літопис Борщівщини: історико-краєзнавчий збірник. Вип. 4. Борщів, 1993. С. 3–8.

[22] На жаль, наразі у нас мало відомостей про особливості української архітектури та стінопису XIII–XIV ст., аби мати можливість робити більш точні порівняння.

[23] *Розов В.* Вказ. праця. С. 51–52.

[24] *Войтович Л. В.* Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII–XVI ст., історико-генеалогічне дослідження. Львів, 1996. С. 109.

[25] Пор.: *Пашуто В. Т.* Образование Литовского государства. М., 1959. С. 322, 480.

[26] *Войтович Л. В.* Вказ. праця. С. 109.

[27] І. Свєнціцький цього напису не згадував.

[28] Докл. див.: *Корнієнко В. В.* Холмське Євангеліє: до історії рукопису // Холмське Євангеліє XIII століття. Видання факсимільного типу. К., 2015. С. 352–353; *Корнієнко В. В.* Графіті Софії Київської XI – початку XVIII ст.: Інформаційний потенціал джерела. К., 2014. С. 150.

[29] Див., напр.: *Турилов А. А.* Книгописание // Владимиро-Волынская епархия // Православная энциклопедия. Т. 8. С. 726–732. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.pravenc.ru/text/159136.html.

[30] *Свенціцький І.* Новосадський апостол (опис рукопису XIV в.) // Записки Наукового товариства імені Шевченка. Т. CXXVI–CXXVII. Львів, 1918. С. 162.

Іларіон Свєнціцький

ЛАВРИШІВСЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ ПОЧАТКУ XIV СТОЛІТТЯ

Палеографічно-граматичний опис*

У бібліотеці князів Чарторийських у Кракові за номером 2097 зберігається рукописне апракосне лицеве Євангеліє руської редакції на 183 аркушах пергаменту. Рукопис у два стовпчики по 22 та 28 рядків. Розмір аркуша становить 221 х 317 мм, стовпчика у 22 рядки — 60—80 х 210—230 мм, стовпчика у 28 рядків — 80—90 х 250—260 мм.

Оправа рукопису — дошки у малиновому оксамиті розміром 240 х 335 мм з металевими золоченими гравійованими таблетками. На першій дошці наявні чотири металеві наріжники з великими блідими камінчиками бірюзи на кожному.

Посередині дошки розташована велика таблетка у вигляді каплиці з гостроконечним дахом із вирізаним всередині зображенням св. Димитрія Солунського зі списом у правій руці та опуклим овальним щитом біля лівої ноги. Зображення св. Димитрія гравійовано досить живо у всіх деталях. Святий — чоловік близько 35 років, зі злегка закинутою назад головою, дивиться владно вперед. На ньому одяг: плащ, що розвивається, лускатий обладунок, лати на ногах та короткі з широкими халявами чоботи. І хоча уся фігура досить низька — всього 5·5 голови — і руки непропорційно великі, це зображення складає враження мистецького. Таблетка прикрашена п'ятьма парами каменів (рубін, смарагд, рубін...) на висоті голови та ніг.

На другій дошці знаходиться лише хрестик з гравійованим семиконечним Розп'яттям та св. Духом у вигляді голуба з дрібними уставними написами: «дхъ ст҃ы | іс х҃ъ | губа тр҃о| копье». Застібка з оксамиту з металевими кнопками.

Мініатюри

Рукопис прикрашений 18-ма мініатюрами та розписаними заголовними літерами з переважанням кіноварі та зеленої фарби, більшість літер — лише зеленою фарбою.

Арк. 1. Архангел Михаїл на повний зріст з напіврозкритими крилами, з орарем поверх туніки; на плечах червоний плащ, на ногах червоні чобітки. На хрестоподібній рипіді у правій руці уставний напис «мил», на щиті скорописний напис XVII століття «ст҃ы михаило арг҃ил».

Арк. 1зв. «Ιω҃а» євангеліст на повний зріст у довгій білій сорочці до кісточок та плащі, що охоплює корпус від грудей нижче колін, сидить на кріслі. У лівій руці він тримає аркуш з написом: «иско|ни бѣ | слово | и сло҃ | бѣ ѡ», права рука сперта злегка на стіл з книгою та чорнильницею. На висоті очей лежить на особливому столику розгорнута книга. Обидві частини малюнка — св. Йоанн та стіл, столик з книгою знаходяться в окремих архітектонічних спорудах з гостроконечними дахами.

* Переклад з російської і редагування *В. Корнієнка*

Арк. 4. Явлення Ісуса Христа учням Луці та Клеопі, злегка намічений малюнок (підведений вугіллям).

Арк. 6зв. На чистій сторінці внизу невеликий малюнок пером: Пілат сидить на троні правителя, голову повернув у бік читача, лівою рукою тримає на колінах меч, праву підняв доверху. Одягнутий він у хітон до колін, плащ накинутий тільки на ліве плече, на ногах чобітки, на голові капелюх без полів (корона).

Арк. 14. «Ѥсифъ» та сотник (у Пілата), малюнок до Євангелія г҃· тижню по п҃ѧ҇ на лютиргьи ѿ оана. Сотник — молодий кучерявий воїн в лускатому панцирі з латами на удах, спис у правій руці, ліва рука сперта на щит. Йосип загорнутий у плащ, простягає руки у бік сотника, нахиливши на знак прохання голову; довкола голови ореол; кінці плаща перекинуті через праву руку та ліве плече до колін; складка позаду, ніби вітер підкидає плащ догори, ніяк не пояснюється решто малюнку.

Арк. 15. «а҃нг҃лъ на гро|въ гла҃ше жена|мъ оуста н҃ѣ҇ сде|се мѣсто идеже | въ положенъ». На домовині сидить Янгол з одним простертим крилом, іншим складеним; у лівій руці тримає квітку та складки плаща, правою рукою вказує на напис. Нижче на середній частині аркуша намальовані три жінки: у першої в лівій руці посудина у вигляді ручної кадильниці (з пахощами). Біля стіни домовини у правому кутку аркуша група вояків з семи осіб занурена у глибокий сон — списи, шоломи, щити, сонні обличчя зливаються у дуже близьку до реальності групу; ноги не гармоніюють із загальним малюнком.

Арк. 18зв. Чудо про розслабленого. Янгол на льоту збурює довгою жердиною Силоамську купальню; до неї і повз неї (так мальовано) прямує натовп хворих з чотирнадцяти осіб. Спаситель стоїть, благословляючи правою рукою, біля ложа розслабленого. Той же стоїть посередині зі здійнятими руками; руки інших простягнуті до Спасителя. В малюнку багато руху.

Арк. 19зв. Ісус сидить на високому кріслі, права рука в жесті розмови, перед ним та за ним стоять Апостоли, слухаючи його вчення.

Арк. 20. Ісус зцілює жінку; група жінок.

Арк. 38зв. Притча про єдинорога. Старець Варлам сидить на високому кріслі в чернечій мантії; молодий чоловік охопив руками та ногами верхівку дерева, прямуючи у бік краплі меду, яку він хоче схопити на язик. В цьому прямуванні до краплі меду він не помічає, що корені дерева поглинені жахливим драконом, що ствол гризуть дві тваринки, а на нього прямує лютий єдиноріг з гострими орлячими кігтями.

Арк. 47. Євангеліст Матфій сидить у високому кріслі, лівою рукою тримає розгорнуту книгу, а правою, простягнутою донизу, перо; біля ніг на висоті кісточок — стіл з приладдям для писання. Із правого верхнього кута злітає ангел з книгою в руках.

Арк. 50зв. Варлам сидить навпроти царя Авеніра, спілкуючись з ним. Над головою Варлама три янголи сурмлять у сурми (струмені повітря та звуку позначені променями з сурм).

Арк. 61зв. Воскресіння доньки Іаіра. Небіжчиця лежить на ложі, що схоже формою та поперечними візерунками на ложе породілей — Анни та Єлизавети, волосся спадає в неї двома локонами на груди. Ісус тримає дівицю за руку, лівою робить жест. Біля ніг померлої стоїть на колінах особа з дитячими рисами обличчя — вочевидь, душа померлої, зі здійнятими в проханні руками; ліворуч від ложа стоїть служниця, яка з подивом дивиться на Ісуса; позаду біля голови померлої — батько та мати в князівських коронах та дві служниці.

Арк. 83зв. Євангеліст Лука сидить в глибокому кріслі та пише в книзі, що знаходиться у нього на колінах; перед ним урівень з колінами — столик. Обидві частини малюнка на окремих архітектонічних фонах; у верхньому правому куті помітне зображення вола.

Арк. 127. Въскрѣшѣнье Лазорево. Ісус із сувоєм в лівій руці, здійняв праву для благословення, дивиться на Лазаря; юнак, сховавши ліву руку до рукава, правою тримає кінець стрічки, що оперізує померлого; обидві сестри із жахом відвернулись від воскреслого — їхні руки закутані в кінці плаща, що звисають; два юнаки уносять кришку домовини.

Арк. 129зв. Оученье г҃не. Група з п'яти апостолів, Господь на віслюкові, група містян — старців та жінок. У додаткових частинах малюнку багато життєвої правди. На дереві, по ліву

руку, два юнаки з гілками у руках; з правого нижнього кутка юнак простягнув вбік віслюка гілку — віслюк тягнеться до неї головою та губами; в правому верхньому куті стоїть жінка з дитиною на плечах.

Арк. 173зв. Стрітення Господнє. Йосип з голубом в руці та Богородиця стоять перед Симеоном та Анною, у Анни великий пророчий аркуш в лівій руці; Немовля простягає руки від Симеона до матері.

Арк. 178. (Напис в ореолі) Ие|въ, святий на повний зріст з чотириконечним хрестом в правій руці.

Архангел Михаїл, св. Йоанн, Йосип та сотник, Ангел на домовині, св. Матфій, Воскресіння доньки Іаіра, св. Лука, Воскресіння Лазаря, В'їзд до Єрусалима, Стрітення Господнє та св. Ієв — мініатюри у фарбах; інші — це тільки переведення малюнка. Усі малюнки в цілому нагадують елементи західного мистецтва, через що можна припустити для них греко-італійську основу.

Записи та вкладні

В рукописі дев'ять записів та вкладних, що охоплюють час від 1484 р. до XVI століття. Всі вони на користь Лавришівського монастиря Пречистої (Богородиці), що на Білій Русі поблизу Новогрудка.

Крім цих записів наявні ще якісь загадкові приписки скорописом XVII століття, на арк. 7 «того не писалѣ», 39зв. «тѫ шмѫ кѫты вырезано», 130зв. «тѫ карты цало нема» (хоча текст цілий), арк. 153зв. «того ѥми не писѫ бо не мѫ вычитати же помазано», які примушують до припущення, що книга ця грала колись важливу роль юридичного документа у справах монастиря, який доповнювали приписками.

Деякі вкладні надрукував І. Первольф у своєму «Звіті про заняття закордоном»[1], все ж видав П. Симоні в «Мстиславовому Євангелії»[2]. Друкуємо їх утім повністю ще раз в цій статті із зауваги важливості відомостей мови та повноти статті.

Арк. 7. Напівуставом кінця XVI ст. блідими чорнилами: «А се азъ панї Волчковаа, Фетиньа, Ѫказаньем пана своѥ | записываю, Ѫ Прчтоемъ, Ѡлексоу Макишевичъ съ Ѫша|тьцѣ мѣ и съ оусею слѫбою, а дѣтѣ мои не надобѣ са Ѫстѫ|пати оу тое. А хто тое пороуши, росѫдитьса со мною | на Страшномь соу предъ Богомь. А при архиманрї Ни[ките]. | А при то были пѫ Васько Протасовичъ, Юшко Бѣликъ Максимь».

Арк 8зв. Почерком, схожим на попередній: «А се ѩзъ пѫ Іва Глѣбовичъ | далъ есми поле оу Ми|лошевѣ оу манастырь | стои прчтои Лаврѣвьскои, не | порушно, а хто се порушитъ, рассоудитса со мною прѣ Бгмь | А при то бы пѫ Богдѫ Хребтовичъ, Хвѣко Глѣбчь, | Волчко Гавсовичъ, Ѡндрюшко Харитоновичъ, Юшко Бѣликовичъ».

Арк. 23. Півуставом, близьким до скорописуXVI ст. «Мтию Бжиею и Прчтыа Бгомтре ѩ панъ Дешко пѫ Волчь|ковъ снъ Гароусовича, погадавши есмо с братомъ | своимъ съ Ацкѫ даѥ на Прчтое дѫ и къ Лавраше|воу манастырю поле пѫ Кодчичи за погорьѥ. А даѥ | то, вечно и нерошно. А при то бы пѫ Мацко Воини|ловичъ, а братъ егѡ Стецко, а Михно Протасовичь | а Петроушко Шоубичъ и братъ его Федко, а Лебевичь | Мацко, а Петроушкѫ снъ Шоубича Гринко, а Ходоръ | Тишеневичъ, а Ѡлисѣи Ючьновичъ, а Плетоушичь | Иванъ, а Кочевичь Курило, а Сыковскѫ снъ Васко. | А хто бы то хотѣлъ пороушити при нашѥ живо|тѣ, мы его томѫ не допоустимъ. А по нашѥ животѣ | Бгъ емоу не перепоусти и Прчтаа Егѡ Мтрь».

Арк. 26I. «Во има Ѿца и Сна и Стого | Дха ѩ панъ Гринко | Микоулич записа| есми с своего именьа з Б|резовца десетинѫ ѿ жи|та и ѿ ари давати на | Прчтое дѫ к Лавраш|воу манастрю вѣно | и непорѫшно. А хто бы хо|тѣ то мои запи роу|шити мои блиничъ | по моѥ животе не хо|тѣ бы да тое десети|ны к црви Бжьеи к Ла|врашевѫ монастирю | то рѫсоутса со мною | перѣ Бгомъ на Стршно | Соуде егда приидѣ соу|ти живы и мртвмъ».

Арк. 26II. «Во има Ѿца и Сна и Стого Дха. | Се ѩ рабъ Бжии Лоукьянъ | Шѫба, и с своею женою Васи|лисою, и с съвоими дѣтми | Петро а Ѳѣкомъ, и своего цъ|лого раздѫма ѿхода сѣ свѣта | записа есмь к Прчтои Бгомтри к ла|врошевѫ манастырю чтка на има Крѣчю и дѣти ѥ, из змлелю и со|сими Ѫходы, а дали есмо вечно, а прї то| бы архимадрї Никита лаврашѣвскыи | ѡць ншь дхны, и стаци на има Вось|ѩ, а Макарѣ, и иншии стаци, а доры | людеи было сторонни пани Вѣковаа Гавсѣ | жѣ фетиа и с свои сно Ацкѫ, а пѫ Василеи Прота|сови, а Ѡфона сотни. А хто сие порѫши нашо | придане што есмо придали к Прто Бгома|три рѫсоудитъ со мною прѣ Бго. А писа| по Никѣскыи Панкратеи».

[1] Отчет ординарного профессора императорского Варшавского университета И. И. Первольфа о научных занятиях за границей с 20 мая по 20 сентября 1882 г. // Варшавские университетские известия. 1883. № 2. С. 23–24.

[2] *Симони П.* Мстиславово Евангелие начала XII в. в археологическом и палеографическом отношениях. Вводная статья. СПб, 1910. С. 40.

Арк. 29зв. «Мл҃тию Бж҃ію и пр҃ты|а его матере Мр҃їа. Ѧ | пань Коташь Бѣли|ковичь далъ есми на | Пр҃тыа домъ в нови|ноу давати ми въ|уно к Лаврашевоу ма|настырю из моеа | ѿчины три копы | ржи шестерныа | и тымъ хто боуде|тъ по мнѣ, а дава|ти вѣчно непороу|шьно, а при томъ | былъ панъ Васко | Воиниловичь, а пи|салъ тотъ списо|къ князя Львовъ | сн҃ъ Федоръ, а при то|мъ былъ панъ Дѣшь|ко Гавсовичь, Петръ | Шюбичь, и Федько бра|тъ его, а Тишьневичь | Ѧнь |" А шьто есми далъ в до|мъ Пр҃тое даю въ|уно и непорушно. | А прославши архима|ндритоу Лаврашевъ|скомоу взати емоу | моцьно, а никомоу | емоу не переказити | взати емоу на ниве | з любого жита. А хто | бы то хотѣлъ пере|казити з моего ро|доу при моемъ жи|вотѣ, и а имъ не | перепоуцюу, а по мо|емъ животѣ, Бж҃е | и Пр҃тая не даи и|мъ того оучинити».

Арк. 84[I]. Півуставом, як на арк. 23. «Се а рабъ Бж҃ии Григорѣи | далъ есми копу гро (2 стовп. — оуписа оу вобичиноу) | шеи а коли менѣ бъ | пресѣтьемъ а дроу҃ю да҃ | а коли не приду | семъ ины за тую копу менѣ | помануть».

Арк. 84[II]. Скорописом. «Се ѧ па҃ Ива҃ Ѡликаи҃рови҃ Стретови҃ | по҃скарвии г҃ра велико҃| корола Казимира, запи|са҃ есми с свое҃ именьа з Бе|резовца тр҃ицѣ ко҃ жита | к цр҃кви Пр҃тистое Бг҃омтр҃и | к Лаврашевѹ манастырю | вѣно҃ а непор҃ѹшно штобы тое | жито давали прироженыи | мои и по мнѣ вѣдѹчыи к ма|настырю, а хто не всхоч҃е по | мнѣ дава҃ то҃ жита сѹди҃ емѹ | Бг҃ъ. Пса҃ оу Березо҃ци | авьг҃ инди҃ е҃. (на берегах іншою рукою та іншими чорнилами) лета ҂ѕѳ҇ч҃д. Od narodzenia P. Xta Roku 1484».

Арк. 140зв. «Въ има ѿц҃а и сн҃а и ст҃го Дх҃а. Се а҃ | Пашко Ѡвоухович҃ь | тивоуна Не|гневицкс҃ сн҃ъ | погадавши есми съ своею | братиею съ тивѹно҃ Негне|вицкы҃ Грине҃, а с братс҃ҋ | своимъ Михаило҃, а съ деть|ми своими съ Семено҃, а сь | Паникс҃ записа҃ есми на Пре|чистое домъ къ Лаврашевѹ | манастырю сеножати | двѣ ѡколо нивы ниж҃а | по҃ перевесиемъ вечно и не|порушно. А при то҃ бы҃ | тивоумъ Негневїцкы҃ Гри҃ | а братъ мои Михаилѡ | а дѣти мои Сенко а Панко | а Ѡнто҃ Ефремови҃, а пани | Митковое лю҃ Васи҃ а Степа҃ | Живоуни҃, а Ѡндронь Кома|ровичь».

Склад Євангелія

До цього апракосного Євангелія, окрім почергових читань, увійшли дві додані статті. Зокрема, на арк. 14зв. уставом [другої] половини XIV ст.: «Се же многогрѣшныи азъ Ювъ написах кану҃ сь, ѿ оумилѣнья | и жалости и плача оу срд҃ци».

«К҃ану҃ и плачь сто҃би Бц҃и гла҃ е҃ пѣ҃ а рм҃ъ | яко по суху», який зайняв обидва стовпчики 14зв.

Арк. 174. Великим півуставом початку XV ст.. з Євангелія про тайну вечерю з цікавими фонетичними явищами заміни о→оу: грѣхоувъ, оученикоумъ (дав.), доундеже, възмоужно та е→и: побдѣте (inf.), вънѣдети (imperat.), да не вънѣдети.

Страсні Євангелія починаються на 141зв., дванадцять же воскресних починаються на 158[I]. На 160зв.[I] «Начало мц҃емъ всѣмъ», без закінчення серпня від 29-го дня «оусѣкновѣные ст҃го Ивана Прд҃тча». У цьому місяцеслові звертає на себе увагу ѣ лютого (арк. 175[I]), в якому поминається «памѧ҃ троса оу роусцѣи земли бывша при княжѣньи Ст҃ополчи и Володимѣри и Дв҃дѣ и Ѡлговѣ в лѣ҃ ·ѕ҃ф҃ѳ҃· въ г҃· ѵ҃а҃ ноци», що згадується й руськими літописами[3], лише у скороченому вигляді. Так, за Лаврент.: «а февраля ѳ҃· трасеса земла предъ зарами въ ноци», за Іпат.: «Мѣсаца же в ѳ҃ї дн҃ь трасеса земла передъ Лазорами», за Син. Новг.: «трасеса земла ѳ҃· февраля...» У пространній редакції не згадується ця пам'ять в жодному літописі повного зібрання.

Палеографічні особливості

Почерк рукопису — устав початку XIV ст. з симетрією у верхній частині літер. З особливо цікавих нарисів окремих літер слід відмітити: ъı у вигляді ъ+, а у вигляді ѧ, ж у вигляді ж та ѫ, а також ч як ҁ.

У використанні парних накреслень помітно таке розмаїття. Отже, і з'являється дуже часто замість звичайного и: пріклонилъсѧ 8[II], пріближиса 49[II], оуши 57зв.[II], особливо ж у кінцевому складі рядка — жі|довьскаѧ 3[I], межі | собою ... ѣсти | 17[II], остави|ть 44[I], бли|жнаго 46зв.[II], надовчі|телемь 51[II], оуроди|воу 52[I], слышати | 53зв.[I], оутверди|сѧ 56[I], бывши | 59[II], пи|цалникъı плı|цюющь 61[II], вари|ти 74зв.[II], смѣрі|ть 75[I], прииди | 77зв.[II], изыті | из него 125зв.[II]. У слові Іисусъ зустрічаємо такі варіанти написання: іс҃ъ, исусъ 48[II], иисоу 58зв.[I]. Один раз подибуємо навіть ицѣлѣньа 101[II].

Інколи спостерігається в цій пам'ятці заміна знаків ѥ та е. Вони рівнозначні у написанні: вѣроуѥте – вѣроуете 5зв.[II], есте 6[I], единъ 133зв.[II], ѥдинъ 134[I], иевъ 178[I], ѥрданъ. Один раз читаємо: ѣести 139[I].

[3] Звернув на це мою увагу академік В. Ягич.

Звичайне злите оу заміняється часто у всіх положеннях одним у–ѹ: к немy 16[I], недугъ 44зв.[II], голубые 49зв.[II], ...грѣдy|це 117[II], пy|ти 120[II], дy|шю 145зв.[I], ногѹ | 159[II], слy|жащи 173зв.[I].

Залишки церковнослов'янської основи

Писець пам'ятки юсів не застосовував, окрім єдиного випадку ѡ҃сyдѫ 101[II], але зберіг склад — трѣт-: посрѣдѣ, прѣд-, прѣ-, трѣбникъ 43зв.[II], 63зв.[I], , трѣбоуѥтъ 140[II], мрѣжа..., врѣмѣньно 59[II], 85[I], испльвѣте 59зв.[II], трѣтьюю 76[I], 119[II], 160[II], жрѣбыа 117[II], стрѣжахутии 152зв.[I], стрѣгyще 153[I], жьрѣбья (gen.) 153[II], 156зв.[II], оумрѣти 162[II], срѣдy 165зв.[II], чрѣва 180[I]. Ѣ з'являється ще в наступних випадках: вѣздна 15зв.[I], 97зв.[II], смѣрисѧ 45зв.[II], 63[I], 161[I], первѣнца 167[II], 167зв.[II], младѣнца 168зв.[II], 169[I].

Розтягнуте вотъ (въ тъ) та член речення зустрічаються дуже часто: вотъ (часъ, дн҃ь) 7[II], 8зв.[I], 41[II], 57[II], 95[II], 104[II], 173зв.[I], ѡ҃часъ 83зв.[II]. Член хле|вось, 21зв.[I], праздникось 22зв.[I], мирось 39зв.[II], 41зв., 73зв.[I], народось 43зв.[I], работъ 65[I], 65зв.[I], 100зв.[I], 107[II], 135зв.[I], родось 53зв.[I], 98[I], 108зв.[I], 109[II], 132зв.[II], родъсь 116[I], храмось 118зв.[I], чл҃кось 119[II], 153зв[II], 173[I], чл҃къ̀тъ 142зв.[I], позорось 122зв.[I], образось 132зв.[II], 153зв.[II], селото 151[I], въчьникотъ 159зв.[II].

З інших залишків давньослов'янської основи варто відмітити ѥзеро 46[I], 111[I], ѥдінѣмь 54зв.[I], 134[I]; ѣ на місці грецьких -ει-, -αι- в словах як: Моусѣи, июдѣи, архиерѣи. З дублетного написання зустрічаємо: скерв — постійно, скорби 68зв.[II], попел 53зв.[II], 95[II], изити 11зв.[II], 92[II], 93[II], изыти 4зв, 45[I], 173зв.[I] та оузискатъ 75зв.[II]. Трапляються ще деякі особливості, властиві переважно найдавнішим сербським пам'яткам: нынѣ 11зв.[II], 14зв.[II], 35[II], 95зв.[II], 106[II], ме (ac.) 41зв.[I], декапольи 78[I], трѣпеза 82[I], 83зв.[II], 120зв.[I], ѥфистимиѣ 163зв.[I], ѥоустратиѧ 166[I], гетсиманью 143[I], ѥоуксѣньтыѧ 166[I], спирю (ac.) 139зв.[II], ѿматы 98зв.[I].

Грецьке υ передається в більшості випадків через ю, оу: лютиргьи 36зв.[I], 130[I], 131зв.[I], 135[I], 138зв.[I], 168[I], 179зв.[II], мюро 91зв.[II], моуро 116[II], поноухидъı 160зв.[I], прозвютера 165зв.[I], анкюръı 172зв.[II], ѥюпетъ 168зв.[I](bis), 168зв.[II](bis), 172зв.[I], кюрила 176[I](bis). У слов'янських словах зустрічаємо це ю замість и: оучютелю 133[I], поути (πινειν) 142зв.[II], цілком можливо, що за аналогією з попередніми явищами. Можна було б однак припустити і перехід и у середньовисоке німецьке ü (= французьке u) = руське ю, який відмічає професор Карський у білоруській вимові[4].

Кінцеве -з- прийменників переходить часто в глухе -с-: исъ цркѥ 3[I], весъ славы 14зв.[II], весъ сапогъ 139зв.[II], искорабльı 77зв[II], 86зв.[I], исъ дцере 82[I], исъ града 86[I], исъ села 152[I]; або ж в іншому випадку асимілюється та зливається з іншим звуком: расыпа 3[II], ицѣлаѧ 44зв.[II], ицѣлѣ 74[I], ицистиса 52[I], вещадъ 107зв.[I], вєспиры 139зв.[II], вєспечали 157зв[II].

Інші властивості правопису, навіть в галузі ъ, ь обумовлені, вочевидь, законами руської фонетики.

Особливості руської редакції

Долі ъ, ь в цій пам'ятці свідчать, насамперед, про його руську редакцію. Ці знаки втратили в низці випадків своє першочергове складове значення. Завдяки цьому у пам'ятці трапляються такі написання: чсо 8зв.[II], 27зв.[I], 53[I], 82[I], 100зв.[I], ничсо 12[I], чли 54зв.[I], 62зв.[II], чтыи 64[II], вси (κώμη) 92[II], всь (πᾶς) 168[I].

Прийменники пишуться зазвичай злито з іменниками без кінцевого ъ, рівно як і дієслова рефлексивні з ся та перехідні з мя, тя... і, нарешті, злито з питальною часткою — ли: можетли 4зв.[I], вжизаѥтли 103[I], избрахвы 17зв.[II], чтоутмыа 81[II], вѣдяхтьа 82зв.[II], примутмыа 103[II], постыдитсѧ 94[I], оутѣшаѥтсѧ 93зв.[II], ѿимѣтсѧ 97[II], ѿкръıѥтсѧ 99[I], проужаѥтсѧ 101зв.[I], ѡсолитсѧ 102зв.[I], сутже 178зв.[I], внѣмже 4зв.[II], ксебе 4зв.[I], кнему 16[I], стобою 27зв.[I], изнего 88зв.[I], смытари 91[II], надвами 100[II], вдомоу, ктомоу, кнемоу 124[II].

Трапляються ще випадки пропуску основних складових ъ, ь: правденъ ѥсть 12[I], покровно 99[I], соркооустые 57зв.[II], нѣ пцѣтеса 47зв.[I], 100[II] (нѣ пѣцѣтеса 115зв.[I]), скрегчетъ зоубъı 125зв.[I].

В цілому, однак, використання знаків ъ, ь у значенні и замість чистих — о, е, и, переважає.

Ъ замість о: мъи 12[I], правъ (adv.) 62[I], хъщеши 87зв.[I], дъндеже тълика ствършю 138[I], сотонъ (voc.) 85[II], въченикъмъ (dat.) 92зв.[I], цр҃тво самъ 96зв.[II], въини 151зв.[II].

[4] *Карский Е.Ф.* Белорусы. Т. II: Язык белорусского племени, в. 1. [S.l.], 1908. С. 265.

ь замість е, у закінченні 2-ї особи множини -те: (въı) приѥлеть 12зв.I, боудеть 25зв.I, бози ѥсть 31зв.I, знаѥть 38I, шмать, прѣдидить 63II, прѣстоупаѥть 70зв.II, помъıшлıаѥть, хощеть 89II, творить 89зв.I, любить и благотворите 89зв.I, дадить, будеть, будѣть 89зв.I, въспрıиасть, възалуеть, въздрııдаѥть, въсплауеть, любить, добротворить 89зв.II, небранить 94зв.I, прѣбııваить 95I, оумѣѥть 101I. У закінченні третьої особи однини -еть: въстаньть 63II, оуздрастьть 69II, прıиемльть 71зв.II, рашетьть 102зв.I, боудьть 148I; і в низці інших випадків: послѣдьжь 92II, тивьрьıадьска 13I, въı своободе боудеть... сѣма аврамль 25зв.I, ѡ родь 73зв.II, издреть 79II, ашь 63зв.I, льжаше 66II, 89II, дьбри огньна 63зв.I, по старуьскоу 84, ко ньмоу 85I, ѿидь 85II, внидь 86зв.II, идь 87II, печальнъ 70зв.I, вьдоша, вьрха 86I, ѥзьрѣ 86зв.I bis, наставник (voc.) 86зв.I, приставльнııа 88I, горь вамъ 89зв.II, сдь 95зв.II, львгитъ 102I, свьроуть 115зв.II, вертьпь 148I bis, 149I, (оувертıитѣ 155I), свѣдитьльствоуѥть 151II.

ь замість и: галльѣıа 43зв.II bis, хрьземньıа 130I, видьте 137II, ньıстоже 80зв.I та у закінченнях (и⌐j гол.) майже завжди: илıа 7I, цр҃твьа бжьıа 5II, 60II, оуздъıханьıа 14зв.II, писаньıе 39зв.I, рождьıе 39зв.II, соудьıмıта 45зв.II, змıа 49зв.II, 64I, 96зв.I, 164зв.II, ньıа 53зв.I, косьıавшю 57зв.I, дьıаволъ 60II, лıати 66зв.I, трьıе 75зв.II, жрьбьıа 152зв.II, випадки з -ѣньıе, законоучитель (n. pl.) 89I, і замість ѣ: приставльнııа 88I, свѣдитьль- 151II (-ѣль- 150II), трьтьıеѥ 42зв.I bis, трьтьııа 152II, жрьбьıа 152зв.I, вьльбоудъ 63зв.II, свѣтъ свьтитьса 2I, свьтѣньıа 12зв.I, якщо ці випадки з трьт-, свьт- (цвьт) не належать до більш глибокої давнини давньослов'янської редакції.

Зворотне явище: о замість ъ та е замість ь в рукописі майже превалює.

О замість ъ: искахо 22II, ѵл҃къ бѣ то 55зв.II, дидрагома--ъма 62зв.II, даро 63зв., домо 66II, 109зв.I, ветохъı (ac. pl.) 66зв.II, народо же 66зв.II, 69I, отроко 74I, ѡво 78зв.II, пр҃рко 79II, во всехо 79зв.II, притокнеши 85II, притоую 85зв.II, друго 86II, ѡ мнозѣ 99I, ѿ оусто ѥго 99I, живо 101зв.II, ѡноже 102I, въно (= геть) 102зв.II, петро 112I, сестро (g. pl.) 112I, ѥ҃· оуродивъ ѥ҃· же моудро 83I, варитимеѡсо 112зв.II, ѡно 114II, 120зв.I, гл҃те (3 pl.) 114II, ѥмоше 122II, свѣто 138I, 148зв.I, разоумѣво же 146зв.II, сихоже 146зв.I, възлюбило ѥси, азо, реко 148I, малохъ 148зв.I, азъ имамо 148зв.I, алексанодровоу 152I, ѿ волхво 168зв.II, въ пр҃рцѣхо 170II, изо ѡчесе 48зв.I, надо вчıителемъ 51II, подо властью 55зв.I, со вченикъ своими 117зв.I, изо ѡблака 182зв.I, подо ѡдромъ 69I, прѣдостоить 69II, ѡтоиде 71зв.I, ѡтоити 74зв.II, прѣдо ѡчима 80II, подоножью 80зв.II, подовластьıми 95зв.I, прѣдовраты 95зв.II, ѡтоиметь 97I, надо всѣмь 100зв.II.

Перед йотованими звуками ъ подовжується в ъı: видѣлъı и 34I, ѡставимъıи 34II, прославихъıи 35I, ıатъıи 67зв.I bis, приведохъıи 63I, ѡблекъıи 156I, оубиимъıи 68зв.I, приведохъıи 73зв.II, ѿвѣщавъı їсъ 76зв.II, прославихъıи 137зв.II, прıатъıи 161зв.I, видѣвъıи 163I, повитъıи 167зв.I.

У цих же випадках ь переходить в и: вѣмıи 29II, исповѣмıи азъ 47зв.I, ѡсоудитıи 57I, недостоитıеıа, имıахоутıи 70зв.I, молıахоутıи 70зв.II, 81I, гнетıахоутıи 79I, слъıшатıи 81I, держахутıи 87зв.I, оузлюбитıи 95зв.I, ѥмлетıи 101зв.I, да ижденоутıи, въдастıи 101зв.II, въпрашахоутıи 109зв.II, 111II, 114II, поутетıи 137зв.II та єдиний випадок йотації чистого голосного під впливом попереднього йотованого звуку: цѣли ıаки голубьıе 49зв.II.

Трапляються також ще декілька випадків заміни ъ — ъı, оу: по плъıти 24зв.I, въı коупѣ 104зв.I, имъı (дав.) 89зв.I, ѿ четърь вѣтръ 54зв.II, со вченикъ своими 117зв.I, не имоуцоумъ (дав. одн.) 82I, изъстъ бжıи 85I, 85зв.II bis, ишедоушюю 79I, съсъдъ 154I, всакъ волѣзнь (знах.) 165I.

Стосовно ь помічаємо часто заміну з е, и, особливо у закінченні 3 sg. -ть та 2 pl. -те. Тож, 3 sg.: възвѣсте 40зв.II, вѣсте 43зв.I, измете 55зв.II, клънетесıа, клъньтесıа 63зв.I, творите 68I, входите, исходите 71II, погоубите ю 71зв.II bis, не дасте сıа 72зв.II, ѡтвержесıа 73II, вѣситесıа 73зв.II, ѿпоуститесıа 74I, ѿпустите 80I, кто имете 82зв.I, ѥсте 91II, проповѣстесıа 99II, нѣсте 113I, ѡставите 113II, съгрѣшите 113зв.II, ѿць любите вы 147I, грıадѣте 170II; 2 ос. наказ. одн. виже 43зв.II, даже 67I, 70зв.II; 2 особ. множ. (ви) прıемьлеть 89зв.II, ѥсть 43зв.I, въспрıиасть 89зв.II, възалуеть 89зв.II, въздрııдаѥть, въсплауеть 89зв.II, любить, добротворить 89зв.II, не бранить 94зв.I, прѣбııваить 95I, помъıшлıаѥть, хощеть 89II, творить 89зв.I, любить и бл҃готворите, дадить, будеть, будѣть 89зв.I.

ь подовжується у е, и: ıз҃литѣнинъ 4зв.II, оуıазвеленаго 14зв.II, колкожедо 40II, хлѣбъ ıаченъıхъ 30II, истиненъıи 40зв.I, вифлеѡмескъı 43II, слоужебу 40II, ѵл҃векъѣдеца 53зв.II, ѵл҃коıаде|ца 91II, во цр҃ствьи 60зв.I, 154зв.I, приступлеше 63II, въземлеть 66зв.II, коупецемъ 105II, ѡставлеше 118II, мездоу 70зв.II (мьз- 70зв.II, мъз- 76II), безмезденику 181I, скарıѡдескаго 67зв.I, слѣпецемъ 71II, м҃тре (знах.) 71зв.II, хлѣбенаго 73I, тепрпелю 74I, ѥ҃ тысаце 80I, законеникъ 80зв.I, безаконеникъ 121зв.I, вънеже 83II, властеникъ 84I, прѣдамею 85I, ѡбещеника 86зв.II, послушество 87зв.II, ѡвелезаоулѣ 96зв.II, ищетени 99II, ѡбращешеса 102II, рашетьть 102зв.I,

царествиѥ 109[I], 139[I], пиѧнествомь 119зв.[I], алчена 119зв.[II] (алчана 120[I]) , менешихъ 120[I], празденикъı 122[I], невѣрествью 125зв.[II], ноже 148зв.[I], пристоуплеше 149зв.[II], 163зв.[II], оумышлешю 167[I].

Зважаючи на переважання написань по типу терньıе, людьıе, оубьıень та такої ж частої заміни ь—є до цього розряду явищ відносимо випадки оберненого подовження (и=ь=є) у словах: терньıѧ 68[I], людьıе 71[I], оубьıеноу 73[II], бьıеши 149[I], бьıѧхоутии 150[II], севастьıана 166зв.[I], в҃ъ исакьıевъ 114зв.[I], сергьıѧ 164[I] аналогічні до нинішнього білоруського та російського — *шея*, *лейка*, *воробей* тощо.

В рукописі трапляються ще побіжні випадки заміни ъ—ь: ісьже 67[I], нь (=не) 146зв.[I], прьдъ 84[I], що відбулося від імовірних написань ісь, нь, прьдъ.

Відзначені випадки заміни ъ–о, ъı, оу та ь–є, и, ѣ дозволяють зробити деякі висновки щодо звукових відтінків голосних (глухих) у живій вимові писця. Оскільки замість наголошеного о з'являється ъ (у словах: мъи, хъщени, дъндеже, ствършю, сотонъ, въченикъмъ, самъ, въини, въно), а о замість ъ з'являється виключно у ненаголошених складах (сихо, народо), то з цього випливає, що о під наголосом пересувалось у тильну частину ротової порожнини ближче до основи язика, що цілком узгоджується з його середньотильним (mid-back) положенням; до цієї ж межі наближається й глухий ъ, коли він замінюється чистим голосним о.

Аналогічну появу ъı замість ъ у ненаголошених кінцевих словах та ъ замість ъı у наголошених складах (четърь, совченикъ), поруч з такими ж випадками заміни ъ–оу примушують бачити в цьому закономірному наближенні (напів)голосного ъ в бік ударних задньоязичні о, ъı, оу.

Умови заміни ь–и, є, ѣ такі ж самі, що й для ъ, тобто, наголошені ѣ, и переходять у задньоязичні голосні, наближаючись таким чином до ь, який знову пересувається з гортані в бік чистих зціплених є, и.

Стягнення

З долею ъ, ь поєднані два види стягнення: 1) випадки з нескладовими ъ, ь та 2) випадки зі складовими ъ, ь. До них приєднуються ще: 3) випадки уподібнення та злиття голосних.

Тож, 1): а) у зв'язку з втратою складового значення ъ, приголосні під час зустрічі уподібнюються (дзвінкий глухому) та зливаються в один звук: вескровица, весаногъ, або ж глухий с переходить перед дзвінким в у дзвінке з: зборѣхъ 49зв.[II], зборъ 55зв.[II] (изборъ 144[I]), зборнаѧ 155[II], збираѥть 97[I], нѣзгрѣшаи 164[II]; б) дієслівні закінчення 3 особ. суч. ч. затверділи: ѡ҃иоуцаютиса 92[I] bis, боудоу троуси 115[I], боуде троупъ 132[II], но и боудоу знамѣньıа 119зв.[I].

2). Випадки стягнення зі складовими ъ, ь: воцѣ 48зв.[I], 90[II] bis, вочи 109зв.[I], ковцамъ 165[II], поруч з восцѣ 48зв.[I], изосѡсе 90[II], въ | восцѣ 91[I] bis, къѡнѣкоемоу 142[I], изъстъ б҃жии 85[I], 85зв.[II] bis.

3). Уподібнення та злиття голосних: разорѣньıѧ 52[I], срѣтѣньего 135зв.[II], сто҃впихарьѣ 163зв.[II], стоѣкатерины 165зв.[II], мьнозицıють 108зв.[II], ѵл҃къ призвавьıи 103[I], кнемоученикъı 132зв.[II], таиспустити 167[I], сежеиаисадетъ 83[I], дажденоуть и 125зв.[I]; (це зникнення наступного и під час зустрічі з попереднім а помічаємо і в галицько-руській назві «Прокаліїв сад» (=пророка Іллі церкви сад в Крилосі біля Галича), нехлѣвѣ ѥдиномъ 85[I], ѥсмь ницже не докончалъ 67[I], ведоша и къи|афе 144[I], исъче вкамени 157[II].

Сюди ж слід віднести і випадок складового скорочення: смоте цвѣтець 100зв.[I].

Переголосування грецьких α, ο в о, а; перехід ε в о

Грецьке о переходить на руському ґрунті в а: арамагъı 158зв.[I], манастъıра 177зв.[II]; грецьке α переходить в о: сотона 85[II], 96зв.[II], 105зв.[II], 164зв.[I], магдолъıни 92[II], лазорь 95зв.[II], 127, 128зв.[I], осона 129[I], потапьıа 166[I], огафьıе 175[I]; грецьке ε перегаласується в о: ѡлена 78зв.[II], полагьıа 164[I] та навпаки: ѥрдана 7[I], 14[II], 14зв.[I], ѥсифь 14[II], 17[I], есифъ 122[I], 154зв.[I] (и з втратою початкової йотації) осифъ 14зв.[II], ѡсифовъ 85зв.[II].

Повноголосся

Виключаючи наведені вище випадки збереження давньослов'янського трѣт-, у пам'ятці переважає східнослов'янське (руське) повноголосся: смерти 7зв.[II], вервии 3[I], держите, держатьса 9зв.[I], верь|хоу, почер|пѣте 10[II], верь|гоша 29зв.[I], верьгъше 152зв.[I], ѡдеретьбоса 48[II], вервьна 48зв.[I], жерцемь 54зв.[I], -ьцю 87зв.[II], жерцѣмъ 93[I], жерѣьскъı 62[I], терьнии 57зв.[I], померькнеть 64зв.[II], 115зв.[II], 122[II], 132[I], посрѣдѣ терньıа, терньıе 68[I], ѡвержетесıа 73[II], мертвии 90зв.[II], въмерть 125зв.[II], первомоу 103[I], 105[I], терпѣньи 108[I],

двери 109[I], чрвь 111[I], зерно 113зв.[II], перьстѣнь 116зв.[II], вертьпъ 148[I], дерзъноу 154зв.[I], напол(ните) 10[II] bis, 22зв.[I], 119[II], 147зв.[II], 154[I], 180[I], доволѣють 37зв.[II], оумолъвии 66[II], торжьникомъ 3[II], 83[I], торжищихъ 133зв.[II], должьникъ 65зв.[I], долженъ 103[II], 162[II], скоропиѭ 96зв.[II], 105[II], толоци 109[I], да оумолочитъ 112[II], оумолчать 120[II], столпъ 113зв.[I], малохъ 148зв.[I], кровь 151[I], трость 154[I], дерзъноу 154зв.[I].

Явища в галузі приголосних

Замість старослов'янської групи жд з'являється постійно одне ж: вижь 4зв.[I], прѣже 4зв.[II], роженое 5[II], 5зв.[I], рожьеста внеи 167[I], р҃ожиися 168[I], ѡслужѣные 7зв.[II], вижю 9зв.[I], соужю 12[I], надежа 14зв.[I], надежѣ 163[II], зижителю 14зв.[I], прихожю 27[I], чюжахоуся 27зв.[I], забложьшаѧ 44[I] bis, повѣжь 44[II], стржеть 63[I], даже (=дажь) 67[I], ѡдежею брачнею 78зв.[II], во ѡдежи 90зв.[II], ѡбихожаше 79[II], исхожаше 88зв.[I], граждѧне, гражане 104[II].

Аналогічно основне шт (дштрь) замінюється один раз новим злитим ч: дчрь 101[I].

Шиплячі виголошуються місцями ще з очевидним м'яким відтінком: вложю 9зв.[I], ѿстоѧщюю 7[II],плачюцеися 45[I], кр҃ѭюся, чашю 76зв.[II]; але, втім, вони затверділи, через що після них з'являється часто ѣ замість відповідного и: не ропьцѣте 7[I], въвашѣмь 24зв.[I], 31зв.[I], 108[I], оу д҃ши вашѣи 52зв.[I], ѡсажѣте ма 36зв.[I], помецѣте, ищѣте 48зв.[I], 50[I], 52зв.[II], помецѣмъ 156зв.[II], оумецюце 48зв.[II], жерцѣмъ единѣмъ (дав.) 93[I], оу чюжѣмь 112[I], исходѧщемь 172[I].

До систематичних явищ належить передача ѳ через ф: назареф 4зв.[I], 65зв.[II], 85зв.[I], 167зв.[I], 169[I], елисавѣфь 160зв.[II], матфѣа 88[II], фомоу 88[II], афѳонина 165[II], федосьа 177зв.[II].

Дрібні фонетичні явища

Момъиде поруч з мимоиде 102[I], ѿверзъсто 5[I], вышгше 5[II], 5зв.[I], 150зв.[II], 162зв.[I], излишьше 57[I], 175зв.[I], послужьства (=шьства) 118зв.[I], тришды 143[I], со хрта 152зв.[II], хотѧце 97зв.[I], ѿвъвѣщавъ 101[II], кде 103зв.[II], фесѫхтиста 169зв.[II].

Випадки асиміляції та дисиміляції плавних: въкорабри 66[I], калфоромѣа 67зв.[I], 179[I], кал҆фомѣа 88[II].

Звук г пропущений у словах: еда 22[I], бѣство 115зв.[II], 132[I], июпетъ 168зв. (4 рази), 172зв.[I] та аньелъı 5[I].

Після губних перед йотованими голосними вставне л відсутнє: коупать 74зв.[II], 79зв.[II], потопѧтии 75[II], слава б҃а – славлѧхоу 89[II], слава 91зв.[I], 109[I], 163[II], 168[I], ѡставють 1зв.[I], да погоубють 151зв.[I].

Грецьке 'εμμανουήλ передано через иелманоуилъ 167[II], подібно як в інших пам'ятках зустрічаємо иелмаоусъ.

Грецьке закінчення збереглось у: матѳѣисѫъ, колеѫъ, фадисѫъ 49[II] та передане дуже близько до оригіналу в слові аньдрѣа.

Особливості флексії

У відмінюванні помічаємо певні сліди руської редакції.

У родовому відмінку однини прикметників з'являється закінчення -ого: всякого чл҃ка градѫщаго 2[II], цвѣтьца польского 52зв.[II], ницего 120[I].

У прикметниках жіночого роду переважають короткі називні закінчення: боурꙗ вѣтрьна велика 69[II], оу страну гергесиньску 58зв.[I], оу весь самариискy 94зв.[I], дщерꙑ иер҃лимскꙑиа (кличн.) 122[II], 156зв.[I].

Загалом, короткі називні закінчення прикметників помічаємо часто: сг҃лмь великомь троубнымь 64зв.[II], сг҃лмь великъмь 66[II], стархомь великомь 69зв.[I], гл҃мь великомь 86[I], 106[I], ѡгнемь великомь 86зв.[II], камѣньемь добромь 108[I], ѡ мнѣ самомь 24зв.[I], класы ищтени; дверемь затворенымъ 9зв.[II], старѣишинамъ жреческамъ 52[II], 108зв.[I], 109[I] (є і -їмъ 76зв.[I], -ымъ 121зв.[I]), дѣтемъ сѣдѧщамъ, проглашаюцамъ 53зв.[I], оумоучнахъ ситахъ 60[I], оумъвенама роукама 71зв.[I], многомъ лжемъ свидѣтелемъ 144[I], 149[II], книгами иелинскими, римьскими, еврѣискими 153[I], вризахъ вѣлахъ 159[I], владъıкахъ июдовахъ 168[II].

Трапляються, однак, ще й повні форми старого складного відмінювання: добрим срдцмь 93зв.[I], хоулившюоумоу 99зв.[I], ѿмалыихъ сихъ 103зв.[I], закоиеихъ дѣлъ 31зв.[II].

У відмінюванні іменників спостерігаємо такі відмінності: змішування основ, що виражається у паралелізмі закінчень — кличний (с҃ноу) с҃не 112зв.[I], съ поуте 96зв.[I], як дьне, о лицемѣрыхъ — лицемѣриихъ 81[I] з лицемѣрѣхъ (пор. рабъ) за зразком доброъ.

Змішування відмінків, що відбувається іноді від синтаксичного стягування, як гл҃ъı ıаже гл҃ю 21зв.[I], власъı ищтени 51зв.[I], посланиıа кнеи 64[I], хромъııа бѣсныи (ас.) 71зв.[I], дъски (ас.) 77[I], книгъı распоустьныѣ 111, ѿ старець людьскихъ 143зв.[I].

У закінченнях іменників жіночого роду помічаємо такі явища: ѿ землıа 9[I], колıа моеıа 12[I], ст҃оѣ бц҃и 163зв.[I], ст҃оıе бц҃и 168зв.[I], ст҃ъııа ıелисавъı 168зв.[I], наталıе 183[II], птицѣ нб҃ныѣ (наз.) 57зв.[I], пасхѣ 162зв.[I].

Змішування основ у відмінюванні прикметників: на послѣдн҃ѣмь мѣстѣ 110зв.[I], ѡдежею брачнею 78зв.[II], ѡкрестьнıа вси 92зв.[II].

Руська редакція у відмінюванні займенників знайшла відображення у таких випадках: тобѣ 5зв.[I], 10[I], 75зв.[II], 180[I], собѣ 2зв.[II], 12[I], 12зв.[I], 74зв.[II], 96зв.[II], 138[II] паралельно з тебѣ, себѣ = тебе, себе (дав.). На підставі переходу вузького є в ѣ в рукописі переважають написання: о сѣмъ, нѣмь, всѣи земли, въ твоѣм, моѣмь, своѣмь.

У відмінюванні дієслів зустрічаються такі особливості: у закінченнях третьої особи аориста та минулого недоконаного з'являються закінчення теперішнього часу: ıахоуть 32зв.[II], видıахоуть 67[II], идıшеть 61[II]; трапляється ще аорист з переголосованим о у є: съблюдехъ 39зв.[I], 145зв.[II].

У складних утвореннях дієприкметник узгоджується з іменником: ıще быша силъı былъı 53зв.[II], вѣтви боудоуть омладѣлъı 115зв.[II]. У множині дієприкметників теперішнього часу закінчення чоловічого роду -еи та ии чергуються: плачющеисı, алчюции и жажюции … бл҃жени ч҃т҃ии … милостивии 45[I], алчюции 88зв.[II].

Утім, примітне ще затвердіння закінчення третьої особи теперішнього часу, особливо у поєднанні дієслова з питальною часткою — ли та зі зворотним займенником сı (пор. вище).

Діалектні особливості

Заміна оу – въ у пам'ятці майже закон. Тож читаємо: ѳпросıть 2зв.[II], 7[I], 14[I], оу капѣрнаоумъ 3[I], оуздвигни 3[II] bis, оусаженъ оу темницю 3зв.[II], оузаконѣ 4зв.[I], оусходıаıа 5[I], оузнесе 5зв.[II] bis, оузвъратистасı 8зв.[I], оуздрадоуимосı 9[II], оуноутрь 9зв.[II], оумѣстаıь 10[I], оускрѣшаıеть 11[II], оусхытать 13[II], оуниде со вченикъı оу корабль … оулѣзоша 13зв.[II], оусклицıаше, оуздъıханыıа 14зв.[II], оузъмоуııаше 20зв.[II], оузати 21[I], оузыиде 23зв.[I], оу огнь мѣıоуть 40[II], оуздаси 45зв.[II], оузвъсивыисı 54[I], оустокъ 55зв.[II], 64зв.[II], 132[II], оускъıсе 60[I], оузлюбленъıи 65зв.[II], оустани 91зв.[II], оузведъ, оузглашь 95зв.[II], оуведи 96[I], оузвращюсı 97[I], оускоую 101[I], оуспать 104[II], оуплюноувъ 109зв.[I], равоуи 112зв.[II], оуıеханые 129зв.[II], оузможно 143[II], оувержьте 159зв.[II], оузъıграсı – оуздрадовасı 160зв.[II], прозоутора 176[II], 177[II], 179[I], 180зв.[II].

В замість оу: вченици 3[I], 21зв.[II], 86[II], вченикомъ 10зв.[II], 17зв.[I], 45зв.[I], 96[I], ѡ вчѣньи 23зв.[I], навчи в҃чкъı своıа 96[I], надовч҃ителемь 51[I], вънеıесть (оуне) 34[II], во въстѣхъ 44[II], врокъ 100зв.[I], въпражнıаеть 101[II], кто въбо 102[I], 106зв.[II], вже 107[II], во вътробѣ 108[II], во вхо 121[II], во вши 125[II], во въшью 160зв.[II], вмовѣньıе 139зв.[II], 140[II], вмъıвальницю 140[I], завлона 177[II], во взилици 175[II], нѣ вдолѣıоть 177зв.[II].

Під час зустрічі двох голосних трапляється декілька разів вставне в: иван 12[I], 73зв.[II] (частіше: ианъ 7[I], 12зв.[I], 48[I], 53[I], 70зв.[I], 88[I]), ивонъı пр҃рка, оу водръ 91зв.[I], въ ст҃ъıи вовторн҃ий 132зв.[II].

Також частою є заміна о — оу: послоушьствоıеть 27зв.[I], послошествоуıете 98зв.[II], тродистесı … троудишасı … оутродъ 28[I], народъ гл҃ахо 35[I], вѣроıеши 37зв.[I], сводетьсı 39зв.[I], водете 51[I], не многоце 51зв.[I], разомѣти 57зв.[I], пасоцеи 58зв.[II], горошну зерноу 69[II], минолъ ıесть 74зв.[II], наочи нъı 96[I], плакахоса 156зв.[I].

Оу замість о: верьгѫша 29зв.[I], поу поути 117[II], съ посоухъı 118[II5].

Сюди ж слід віднести і скузъ 89[I] замість скозѣ 93[I], 97[I], 97зв.[I], 99зв.[II], 108зв.[II], 110зв.[II] зі сквозѣ 92[I], 112[I].

Переголосування є – о: невъı 66зв.[II], легень 69зв.[II], съблюдехъ 39зв.[I], випадки ıесифъ та ін.. вище, моне 69зв.[II], небо҃номь 75[I], своршѣньıе 102зв.[II], оумѣıоть (= -ıете) 101[I], жю 90зв.[I], 170[II], вселıоною 167зв.[II6].

Заміну є – и помічаємо у таких випадках: прѣидить 63[II], оукрадиши 67[I], весъцьıстинъ 70[II], генисаритьскоу 77зв.[II], гинасаретьскоу 80[II], вы имати 80зв.[I], доидеже 82зв.[I], възъıграıть 88зв.[II], пометинъ 97[II], невгиньи 175[II] — сребрьнекъ 79зв.[II], меноуть 116[I] та вище відмічені випадки заміни и – ь – е: беıеши тощо[7].

Щодо звуку ѣ зустрічаємо заміну ѣ — є та ѣ — и.

[5] Пор.: *Карский Е. Ф.* Указ. соч. С. 120, та о замість оу, с. 293–296.
[6] *Карский Е. Ф.* Указ. соч. С. 222.
[7] *Карский Е. Ф.* Указ. соч. С. 260, 269.

Замість ѣ з'являється е часто у давальному відмінку займенників та дієслів: тебе 5II, 33зв.I, 44II, 69зв.II, 73II, себе 4зв.I, 7II, 11II, 24зв.II, 33II, 40I, 79зв.II, 103II, горѣ ѥлесѡньстѣи 106I; у місцевому відмінку оу грѣсехъ 33зв.II, во ѡдежи славие 90зв.II, въ заклне 101зв.II, не вѣде (васъ) 33зв.I, 109I та в словах: хлебось 21зв.I, грешникъ 33зв.I, 109I, ѥсть (ѣсти) 36зв., ѥсти 100II, възлезе 92II, некто 101зв.II, некъи 115I, телеса 163I, ицелѧше 178зв., секира 170II.

Поява ѣ замість е у закінченнях рідша: w҃иде 19зв.I, придѣ 102I, 105I, идѣть (3 sg.) 170II, проте частіша в основах: ѣце 110зв.II, зѣмл- 5зв.II, 62зв.II, 64зв.II, 69II, вѣлью 13зв.I, 52I, младеньц- 14зв.I, 54I, 104зв.I, дшѣвьн- 15зв.II, небес- 60зв.I, 104II, словѣс- 85зв.II, птѣнца 64II, 173I, жѣнескъ 65II, ѡжѣньсѧ 62зв.I, мѣцоуть 40II, обрѣмѣнь- 54II, ѡбѣцници 64I, печѣрьскаго 171зв.II, ѳ҃.дѣсѧть 102зв.II, ѥлефѣрыа 166зв.I, капѣрнаоумъ 6I, 13зв.I, 19I, 55I, ѥлисавѣфь 160зв.II, гѣрмана 178зв.II.

Нове ѣ. На місці вузького е з'являються у закінченні -енїе всюду —ѣ: знамѣные 3II, ѥавлѣные 8I, прѣломлѣньи 8зв.I, оучицѣные 10I, въскрѣшѣние 12I тощо. Окрім того, у таких випадках: ремѣнь 7I, камѣнь 96зв.I, перьстѣнь 116зв.II, оу коупѣли 32зв.II, дѣлатѣль 76I, 94зв.II, 95I, строитѣль 103I, оучитѣль 90I, w҃тѧжатѣль 113зв.I, свѣдитѣль 149зв.I, 150I, искоуситѣль 170зв.II, весѣлыа 14зв.I, зѣлыа 98зв.I, шѣстьюдесѧтъ 68I, 69I, шѣсть 105зв.I, сѣдмь 82II bis, дщѣрь 51зв.II, 61, 105зв.II, дчѣрь 101I, пѣць 52зв.II, 60зв.II, 61I, 100зв.I, оугнѣтахоуть 99зв.II, (в)нѣмь 2зв.I, 4зв.II, 7зв.I, 21зв.II, 61II, 85зв.I, 91зв.I, 150II, (въ)сѣмь 21зв.II, 62зв.I, 94II, 137зв.I, 167зв.II, сѣи (дав.) 27II, по всѣи земли 72зв.I, 85зв.I, 86I, 119II, 121зв.II, ѡ всѣмь 84I, въ своѣмь 79II, 113II, твоѣмь 94зв.I, 164зв.I, моѣмь 103зв.II.

Заміну ѣ — и спостерігаємо в таких випадках: се два биѧста 7II, 180I, биѧхоу 135II, 137зв.I (imp. бы-), на ѡвци коупили 20зв. (коупѣль 20зв.), виситсѧ 63I, гришници 89зв.I, прицѧше 67II, заприти 92зв.I, свититься 104II, скоудилници 151II (скоудѣл- 151I), ѡсинить 176зв.I, ниистовъ 67зв.I, у притвори соломони 31II, прѣдимъ 92II, w҃иди (aor.) 106зв.I.

Префікс прѣ- з'являється декілька разів у вигляді при: прибывающее 16I, привъиваѥть 143I, приидеть 116I, припоѧсасѧ 140I, 142I, да приминеть 143II, приклонь 154I, прилюбодѣѧньи 164II та, навпаки, замість при з'являється прѣ: прилѣжа, прѣлѣжыемь 102I, прѣтвъръ–притворъ 149I. В останньому випадку можна було б пояснити це передачею грецького αι через ѣ (πραιτώριον); в інших випадках замість ѣ з грецького ει з'являється и: садоукии 107зв.I, 109II, архиерии 148зв.I, иремии 151I, маковии 182I.

Заміна и — ъı спостерігається у таких випадках: сылоуамли коупѣли 32зв.II, оутъı (наказ.) 132I, кнъигы 147зв.II, дроужъıны 166I, w҃крил 164зв.I, антъıпъı 177I.

Випадки акання помічаємо в рукописі у появі а замість ненаголошеного та наголошеного о: лоукаваныа 81зв.II, 106зв.II, лопота 170зв.II[8], ненаголошеного та наголошеного е, ѣ: алуана 120I, съ ваучера 142I, въсплаучатеса 146зв.II, прадасть 151зв.II, маркоурия 165I, Климанта 166зв.II, 172зв.II, 179I, ваднаше 105II, исцалѧхоуса 181зв.I, w҃ваща 25зв.I[9] та, нарешті, и замість ъı в усіх положеннях: ака 100зв.I, фесѡфалакста 175зв.II, старѣишанамъ 183зв.II, и та капернаоуме 54I[10]. Сюди ж належать і випадки появи и замість ѧ: пить (ѐ.) птиць 99II, аще вси блазнитесѧ (3 pl.) 117зв.I, приимѣте идѣте 142зв.II[11].

У *класі приголосних* примітні такі випадки: 1) затвердіння р: багранициѭ 95зв.I, ѥзеро гороуще 111I, прамо 117I; 2) заміни ц замість ч з початкового ц: жрецьска 118II та 3) поява групи жу замість початкових зж та жд: ижуеноуть 16зв.I, 55зв.I, 107зв.II, 134зв.II, 146II, въжуелѣша 59II, ижуизаѥть 60зв.I, въжуегъ 97II, 98II, оужуегъ 161зв.II, оужуелаѥте 104I, 139I, ижуившю 116зв.I, въжуадахъса 120I, дожуь 51зв.II, 52I, 82, 107зв.II, 125зв.I, 134зв.II, 146II, 158I, ѡдъжуи 104II.

Беручи до уваги паралелізм явищ: оу–в, о–оу, е–о, е–и, ѣ–е, ѣ–и, нове ѣ, акання, затвердіння р та переважання групи жу, можемо дійти висновку, що Лавришівське Євангеліє — північної білоруської редакції.

Словникові особливості

благохвалливъ 82II (евангелие за) боѧръı и женъı болѧщаѧ 97II, виталница 120зв.II, дрѣво, – еси 122II, 156зв.II (словесомъ дав. 180II), женѧися 66зв.I, 83I, ж–сѧ, женихъ 87зв.II,чертожникъ, невѣстьникъ 48II, невѣститель 83I, издалеуа 82I, 153зв.II, камъıкъ 50I, обоутель 7I, ѡкроугнее мѣсто 80зв.II, ѡкрилъ 151зв.II bis, ѡпона 155зв.II, понавица 153I, понава 157II, скважина 67I, съзадоу 79I, срѣсти него 83I, цвѣтьца польского 52зв.II.

[8] Пор. *Карский Е. Ф.* Указ. соч. С. 91.
[9] *Карский Е. Ф.* Указ. соч. С. 249–250.
[10] У Карського: *Карский Е. Ф.* Указ. соч. С. 270: товарашоу, 287: жалавъба и я.
[11] *Карский Е. Ф.* Указ. соч. С. 104.

Малгожата Сморонґ-Ружицька

ХУДОЖНЄ ОЗДОБЛЕННЯ ЛАВРИШІВСЬКОГО ЄВАНГЕЛІЯ[1]

Цей знаменитий рукопис з обширним і багатосюжетним вибором мініатюр становить безсумнівну рідкість серед збережених і опублікованих руських літургійних книг, а при розгляданні на тлі ілюмінування грецьких середовищ являє собою невід'ємну частку художньої спадщини Візантії та зв'язків з тогочасною традицією західноруських, галицько-волинських осередків церковного мистецтва. Прийняте в літературі визначення «Лавришівське Євангеліє» походить від Лавришівського монастиря, в якому знаходився рукопис з XIV до XIX століття, доказом чого є вкладні записи на аркушах цього рукопису[2]. Про значущий стан монастиря свідчать і записані тут князівські дари: князя Дмитра Ольгердовича (пом. у 1399 році в битві під Ворсклою), який перед 1386 роком переписав на монастир землю і озера, князя Олександра Володимировича (пом. 1454) і його дружини, московської княгині, а також невідомого князя, «сина Бориса». На аркуші 88зв[3]. в записі, що стосується вкладу Юрія Волковича, вказаний новогрудський князь Михайло Гедимінович, а літера «Ф» перед іменем князя відсилає до доповнення на маргінесі: «1329 року». Крім того, на аркуші 84 була записана дотація королівського скарбника 1484 року, а отже, періоду панування короля Казимира IV Ягеллончика (1447–1492).

Не вдалося встановити, коли і яким чином рукопис потрапив до колекції Чарторийських. Олександр Христофорович Востоков (1781–1864), російський філолог і мовознавець, який оглядав Лавришівське Євангеліє перед 1842 роком в колекції Музею Рум'янцева в Петербурзі, занотував: «записи імен на давньому пергаментному євангелії, написаному на початку XIV століття, що належить князю Адаму А. Чарторийському» (нині в Імператорській публічній бібліотеці)[4]. Це означає, що рукопис був вивезений до Росії під час Листопадового повстання, а отже, перед закриттям монастиря в квітні 1834 року. Невідомо також, яким чином повернувся до колекції Чарторийських. У 1872 році був згаданий Леоном Бентковським в «Списку рукописів Архіву XX Чарторийських» як *super rarissimus*. У 1882 році Йосиф Йосифович Первольф (1841–1892), російський історик і славіст, оглядав рукопис вже в Кракові[5].

Наразі Лавришівське Євангеліє вписане в каталог рукописів Бібліотеки Чарторийських під шифром *2097 IV ruski*[6]. Має форму кодексу, складеного із 183 аркушів розміром 22 x 31 см.

---

[1] Докл. див.: *Smorąg Różycka, M.* Ewangeliarz Ławryszewski. Kraków, 1999.

[2] Всі записи цит. за: *Friedelówna, T.* Ewangeliarz Ławryszewski. Monografia zabytku. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk. 1974. S. 66–71; пор.: *Русіна О. В.* До атрибуції вкладних записів Лаврашівського Євангелія // Український археографічний щорічник. Вип. 3/4. Т. 6/7. Київ, 1999. С. 98–102.

[3] Посилання, за рішенням редакції, подаються на аркуші рукопису, пронумеровані І. Свенціцьким посередині нижнього поля.

[4] Див.: *Востоков А. Х.* Описание русских и словенских рукописей Румянцевского музеума. СПб., 1842. С. 124.

[5] Пор.: *Friedelówna, T.* Ewangeliarz Ławryszewski … S. 5–6.

[6] Див.: Katalog Rękopisów Biblioteki Czartoryskich. Sygnatury 2001–2300, red. J. Nowak. Kraków, 1999. S. 157–159.

Обидві обкладинки, обтягнуті вишневим оксамитом, прикрашають поміщені посередині металеві пластини з різьбленими фігуративними зображеннями: вміщеного в аркаду святого воїна (святого Димитрія ?) наверху оправи, а на тильній — на тлі вирізаного з бляхи хреста вирізьблено постать розіпнутого Христа і голубицю Святого Духа трохи вище. Кодекс закривають шляхом зв'язування вузьких ремінців, кріплених до зовнішніх країв обкладинок невеликими металевими застібками. Верх прикрашає надмірно орнаментований бордюр навколо зображення святого воїна; він прикрашений рубінами і сапфірами, а ще у кутах розташовані чотири металеві трикутні пластинки, в які посаджено по одному рубіну або сапфіру. Аркуші рукопису виконано з пергаменту різної якості. У початковій частині Євангелія вони старанно підготовлені, розправлені та рівно підрізані, хоч сьогодні у багатьох місцях потемнілі і забруднені, з численними дрібними пошкодженнями. Натомість в кінці рукопису (арк. 123–183) пергамент м'який, криво підрізаний і місцями продірявлений. Лінію вання тут проведено недбало, з неодноразовим прорізуванням аркушів. Не вдалося встановити кількість і вид внесків, оскільки аркуші глибоко входять в корінець, який незвично міцно стягнутий сімома палітурними зв'язками.

Нумерація аркушів та сторінок — різного типу і не належить до одного часу. Первинна буквена (грецький алфавіт), що записана скорописом і поміщена посередині верхнього маргінесу сторінок *recto*, охоплює наступні аркуші з записом євангельських читань до аркуша 160. Наступний після неї календар, цілком імовірно, вже не вимагав нумерації сторінок, оскільки черговість аркушів тут природно визначена послідовністю днів і місяців літургійного року. Текст євангельських читань був записаний виразним, каліграфічним уставом з певними графічними прикметами, властивими ще для XII і XIII століть, які також зустрічаються у XIV столітті, з доволі рідкісним застосуванням лігатур, а також численних скорочень. Натомість крім тексту, написаного уставом, зустрічаються також записи півуставом та скорописом.

Краківський рукопис є лекціонарієм типу повного апракосу, тому що містить євангельські лекції (інакше: читання або перикопи), складені в порядку літургійного року, починаючи з лекції за Євангелієм від Іоанна (1, 1–17), призначеній на Великодню неділю. Цей тип літургійної книги, званої у Візантії євангелієм (грец. *Evangelion*, рос. *апракос*), був прийнятий після періоду іконоборства в другій половині IX століття у вже встановленій редакції з канонічним порядком читань по черзі — з Євангелія від Іоанна, а потім від Матфея, від Луки і від Марка[7]. Під час літургії, в урочистій процесії Малого входу (*mikrá eíshodos*), лекціонарій разом з чашею і патеною показували вірним, які збиралися в нефі, а потім складали їх на вівтарі.

Лавришівське Євангеліє містить вісімнадцять мініатюр, з яких три барвисті заповнюють цілі сторінки, проте більшість з них мають форму малюнків, витриманих в трьох чи чотирьох кольорах або виконаних чорними чорнилами. Оскільки текст розпочинається з читання за Євангелієм від святого Іоанна, саме його зображення було розташоване на першому аркуші *verso*. Традиційно окремим Євангеліям передують зображення їх авторів, тобто Іоанна (арк. 1зв.), Матфея (арк. 47) і Луки (арк. 83зв.). Відсутність зображення Марка можна пояснити невідокремленням в рукописі його Євангелія, фрагменти якого були включені в межі тексту святого Луки. На першій сторінці поміщена постать архангела Михаїла, а в кінці мінологія — Іова (арк. 178). Інші мініатюри широко ілюструють євангельську низку чуд Христа, лише кілька тем Дванадесятих свят, а також два епізоди «Повісті про Варлаама та Іоасафа». В частині тексту Іоанна зображені «Вечеря в Еммаусі» (арк. 4), Пілат (арк. 6зв.), Йосиф Ариматейський і сотник (арк. 14), «Жінки біля гробу» (арк. 15), «Зцілення при Овечій купальні» (арк. 18зв.), «Розмова Христа з євреями» (арк. 19зв.), «Зцілення», подане в двох епізодах (арк. 20), а також «Притча про єдинорога» (арк. 38зв.). У межах читання із Євангелія від Матфея знаходяться дві мініатюри: «Розмова Варлаама з Іоасафом» (арк. 50зв.), а також «Воскресіння дочки Яіра» (арк. 61зв.). Текст святого Луки, який починається його зображенням, ілюструють дві мініатюри: «Воскресіння Лазаря» (арк. 127) і «Вхід Господній у Єрусалим» (арк. 129зв.). В партії мінологія є тільки одна євангельська сцена — «Зустріч

[7] Пор.: *Galavaris, G.* Manusripts and the Liturgy // Illuminated Greek Manuscripts from American Collections. An Exhibition in Honor of Kurt Wietzmann. April 14–May 20, 1973, red. G.Vikan. Princeton, 1973. Pp. 20–25; *Tsuji, S.* Byzantine Lectionary Illustration // Там само. Pp. 34–39.

Симеона зі Святою Сім'єю» (арк. 173зв.). Євангельські теми розташовані не в хронологічній послідовності, а згідно з річним укладом літургії, однак, як правило, відносяться до відповідного фрагмента тексту, розміщеного або на сусідніх сторінках, або на подальших.

Послідовність мініатюр у Лавришевскому Євангелії та їх розміщення відповідно до тексту дозволяє припустити, що первинна іконографічна програма його оздоблення була встановлена для лекціонарія разом з календарем згідно з загальноприйнятим у Візантії принципом, що кожній відособленій частині читання передує зображення євангеліста, а мініатюри, розташовані в межах цих частин, відповідно ілюструють фрагмент тексту. Крім цієї програми залишаються кілька мініатюр, напевно доданих пізніше, — фігура архангела Михаїла, намальована на першому аркуші на сторінці *recto*, та дві мініатюри, що ілюструють теми «Повісті про Варлаама та Іоасафа».

Архангел Михаїл (арк. 1)

Перший аркуш Лавришівського Євангелія заповнює монументальне зображення постаті архангела Михаїла. Певні втрати фарби в частинах вбрання, а також видимі сліди виправлень уздовж лінії крил і в обрисах стоп змінили первинну композицію, в якій архангел трохи більших розмірів стояв на пурпуровому постаменті.

Візантійська іконографія принципово розробила дві іконографічні схеми архангела Михаїла, які відповідають двом його основним функціям: архістратига небесного воїнства у військовому вбранні — зазвичай у обладунку, накладеному на коротку туніку, в короткому палудаментумі або хламіді з табліоном і в обмотках, та Божого посланця в шатах на зразок церемоніального вбрання візантійських імператорів — в далматиці або саккосі, накладеному на спідню білу туніку, а також у лорі з нашитим шляхетним камінням, зі скіпетром або рипідою та сферою-зерцалом в долонях[8]. У Лавришівському Євангелії сягаюча колін блакитна туніка, перев'язана в поясі тоненькою золотою поворозкою і обшита по краях золотою стрічкою, пурпуровий плащ, скріплений під шиєю золотою фібулою. а також пурпурові черевики та сягаючі колін обмотки, належать до звичного вбрання архангела Михаїла як архістратига. У свою чергу, рипіда та сфера-зерцало належать до повсюдно зображуваних атрибутів божих посланців і вартових трону Господнього.

У цій мініатюрі привертає увагу виняткове зображення правиці Божої на сфері-зерцалі, яку архангел Михаїл тримає в лівій долоні. У візантійській іконографії тут зазвичай зображують христограму ІС ХС, рідше — мотив хреста, інколи підвищеного на ступінчастій підставці, а виняткова — погруддя Христа Еммануїла. У свою чергу, правиця Бога, що звичайно зображується в сегменті неба, образно представляла «голос Бога» — як у сцені «Хрещення Христа», або Боже благословення — як у сцені «Жертвопринесення Авеля» чи «Жертвопринесення Авраама» та у зображеннях святих, а також Божих діянь — як у сценах «Створення». В зображеннях про тринітарні сутності правиця Божа уособлювала Сина чи Святого Духа в Святій Трійці, або Святу Трійцю. Щоправда, не вдалося відшукати схожого прикладу правиці Бога на сфері-зерцалі, яку тримає архангел, адже це зображення в Лавришівському Євангелії звертається до понять, загальнозрозумілих в середньовіччі.

Якщо перший аркуш Лавришівського Євангелія сприймати повністю, тобто разом із вкладними записами, що оточують силует архангела Михаїла, то виразніше вирисовується патронімичний сенс цієї мініатюри: або такий, що загально відноситься до згаданих тут княжих вкладників як прояв загального на Русі культу архангела Михаїла — патрона правителів, або індивідуально до одного з благодійників Лавришівського монастиря на ім'я Михайло; в такому випадку ним був би згаданий в записах на аркуші 88зв. Михайло-Коріат Гедимінович (пом. бл. 1365?), князь Новогрудка[9].

Архангел Михаїл, як і святий Георгій, святий Димитрій, святий Феодор Тирон та святий Феодор Стратилат, належав до найпопулярніших патронів руських хресних правителів, а цю патронімічну та разом з тим апотропеїчну функцію підкреслювало поміщення таких зображень

[8] Пор.: *Pallas, D. I.* Himmelsmachte, Erzengel, Engel // Reallexikon zur byzantinischen Kunst. Vol. 3. 1972. Sp. 13–120.
[9] *Tęgowski, J.* Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów. Poznań–Wrocław, 1999. S. 164–167.

на всіляких атрибутах військового озброєння — шоломах, щитах і корогвах[10]. Красномовним свідоцтвом цієї традиції є так званий шолом Мстислава початку XIII століття[11]. На пластині, поміщеній в головній частині, зображено архангела Михаїла у військовому вбранні. Його постать оточує напис: Великъи архистаже ги Михаиле помози рабу своему Феодору. Наверху шолому чотири концентрично складені пластини представляють Христа (у головній частині, над архангелом Михаїлом), святих Георгія (зліва), Теодора (справа) та Василія Великого (на осі). Шолом спочатку належав Мстиславові, новогрудському князю в 1155—1157 роках, який в хрещенні отримав ім'я Феодор, — отже, до нього однаково відносяться як патронімічне зображення святого Теодора, так і молитовна апострофа. Мстислав був молодшим сином Юрія Долгорукого і онуком Володимира Мономаха, якому в хрещенні було дано ім'я Василій. Отже, на наступних двох пластинах зображені патрони предків Мстислава: святий Георгій — його батька, а святий Василій — діда. Христос, зображений посередині, благословляє весь мужній рід, а архангел Михаїл забезпечує захист у бою.

Подібним чином тверський князь Михайло Ярославович (пом. 1318) ставив печатку з зображенням свого патрона, архангела Михаїла[12], а його зображення на повний зріст помістив на своїй корогві[13].

В Євангелії Феодора (Ярославль, Музей історії і архітектури, № 15718) з початку XIV століття на першому аркуші видно монументальне зображення святого Феодора Стратилата[14]. Таким чином єпископ Ростова Прохор прагнув вшанувати пам'ять ярославського князя Феодора (Теодора) Чорного (1240—1299), якому він присвятив цей розкішний рукопис. Силует святого, як і архангела Михаїла в Лавришівському Євангелії, вирисовується на нейтральному тлі пергаментного аркуша, а його постать у позі контрапосту виражає силу і мужність.

Розглянута на тлі наведених прикладів мініатюра архангела Михаїла в Лавришівському Євангелії не відрізняється від сформованої у Візантії і прийнятої на Русі традиції зображення архангела Михаїла як архістратига і одночасно посланця Бога, а її зв'язок з вкладними записами руських князів, що свідчать на користь Лавришівського монастиря, особливо підкреслює функцію архангела Михаїла як їх патрона. Особливо це може також стосуватися одного з них, проте згаданого не тут, а на аркуші 88зв. — князя новогрудського Михайла-Коріата. Оскільки дуже рідко на початковому аркуші рукопису були малюнки на обох сторонах, можна припустити, що фігура архангела Михаїла була намальована у той же час, коли був записаний вклад князя Михайла-Коріата.

Євангелісти

Зображення трьох євангелістів в краківському рукописі були поміщені на початку кожної приписаної їм частини євангельських читань. Всі три показані за схемою писця, який сидить в майстерні. Іоанн, притримуючи на колінах записаний аркуш, тягнеться до лежачого на столі пера. Матфей, у свою чергу, припинив роботу — праву руку з пером вільно опустив, а лівою підтримує лежачий на пюпітрі кодекс. Тільки Лука, нахилений в зосередженості, щось пише на аркуші розкладеної на колінах книги. Матфея і Луку супроводжують крилаті істоти (*zodia*) з книгами — відповідно людина і віл.

На цілому просторі християнської цивілізації була прийнята антична традиція, щоби тексту передувало зображення його автора, перш за все в євангеліях і псалтирях, а в міру збільшення засобів християнської писемності — також в теологічних працях та інших письмових роботах. У візантійських рукописах, на відміну від латинських, дуже рідко поєднано в єдиній композиції портрет євангеліста з його символом. Ця традиція була прийнята з самого початку в руських скрипторіях, як це доводять зображення в найстарішому ілюмінованому київському Остромировому Євангелії 1056—1057 років, а також у подібному до нього новогрудсько-

[10] Пор.: *Walter, Ch*. The Warrior Saints in Byzantine Art and Tradition. Aldershot, 2003. За індексом.
[11] Пор.: *Бочаров Г. Н.* Художественный металл Древней Руси X – начала XIII вв. Москва, 1984. С. 124–139.
[12] *Оршиников А*. Материалы к русской сфрагистике. «Труды Московского нумизматического общества». III. Москва, 1903. С. 130, рис. 10.
[13] Див.: *Моясова Н. А.* Древнерусское шитье. Москва, 1971. С. 9.
[14] Пор.: *Вздорнов Г. И.* Искусство книги в Древней Руси. Рукописная книга Северо-Восточной Руси XII – начала XV веков. Москва, 1980. № 10; *Popowa, O.* La miniature russe XIe – debut du XVIe siècle. Leningrad, 1984. № 18–19.

му Євангелії Мстислава початку XII століття. Цей київський зразок був відомий в галицько-волинських скрипторіях, про що свідчить мініатюра святого Луки в євангелії № К-5348 (Москва, Третьяковська галерея). В цю традицію вписується також і Лавришівське Євангеліє.

Євангельські сцени

Обширний вибір євангельських тем в Лавришівському Євангелії охоплює одинадцять сцен, серед яких переважають чуда Христа. Послідовність їх розміщення була підпорядкована системі євангельських читань і літургійного календаря, а не хронології подій, відповідно до правила, відпрацьованого після іконоборства у візантійському книжковому малярстві. Вибір цих сцен не має характеру циклу розповідей, що послідовно розвиваються, оскільки не вистачає кількох головних євангельських сюжетів, напр. «Благовіщення», «Різдва Христового» чи «Розп'яття». Залишені на декількох аркушах пусті місця, інколи навіть обведені вузькою рамкою, свідчать про те, що плановано було більше зображень, можливо також і святкового циклу.

Вечеря в Еммаусі (арк. 4)

Вміщена в симетричну композицію на всю сторінку, сцена має форму начерку чорнилом, лише німби виконані золотом. Христа, показаного фронтально до пояса, супроводжують два звернені до нього учні, означені в написі як Лука і Клеопа. І тому цю сцену ідентифіковано як «Вечеря в Еммаусі», однак в Лавришівському Євангелії опис цієї події розміщений лише на с. 13–16 (Лк. 24, 12–35). Зі змісту тексту на наступних аркушах ясно випливає, що нинішнє розташування аркушів є результатом неправильного зшивання, і первинно ця мініатюра супроводжувала відповідний фрагмент Євангелія. Лука також згадує ім'я Клеопи (Лк. 24, 18), а традиція другого з учнів ототожнена з Лукою, який з огляду на обширність євангельських відносин, був визнаний очевидцем події.

Ранньохристиянська іконографія зображувала зустріч Ісуса і двох учнів по дорозі в Еммаус. Зображення «Вечері в Еммаусі» відоме в мистецтві лише з IX століття в двох композиційних трактуваннях: із симетричним зображенням моменту розділення хліба (грец. *klasis tou artou*) в очевидному застосуванні до символіки євхаристії, а також рідкісним асиметричним трактуванням на зразок композиції «Таємна вечеря» в так званому типі *in cornu dextro*, тобто з Христом, сидячим біля кута столу. Оскільки мініатюра в Лавришівському Євангелії не була закінчена, лише гіпотетично можна припустити, що маляр наслідував симетричну схему теми, як, наприклад, в церкві Успіння Богородиці в Грачаниці (1321).

Йосиф Ариматейський перед Пілатом (арк. 6зв. і 14)

Малюнкові зображення Пілата (арк. 6зв.), а також Йосифа Ариматейського і сотника (арк. 14) сьогодні розділяють сім аркушів через їх невідповідне зшивання, про що свідчать послідовність текстової розповіді та нумерація, проведена кириличними літерами вгорі аркуша. Отож, за аркушем із фігурою Пілата йдуть аркуші 3 [γ], 5 [ε], 9 [φ], 11 [αί], а за ними три наступні аркуші, наділені номером recto 12 [βί].

Йосиф Ариматейський, який просить Пілата про видання тіла Христа, був зображений лише в ширших євангельських оповіданнях, найчастіше в книжковому малярстві, рідше в монументальному. У симетричній композиції показано посередині Пілата на троні, а в розповідній, асиметричній, до Пілата, оточеного групою солдатів і придворних, підходить покірно схилений Йосиф Ариматейський. Щоправда, не вдалося відшукати зображень цієї теми, наближених до трактування в Євангелії, однак не піддається сумніву, що маляр, який писав цю мініатюру, скористався конвенціональною схемою, застосованою в зображенні багатьох тем.

У ранньохристиянському мистецтві Пілат, головним чином в сцені «Умивання рук», рідше в сцені «Суд»[15], з'являвся у вбранні римського сановника (*dux consularis*) — в туніці і широкому плащі, на троні в оточенні особистої охорони. Приблизно з IX століття античний костюм все частіше замінювався тогочасним придворним або військовим вбранням — в короткій туніці

[15] Див.: *Schiller, G.* Ikonographie der christlischen Kunst. Gütersloh. Vol. 2. 1968. S. 71–79.

і хламіді, інколи з мечем при поясі або в долоні, а також у військових обмотках; інколи йому додавали регалії візантійського імператора, стемму і лор. Не відрізняється від цієї традиції і мініатюра в Лавришівському Євангелії. Подібними традиційними рисами характеризуються зображення сотника і Йосифа Ариматейського.

Жінки біля гробу (арк. 15)

Мініатюра «Жінки біля гробу» не супроводжує відповідний фрагмент євангельського оповідання, а перериває запис літургійного гімну «Канун и плач Стои Бци», підписаного певним Іовом, про що читаємо на початку пісні: СЄ ЖЄ МНОГОГРѢШНЫИ АЗЪ ЇѠВЪ НАПИСАХЪ КАNУN СЪ. До ангела, сидячого на камені, наближаються з лівого боку три жінки, з яких перша простягає долоню з посудиною на довгому держаку, а дві інші, що ступають за нею, тривожно туляться одна до одної. Ангел правою долонею вказує не на гроб, як звичайно, а на записаний кирилицею текст англь на гробь глаше жена/мь оуста нь сде/ се мсто идеже/ бь положень, натомість прямокутний, скісно установлений гроб з полотнами, з написом гро гнь зображений нижче, біля стоп ангела. Обриси гробу частково заслоняє група сплячих солдатів.

Ця тема, вже відома в ранньохристиянській іконографії, після іконоборства прийняла принципово єдине композиційне розміщення: зазвичай посередині був зображений ангел, сидячий на камені, справа від нього були зображені пустий гроб з полотнами і сплячі біля нього солдати, а зліва — жінки, що часто живо жестикулюють або тривожно туляться одна до одної. В епоху Палеологів в цій сцені з'явилося кілька нових іконографічних і композиційних рис: ангел зайняв місце на кам'яному саркофагу, який замінив гроб, висічений в скелі, а давня статична, горизонтальна композиція поступилася місцем більш динамічній, діагональній[16].

При цьому варто звернути увагу, що три синоптики, а також Іоанн в описі цієї події подають різну кількість прибулих жінок до гробу: Матфей називає двох жінок: Марію Магдалину і «другу Марію» (Мф. 28, 1), Марк — трьох: Марію Магдалину, Марію — матір Якова, а також Саломію (Мк, 16, 1), Лука налічує їх значно більше, бо окрім Марії Магдалини, Іоанни і Марії — матері Якова, говорить ще про «інших з ними» (Лк. 24, 10), Іоанн же згадує тільки Марію Магдалину (Ін. 20, 1). У візантійському мистецтві тільки в Тетраєвангеліях прагнуть стисло зберегти перебіг подій євангельської розповіді, поза тим повсюдно застосовують схему, що являє контамінацію переказів Матфея і Марка, показуючи ангела, сидячого на камені, а також двох або трьох мироносиць, які підходять до нього. На цьому тлі виділяються тільки дві риси в мініатюрі краківського рукопису: це посудина, яку тримає одна з мироносиць, та скісне положення гробу, розміщеного нижче стоп ангела.

У мініатюрі Лавришівського Євангелія переважають загальні риси цієї теми в середньовізантійській іконографії. Монументальний силует ангела, сидячого на камені, повторює трактування, закріплене впродовж XII століття. Подібне зображення трьох жінок, з яких дві тривожно туляться одна до одної, а третя простягає до ангела долоню з посудиною, посадженою на довгий держак і прикритою напівкруглою кришкою, повторює відпрацьовану на той час схему.

Про пахощі згадують тільки Марк (16, 1) і Лука (24, 1), хоча вже в ранній іконографії зображують жінок, які окрім мира приносять також ладан, найчастіше запалений у відкритому циліндричному кадилі, підвішеному на ланцюжках, трохи рідше — в посудині на довгому держаку. Цей другий тип поодиноко виступає в мистецтві після іконоборства, напр. в мініатюрі євангелія XI століття (*cod. Paris. gr. 74, fol. 100v*) стояча попереду жінка висуває долоню з посудиною, кришка якої відкрита, що частіше за все представлено у творах епохи Палеологів.

Скісне розміщення гробу в мініатюрі Євангелія припускало би, що маляр вибрав найбільш розповсюджену в епоху Палеологів діагональну композицію. Однак цьому перечить жест ангела, який правою долонею вказує на місце, де зазвичай зображують гробницю в скелі. Отже, імовірно маляр помилково розпланував сцену на аркуші або ж невміло скористався зразком

[16] Див.: *Millet, G.* Recherches sur l'iconographie de l'Evangile aux XIVe, XVe et XVIe siècle d'après les monuments de Mistra, de la Macédoine et du Mont Athos. Paris, 1916. P. 517–540.

через брак відповідного місця справа від ангела, і тому позбавлену скельного оформлення гробницю перемістив разом з групою солдатів донизу.

Вхід Господній у Єрусалим (арк. 129зв.)

Вхід у Єрусалим зображався вже в ранньохристиянському мистецтві, яке, акцентуючи його тріумфальну красномовність, скористалося античною схемою *Adventus Augustii*, показавши Христа на віслюку і прямуючих за ним учнів, яких вітали перед воротями міста мешканці Єрусалима. Трактування теми в Євангелії належить до розповсюджених в середньовізантійській іконографії.

Чуда Христа

На тлі євангельської тематики в Лавришівському Євангелії виділяється обширний вибір чуд Христа; тут проілюстровано «Зцілення при Овечій купальні» (арк. 18зв.), зцілення, що охоплює два епізоди (арк. 19зв), «Воскресіння дочки Яіра», пов'язане зі «Зціленням кровоточивої» (арк. 61зв.), а також «Воскресіння Лазаря» (арк. 127). Такий вибір, рідкісний в літургійних рукописах, є типовим скоріше для ілюстрованих Тетраєвангелій; зустрічається він також і в монументальному малярстві. Однак слід пам'ятати, що в краківському кодексі ці пропорції малювалися б трохи інакше, якби були виконані всі заплановані тут мініатюри.

Зцілення при Овечій купальні (арк. 18зв.)

«Зцілення при Овечій купальні», незвичайно популярне у ранньохристиянському мистецтві з огляду на символічний зв'язок з «Хрещенням Христа» і таїнством хрещення, було зображено в стислій схемі, показуючи тільки Христа та юнака, несучого ложе на плечах, іноді також свідка події[17]. В мистецтві після іконоборства з'явилися додаткові мотиви — це ангел, який списом порушує воду в купальні, група хворих та свідків чудесної події, а також форма колонади як тло на додаток до згаданих Євангелістом Іоанном п'яти галерей (Ін. 5, 2).

Композиція на всю сторінку в Євангелії, після якої іде опис події відповідно до Іоанна 5, 1—15 (арк. 20зв. —21), повторює зразок, повсюдно застосовуваний в візантійському мистецтві епохи Комнінів, зображуючи в розбудованій, поліморфній композиції Христа і юнака на ложі, оточених численною групою хворих та свідків події, а далі, з правого боку, — юнака, що зцілився та відходить з ложем на плечах, та ангела над купальнею.

Два наступні аркуші заповнюють три сцени, ідентифікація яких неоднозначна. Ці сцени слідують після опису зцілення сина царедворця з Капернаума (Ін. 4, 46—54) та передують опису зцілення при Овечій купальні (Ін. 5, 1—15). У композиції на аркуші 19зв. Христос, сидячи на високому табуреті з подушкою і опираючись стопами на підніжку, оточений зімкнутою групою апостолів, звертається до стоячих перед ним євреїв з характерними хустками на головах. Трошки піднесена права долоня Христа в жесті повчання, а також пожвавлена жестикуляція євреїв свідчать про диспут, що проходить між ними, багато разів описаний в Євангеліях. Однак зваживши, що в тексті на сусідніх сторінках описуються чуда Христа, можна припустити, що в цьому випадку диспут відноситься до засудження фарисеями зцілення саме в суботу; при цьому Матфей (12, 9—14), Марк (3, 1—6) і Лука (6, 6—11) пов'язують його зі зціленням сухорукого чоловіка в синагозі, а Іоанн — зі зціленням при Овечій купальні та напучанням зціленого у храмі (5, 10—18), а також зі зціленням сліпого від народження чоловіка при купальні Сілоам (9, 1—41). До першої ідентифікації схиляти може неприродно вигнута долоня юнака, стоячого перед групою повчаючих його євреїв в лівій композиції на арк. 19зв, а також обрис храму, що привертає увагу цього самого юнака, який у молитовному жесті звертається до Христа в правій композиції на тому ж самому аркуші. Однак оскільки малярська традиція схиляла б до розпізнання в мініатюрах на арк. 19зв. і 20 сюжету «Зцілення сухорукого», то цьому перечить текст на наступних аркушах, що описує зцілення при Овечій купальні. Наступна за цим сцена на арк. 20 може ілюструвати описане Іоанном напучання у храмі після зцілення при Овечій купальні: «Потім Ісус зустрів його у храмі і промовив до нього: "Ось видужав ти. Не гріши ж уже більше..."»

[17] Див.: *Schiller, G.*, op. cit. Vol. 1. S. 178.

(Ін. 5, 14). Однак тоді, починаючи від мініатюри на арк. 18зв., маляр скористався би аж чотирма композиціями, для того щоб проілюструвати невеликий фрагмент Євангелія від Іоанна (5, 1—14), який належить до цілковитих винятків в книжковому малярстві, не знаходячи аналогії навіть в такому багато ілюстрованому Тетраєвангелії XI століття, як *cod. Paris. gr. 74*. Проте часто маляри послуговувалися такою ж відносно наближеною композиційною схемою для зображень різних євангельських подій, до чого схиляла їх не тільки художня практика, але й читання Євангелія, де однаково описано зцілення при Овечій купальні (Ін. 5, 1—9) і зцілення сліпого при купальні Сілоам (Ін. 9, 1—14). І так напевно поступив автор мініатюри в Лавришівському Євангелії, показуючи на аркуші 20 два епізоди «Зцілення сліпого». Попередня сцена диспуту з фарисеями за схемою, що повсюдно застосовується в мистецтві, рівною мірою стосується обох подій, зображених на сусідніх аркушах.

Воскресіння дочки Яіра і зцілення кровоточивої (арк. 61зв.)

У мініатюрі Лавришівського Євангелія з'єднано ці два чуда в межах однієї композиції, услід за євангельською розповіддю, що описує їх разом: воскресіння дочки Яіра (Мф. 9, 18—26; Мк 5, 22—43; Лк 8, 41—56) та зцілення хворої на кровотечу жінки (Мф. 9, 20—22; Мк 5, 25—34; Лк 8, 43—48). Маляр, зображуючи окрім Христа, який тримає долоню лежачої на ложі молодої дівчини, також жінку, що підтримує її, та згрупованих за ложем жінок і чоловіків, скористався розбудованою, багатомісною схемою теми, прийнятою в візантійському мистецтві після іконоборства і застосовуваною повсюдно в епоху Палеологів. Проте з'єднання обох епізодів — «Воскресіння дочки Яіра» і «Зцілення кровоточивої» (*Haemoroissa*) — у візантійському мистецтві зустрічається рідко. Зображень, подібних трактуванню в Лавришівському Євангелії, не вдалося відшукати ні в колі візантійського мистецтва, ні в колі західного. Однак не піддається сумніву, що маляр цієї мініатюри скористався однією з багатьох схем, застосовуваних візантійськими митцями для ілюстрування сцен чудесних зцілень. До категорії конвенціональних мотивів можна також зарахувати зображення молодої дівчини, яка підтримує доньку Яіра, що зустрічається у багатьох інших сценах, напр. в сцені «Народження Марії». У мініатюрі Лавришівського Євангелія привертає увагу характерно високий головний убір, що розширюється догори, на двох постатях, стоячих за ложем. Одним з них є напевно Яір, виділений таким чином з огляду на виконувану їм функцію начальника синагоги.

Воскресіння Лазаря (арк. 127)

Композиція «Воскресіння Лазаря» (арк. 127) на всю сторінку, що супроводжує текст Іоанна (11, 1—45), на арк. 127зв. —128зв. була окреслена написом **въскрьшьнье лазорево**. Христос, оточений групою апостолів, піддавшись проханням уклінних біля його стоп Марії і Марти, жестом піднесеної долоні відновлює життя оповитому у явний саван Лазарю, якого видно біля входу до архітектонічної гробниці. Стоячий збоку хлопець в короткій туніці відмотує перев'язі, що охоплюють тіло воскреслого, рукавом прикриваючи обличчя, а два інші, зображені внизу композиції, відносять камінь, що закривав вхід до гробниці.

Незвичайно лаконічну ранньохристиянську іконографічну схему «Воскресіння Лазаря», що показує лише Христа та Лазаря, а інколи також одного свідка події, замінила більш загальна після періоду іконоборства розповідна схема, що зображує уклінних у стоп Христа двох сестер Лазаря, Марію і Марту, євреїв, схвильованих чудом, а крім того, хлопців, які відсувають камінь від гробу та відмотують перев'язі. Композиційним змінам підлягало лише їх розміщення. Сестри Лазаря або припадають до стоп Христа, або піднімають до нього у благальному жесті долоні, відкриті краями плащів; іноді Марта відвертає голову, дивлячись на повсталого з гробу брата, і саме таке трактування вибрав маляр мініатюри в Лавришівському Євангелії.

У християнському мистецтві, як і в античному, малярська традиція неодноразово виявлялася сильнішою від словесної ілюстрації тексту. Отже, маляри нерідко збагачували біблейську сцену новими мотивами для ілюстрації понять чи явищ, які не можна перекласти на мову зображення. Таким чином, всупереч поміщеному в Євангелії від Іоанна опису скельного гробу Лазаря (11, 38), в ранньохристиянському мистецтві домінувала архітектонічна гробниця,

найчастіше зменшена до форми античного портика з трикутним або напівкруглим фронтоном. Навіть після періоду іконоборства, коли повернулися до форми скельного гробу, як правило, входу до нього стали надавати архітектонічний вигляд аркади, що спирається на дві колони. Цієї традиції дотримується і мініатюра в Лавришівському Євангелії, зображуючи в схематичному малюнку гробницю, увінчану мотивом мушлі над простим балочним перекриттям, що повсюдно застосовувався в ранньохристиянському мистецтві, а після періоду іконоборства був включений до репертуару конвенціональних мотивів архітектонічного тла в монументальному і книжковому малярстві, хоча найімовірніше поза сценою «Воскресіння Лазаря».

Подібним же чином хлопець, який, відмотуючи бандажі, звертається до Христа зі словами: «Вже, Господи, тхне» (Ін. 11, 39), в іконографії прикриває ніс рукавом або краєм плаща. У Лавришівському Євангелії хлопець між Христом і Лазарем, зображений в короткій туніці і в обмотках, що тісно оперізують його литки, лише прикладає до обличчя долоню, цілком закриту довгим рукавом.

В мистецтві після іконоборства з'явилася також малярська схема наданого Христом доручення відсунення каменя, у якій в живописі епохи Комнінів прямокутна плита з гробниці лежить біля стоп Лазаря або притримується хлопцем, а в період Палеологів частіше відноситься двома хлопцями, яких звичайно розміщують внизу композиції. Мініатюра в Лавришівському Євангелії, таким чином, відноситься до цієї другої схеми, яка стає загальною лише в XIV столітті, хоча відома була іще раніше. Натомість виразну диспропорцію між постаттю Христа та значно переміщеними до низу композиції постатями жінок слід тлумачити скоріше невластивим розпланування сцени, подібно тому, як це мало місце в мініатюрі «Жінки біля гробу».

Календар

Календар в Євангелії займає наступні аркуші від 160зв. до 183зв., а передує йому титульний заголовок. В його межах знаходяться дві фігуративні мініатюри: «Зустріч Симеона зі Святою Сім'єю» та постать Іова. У візантійських лекціонаріях в межах календаря найчастіше представляють зображення святих або сцени їх мучеництва. В Лавришівському Євангелії сюжет «Зустріч Симеона зі Святою Сім'єю» слід тлумачити вірогідно тим фактом, що початок календаря припадає на день 1 вересня, коли вшановують пам'ять святого Симеона.

Зустріч Симеона зі Святою Сім'єю (арк. 173зв.)

Сюжет «Зустріч Симеона зі Святою Сім'єю» (*Hypapante*) зображувався вже в ранньохристиянському поховальному мистецтві і після періоду іконоборства постійно увійшов до репертуару візантійського мистецтва в двох композиційних схемах: асиметричній, розповідній, та симетричній, монументальній, більш загальній в середньовізантійському періоді[18]. У цій другій схемі диференціюють місце Немовляти, якого тримає над вівтарем або Марія, або Симеон, а інколи обоє. Замінено також позиції Йосифа і пророчиці Анни.

Мініатюра в Лавришевському Євангелії демонструє симетричне трактування, показуючи справа Симеона з Немовлям, за ним Анну, а напроти Марію та Йосифа, який тримає жертовних голубів, так само, як напр. у фресці собору Мірожського монастиря під Псковом 1156 року. Крім того, з псковською фрескою мініатюру в Євангелії пов'язує мотив широкої, узорчастої тканини, покладеної на руки Симеона. Натомість привертає увагу розміщення тіла Немовляти, яке в неприродному (?) і різкому повороті тулуба простягає ручки до Матері. Приклади схожого трактування, що походять з різних періодів, зазвичай характеризують його відповідні пропорції і натуралізм, як напр. в Мінології Василія II приблизно 1000 року (*cod. Vat. Gr. 1613, fol. 365*) чи у вірменському (*cod. Matedaran 7736, fol. 13*) XI століття. Отже можна припустити, що маляр мініатюри в краківському рукописі доволі невміло скопіював зразок цього типу. Лише проминання вівтаря не знаходить, як дотепер, аналогії.

[18] Пор.: *Shorr, D. C.* The Iconographic Development of the Presentation in the Temple. "The Art Bulletin", 28, 1946, зокрема pp. 23–25; *Wessel K.* Hypapante // RBK. Vol. 2. 1971. Sp. 1134–1145; *Maguire, H.* The Iconography of Symeon with Christ Child in Byzantine Art. "Dumberton Oaks Papers", 34–35. 1980–81. Pp. 261–269.

Іов (арк. 178)

У Лавришівському Євангелії в межах літургійного календаря на аркуші 178 знаходиться зображення постаті Іова, як про це інформує напис на німбі святого: ИѠВЪ. Іов одягнений в довгі червоні спідні шати та блакитний плащ, в лівій долоні тримає невеликий хрест, а праву підносить перед грудьми. Це єдине в рукописі портретне трактування святого, крім фігури архангела Михаїла на першому аркуші. Християнське мистецтво услід за портретною греко-римською традицією від свого початку прагнуло до закріплення зображень святих загальноприйнятого фізіономічного типажу[19] на потребу розробленого тоді Мінологія святих, шанованих у візантійській Церкві[20].

Ранньохристиянська іконографія Іова[21] — напівголого старця з довгим волоссям, сидячого зазвичай на камені в оточенні своїх приятелів, в середньовізантйському періоді увійшла лише до репертуару розповідних циклів в книжковому малярстві. Натомість для портретних трактувань Іова середньовічні маляри використовували схему, що підкреслювала його ранг пророка, додаючи йому німб, сувій, а також античний хітон та гіматій. Таке ж саме трактування Іова як пророка демонструє мініатюра в Лавришівському Євангелії, однак відрізняє її блакитний колір німба, а також невеликий хрест, утримуваний в лівій долоні. Невеликий хрест, як атрибут багатьох святих в іконографії після іконоборства, став ходовою ознакою мучеництва, витісняючи ранньохристиянський вінок або пальмову гілку, а також символом віри і набожності. Натомість блакитним німбом у візантійській іконографії вирізняють, перш за все, персоніфікацію, а загалом виняткова святих. Проте в Лавришівському Євангелії всі інші німби є золотими, навіть у незакінченій мініатюрі «Вечеря в Еммаусі». Чи таким же чином маляр хотів звернути увагу на маючого таке саме ім'я автора пісні, записаної в Євангелії на аркушах 14зв. і 15зв., представленого у вступі до неї: СЄ Ж МNОГОГРѢШНЫИ АЗЪ ИѠВЪ NАПИСАХЪ KANУN СЪ [«Пісню цю написав багатогрішний Іов» — переклад МСР]? Якщо так, то мініатюра Іова в Євангелії має також патронімічний сенс.

Руським малярам так само не чужими були зображення з натяком. Двічі скористався ними «отець Симеон» з новогрудського монастиря Святого Георгія (Георгіївського) в заснованих ним рукописах[22]. В Євангелії Симеона 1270 року (*cod. Rum. 105*) Євангеліста Іоанна супроводжує замість Прохора Симеон, натомість в Псалтирі Симеона останньої чверті XIII століття (*cod. Chlud. 3*) до групи «Деісуса» звертається стоячий за Марією Симеон Зилот[23].

В Лавришівському Євангелії розміщення фігури Іова на лівому маргінесі сторінки дозволяє припустити, що первинно тут було плановано зображення ряду святих, який сьогодні неможливо реконструювати. Таким чином розставлені в певному порядку святі зображувалися не тільки в мінологіях, а з XI століття також в ілюстрованих літургійних календарях, що розміщувались в євангеліях, та на календарних іконах. Календарні ікони були відомі також на Русі, про що свідчить частково пошкоджена ікона з церкви Святого Миколая в Яворі (Турка), яка сьогодні знаходиться у Львівському музеї українського мистецтва (ЛМУМ 36497, І — 2165) і датована кінцем XII — початком XIII століття[24].

***

Творці мініатюр в Лавришівському Євангелії зазвичай застосовували в галузі іконографії загально прийняті схеми, відпрацьовані у візантійському мистецтві після іконоборства і відомі також на Русі з XI століття. Переважають при цьому характерні риси для мистецтва

[19] Про портрет у візантійському мистецтві пор.: *Spatharakis, I.* The Portrait in Byzantine Illuminated Manusripts. Leiden, 1976; *Grabar, A.* Les voies de la création en iconographie chrétienne. Antiquité et Moyen Age. Paris, 1994 [вид. I: 1979]. P. 111–154; *Dagron, G.* L'image de culte et le portrait // Byzance et les images. Cycle de conférences organisé au musée du Louvre par la Service culturel du 5 octobre au 7 décembre 1992. Paris, 1994. P. 121–150.

[20] Пор.: *Patterson Sevcenko, N.* An Eleventh Century Illustrated Edition of the Metaphrastion Menologium. "East European Quarterly" 13, IV. 1979. Pp. 223–424 1984.

[21] Пор.: *Wessel, K.* 1972, sp. 131–151; *Huber, P.* 1986.

[22] Див. опис обох рукописів: Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР. XI–XIII вв. Москва, 1984. № 180 и 384.

[23] Див.: *Popowa, O.*, op. cit. Nr kat. 14.

[24] Див.: *Свєнціцька В. І., Сидор О. Ф.* Спадщина віків. Українське малярство XIV–XVIII століть у музейних колекціях Львова. Львів, 1990. С. 7–8, іл. 1–2.

епохи Комнінів XIII століття, натомість бракує виразних іконографічних відповідних ознак мистецтва Палеологів XIV і XV століть.

Широкий вибір євангельських сцен виділяє краківський рукопис на тлі руських ілюмінованих книг XI–XIV століть, його можна порівняти лише з комплексами монументального живопису в Києві, Новгороді та Пскові XI–XII століть. Однак в мініатюрах Євангелія нема ближчих іконографічних віднесень до цього живопису. Так розвинені євангельські цикли показані досить повсюдно в візантійських рукописах IX століття, але в них не оминають ілюстрацій головних літургійних свят, а саме їх бракує в краківському рукописі.

Лавришівське Євангеліє на тлі візантійських ілюмінованих лекціонаріїв

У Візантії близько IX століття вже склався до певного ступеня цілісний канон Літургії зі встановленими відповідно до річного літургійного календаря читаннями з Євангелія. На цій основі був відредагований призначений для вживання лекціонарій (грец. *Evangelon*, лат. *evangelistar*), складений з двох частин – читань (лекцій) і календаря (назив. мінологієм або синаксарієм). Лекціонарії ділилися на повні (з читаннями на всі дні літургійного року), малі (з лекцями на всі неділі і будні від Великодня до Зішестя Святого Духа), та святкові заключні євангельські читання на суботи і неділі. Лавришівське Євангеліє належить до повного типу (рус. апракос). Як і біблія, повна або неповна (П'ятикнижжя, Восьмикнижжя), літургійні книги теж були ілюстровані, однак тут порядок тем виникав не з євангельської хронології, а із системи літургійного календаря. Скромніші лекціонарії прикрашені лише зображеннями євангелістів. Збереглося також імовірне число лекціонаріїв з розбудованими іконографічними програмами. Основу програми складав святковий канон, але у виборі ширшому ніж дванадцять подій (грец. *dodekaorton*), а окрім того були включені євангельські, марійні сцени, взяті з апокрифів або акафіста, а також агіографічні зображення[25]. При такій великій різнорідності підбору тем в ілюстрованих лекціонаріях, в їх систематиці застосовується лише простий поділ на три групи: лекціонарії з орнаментальним оздобленням (віньєтки та ініціали), лекціонарії з невеликими фігуративними композиціями на маргінесах або вписаними в ініціали, а також лекціонарії з мініатюрами на цілу сторінку, які відносно займають частину виділеного рамкою аркуша.

У збережених лекціонаріях система мініатюр на аркушах також диференційована. Лише зображення євангелістів, як правило, заповнюють цілі незаписані аркуші. Мініатюри займають половину або десь три чверті сторінки, але їх завжди супроводжують кілька рядків тексту. Значну групу складають також лекціонарії з численними невеликими композиціями на маргінесах і між колонками тексту, датовані у більшості XI–XII століттями. Рідкісними натомість є лекціонарії з мініатюрами на цілу сторінку, вони типові скоріш для оздоблення Тетраєвангелія.

З огляду на чисельність та різноманітність ілюмінованих візантійських лекціонаріїв дивує їх скромна сьогоденна кількість в староруському крузі. Найстаріші руські ілюміновані повні апракоси – Євангеліє Мстислава (1113–1117), Юр'ївське (1118–1128) та Добрилове (1164) – прикрашені тільки мініатюрами євангелістів, а також орнаментальними віньєтками та ініціалами. Ця традиція утримується до пізнього періоду, тому на цьому тлі Лавришівське Євангеліє залишається відокремленим твором. Гетерогенність його оздоблення свідчить про те, що це не копія одного лекціонарія, а що редактор, укладаючи іконографічну програму, використовував кілька різних зразків. Якщо він користувався ілюмінованим євангелієм, про що свідчив обширний вибір чуд Христа, то його оздоблювальні мініатюри, облямовані бордюром, заповнювали майже половину аркуша, а саме такі переважають в краківському рукописі. Цим самим зразком користувались також і маляри мініатюр на всю сторінку в краківському кодексі, про що свідчать вже вказані композиційні диспропорції. Для зображень євангелістів достатній їх вибір надавали руські рукописи з київських або галицько-волинських скрипторіїв. Однак якщо йшлося про євангельську розповідь, то маляри мусили звертатися скоріше до грецьких. На

[25] Пор.: *Weitzmann, K.* A 10th Century Lectionary. A Lost Masterpiece of the Macedonian Renaissance // *Weitzmann, K.* Variorum Reprints. Princeton, 1980. Pp. 617–649; *Tsuji, S.*, op. cit.; *Dolezal, M-L.* The Elusive Quest for the 'Real Thing': The Chicago Lectionary Project Thirty Years On. "Gesta" XXXV/2, 1996, зокрема pp. 128–141.

Русі в період XI—XIV століть рукописи прикрашали скромно, зазвичай тільки зображеннями авторів, іноді фундаторів. Виняток становлять лише три кодекси: два псалтирі — Симеона, близько 1270 р., і Київський, 1397 р., — а також «Хроніка» Георгія Амартола XIII століття.

Прийнятий в початковій фазі робіт над Євангелієм вибір євангельських тем вже не був продовжений наступними малярами, а незакінчений рукопис передавався для літургійного вживання і лише спорадично доповнювався новими мініатюрами. З певною обережністю можна припустити, що його прообразом був візантійський лекціонарій.

Особливим чином вирізняють Лавришівське Євангеліє дві мініатюри, що залишаються поза євангельськими розповідями та ілюструють епізоди, почерпнуті з популярного в середньовіччі християнського роману «Повість про Варлаама та Іоасафа»[26]: «Притча про єдинорога» (арк. 38зв.) та «Розмова Варлаама з Іоасафом» (арк. 50зв.)[27].

Авторство християнського роману «Повість про Варлаама та Іоасафа» або приписують Іоанну Дамаскіну (657—749), з яким ототожнюють ченця Іоанна, згадуваного в колофонах вісімнадцяти грецьких і дев'ятнадцяти латинських рукописів, або вважають грецькою версією твору індійської літератури, що пов'язаний з перекладом з грузинської мови, зробленим в Іверському монастирі Євфімієм Афонським (пом. 1024). У той самий час, найбільш вірогідно у 1048 році, виник в Константинополі латинський переклад роману[28]. Серед слов'янських версій найстарішим вважається руський переклад початку XII століття. Пізнішими є сербський і болгарський переклади, що виникли в афонських монастирях: сербський в Хіландарі, найбільш вірогідно у XIII столітті, а болгарський — в Лаврі Святого Афанасія у XIV столітті[29]. У Візантії зростання популярності діянь легендарного індійського князя Іоасафа, який навернувся до християнства під впливом вчень пустельника Варлаама, а потім після зречення від престолу прийняв постриг ченця, збіглося з періодом розквіту світської тематики у візантійській літературі XI—XII століть. Заразом цей роман, виступаючи апологетом аскетичного способу життя, віддзеркалював вплив монастичних культурних зразків, що посилювалися після періоду іконоборства. На XI століття припадають і початки релігійного культу його героїв, Варлаама та Іоасафа, колискою якого імовірніше були монастирі на горі Афон. Подібно датовані і найстаріші художні цикли, що зображують діяння Варлаама та Іоасафа, спочатку в книжковому малярстві[30], а в пізньовізантійському мистецтві — також і в монументальному живописі. Винятковим прикладом є розписи в нартексі монастирської церкви в Нямці (Молдова) XV століття, які включають аж 29 сцен, почерпнутих з цього роману[31]. З XIII століття зображення Варлаама та Іоасафа були поміщені всередині костелів у рядах святих ченців і затворників, як напр. в церкві Богородиці в Студениці 1208—1209 років, в нартексі церкви в Милешеві близько 1230 року або в костелі святого Георгія в Оморфії біля Касторії початку XIV століття.

Притча про єдинорога (арк. 38зв.)

Виконана чорним чорнилом мініатюра, що займає всю поверхню аркуша 38зв., зображує в симетричній композиції Варлаама, сидячого зліва на високому табуреті з подушкою, і юнака, який видирається на зображене посередині дерево, а також єдинорога, що підбігає з правого боку. Стовбур дерева, що виростає з широко роззявленої звірячої пащі, яку видно в безодні, підгризають дві чотириногі тваринки, що стоять на її краю.

Серед десяти притч Варлаама, в яких фокусується дидактичний і апологетичний сенс роману, «Притча про єдинорога», без сумніву, належала до найпопулярніших і найчастіше зображуваних в мистецтві — як парабола життя грішної людини. Згідно з пояснюваним Варлаамом в подальшому ході розповіді алегоричним сенсом притчі, єдинорог є знаком

[26] Пор.: *Boissonad, F*. Anecdota graeca. Paris, 1832. Vol. 4. P. 1–365; PG. Vol. 96. Paris, 1860, col. 859–1250. Польський переклад Себастьяна Піскорського (пом. 1707) з'явився у критичному виданні Яна Янова у Львові в 1935 р. Пор. староруську версію: *Лебедева И. Н*. Повесть о Варлааме и Иоасафе. Памятник древнерусской переводной литературы XI–XII вв. Ленинград, 1985.

[27] Romans chrześcijański Barlaam i Jozafat w kulturze średniowiecznej Europy. Uwagi o dwóch miniaturach w Ewangeliarzu Ławryszewskim, "Slavia Orientalis". T. XLII. Nr 1 (1992). S. 9–28.

[28] *Peeters, P*. La première traduction latine de Barlaam et Joasaph et son original grec. "Analecta Bollandina", XLIX. 1931. P. 279–281.

[29] Пор.: *Лебедева И. Н*. Повесть о Варлааме и Иоасафе ...Указ. тр. С. 34–38.

[30] Пор.: *Der Nersessian, S.* L'illustration du roman de Barlaam et Joasaph d'après les clischés de la Frick Art Reference Library et de la Mission de G. Millet au Mont Athos. Paris, 1937.

[31] Напр. пор.: *Stefanescu I. D*. Le roman de Barlaam et Joasaph illstré en peinture. "Byzantion", VII. 1932. P. 347–369.

смерті, що переслідує людський рід, а дерево означає людську дорогу життя, яке невпинно підгризають дві миші — день і ніч; воно виростає з безодні, що уособлює повний засідок світ, в якій дракон чатує на тих, хто дає перевагу почуттєвим насолодам, що тут символізуються краплями меду. Без сумніву, ця концепція глибоко вкорінена в традиції східного еремітизму і монастицизму. Водночас «Притча про єдинорога», з огляду на універсалізм її алегоричного сенсу, крім ілюстрації до роману зображувалася також на правах відокремленої теми — параболи життя грішної людини, передусім в псалтирях, що мають відношення до Псалма 143 [144], 4 (ἄνθρωπος ματαιότητι ὡμοιώθη, αἱ ἡμέραι αὐτοῦ ὡσεὶ σκιὰ παράγουσι/*Homo vanitati similis factus est dies eius sicut umbra praeterunt*), як, наприклад, в Лондонському Псалтирі 1066 року (арк. 182зв.), Псалтирі Барберіні близько 1092 року (арк. 231зв.), а також в Київському Псалтирі 1397 року (С. Петербург, Публічна бібліотека, шифр F. 6, арк. 197). У монументальному малярстві «Притча про єдинорога» є рідкістю, а найстаріші приклади датовані лише XIV століттям, як напр. в церкві Святого Димитрія в Салоніках або у нартексі церкви Богородиці в Прізрені близько 1308/1309 року. У руському мистецтві ілюстрація «Притча про єдинорога» відома лише з прикладів XIV століття: на церковних дверях «Василіївські врата» (1336) вона уміщена в симетричну композицію[32], а в мініатюрі Київського Псалтиря 1397 року (арк. 197) демонструє розповідний підхід.

Мініатюра в Лавришівському Євангелії в симетричному трактуванні не відходить від візантійської літературної і живописної традиції, незважаючи на те, що в подробицях демонструє інші ознаки, відрізняючись введенням постаті Варлаама, жахливої пащі монстра, з якої виростає дерево, а також специфічним зображенням єдинорога з коротким, трохи вигнутим рогом і з ногами, що закінчуються довгими кігтями. В жодному відомому візантійському представленні «Притчі про єдинорога» не виступає постать Варлаама як її розповідача, натомість його можна зустріти в кількох прикладах із західного кола мистецтва. Проте важко однозначно вирішити, чи маляр мініатюри в Євангелії скористався західними зразками, чи скоріше застосував конвенціональну схему античного родоводу, поширену як в візантійському мистецтві, так і в західному.

Розмова Варлаама з Іоасафом (арк. 50зв.)

Сцена «Розмова Варлаама з Іоасафом», намальована чорним чорнилом в нижній частині записаного аркуша (арк. 50зв.), зображує зліва князя Іоасафа в церемоніальному придворному вбранні, а справа — Варлаама в довгому плащі з каптуром. Обидва сидять на табуретах з подушками, опираючи ноги на підніжки, і звернені один до одного з піднятими долонями на знак ведення розмови. Над ними зображені три ангели, що трублять в сурми. Диференціація їх вбрання характеризує королівську гідність Іоасафа і відлюдницьке життя Варлаама. Довгий одяг Іоасафа, обшитий по краях декоративною стрічкою з перлинами, а також висока діадема, прикрашена трьома випуклими каменями, наслідують вбрання візантійських імператорів. Натомість зображення Варлаама з обличчям, облямованим довгим волоссям і сягаючою пояса бородою, одягненого в довгий, рясно зібраний в складки плащ з каптуром, належить до зображень ченців та відлюдників, що є конвенціональними як в візантійському, так і в західному мистецтві. Голови обох постатей оточують німби. Оскільки зображення «Притчі про єдинорога» у візантійських мініатюрах також виступає поза текстом роману на правах відокремленої теми, то включення до ілюстрацій Лавришівського Євангелія композиції «Розмова Варлаама з Іоасафом» свідчить про те, що вже тоді доходили на Русь ілюстровані рукописи цього роману і що маляр мініатюри скористався одним з них. Якщо це припущення вірне, то прообраз мініатюри «Притча про єдинорога» мав би походити саме з такого візантійського (?) кодексу.

[32] Див.: *Лазарев В. Н.* Васильевские врата 1336 года // Русская средневековая живопись. Статьи и исследования. Москва, 1970. С. 179–215.

Топос правителя-ченця в візантійській культурі та його зв'язки з романом «Повість про Варлаама та Іоасафа»

Варлаам та Іоасаф, згадувані в літургійних календарях XI століття, не займали найвищого місця в ієрархії святих ченців і затворників. Але в деяких середовищах вони мали особливу шану. У розписах церкви Богородиці в Студениці (1208/1209) їх зображено на винятковому місці — пристінному підкупольному стовпі зовсім поряд із Богородицею з Немовлям. А потім за ними йдуть інші святі цієї категорії — Антоній, Євфімій і Арсеній.

Засновником студеницького монастиря близько 1190 року був Стефан Неманя, великий жупан Рашки під протекторатом Візантії та перший, некоронований правитель сербської держави. Стефан Неманя зрікся престолу в 1196 році на користь свого другого сина Стефана і як чернець Симеон спочатку два роки провів в Студениці, а потім вирушив на Афон, де вже перебував його син Растко-Сава. На Афоні залишався до смерті, спочатку в монастирі Ватопед, а потім в Хіландарі, де був похований в 1199 році. У 1208 році стараннями Сави «чудесно збережене» тіло Стефана-Симеона було ексгумоване і урочисто перевезене до Студениці[33]. Незабаром, після урочистого переміщення останків Симеона Неманича, Студениця стала осередком нового культу правителя-ченця, сформованого на основі біографії цього правителя. Сава, який розпорядився помістити образи Варлаама і Іоасафа біля зображення Богоматері — найвищої покровительки Неманичів, безсумнівно усвідомлював збіжності літературних доль Іоасафа та історичних Стефана Симеона, сфокусованих навколо акту добровільного зречення світської влади на користь монастирського життя, що підтверджує зміст текстів на сувоях, які тримають Іоасаф та Варлаам. Топос правителя-ченця, що виріс на ґрунті роману, став стійким елементом не тільки сербської культури, де був вміло використаний архієпископом Савою, але й цілої візантійської цивілізації. Інколи навіть правителі, що вступали до монастиря, приймали ім'я Іоасаф, як напр. Іоанн VI Кантакузин, візантійський імператор 1347—1354 років, та Іоанн Урош Палеолог, імператор Фессалії, який після десяти років панування в 1381 році вступив до монастиря, а на Русі — князь Андрій з Ярославля (пом. 1453), шанований 10 жовтня як Іоасаф Каменський.

Також і в самому Лавришівському монастирі роман мусив бути відомий, бо належав до канону монастичної літератури. Ми не знаємо нічого певного про початковий період цього монастиря, але традиція пов'язувала його спорудження з Войшелком, сином Міндовга, померлим у 1267 році. У всіх літописних згадках про Войшелка підкреслюється той факт, що цей князь відмовився від світського життя на користь монастирського. Найвиразніше означена його фігура в «Галицько-Волинській хроніці»[34]. Автор цієї частини літопису заключив у майже агіографічну схему діяння Войшелка, підкреслюючи релігійну палкість князя, його уподобання монастирського життя, а також відвагу, з якою на їх захист той не вагався чинити опір батьку. Як в ньому написано, князь після відречення від прав на литовський престол прийняв хрещення в Церкві, а потім вступив до невизначеного монастиря в Галичі: «И крестися ту в Новьгородьць, и нача быти во крьстьяньствь. И посемь иде Воишелкъ до Галича к Данилови князу и Василкови, хотя прияти мниский чинъ. Тогда же и Воишелкъ хрести Юрья Львовича. Тоже потомъ иде в Полонину ко Григорьеви в манастырь, и постриже ся во черньць, и бысть в манастыри у Григорья 3 льта»[35]. Після повернення з подорожі на Афон (?) він осів в «Надніманському монастирі», що ототожнювався в пізніших переказах з Лавришівським монастирем. Численні відомості та їх індивідуальний характер, що виразно вимальовується на тлі конвенціонального літописного розповідання, свідчать, що його автор походив з найближчого оточення Войшелка, навіть, можливо, був ченцем в новогрудському або також у «Надніманському монастирі»[36]. Не вдалося відшукати вірогідного історичного свідчення, підтверджуючого зв'язок Лавришівського Євангелія з Войшелком. Обидві мініатюри, що ілюструють почерпнуті з роману теми, були безсумнівно додані пізніше, впродовж XIV століття.

---

[33] Про культ Стефана-Симеона і роль, яку зіграв у його формуванні архієпископ Сава, див.: *Trajdos, T*. Wizerunki Stefana Nemanji w malarstwie ściennym. "Balcanica Posnaniensia. Acta et Studia" 4. 1989. S. 151–201.

[34] Див.: Памятники литературы … 1981.

[35] Пор.: там само.

[36] Про Лавришівський монастир пор.: Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego. T. 5. Warszawa, 1884. S. 615–616; *Stopka, K*. Próby chrystianizacji Litwy w latach 1248–1263. "Analecta Cracoviensia", XIX. 1987. S. 1–65.

Якщо пам'ять про князя, який відзначався великою набожністю, була в монастирі і надалі жива, то не обійшла увагою Лавришівських ченців незвичайна збіжність між історичними долями цього князя-ченця та літературними Іоасафа. Хоча не можна й виключити, що ченці прагнули невпинно мати перед очима зразки монастичної набожності і тому в найчастіше вживаній літургійній книзі вмістили мініатюри, які їм нагадували про це.

Стиль

Вказана вище різнорідність мініатюр, що зазначається в іконографії, ще виразніше вимальовується в їх стилі та художньому рівні. У початковій фазі робіт над рукописом виконання мініатюр було доручено передусім автору зображення Євангеліста Іоанна. Однак незабаром його замінили два інші маляри, які виконали численні групи мініатюр, умовно названі в залежності від найбільш притаманного кожному з них зображення євангеліста. Здібніший з них виконав зображення Євангеліста Матфея, а також сцени «Вечеря в Еммаусі», «Жінки біля гробу», «Розмова Христа з євреями», «Зцілення при Овечій купальні». Його стиль характеризує монументальний, рельєфний канон людського силуету (Христос, Матфей, ангел), форма голови, посадженої на широкій шиї, долоні з довгими і худорлявими пальцями, що зазвичай показані в живій жестикуляції, а також динамічно зібрані в складки шати із зигзагуватою лінією по краях. Незважаючи на притаманну йому значну досвідченість в компонуванні сцен, в кількох мініатюрах можна угледіти фігури, нарисовані невміло чи просто здеформовані. Не всі мініатюри цієї групи були закінчені — наприклад, в зображенні Матфея консоль пюпітра ледве накреслена, а «Вечеря в Еммаусі» залишилася лише у формі підготовчого ескізу.

Інша манера характеризує автора зображення Євангеліста Луки. Витягнуте обличчя Луки облямовують коротка, роздвоєна на кінці борода і легко означені вуса над випуклими губами, а з-під зачесаного назад буйного темного волосся видно високе чоло. Доволі бережливе світлотіньове моделювання обличчя підкреслює випнуті вилиці і зморшки в куточках губ. Обширні шати, зібрані в численні фалди, дрібно і паралельно стікаючі від перев'язки в поясі, м'які і широкі у згинах під колінами та різко заломлені на краю, вільно розкладеному на табуреті, щільно укривають тіло — видимими є лише малі долоні і стопи. Архітектонічне тло складено з конвенціональних мотивів: невисокого муру та портика спрощеної форми, увінчаного драперією та поодиноким пальметовим мотивом, недбало накресленим.

Маляру зображення Євангеліста Луки можна приписати «Воскресіння дочки Яіра», «Воскресіння Лазаря», «Вхід Господній у Єрусалим», «Зустріч Симеона зі Святою сім'єю» і фігуру Іова. Їх усіх об'єднує, перш за все, фізіогноміка: овальна форма обличчя, широкий і короткий ніс та очі з зіницями, прилеглими до верхніх повік, а також порушення природних пропорцій тіла, як правило, тонкого і стрункого, з якими контрастують великі долоні та стопи, часто невміло нарисовані. Довгі вертикальні складки шат зображені схематично і тільки винятково у вигині рукава чи на коліні приймають форму ліній, що нерівно розходяться. Світлотіньове моделювання застосовується тут вкрай ощадливо — зрідка з'являються розбілення у формі нерівних білих плям або кілька паралельних рисок, колористика досить убога, а фарби накладаються недбало і часто виходять за межі контуру. Цей маляр, схильний до синтетичних і занадто спрощених трактувань, з явними труднощами компонував на аркуші групові композиції. Іноді в його мініатюрах з'являються також деякі порушення логіки положення постатей, як у сюжетах «Воскресіння Лазаря» та «Вхід Господній у Єрусалим», які ймовірно належить пояснювати невмілим переносом на всю поверхню сторінки малюнків, що мають розмір лише її половини. Також і зображення постатей в русі («Воскресіння Лазара») завдало йому багато труднощів. Натомість там, де вони нерухомі, можна навіть побачити ознаки монументальності («Зустріч Симеона зі Святою сім'єю», фігура Іова). Замість користування малярською технікою віддавав перевагу барвистому малюнку, рідко заповнюючи контури кольором — зазвичай блакитним, червоним та зеленим; тільки обличчя Луки та Іова мають відтінок світлої вохри.

Інші мініатюри Лавришівського Євангелія виказують так багато відмінних рис, що їх не можна розглядати як твори жодного з трьох вищезазначених малярів. Серед цих мініатюр зображення архангела Михаїла і «Притча про єдинорога» відзначаються високим художнім рівнем.

Розміщення архангела Михаїла на сторінці *recto* аркуша з мініатюрою Іоанна дозволяє припустити, що це сталося після припинення роботи автором цього зображення, тому що цю сторінку першого аркуша залишили вільною. З певними застереженнями можна було би приписати цю мініатюру другому по порядку мініатюристові — маляру Євангеліста Матфея, бо в деяких деталях він демонструє певну схожість з цим зображенням, як, наприклад, в розташуванні пальців, зігнутих та широко розставлених, а також у зигзагоподібній лінії краю плаща.

Малюнкові мініатюри Пілата, Йосифа Ариматейського та сотника, а також «Притчі про єдинорога» і «Розмови Варлаама з Іоасафом» з точки зору техніки їх виконання та схожості стилістичних рис можна з певною обережністю приписати одному маляру. Серед них безсумнівно вирізняється «Притча про єдинорога» з чудово виваженою симетричною композицією та повною витонченістю малюнка. Її незвичайно обдарований автор вільно володіє тонким штрихом і навіть з певною схильністю до декоративності малює випуклі лінії, що переходять у форму парних півкуль або звиваються на кінці, особливо в зображенні єдинорога та пащі чудовиська в безодні. Намальовані ним постаті стрункі, з невеликими головами, маленькими долонями та ступнями. У витончено зображеному продовгуватому обличчі Варлаама, облямованому довгою бородою, можна угледіти низьке чоло, маленькі очі та рівний ніс. Довгий плащ з каптуром, що покриває Варлаама, та коротка туніка юнака укладаються у м'які колоподібні фалди, які по краях переходять у зигзагуваті лінії на кшталт ластівчиного хвоста. Єдиноріг, що наближається з правого боку, привертає увагу повним грації нахилом голови з невеликим рогом посередині та довгим хвостом, перенесеним під черево і чудернацьки вигнутим.

Різниця між малярами мініатюр в Євангелії характеризує лише їх індивідуальну художню манеру, оскільки всі вони використовують одну і ту ж художню мову, що поєднує в собі риси малярства епохи Комнінів і XIII століття та в деяких деталях періоду Палеологів. Найбільш сильними, однак, є ознаки, що характеризують дві художні позиції візантійського мистецтва XIII століття: архаїзовану, яка продовжила більш строгий стиль малярства Комнінів, та класичну, кульмінацією якої був ренесанс Палеологів[37]. Ця стилістична дихотомія, що характеризує візантійське малярство майже всіх художніх осередків у першій чверті XIII століття, певною мірою була пов'язана з великою міграцією митців, які покидали столицю слідом за імператорським двором після 1204 року.

У подібній ситуації опинилися також митці на Русі після монгольського нашестя в 1238–1240 роках. Майже зовсім завмерла їх активність на землях центральної Русі. Значно ослаблими були також північні центри: Новгород, Псков, Твер. Через відсутність нових імпульсів з боку Візантії тут звільняються від давніх зразків, перетворюючи їх у виразний площинно-лінеарний стиль з інтенсивною колористикою, що характеризує, зокрема, малярство іконне і книжкове. Тільки в мистецтві Галицько-Волинської Русі того часу набрав широкого розголосу більш динамічний, монументальний стиль, який знаменує класичний канон людського силуету, більш субтильне світлотіньове моделювання, а в кольоровій палітрі — широку гаму напівтонів, про що свідчать мініатюри євангелія К–5348 в Третьяковській галереї[38]. Подібні риси можна побачити у фрагментарно збережених розписах смоленської Церкви на Протоці, датованих кінцем XII — початком XIII століття[39].

Маляри мініатюр в Лавришівському Євангелії використовували два принципових джерела: лінеарний стиль пізньокомнінського малярства другої половини XII століття, що продовжувався іще у XIII столітті, а також класичний стиль першої половини XIII століття. В колі руського мистецтва особливо близьке порівняльне тло становлять творіння двох осередків: на півночі — Новгорода та Пскова, на півдні — галицько-волинського.

---

[37] Пор.: *Radojčić, S.* Die Enstehung der Malerei der Paläologischen Renaissance. "Jahrbuch der Östereichischen Byzantinischen Gesellschaft". VII. 1958. S. 105–123; *Demus, O., Demus, D.* Die Enstehung des Palaologenstils in der Malerei. "Berichte zum XI. Internationalen byzantinischen Kongress". Munchen, 1958. S. 1–63.

[38] Пор.: *Попова О. С.* Галицко-волынские миниатюры раннего XIII века. «Древнерусское искусство. Художественная культура домонгольской Руси». Москва, 1972. С. 283–315.

[39] Див.: *Воронин Н. Н.* Смоленская живопись XII–XIII веков. Москва, 1977. С. 148–149, ил. 41–50.

Серед північноруських творів більш виразна схожість пов'язує мініатюри Євангелія з мініатюрами Псалтиря Симеона і «Хроніки Георгія Амартола», а також із псковською іконою пророка Іллі[40] та новгородськими іконами св. Миколая з Любоні (Петербург, Державний Російський музей, інв. № 3123) та з Озерева (Петербург, Державний Російський музей, інв. № 3032). Певні риси пов'язують Лавришівські мініатюри зі Свенською іконою Божої Матері, датованою кінцем XIII століття.

Однак порівняння з мініатюрами двох галицько-волинських євангелій: К-5348 в Третьяковській галереї та Оршанського, показує, що малярам Лавришівського Євангелія служили взірці галицько-волинського мініатюрного живопису.

Євангеліє К-5348 в Третьяковській галереї, яке також належить до категорії повного апракосу, прикрашають зображення чотирьох євангелістів: Іоанна (арк. 1зв.), Матфея (арк. 40зв.), Луки (арк. 91зв.) і Марка (арк. 129зв.). Походження рукопису невідоме. На підставі палеографічних і мовних ознак, а також стилю мініатюр, він пов'язаний зі скрипторієм галицько-волинської Русі і в цілому датований XIII століттям чи умовно початком XIV століття[41].

Мініатюри в цьому рукописі характеризує певний дихотомічний підхід: поряд із архаїчними рисами стилю Комнінів (Євангеліст Марк) більш живо і виразніше відзначаються риси, які є властивими для візантійського малярства останньої чверті XIII століття (Лука і Матфей). Складається враження, що їх автор, наслідуючи спочатку зразки мистецтва епохи Комнінів, під час праці над рукописом поступово зазнавав впливу нового стилю Палеологів.

Оршанське Євангеліє (Київ, Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ДА/П. 555) також є типом повного апракосу. Рукопис, відшуканий серед предметів, пограбованих в Орші вояками Наполеона, був переданий до музею київської Духовної академії в 1874 році. Приписаний західноруському осередку, він датований другою половиною XIII—XIV ст. У рукописі збереглися лише дві мініатюри на всю сторінку зі зображеннями євангелістів: Луки (арк. 142зв.) і Матфея (арк. 123зв.). Проте, оскільки початкові аркуші не збереглися, а багатьох також бракує в межах всього рукопису, можна припустити, що і в цьому рукописі первинно були чотири зображення євангелістів[42].

З розмахом накреслена міцним контуром фігура Луки, зображена відповідно до природних пропорцій людського тіла, контрастує з недбалим малюнком столу і архітектонічних мотивів. Палітра кольорів обмежується інтенсивною темною зеленню туніки Луки, столу, підлоги та портика, а також бронзою — з відтінком вохри в деталях табурета, підніжки і муру, а червонуватим на плащі. Доповнюють її широко накладені розбілення. Подібне зображення Матфея характеризує скромніша колористика, обмежена на користь рясно застосованого золота, покриваючого не тільки німб, пюпітр і табурет, але й спідню туніку Матфея, а також підніжку.

Виявлену вже раніше збіжність стилю мініатюр в Євангелії К-5348 з ранньопалеологівською фазою візантійського малярства дозволяє перенести час їх виникнення на останню чверть XIII століття. На цей час припадає також перша фаза декорування Лавришівського Євангелія, в багатьох рисах порівнюваного зі стилем мініатюр в Євангелії К-5348. В свою чергу, численні вищезазначені схожості, що поєднують мініатюри Оршанського Євангелія з цими двома рукописами, дозволяють також перенести і його дату до першої чверті XIV століття. Таким чином, момент виникнення цих трьох виділених тут західноруських євангелій дивовижно збігається з єдиним, ширше визначеним в «Галицько-Волинській хроніці» повідомленням єпископа Ігнатія про книжкові пожертви волинського князя Володимира Васильковича, написаним близько 1288 року, що свідчить про значну в той час активність галицько-волинських скриптоpіїв.

Отже, в церкві Благовіщення в Кам'янці князь Володимир склав Євангеліє-апракос, Апостол-апракос (грец. *apostolos*), Паремійник (грец. *paroimia*) та «Збірник Василька». Він також дарував Євангелія-апракоси багатьом іншим церквам — літописець називає собор Богородиці

[40] Див.: *Антонова В. А., Мнёва Е. Н.* Каталог древнерусской живописи. Государственная Третьяковская галерея. Т. 1. Москва, 1963. С. 182–183.

[41] Див.: *Попова О. С.* Галицко-волынские миниатюры … Указ. тр.; *Запаско Я. П.* Пам'ятки книжкового мистецтва. Українська рукописна книга. Львів, 1995. С. 239–242, з повним бібліографічним списком.

[42] *Запаско Я. П.* Вказ. пр. С. 231–235.

у Володимирі, собор в Перемишлі, церкву Святого Петра у Брести та навіть собор у віддаленому Чернігові. «Княжий» монастир Святих апостолів крім Євангелія ще отримав від князя Апостол, а також «Збірник Василька», а церква в Бєльську — «численні книжки». Найбільш розкішно Володимир обладнав бібліотеку церкви Св. Георгія в Любомлі, даруючи їй два Євангелія в коштовних окладах, Апостол-апракос, Пролог, Мінологій, Тріоді (грец. *triodion*), Октоїх, Часослов, Служебник (грец. *euchologion*) до дня св. Георгія, а також збірку ранкових та вечірніх молитов. Імовірно, що єпископ Ігнатій, пишучи своє повідомлення після смерті князя і пригадуючи його гідні похвали пожертви, напевно скористався при цьому канцелярськими записами. Лаконічність цього повідомлення викликає ще одну трудність: відсутність підстав для ідентифікації будь-якої з названих книжок зі збереженими рукописами. Натомість можна окреслити зміст подарованих книжок, а також — з великою точністю — реконструювати їх оправи, тому що в цьому місці опис є більш точний, напевно з огляду на коштовність використаних матеріалів.

Серед книг, згаданих єпископом Ігнатієм, переважають Євангелія-апракоси, натомість бракує будь-якої згадки про псалтирі, що також використовувались під час літургії і належали до основного вжитку кожної церкви як у Візантії, так і на Русі. Про це красномовно свідчить той факт, що серед збережених руських псалтирів найстаріші походять з XI століття[43]. Отже, якщо єпископ Ігнатій не називає псалтир у своєму повідомленні, це означає, що не було такої книги серед дарів князя Володимира. Малоймовірним здається те, що серед кільканадцяти рукописів в жодному не було мініатюр — це, перш за все, суперечило би факту виконання таких коштовних оправ. Так, кам'янецьке Євангеліє-апракос, «*окованное серебром*», а також перемишльське чи чернігівське були надмірно прикрашені перлами. Незвичайно розкішні оправи мали рукописи для церкви Святого Георгія в Любомлі. Одне з Євангелій [князь] «*оковал золотом*» та прикрасив дорогоцінним камінням і, перш за все, зображенням «Деісус», виконаним в техніці емалі на золотій основі: «*деисус на нем кованный золотом, украшения большие с финифтью*». Натомість друге, в покритій «*оловиром*» оправі, — було прикрашене фігурами святих Бориса і Гліба, також виконаними в техніці емалі.

Орнаментальне оформлення

Основну термінологію для досліджень орнаментики в руських рукописах встановили вже В. В. Стасов та А. І. Некрасов, виділяючи чотири її типи: давньовізантійський, тератологічний, балканський та неовізантійський[44]. Введений Некрасовим додатковий поділ на «технічну» та «народну» тератологію не утримався в пізнішій літературі. Найстаріший тип давньовізантійського орнаменту хрящової структури, поєднаної з рельєфними рослинними мотивами та фігурами людей і тварин, як в Євангеліях Остромира (1056–1057) та Мстислава (близько 1103), був перейнятий з візантійських рукописів. В центрі уваги російських дослідників, однак, залишався, перш за все, так званий тератологічний орнамент, оскільки його форма, що складається з плоско мальованої плетінки, поєднаної із зооморфними мотивами часто фантастичної форми, була визнана специфічно руською. Відповідно до Тетяни В. Іліної, яка переконливо — як здається — встановила хронологію стилістичних змін руського тератологічного орнаменту, він з'явився в новгородському та псковському мініатюрному малярстві найраніше в XIII столітті та застосовувався там аж до кінця XV століття. Утримані в цілісній сіро-синій або блакитній колористиці в Новгороді, а зелено-блакитній у Пскові, ініціали початково мали форму антропоморфічної голови, поєднаної з плетінкою, а в кінці XIII століття — поодинокої людської фігури; однак впродовж XIV століття почали переважати мотиви фантастичних створінь, а сплетіння плоскої плетінки ставали більш щільними[45].

В Лаврішівському Євангелії є тільки одна заголовна віньєтка, розміщена на початку Євангелія від Іоанна, яка має форму подовженого прямокутника, з основи якого виростають два стилізовані дерева з птахами, а вінчають її дві спірально скручені гілки, на яких також

[43] Див.: Сводный каталог … Указ. тр. С. 73–74.
[44] Див.: *Стасов В.* Славянский и восточный орнамент. С. Петербург, 1884.
[45] Див.: *Илина Т. В.* Декоративное оформление древних книг. Новгород и Псков. Ленинград, 1978.

показано птахів, замкнені посередині мотивом плода граната з хрестом. Середину прямокутника, оточеного ялинковим бордюром, заповнюють дві розети, з'єднані гілками з листям. Всі форми тут позолочені, і тільки в декількох місцях з'являється незвичайно бережно застосована червінь і блакить. Кожен з чотирьох птахів зображений інакше ніж інші, а це свідчить, що маляр не додержувався ригористичних принципів симетрії, а малював форми з певною свободою. Ця барвиста і золочена віньєтка, хоча і намальована з певним невмінням, повторює тип візантійських заголовних віньєток, що сформувався в IX—X століттях і був застосований в рукописах ще в початковій фазі епохи Палеологів.

Ініціали в Євангелії мають значно диференційовані форми. В першій частині рукопису переважають ініціали сегментного будування з листяними закінченнями, підфарбовані зеленим, червоним і блакитним кольорами, а також позолочені; а в подальшій частині переважають мотиви голів змій та птахів, часом переплетених між собою, а також тут з'являються людські постаті, напр. хлопець, що дмухає в сурму, чи фантастичні тварини, напр. дракон. Зникає також золото, і колористика стає біднішою.

Подібне диференціювання форм характеризує також ініціали в інших галицько-волинських рукописах XIII століття. В Євангелії К-5348, в Бучацькому (Львів, Музей українського мистецтва, шифр 702), Холмському (Москва, Державна публічна бібліотека, шифр *Rum.* 106, л. 1) та Галицькому (Москва, Державна публічна бібліотека, *F. I.* 64, л. 4) ще зберігся тип візантійської віньєтки у формі прямокутника з вписаними мотивами розет, сплетених рослинними гілками з м'ясистим листям та квітками з ніжно розкритими пелюстками. Тільки в рукописі «Проповідей» Григорія Великого (шифр *Pogod.* 70, л. 2) вона нагадує скоріше сплетену сітку, намальовану чорнилом і червоною фарбою. В Оршанському Євангелії плетінка, поєднана з рослинними гілками і мотивами звіриних голів, утворює напівкруглу аркаду, що містить заголовки окремих частин тексту. Подібна змінність характеризує форми і колористику ініціалів. В Євангелії К-5348 переважає візантійський тип багатобарвного ініціала хрящової структури, інколи поєднаного із зоо- та антропоморфічними мотивами, але вже у Холмському та Галицькому численнішими є плетені форми, які намальовані червоним та підфарбовані блакитним і жовтим кольорами. Однак в жодному з цих рукописів не з'являється тип плоско намальованого орнаменту зі щільною плетінкою та фантастичними мотивами тварин, намальованих у властивому для новгородсько-псковських осередків стилі.

Отже, можна припустити, що маляри в західноруських скрипторіях у XIII столітті залишилися в значній мірі вірними традиції візантійської орнаментики, хоча з часом, коли напевно припинявся приток нових зразків, вони перетворювали її на власний розсуд. Цей процес повільного спрощення орнаментального оформлення у повній мірі відображають також типи ініціалів в Лаврішівському Євангелії.

***

Картина мистецтва галицько-волинської Русі повільно вимальовується в дослідженнях, які проводяться впродовж останніх двадцяти років. Його розквіт припав на XIII століття і буйно продовжувався також в наступних сторіччях, про що свідчать збережені витвори монументального та іконного малярства. Лаврішівське Євангеліє також є творінням малярів, які були вихідцями зі скрипторіїв галицько-волинської Русі. Троє з них приступили до роботи в останній чверті XIII століття: спочатку маляр Євангеліста Іоанна, а потім працюючі разом маляри Євангеліста Матфея і Євангеліста Луки — творці обширного євангельського циклу. Мабуть, один з них, найпевніше автор зображення Матфея, намалював на першому аркуші монументальну фігуру архангела Михаїла, навколо якої — вже в Лаврішівському монастирі — записані дарунки найбільш славнозвісних благодійників монастиря. Інші малюнкові мініатюри виникли протягом XIV століття. Ми не знаємо, чи це Євангеліє одразу було призначене для Лаврішівського монастиря, чи потрапило туди трохи пізніше, протягом XIV століття. Але безперечно воно було виконане в скрипторіях зі вже укоріненою художньою традицією, а принципова іконографічна програма оздоблення його мініатюрами була розроблена за зразком візантійського лекціонарія.

Ми і досі не багато знаємо про галицько-волинські скрипторії, навіть їх локалізація є власне гіпотетичною. Ми можемо тільки здогадуватися, що вони діяли при головних монастирях та церквах у Володимирі Волинському, Галичі, Луцьку, може й у Холмі, а пізніше також у Львові і Перемишлі. Маляри, які працювали в цих скрипторіях, користувалися зразками, перш за все, мистецтва київської Русі, найближчої географічно, але нерідко зверталися до віддалених осередків північної Русі, таких як Новгород, Псков чи Твер. В XIII столітті, у хмарний період монгольської навали, галицько-волинське мистецтво підживлювалося також натхненням, що надходило безпосередньо з Візантії: на Русі безсумнівно було багато візантійських ікон, про що ми дізнаємося з джерельних переказів та ілюмінованих рукописів. Відомо також, що руські рукописи складалися в монастирських скрипторіях на горі Афон та навіть у самому Константинополі.

Єдиною ланкою, що виразно вимальовується у світлі написаних джерел і поєднує монастичні осередки на землях Чорної Русі, де знаходився Лавришівський монастир, та Білорусі з галицько-волинською Руссю, є особа князя Войшелка Міндовговича[46]. Після хрещення князь вступив до монастиря в Галичі. Десь у 1254–1255 році зустрівся з князем Данилом Галицьким, імовірно в Холмі, у зв'язку з хрещенням сина Данила – Лева. Данило отримав для Войшелка також право проїзду через Угорщину, коли той подався у подорож на Афон чи до місцевого монастиря, званого «Святою горою». Після повернення він осів в «Надніманському монастирі». І може, саме для цього монастиря замовив в одному з галицько-волинських скрипторіїв ілюмінований літургічний рукопис. Чи було це Лавришівське Євангеліє? – на це питання ми все ще не можемо відповісти.

[46] Докл. див.: *Smorąg Różycka, M.* Ruś Halicko-Włodzimierska i Litwa w XIII wieku. Związki polityczne i artystyczne // Sztuka Kresów wschodnich, t. II: Materiały sesji naukowej, Kraków, maj 1995, red. J. K. Ostrowski. Kraków 1996. S. 9–19; там само: L'art de Galicie-Volhynie en tant que document des contacts byzantino-russes au XIIIe siecle // Byzanz und Ostmitteleuropa 950-1453. Beiträge zu einer table-ronde des XIX International Congress of Byzantine Studies, Copenhagen 1996, red. G. Prinzing, M. Salamon. Wiesbaden 1999. S. 191–205.

Віктор Мойсієнко

ПРОТОГРАФИ І МОВА ЛАВРИШІВСЬКОГО ЄВАНГЕЛІЯ

Лаврішівське Євангеліє /далі Лвр.Є./ — апракос повний. Пам'ятка точно не датована й не локалізована. Наявна наразі інформація про її постання та потрактування палеографічних і мовних особливостей — суперечлива. Вже від перших описів Євангелія існують різні гіпотези щодо місця його написання /О. Востоков — руське, Є. Карський — білоруське, західноруське; І. Свєнціцький — білоруське; Ю. Лабинцев та А. Сем'янчук — білоруське, в Лаврішівському монастирі; М. Волков, О. Лосєва — українське, галицько-волинське; Т. Фределювна — українське, південноруське; В. Німчук — українське; Ю. Шевельов — українське, в київсько-поліській діалектній зоні; О. Попова та М. Смороңґ-Ружицька — українське, в одному зі скрипторіїв Галичини або Волині[1]; М. Дурново — південноруського ізводу[2]; А. Турилов — волинське (принаймні за мовними особливостями писарів)/[3]; С. Темчинас пов'язує створення пам'ятки з переписувачем «Паренесису» (грец. — повчання) Єфрема Сирина Ієвом /Євом/ у кінці XIII ст., тому закономірними в «цих рукописах є наявність волинських регіональних особливостей»[4]. Значні розбіжності й про час постання пам'ятки: від кінця XIII ст. (І. Первольф[5], А. Турилов, В. Крисько[6]) до другої половини XIV ст. (В. Моле[7]).

Загалом ця важлива для руської (української) писемності пам'ятка не дуже часто потрапляла в поле зору дослідників. І якщо мініатюри Лвр.Є. ґрунтовно досліджували В. Моле[8], О. Попова[9], М. Смороңґ-Ружицька[10], то палеографічно-лінгвістичні особливості — лише І. Свєнціцький[11] та Т. Фределювна[12], причому прийшли до протилежних висновків: український мовознавець відніс пам'ятку до білоруських, польська дослідниця — до українських.

---

[1] *Любащенко В.* Церковні рукописи Галицько-Волинської Русі XII–XIV століть: спроба узагальнення (закінчення) / В. Любащенко // Княжа доба: історія і культура / [відп. ред. В. Александрович]; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2011. Вип. 5. С.99–103.

[2] *Дурново Н. Н.* Введение в историю русского языка. Ч.1. Источники. Брно, 1927. Перевидання: Москва, 1963. С. 73.

[3] *Турилов А. А.* Книгописание // Православная энциклопедия. Электронная версия. Владимиро-Волынская епархия. [електронний ресурс], режим доступу: http://www.pravenc.ru/text/159136.html.

[4] *Темчинас С. Ю.* Основание Лавришевского монастыря в свете рукописной продукции книжника Иева (вторая половина XIII в.) // «Вертоград многоцветный». Сборник к 80-летию Бориса Николаевича Флори. М., 2018. С. 161.

[5] Див.: *Friedelówna T.* Ewangeliarz Ławryszewski. Monografia zabytku. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1974. С. 6.

[6] Укладачі «Словаря древнерусского языка XI–XIV вв.» у передмові до XI тому уточнюють датування Лвр.Є. – ост. чв. XIII ст. Див.: *Крысько В.* Предисловие // Словарь древнерусского языка XI–XIV вв. Москва, 2016. С. 10.

[7] Див.: *Friedelówna T.* Ewangeliarz Ławryszewski. … С. 6.

[8] *Molè W.* Miniatury Ewangeliarza Ławryszewskiego nr 2097 w Muzeum ks. Czartoryskich w Krakowie // Sprawozdania z posiedzeń Akademii Umiejętności. Kraków, 1927. Nr 31, zesz. 2. S. 4–5.

[9] *Попова О. С.* Русская книжная миниатюра XI–XV веков // Древнерусское искусство. Рукописная книга. 1983. Сб. 3. С. 23.

[10] *Smorąg-Różycka M.* Ewangeliarz Ławryszewski. Kraków, 1999.

[11] *Свенцицкий И.* Лаврашевское Евангелие нач. XIV в.: (Палеографическо-грамматическое описание) // Известия Отделения русского языка и словесности. Т. 18. Кн. 1. 1913. С. 206–228. У дослідженні покликаємося на опублікований у виданні переклад цієї статті, здійснений *В. Корнієнком*: Іларіон Свєнціцький. Лавришівське Євангеліє XIV століття. Палеографічно-граматичний опис. С. 384–393.

[12] *Friedelówna T.* Ewangeliarz Ławryszewski. Monografia zabytku. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1974.

У своєму дослідженні ми послуговуємося нумерацією аркушів, проведеною І. Свєнціцьким. Відповідності усіх представлених у пам'ятці нумерацій див. у Додатку 1. Оскільки спеціальні студії вивченню мови Лвр.Є. присвятили І. Свєнціцький та Т. Фределювна, на яких ми найчастіше покликаємося, то для зручності користування подаємо такі відповідності: Т. Фределювни[13], І. Свєнціцького, бібліотечної.

Частина	Нумерація Фределювни (сторінкова)	Нумерація Свєнціцького (аркушева)	Бібліотечна нумерація (сторінкова)
I	1–122	1–61зв.	1–124
II	123–138	62–69зв.	125–140
III	139–154	70–77зв.	141–156
IV	155–166	78–83зв.	157–168
V	167–178	84–89зв.	169–180
VI	179–част.185	90–част.93	181–част.187
VII	част.185–188	част.93–94зв.	част.187–190
VIII	189–198	95–99зв.	191–200
IX	199– част.225	100–част.113	201–част.227
X	част.225–244	част.113–122	част.227–246
XI	245–280	123–140зв.	247–280
XII	282–324	141зв.–158зв.	282–324
XIII	325–366	159–179зв.	325–366

Для датування й локалізації пам'ятки важливо встановити протографи та виділити діалектні особливості.

ПРОТОГРАФИ

Оскільки погляди дослідників на місце написання розділилися між українськими та білоруськими теренами (див. вище), то ми здійснили текстологічний аналіз, порівнюючи Лвр.Є. із повними апракосами української редакції, датування й місце написання яких особливих сумнівів не викликає — Мстиславове Євангеліє к. XI — п. XII ст. — далі М.Є., Добрилове Євангеліє 1164 р. — Д.Є., Холмське Євангеліє XIII ст. — Х.Є., Бучацьке Євангеліє XII—XIII ст. — Б.Є., Луцьке Євангеліє XIV ст. — Л.Є., а також Оршанське Євангеліє XIII ст. — Ор.Є. і Друцьке Євангеліє XIV ст. — Др.Є., створення яких деякі дослідники пов'язують із білоруськими землями. Для порівняння залучено й точно датований і локалізований короткий апракос Євсевієве Євангеліє 1283 р. — Є.Є. Використовуємо приклади із текстологічних досліджень: Евангелие от Иоана в славянской традиции / Изд. подг. А. А. Алексеев, И. В. Азарова, Е. Л. Алексеева, М. Б. Бабицкая и др. СПб., 1998 та Евангелие от Матфея в славянской традиции / Изд. подг. А. А. Алексеев, И. В. Азарова, Е. Л. Алексеева, М. Б. Бабицкая и др. СПб., 2005. Тому в дослідженні прийняті скорочення євангелій, використані в цих виданнях. Для порівняння долучаємо тексти, датовані не пізніше першої половини XIV ст.

Збіжності лише з одним із порівнюваних євангелій[14]:

I писар /до 61зв./

Tr **въ единъıи соуботъ** Ів XX/19 Лвр.Є. 9 +/**въ единъ сѫботъ** Tr Иоан., с. 93/[15], в інших – **въ единъıи соуботы** М.Є. с. 35–36, **въ единоу соуботоу** Д.Є. с. 50, Л.Є. 7, **въ единy суботy** Др.Є. 5, **въ едино соуботъ** Х.Є. 7зв.; **видиши соукъ во щѣ братѹ твоемѹ** Мт VII/3 Лвр.Є. 48зв. +/Tr/, в інших – **брата своего** М.Є. с. 64, Д.Є. с. 128, Х.Є. 32зв., Л.Є. 49, **братоу своемоу** Ор.Є. 5 +/**брата твоего** давн. текст Матф., с. 42/; **в поутъ**

[13] 13 частин у пам'ятці виділила Т. Фределювна. *Friedelówna T.* Ewangeliarz Ławryszewski… С. 10–11. Текстологічний та палеографічний аналіз не дає підстав для такого поділу.

[14] У порівнюваних текстах представлено передовсім лексичні збіжності/розходження. Про фонетичні та граматичні – в параграфі про мовні особливості.

[15] Знаком + вказуємо на відповідні збіжності за дослідженнями: Иоан. – Евангелие от Иоана в славянской традиции / Изд. подг. А. А. Алексеев, И. В. Азарова, Е. Л. Алексеева, М. Б. Бабицкая и др. СПб., 1998 та Матф. –Евангелие от Матфея в славянской традиции / Изд. подг. А. А. Алексеев, И. В. Азарова, Е. Л. Алексеева, М. Б. Бабицкая и др. СПб., 2005.

странескъ Мт X/5 Лвр.Є. 49 +/Tr Матф., с. 55/, в інших – страньнъıи М.Є. с. 66, страненъ Д.Є. с. 131, Х.Є. 33, Л.Є. 50, Др.Є. 30, в поуть газъıкъ Ор.Є. 5;

Мг да wтрѣшить ремѣнь ѡ҃ Ѳкоутели іего Ів I/27 Лвр.Є. 7 /Mr Иоан., с. 5/, в інших – сапогоу іего М.Є. с. 32, Д.Є. с. 40, Є.Є. с. 42, Л.Є. 2, Др.Є. 2, ѡ҃ wкоуви іего Х.Є. 4зв. + /Tr Иоан., с. 5/;

I писар /від 64зв./

Є.Є. вѣлıе зѣло Мт VII/27 Лвр.Є. 52, Є.Є. с. 104 +/давн. текст вєлиѥ Матф., с. 45/, в інших – вєлико Д.Є. с. 135, Х.Є. 34зв., Ор.Є. 7зв., Л.Є. 52зв., Др.Є. 31зв.);

Б.Є. и призъıвающимъ дроугъ дроуга Л VII/32 Лвр.Є.[16], в інших – призъıвающь д. д. М.Є., Д.Є., призъıвающе д. д. Ор.Є., Др.Є., Л.Є.;

Ор.Є. принесъши стъклѧницю мюра Л VII/37 Лвр.Є. 91зв., Ор.Є. 49зв., в інших – п. алавастръ хризмъı М.Є. с. 116, Д.Є. с. 268, Х.Є. 75зв., Л.Є. 117зв., Др.Є., алавастръ мура Б.Є. 30; ѣ ю сотъ пѣнязь Л VII/41 Лвр.Є. 91зв., Ор.Є. 49зв., в інших – пѧтию съть кєнтинарии М.Є. с. 116, пѧтью сотъ динарии Д.Є. с. 268, Х.Є. 75зв., Др.Є., динарїи Л.Є. 117зв., динарь Б.Є. 30; приведоша к немоу глоухъ гоугнивъ М VII/32 Лвр.Є. 125, п. к н. глоуха и гоугнива Ор.Є. 93, в інших – въвєдоша к н. заѧкливъ Д.Є. с. 416, заѧклива Л.Є. 180, Др.Є. 125зв., п. к н. глоуха и нѣма М.Є. с. 174, Х.Є. 119; медлить мои г҃нъ приити и наунеть бити клеврѣтъı своѧ Мт XXIV/48-49 Лвр.Є. 125, Ор.Є. 102зв., в інших – моудить м. г. п. и н. б. дроугъı с. М.Є. с. 186, моудить м. г. п. и н. б. подроугъı с. Д.Є. с. 447, медлить м. г. п. и н. б. дроугъı с. Х.Є. 128, медлить м. г. п. и н. б. подроугъı с. Б.Є. 116, Др.Є. 136 +/Gf, Ju, Tr, Vl Ев./, давн. текст – /кѣснитъ м. г. п. и н. б. клеврѣтъı с. Матф., с. 134/; на ... дн҃ь великии Мт XXVII/15 Лвр.Є. 151, на ... дн҃ь великъıи Ор.Є. 117зв. +/OE/, на ... дн҃ь вєликъ М.Є. с. 215, Д.Є. с. 498, Б.Є. 134, Др.Є. 151 +/давн. текст Матф., с. 151/; рци оубо намъ Мт XXII/17 Лвр.Є. 132зв., Ор.Є. 99зв. +/давн. текст/, в інших – повѣжь оу. н. М.Є. с. 183, Д.Є. с. 437, Х.Є. 125, Б.Є. 112, Л.Є. 189, Др.Є. 133 +/Gf, Ju, Tr Матф., с.118/; во въскрѣшѣньи же мертвъıхъ Мт XXIV/31 Лвр.Є. 133, о въскрѣшении Ор.Є. 100. +/давн. текст/, в інших – о въстании М.Є. с. 183, Д.Є. с. 439, Х.Є. 125зв., Б.Є. 112зв., Др.Є. 133зв. +/Gf, Ju, Mr, Tr Ев. Матф. с. 119/, по оустаньи Л.Є. 190;

Х.Є. бѣ же пѣщь и камѣнь належаше на нѣи Ів XI/38 Лвр.Є. 128зв., Х.Є. 121зв. +/давн. текст/, в інших – б. ж. гробъ и камєнь М.Є. с. 178 /Ju, Tr/, Д.Є. с. 425, Ор.Є. 96, Др.Є. 128зв., б. ж. пещера и камѣнь Л.Є. 184 / Gf, Gl, OE, SK, Vk Иоан., с. 53/;

Gl слъıшавъше ѧко въмолуи садоукиѧ Мт XXIV/34 Лвр.Є. 133, в інших – с. ѧ. срами с. М.Є. с. 183, Д.Є. с. 439, Ор.Є. 100 +/Матф., с. 120/, Х.Є. 125зв., Л.Є. 190 с. ѧ. посрами с. +/Gf Матф., с. 120/, с. ѧ. осрами с. Б.Є. 112зв.; на моисѣинѣ сѣдалищи сѣдоша Мт XXIII/2 Лвр.Є. 133зв. +/Gl на мосиинѣ/, в інших – на мwсѣовѣ с. М.Є. с. 184, на мосѣовѣ с. Д.Є. с. 440, Х.Є. 126 Ор.Є. 100зв. +/давн. текст Матф., с. 122/, на моисѣиѣвѣ с. Б.Є. 113, Л.Є. 190зв., на моисѣовѣ с. Др.Є. 134;

II писар

Tr и сє хоулна Мт IX/3 Лвр.Є. 61зв. +/Tr/, в інших – врѣдьнѣ М.Є. с. 76, Д.Є. с. 158, Х.Є. 42зв., Л.Є. 64, Др.Є. 34, власвимисаıеть Ор.Є. 10 +/Ar, Gf, Kr, Mr, Tp, Vk Матф., с. 50/;

Л.Є. w тебѣ и блг҃оизволихъ Л III/22 Лвр.Є. 84зв., Л.Є. 108, в інших – w тебѣ и блг҃оволихъ М.Є. с. 108, Д.Є. с. 246, Х.Є. 68-68зв., Ор.Є. 43, Др.Є. 69;

Ор.Є. воудѣть щедри Л VI/36 Лвр.Є. 89зв., воудѣте оубо щедри Ор.Є. 47, в інших – б. оу. мл҃рди М.Є. с. 114, Д.Є. с. 261, Х.Є. 73, Др.Є. 73зв., б. мл҃рди Л.Є. 114зв. б. милосерди Б.Є. 26зв.;

III писар

Х.Є. оуповающимъ на бг҃ъıство М X/24 Лвр.Є. в інших – оуповающимь богатьıствъмь М.Є., Д.Є., Б.Є., Ор., Л.Є., Др.Є; гл҃ще въ себе М X/26 Лвр.Є., в інших – гл҃ющє къ себѣ М.Є., Др.Є., себе Д.Є., Б.Є., Ор.Є, собѣ Л.Є.; и иже зло словесить wц҃а и мт҃рь М VII/10 Лвр.Є. 81зв., Х.Є. 65зв., в інших – и и. злѣ с. w. и м. М.Є. с. 104, Ор.Є. 38зв., Л.Є. 100зв., и и. з. с. wц҃а и м. Др.Є. 64, и и. з. словитъ w. и м. Д.Є. с. 235, Б.Є. 15 и и. злословитъ w. и м.,

Gl /на стор. плутані почерки I /після 64зв./ і III/ ѧко безакъньнѣ разоумѣıеть w бц҃скъıхъ ... безакъньно разоумѣньıе Мт XXVI/65, Лвр.Є. 149зв. +/Gl/, в інших – ѧко хоулоу реуе ... слъıшасте хоулоу іего М.Є. с. 203-204, Д.Є. с. 491-492, Х.Є. 141 +/Ar, Gf, Ju, OE, Vk, Tr/, ѧко хоулѧ гл҃ѣть ... слъıшасте хл҃ѣниıе іего Б.Є. 128, Л.Є. 214, Др.Є. 149, ѧко власьфимию реуе ... слъıшасте власьфимию іего Є.Є. с. 223 +/давн. текст Матф. с. 148/;

[16] Приклади без паспортизації взято із порівняльної таблиці «Текстові збіжності», див. Додаток 2.

М.Є. а не на свѣтлѣ оуто възложит ста М IV/21 Лвр.Є. 69, свѣтилѣ М.Є. с. 97, в інших – а н. н. с. оу. възложонъ коудеть Б.Є. 6, а не на свѣщьницѣ оуто положить ста Д.Є. с. 206, не да ли на свѣщникъ възложити и Х.Є. 59, а не на свѣтилѣ поставлаіеть ста Л.Є. 91.

Текстові збіжності з кількома із порівнюваних євангелій:

І писар /до 61зв./– исповѣда и не ѿверже ста. и гла. Ів І/20 Лвр.Є., Х.Є., Л.Є. + /Tr Иоан., с. 4/, в інших – відсутнє и гла; вниде їс̑ъ въ жидовьскоу землю Ів ІІІ/22 Лвр.Є. 3зв., Л.Є. 6зв., в інших – июдѣискоу М.Є. с. 35, Х.Є. 7, Д.Є. с. 49, Є.Є. с. 46, Др.Є. 4зв. +/давн. текст Иоан с. 13/; ѣхахахоу (!) на небо шнъ полъ морѧ Ів VI/17-18 Лвр.Є. 13зв., ѣхахоу Л.Є. 12 +/ѣхааҳоу Тр, Tr/, в інших – идѧхоу Д.Є. с. 59, Х.Є. 10зв., Є.Є. с. 53 +/давн. текст Иоан., с. 26/, гревѧхѵ Др.Є. 7зв.; р҃ѣ къ вѣровавшимъ к немоу жидомъ Ів ХІІІ/31 Лвр.Є. 25зв., Л.Є. 21+ /Tr, Иоан., с. 40/, в інших – июдѣомъ +/давн. текст Иоан., с. 40/; не хотѧше во июдѣихъ ходити Ів VII/1 Лвр.Є. 22 +/As, Bn, Tp, Ju, Tr/, в інших – въ июдѣи ходити М.Є. с. 43, Д.Є. с. 70, Є.Є. с. 62, Х.Є. 14 +/давн. текст Иоан., с. 32/, во июдеи бъıти Л.Є. 17зв., въ июдѣю ити Др.Є. 10зв.; праздьникъ июдѣескъ коущнаго потъчѣныа Ів VII/2 Лвр.Є. 22, Л.Є. 18, Др.Є. 11 +/Tr, потъчѣныа коущь Ju/, в інших – п. и. скинопигиа М.Є. с. 44, скиопигиа Д.Є. с. 70, кинонигиа Є.Є. с. 62, скинопигиа Х.Є. 14 +/давн. текст Иоан с. 32/; азъ послоушьствоую ѡ немь Ів VII/7 Лвр.Є. 22, Л.Є. 18, +/Ju, Fl, Tr/, в інших – съвѣдѣтельствоую М.Є. с. 44, Д.Є. с. 71, Є.Є. с. 63, Х.Є. 14зв., Др.Є. 11 +/давн. текст Иоан с. 32/; страха дѣла жидовьска Ів VII/13 Лвр.Є. 22зв., +/Ju, Tr Иоан., с. 33/, в інших – страха ради иоудѣискааго М.Є. с. 44, с. р. июдѣиска Д.Є. с. 72, Є.Є. с. 63, Х.Є. 14зв., Др.Є. 11 +/давн. текст Иоан. с. 33/, страха дѣла июдѣиска Л.Є. 18зв.; оуѯъıде і҃с̑ъ въ храмъ Ів VII/14 Лвр.Є. 23зв., Л.Є. 18зв. +/ Tr Иоан., с. 33/, в інших – въ цр҃квь М.Є. с. 44, Д.Є. с. 72, Є.Є. с. 63, Х.Є. 14зв., Др.Є. 11 + /давн. текст Иоан., с. 33/; глх҃оу же нѣции Ів VII/25 Лвр.Є. 24, Л.Є. 19 +/Gl, Gr, Ju, Tr, Иоан., с. 34/, в інших – иѣтєри М.Є. с. 44, Д.Є. с. 72, Є.Є. с. 63, Х.Є. 14зв., Др.Є. 11зв. +/Bn, Db, Kr, Mr, OE, Tp, Vk Иоан., с. 34/; оу храмѣ кровьнѣмь Ів VIII/20 Лвр.Є. 24зв., Л.Є. 20 +/Ju, Tr Иоан., с. 38/, в інших – въ газофоулакии М.Є. с. 45, Д.Є. с. 74, Є.Є. с. 65, Х.Є. 15зв., Др.Є. 12; волю ѡ оц҃а Ів VIII/44 Лвр.Є. 28зв., волю оц҃а Л.Є. 24 +/IA, Ju, Tr Иоан., с. 41/, в інших– похоти М.Є. с. 48, Д.Є. с. 82 Ів VIII/44, Є.Є. с. 71, Х.Є. 18, Др.Є. 14; иди оу ваню силоуамию Ів IX/11 Лвр.Є. 32зв., Л.Є. 29 +/Tr/, в інших – въ коупѣль М.Є. с. 51, Др.Є. 17, въ коупѣль Д.Є. с. 90, Є.Є. с. 78, Х.Є. 20зв. + /давн. текст Иоан с. 43/; строюнѣє вамъ Ів XVI/7 Лвр.Є. 40зв., Л.Є. 37зв. +/Tr/, в інших – оуніе вамъ М.Є. с. 57, Д.Є. с. 104, Є.Є. с. 91, Х.Є. 25зв., Др.Є. 22зв. + /давн. текст Иоан., с. 73/; оу соуботъı по наснтъımъ Мт XII/1 Лвр.Є. 54, Х.Є. 36зв. +/Ju, Tr/, в інших – по сѣданью Д.Є. с. 141, сквозѣ сѣданьıа Ор.Є. 9зв., Л.Є. 55зв. +/ давн. текст Матф., с. 65/;

І писар /після 64зв./ – на дх҃ъı неуистъı Мт X/1 Лвр.Є., Л.Є. + /Gl, Tr Матф./; въ поуть странъ Мт X/5 Лвр.Є., Д.Є. + /Gl Матф. с. 55/; силъı подвигноутъ ста Мт XXIV/29 Лвр.Є. 64зв., М.Є. с. 90, Х.Є. 53зв. Б.Є. 111 +/Tr, Gf Матф., с. 131/, в інших – силъı двигноутъ сѧ Д.Є. с. 195, Л.Є. 81зв., Ор.Є. 26зв., Др.Є. 51 +/давн. текст Матф., с. 131/; величають сѧ подолъкъı котъıгъ своихъ Мт XXIII/5 Лвр.Є. 78зв., М.Є. с. 100, Д.Є. 222, Др.Є. 60 +/Tr/, в інших – величають сѧ подолъкъı ризъ своихъ Ор.Є. 34, Л.Є. 94 +/Gf, Ju/, величають сѧ подолъкъı свитъ своихъ Б.Є. 9, Х.Є. 61зв. величають сѧ подъметъı въскрълııа ризъ своихъ +/давн. текст Матф., с. 122/; ѡ перьстѣ кн҃и Л XI/20 Лвр.Є. 97, М.Є. с. 123, Х.Є. 82, Ор.Є. 55, Др.Є. 82, о кр҃тѣ Б.Є. 43зв., ѡ доусѣ Д.Є. с. 287, ѡ цр҃твьи Л.Є. 125зв.; тако дши иноудда вѣ немоу Л VIII/42 Лвр.Є. 99зв., М.Є. с. 127, Є.Є. с. 142, Х.Є. 85, Ор.Є. 58, Др.Є. 85зв., в інших – т. д. ѥдиноудда Д.Є. с. 298, Л.Є. 130; пристоупльши съ слѣда Л VIII/44 Лвр.Є. 99зв., Х.Є., Ор.Є. 58зв., в інших – п. съ жажда М.Є. с. 128, п. съ жади Д.Є. с. 298, Є.Є. с. 142, Л.Є. 130, Др.Є. 86; ловноюе мѣсто М XV/22 Лвр.Є. 119, Х.Є. 110зв., Ор.Є. 84, в інших – главьноюе м. М.Є. с. 160, Д.Є. с. 390 МXV/22, Л.Є. 169, Б.Є. 92, славноюе м. Др.Є. 116; се же глаше клеплѧ Ів XII/33 Лвр.Є. 137зв., Б.Є. 119 зв. +/давн. текст/, в інших – с. ж. г. знаменаіа М.Є. 189, Д.Є. с. 455, Ор.Є. 105 Др.Є. 138зв. +/Ar, Gf, OE, Bn/, с. ж. г. знаменоуіа Х.Є. 130, Л.Є. 196 +/Kr, Иоан., с. 59/; имате ли вѣ ... пєуатлѣша камѣнь Мт XXVII/65-66 Лвр.Є. 155, и. ли воіа ... пєуатлѣвъша к. Х.Є. 146зв. +/ Gl/, в інших – имате коустодию ... знамєнавъше камень М.Є. с. 218, Є.Є. с. 236, Ор. Є. 120 +/давн. текст Матф., с. 157/, имате коустодью ... гробъ знаменавъше Д.Є. с. 508, Л.Є. 222, имате съборъ ᵐᵒдиї многъ ... запєуатавъше камѣнь Б.Є. 150, имате коустодью ... знаменавше гробънъıи камень Др.Є. 154зв.; пристоупльши съ слѣда Л VIII/44 Лвр.Є. 99зв., Х.Є., Ор.Є. 58зв., в інших – п. съ жажда М.Є. с. 128, п. съ жади Д.Є. с. 298, Є.Є. с. 142, Л.Є. 130, Др.Є. 86; ловноюе мѣсто МXV/22 Лвр.Є. 119, Х.Є. 110зв., Ор.Є. 84, в інших – главьноюе м. М.Є. с. 160, Д.Є. с. 390 М XV/22, Л.Є. 169, Б.Є. 92, славноюе м. Др.Є. 116;

II писар – нѣ̑ мене достоѥнъ Мт X/37 Лвр.Є. 71зв., Д.Є. с. 164 достоинъ +/давн. текст/, Є.Є. с. 110 достоѥно, в інших – М.Є. с. 78 подобьнъ, Х.Є. 47, Л.Є. 67, Ор.Є. 17, Др.Є. 41 – подобєнъ /Gf, Ju, Tr, Vk Матф., с. 59/); и не ѣ ниуто Л IV/2 Лвр.Є. 85, М.Є. с. 109, Др.Є. 69зв., в інших – не ѣде Д.Є. с. 248, Б.Є. 20, Ор.Є. 43зв., Л.Є. 109, не ѣсть Х.Є. 69; оужасъ приѣтъ Л V/25 Лвр.Є. 89, Б.Є. 25зв., Ор.Є. 47, Др.Є. 73, Л.Є. 114, в інших – оужасть п. М.Є. с. 113, Х.Є. 72зв., Д.Є. с. 260;

III писар – млт̑вою и постомъ Мт XVII/21 Лвр.Є., Є.Є., Др.Є., Л.Є. + /давн. текст/, в інших – м. и алканиємь /М.Є., Д.Є., Х.Є., Ор.Є., + /Gl, Ju, Tr Матф., с. 93-94/; оудобѣе есть вѣлвоудоу скважению иголиною проити Мт XIX/24 Лвр.Є. 67, скважнею иглиною Ор.Є. 29зв., Др.Є. 55, в інших – скозѣ/сквозѣ иглинѣ оуши М.Є. с. 94, Д.Є. с. 206, Є.Є. с. 121, Б.Є. 2, Х.Є. 56зв., Л.Є. 86зв. + /давн. текст Матф., 104/; слѣпыи же гл̑а имоу равоуни М X/51 Лвр.Є. 112зв., М.Є. с. 150, Б.Є. 75зв., в інших – с. ж. г. и. равви Х.Є. 101, Ор.Є. 74, Др.Є. 105, равьвї Л.Є. 134, гл̑а имоу слѣпыи оучитєлю Д.Є. с. 357; ведоша ... оу прѣтворъ I / після 64зв./ ни внидоша оу притворъ Ів XVIII/28 Лвр.Є. 149, Є.Є. с. 222 +/прѣтворъ Tr/, в інших – въ преторъ ... въ преторъ М.Є. с. 203, Х.Є. 140зв., въ протоуръ ... въ прѣторъ Д.Є. с. 490, оу приторъ ... оу приторъ Б.Є. 132, Л.Є. 213зв., въ прѣторъ ... въ прѣторъ Др.Є. 148зв. +/давн. текст/, на соудище ... на соудище Ор.Є. 116 /Vк Иоан., с. 84/; въ риꙁоу прапроудноу Ів XIX/2 Лвр.Є. 150, Ор.Є. 116зв. +/давн. текст/ и прапроудоу Є.Є. с. 225, в інших – въ риꙁоу багрноу М.Є. с. 205 Х.Є. 142, Др.Є. 150 +/Ar, Db, Gf, Ju, OE, Vk, Tr Иоан., с. 86/, багрницю Д.Є. с. 495; нб̑о и земля приидеть а моа словеса не меноуть М XIII/31 Лвр.Є. 116, н. и з. прѣидеть а м. с. нє миноуть Б.Є. 84зв., н. и з. предъидеть а м. с. не миноуть Др.Є. 110зв., в інших – н. и з. прѣидеть а с. м. не мимоидоуть М.Є. с. 157, н. и з. прѣидѣть а м. с. не мимоидоуть Д.Є. с. 374, н. и з. мимоидеть а с. м. не мимоидоуть Ор.Є. 79, Л.Є. 162.

Написання, властиві Лвр.Є. і невідомі іншим порівнюваним:

I писар /до 61зв./ – не можахо с нимь Ів VI/66 Лвр. Є. 22, в інших – не хождааҳоу М.Є. с. 43, не хожаҳоу Д.Є. с. 70, Є.Є. с. 62, Х.Є. 14, Л.Є. 17зв., Др.Є. 10зв.; w̑вѣща имоу симонъ и петръ Ів VI/68 Лвр.Є. 22, в інших – симонъ петръ М.Є. с. 43, Д.Є. с. 70, Є.Є. с. 62, Х.Є. 14, Л.Є. 17зв., Др.Є. 10зв.; wканадцать оу̑нка Мт X/1 Лвр.Є. 49, в інших – wка на десатє М.Є. с. 65, Д.Є. с. 130, Ор.Є. 6, wка на десать Х.Є. 33, Л.Є. 49зв., wка на ї̑ Др.Є. 29зв.;

I писар /після 64зв./ – имоу же аще хощеть сн̑ъ w̑къръжєть Л X/22 Лвр.Є. 96, в інших – с. гавить М.Є. с. 122, Д.Є. с. 284, Х.Є. 82, Б.Є. 38зв., Ор.Є. 54, Л.Є. 124зв., Др.Є. 81; хлѣвъ нашь насоущии Л XI/3 Лвр.Є. 96, в інших – х. н. въитьнии М.Є. с. 123, Д.Є. с. 285, Х.Є. 82, Б.Є. 39, Ор.Є. 54зв., Л.Є. 124зв., Др.Є. 81; рцѣте ли соудьи томоу Л XIII/32 Лвр.Є. 101, в інших – лисоу томоу М.Є. с. 130, Д.Є. с. 305, Ор.Є. 60зв., Х.Є. 87зв., Б.Є. 50, Л.Є. 132 Др.Є. 88; имѣниа не старѣюшеѥ сѧ скровище не wскоудѣюмо на нб̑сѣхъ Л XII/33 Лвр.Є. 107, в інших – и. н. вєтъшающа М.Є. с. 140, Б.Є. 62, и. н. вєтъшающе Д.Є. с. 329, и. н. вєтъшаюшеѥ Ор.Є. 66зв., Др.Є. 97, и. н. вєтъшаюшаа Л.Є. 142 зв.; паска Л XXII/1 Лвр.Є. 108зв., в інших – пасха М.Є. с. 142, Д.Є. с. 336, Б.Є. 65зв., Ор.Є. 68зв., Х.Є. 95, Л.Є. 145зв. Др.Є. 99; вставъ иди волиа твоиа спс̑ѣть тѧ Л XVII/19 Лвр.Є. 109, в інших – в. и. вѣра т. с. т. М.Є. с. 144. Х.Є. 96, Є.Є. с. 150, Б.Є. 67, Ор.Є. 69, Л.Є. 147, Др.Є. 100, встани и. вѣра т. с. т. Д.Є. с. 339; єдинъ w̑ васъ продасть мѧ М XIV/18 Лвр.Є. 117зв., в інших – є. w̑ в. прѣдасть М.Є. с. 160, Д.Є. с. 382, Б.Є. 88 зв., Х.Є. 108, предасть Ор.Є. 81зв., Л.Є. 165зв., Др.Є. 113зв.; егда же оузрите градозастѣньѧ Мт XXIV/15 Лвр.Є. 132, в інших – є. ж. оу. мьрзость запоустѣниа М.Є. с. 181, Б.Є. 110зв., Ор. Є. 99, Др.Є. 132зв. +/давн. текст Матф., с. 129/, є. ж. оу. мерзость и запоустѣньє Д.Є. с. 435, Л.Є. 188, є. ж. оу. мерзость запоустѣноую Х.Є. 124зв.; величаютъ сѧ подъметъы оускрильѧ ризъ своихъ Мт XXIII/5 Лвр.Є. 133зв. +/давн. текст/, в інших – в. сѧ подолъкъы р. с. М.Є. с. 184, Д.Є. с. 441, Ор.Є. 100 зв., Х.Є. 126 Л.Є. 190зв. + /Gf, Ju, Tr Матф., с. 122/; w дн̑и томь и ѳ годинѣ тои Мт XXIII/36 Лвр.Є. 135 +/давн. текст/, в інших – w д. т. и о часѣ М.Є. с. 185, Д.Є. с. 445, Х.Є. 127зв., Б.Є. 115, Л.Є. 192зв., Др.Є. 136 +/Gf, Gl, Ju, OE, SK Матф. с. 132/; се желѣньємь оужєлѣхъ паскоу єсти Л XXII/15 Лвр.Є. 139, в інших – жєланиємь въжєлахъ Б.Є. 122, жаданьємь въжадахъ Д.Є. с. 459, Ор.Є. 106, Л.Є. 198зв., Др.Є. 140, жаданиємь въждадахъ М.Є. 191, жеданиємь в. Х.Є. 131; со і̑сомъ назарѣємь Мт XXVI/71 Лвр.Є. 144 +/Lc/, в інших – назарнином М.Є. с. 196, Д.Є. с. 472, Є.Є. с. 207, Х.Є. 135зв., Ор. Є. 110зв., Л.Є. 203зв. +/давн. текст Матф., с. 148/;

III писар – w̑ wного пола иѡрданоу М III/8 Лвр.Є. 67, в інших – w̑ wного полоу М.Є. с. 94 иѡрдана, Д.Є. с. 207 иордана, Х.Є. 57, Ор.Є. 30, Л.Є. 87 иєрдана, Др.Є. 55 єрдана, Б.Є. 2 w̑ оного пола иєрдана; въ теүѣи крови М V/25 Лвр.Є. 79, в інших – въ теүєнии кръви М.Є. с. 100, Д.Є. с. 224, Ор.Є. 35, Л.Є. 95, въ теүѣнии

к. Х.Є. 62, въ т. кровѣ Др.Є. 60 зв.; аще боудеть тоу сн҃ъ мира Л Х/6 Лвр.Є. 94зв., в інших – вѣдѧть сн҃ѣ мира; въ wкрестьнꙗ вси и села витаютъ ꙗко здѣ на поустѣ мѣстѣ ѥсмъ Л ІХ/12 Лвр.Є. 92зв., в інших – въ w. в. и с. идоуть и обрѣщють брашно ꙗ. сде на п. м. ѥ. М.Є. с. 118, Д.Є. с. 272, Др.Є. 77, Х.Є. 76зв., Ор.Є. 50зв., Л.Є. 119зв., ишѥдъше обрѣщють си брашно Б.Є. 32; посадите ꙗ на споды Л ІХ/14 Лвр.Є. 92зв., в інших – п. ꙗ на околы М.Є. с. 118, Д.Є. с. 272, Др.Є. 77, Х.Є. 76зв., Ор.Є. 50зв., п. ꙗ околы Л.Є. 119зв., п. ꙗ на полы Б.Є. 32; w҃ матры и пигана и всего зѣлиꙗ Л ХІ/42 Лвр.Є. 98зв., в інших – w҃ вонꙗлица и пигана М.Є. с. 126, Х.Є. 83зв., Б.Є. 43зв., Ор.Є. 57, Др.Є. 84, вонꙗлицꙋ Д.Є. с. 272, w҃ вонꙗлица мꙗтры Л.Є. 128; ꙗко зиждете гробы Л ХІ/47 Лвр.Є. 98зв., в інших – ꙗ. градите г. М.Є. с. 126, Д.Є. с. 294, Х.Є. 84, Л.Є. 128зв., Др.Є. 84зв., Б.Є. 44 ꙗ. оукрашаѥте г., Ор.Є. 57 ꙗ. краситѥ г.; и ищюще оуловити оуто w҃ оусто ѥго Л ХІ/54 Лвр.Є. 99, в інших – и и. ꙗти М.Є. с. 126, Д.Є. с. 295, Х.Є. 84, Б.Є. 44зв., Ор.Є. 57зв., ищюще оуто w҃ оустъ Л.Є. 129, Др.Є. 84зв.; или икы рабъ къ иномоу х҃рю снити на брань Л ХІV/31 Лвр.Є. 102зв., в інших – или кыи х҃рь идыи къ иномоу х҃рю съними сѧ на брань М.Є. с. 132, Д.Є. с. 310, Х.Є. 89, Ор.Є. 61зв., Др.Є. 90, и. х҃рь и. ко и. х҃рю снїтї сѧ на б. Л.Є. 134зв., или которыи цр҃ь и. къ и. цр҃ю·с. сѧ на б. Б.Є. 52зв.; сътришдꙑ соугоубь нъ не оу годъ сь М Х/30 Лвр.Є. 112, в інших – с. с. нꙑнѣ въ годо сь Л.Є. 132зв., сътишдꙑ с. но не въ г. сь Х.Є. 100, с. с. нꙑнѣ въ г. съ М.Є. с. 149, Др.Є. 104, с. с. въ г. сь Д.Є. с. 354, стократы соугоубь нꙑнѣ въ годъ сь Ор.Є. 73, стократы нꙑнѣ въ годъ сь Б.Є. 74; не аꙁъ ли тꙋ видѣхъ оу вертопѣ с нимь Ів ХVІІІ/26 Лвр.Є. 149, – в інших въ оградѣ с нимь М.Є. с. 203, Д.Є. с. 490, Х.Є. 140зв. +/Ar, Gf, Gl, Ju/, въ врътоградѣ Є.Є. с. 221, въ вьртоградѣ Ор.Є. 116, въ вертоградѣ Др.Є. 148зв. +/давн. текст Иоан с. 83/, оу виноградѣ Л.Є. 213зв. Два наступні приклади, де різними почерками (ІІІ і І /після 64зв./) зафіксовано спільну тенденцію, переписано з якогось одного протографа: мко же подобаѥть рещи Л ХІІ/12 Лвр.Є. 99зв., в інших – м. ж. п. гл҃ти М.Є. с. 127, Д.Є. с. 297, Х.Є. 84 зв., Б.Є. 45зв., Ор.Є. 58, Л.Є. 129зв., Др.Є. 85зв. і тут таки нова глава І почерком ничто же нѣ въземлете на поуть ни жезла ни пиры ни ни хлѣба ни мѣшца ни сребра ни двою ризоу имѣти Л ІХ/3 Лвр.Є. 99зв., в інших – відсутнє слово мѣшца М.Є. с. 127, Д.Є. с. 297, Х.Є. 84зв., Б.Є. 45зв., Ор.Є. 58, Л.Є. 129зв., Др.Є. 85зв. Тобто можна допустити або оригінальність двох писарів і свідому правку тексту, або існування невідомого нам протографа. До того ж напрошується висновок про написання: учитель – учень, або навмисне написання на одній сторінці кількома писарями?!

Іноді складається враження, що перед очима писаря було кілька протографів: идѣте оу градъ къ wнѣкоюмꙋ Мт ХХVІ/18 Лвр.Є. 142, в інших – и. оу г. къ wньсици Б.Є. 124, Х.Є. 133 +/Ar, Gl, Ju/, и. оу г. къ wньси М.Є. с. 193, Л.Є. 200 +/Tr/, и. оу г. къ нѣкомоу /SK/, давн. текст – и. оу г. къ єтєроу /Матф. с. 142/. Можливо, починав писати wньсици, а потім глянув на інший протограф, а там – нѣкомоу?

Інші текстові збіжності:

Деякі читання демонструють збіжність Др.Є. з іншими євангеліями українських редакцій:

І писар – оуто глаголеши w собѣ самомъ Ів І/22 Лвр.Є., Др.Є. +/Ju, Kr/, у всіх інших – w тебѣ самомъ /Иоан., с. 4/; межи собою Ів VІ/43 Лвр.Є. 17, Др.Є. 9, в інших – межю собою М.Є. с. 380, Д.Є. с. 64, Х.Є. 12зв., Л.Є. 14зв. +/давн. текст междю Иоан., с. 29/; праздьникъ июдѣескъ коущнаго потъчѣныꙗ Ів VІІ/2 Лвр.Є. 22, Л.Є. 18, Др.Є. 11 +/Tr, потъчєныꙗ коущь Ju Иоан с. 32/, в інших – п. и. скинопигиа +/давн. текст Иоан., с. 32/; в поуть страненъ Мт Х/5 Д.Є. с. 131, Х.Є. 33, Л.Є. 50, Др.Є. 30, в інших – в п. страньныи М.Є. с. 66, в п. странескъ Лвр.Є. 49, на п. ꙗзыкъ Ор.Є. 6 +/давн. текст Матф., с. 55/; въ градъ самарѣнескъ Ів ІV/5 Лвр.Є. 26зв., въ г. самарꙗнескъ Х.Є. 16зв., Л.Є. 21зв., Др.Є. 12зв. +/самарѣньскъ Db, Gf, Ju, Tp, Tr/, в інших – въ г. самарѣискъ М.Є. с. 46, въ г. самарѣюескъ Д.Є. с. 77, въ г. самариѥскъ Є.Є. с. 67 +/самарѣискыи Mr Иоан., с. 15/;

І писар /після 64зв./

ѥдиного w҃ меньшихъ Мт Х/42 Лвр.Є., М.Є., Х.Є., Ор.Є., Л.Є., Др.Є. + +/Ju, Tr/, давн. текст – ѥдиного w҃ малыхъ /Матф., с. 59–60/; нача … сказовати Мт ХVІ/21 Лвр.Є. 73, Др. Є. 42 +/Ju, Tr/, в інших – сказꙋвати М.Є. с. 80, Д.Є. с. 167, Х.Є. 45, сказати Л.Є. 69, нача … ꙗвлѧти Ор.Є. 18 +/давн. текст съказати Матф. с. 90/; а иже съблажнѧѥть Мт ХVІІІ/6 Лвр.Є. 75, М.Є. с. 82, Д.Є. с. 173, Х.Є. 46зв., Др.Є. 44 +/Gf, Gl, Tp, Ju, Tr, Vk Матф., с. 96/, в інших – Л.Є. 71зв. сблажнꙗю, Ор.Є. 19зв. сблазнить, +/давн. текст скандалисаѥтъ Матф., с. 96/; ꙗко мьчєтъ ѥсть Мт ХІV/26 Лвр.Є. 77зв., М.Є. с. 85, Д.Є. с. 182, Х.Є. 49зв. Др.Є. 47, Ор.Є. 22зв., Л.Є. 75зв. +/Gf, Ju, Tr/; давн. текст /призракъ Матф., с. 81/; подъкопати клѣти Мт ХХІV/43 Лвр.Є. 65, М.Є. с. 90, Ор.Є. 26зв., Др.Є. 51зв. + /Ju, Tr/, подъкопати храма Д.Є. с. 196, Є.Є. с. 128 +/давн. текст

Матф., с. 133/, **подъкопати храминъı** Х.Є. 53зв., Л.Є. 82; **оуготоваша арамафъı** Л XXIV/1 Є.Є. с. 245, Ор.Є. 142, Др.Є. 184зв., в інших – **оуготоваша араматы** Лвр.Є. 158зв., Б.Є. 154зв., **оуготоваша вонѣ** М.Є. с. 282, Д.Є. с. 520, Х.Є. 152зв., Л.Є. 259зв.; **мц҃ре іего шленъı** місяцеслів, кā травень Лвр.Є. 178зв., Є.Є. с. 305, **мц҃ри і. оленъı** Др.Є. 176, в інших – **мц҃ре іего єлєнъı** М.Є. с. 266, Ор.Є. 137зв., Л.Є. 252.

III писар – **доколѣ терплю вамъ** Мт XVII/17 Лвр.Є., М.Є., Д.Є., Х.Є., Др.Є., + /Ju, Tr Матф., с. 93–94/, в інших – **въı** Ор.Є., **васъ** Є.Є., Л.Є.; **всѣмь оумомь** Мт XXII/37 Лвр.Є., М.Є., Д.Є., Б.Є., Л.Є., Ор.Є., Др.Є. + /Ju, Tr/, давн. текст – **всею мъıслью** /Матф., с.120-121/; **или села мене дѣлѫ. и іеѵ̑глиѧ дѣлѫ** М X/29 Лвр.Є., Др.Є.; **присно дн҃ью и нощью** М V/5 Б.Є. 7зв., Др.Є. 58зв., в інших – **п. дн҃ьмь и нощию** М.Є. с. 98, Лвр.Є. 69зв., **п. дн҃ь и нощь** Д.Є. с. 218, Ор.Є. 33 Л.Є. 92зв. **во иноу дн҃ь и нощь** Х.Є. 60; **иѧкова ѕеведѣина... валфоромѣѧ... июду скариѡдескаго** М III/19 Лвр.Є. 67зв., **иѧкова ѕеведѣина... валфромѣѧ... июду скариѡдьскаго** Др.Є. 55зв., в інших – **ѕеведѣова/-ѥва... варфоломѣѧ... скариотьскаго** М.Є. с. 95, Д.Є. с. 208, Б.Є. 2зв., Х.Є. 57, Ор.Є. 30, Л.Є. 87зв.; **ѕлатицю киносьноую** Мт XXII/19 Лвр.Є. 68, Д.Є. с. 212, **ѕ. кинсьноую** М.Є. с. 96, **ѕлатичю к.** Др.Є. 57, **ѕ. кинисьноую** Б.Є. 4зв. Ор.Є. 31зв., +/**ѕлатицю** Gf, Ju, Tr, Vk/, **цѣтоу кинесноую** Є.Є. с. 122, Л.Є. 89зв. +/OE/, **склѫзь кинсьнъıї** Х.Є. 58 +/давн. текст Матф., с. 119/; **ѥда како боудѣть плищь людѣм** М XIV/2 М.Є. с. 157, Д.Є. с. 374, **плїщь** Л.Є. 162, **плещь** Др.Є. 111, в інших – **ѥ. к. б. мълва въ людехъ** Б.Є. 85, Лвр.Є. 116, Ор.Є. 79зв.; **приидѣте оубиимъı и приимемъ причастые моу** Мт XXI/38 Лвр.Є. 68зв., **оубиѣмъı и и прѣимѣмъ причастие ѥмѫ** М.Є. с. 96, **оубьемъ и и п. п. іего** Д.Є. с. 213, Др.Є. 57 +/Tr/, в інших – **оу. и и п. оудержаные іего** Л.Є. 90, **оу. и и п. наслѣдые іего** Ор.Є. 31зв. +/SK/, **оубиимъı и и оудержимъ достоѧные іего** Х.Є. 58зв., Є.Є. с. 123 +/давн. текст Матф., с. 115/.

Збіжність із давніми південнослов'янськими протографами:

І писар /після 64зв./

и соударь иже вѣ на главѣ іего Ів XX/7 Лвр.Є. 159, Є.Є. с. 250, Ор.Є. 142зв. +/давн. текст/, **и оуброусъ и. в. н. г.** М.Є. с. 285, Д.Є. с. 521, Х.Є. 153, Б.Є. 158, Л.Є. 260, Др.Є. 186зв. +/Ar, Ju Иоан., с. 92/; **ѩко гд҃ь ѥсть ѥпендитомь прѣпоѧса сѧ** Ів XXI/7 Лвр.Є. 160, Др.Є. 187зв. +/давн. текст/, **ѧ. г. ѥ. пендиттъмь п.** М.Є. с. 287, **ѧ. г. ѥ. сраунцєю п.** Є.Є. с. 252, Х.Є. 153зв. +/Ar, Ju Иоан., с. 95/, **ѧ. г. ѥ. одѣжєю п.** Д.Є. с. 524; **и пажить шбрѫщеть** Ів X/9 Лвр.Є. 161, М.Є. с. 220, Є.Є. с. 256, Др.Є. 158зв. +/давн. текст/, **и паствоу ѡ.** Д.Є. с. 526, Л.Є. 228зв. +/Ju, Tr Иоан., с. 47/. У місяцеслові за травень писар уживає очевидний південнослов'янізм **рѣснотивенъ**[17] із південноукраїнським ятевим рефлексом **риснотивно**: **и вѣмь мко риснотивно ѥсть** 173зв. У відповідних фрагментах Д.Є. с. 561, Є.Є. с. 304 та Л.Є. 251зв. маємо **истиньно**. Зауважимо, що й у порівнюваних текстах цієї глави (XXI/24 від Івана) у виданні «Евангелие от Иоана в славянской традиции» також засвідчено лише **истиньно** /Иоан., с. 98/, як, до речі, і в читанні від Івана за сьому суботу: **и вѣмь ѩко истиньно ѥсть** 43. Отже, лавришівський писар, принаймні для місяцеслова, мав якийсь невідомий південнослов'янський протограф.

* * *

Цікавими в Лвр.Є. є написання однакових читань від різних євангелістів. Так, у фрагменті про відвернення Петра від Христа тричі перед тим, як заспіває півень, на різних аркушах всюди написано дієслово **оуѕгласить**, як, очевидно, і в давньому південнослов'янському списку: на арк. 117зв. (III писар) **коуръ не оуѕгласить** М XIV/30 (у всіх порівнюваних текстах – **въспоѥть** М.Є. с. 160, Д.Є. с. 383, Б.Є. 88зв., Х.Є. 108, Ор.Є. 82, Л.Є. 166, Др.Є. 113зв.), на арк. 144 (І писар /після 64зв./) **и абыѥ коуръ оуѕгласи** Мт XXVI/74 (у порівнюваних текстах – **и а. к. въѕгласи** Х.Є. 135зв., Є.Є. с. 207, Б.Є. 128зв., Ор.Є. 110зв., **а. к. воѕгласити** Л.Є. 204 +/давн. текст/, **и а. к. въспѣ** М.Є. с. 204, **въспѥ** Д.Є. с. 472 +/Gf, Ju, Tr, Vk Матф., с. 149/) та на арк. 144зв. (І писар /устав меншого розміру/) **да иже кѹръ нѣ оуѕъгласить** Мт XXVI/75 (у порівнюваних текстах – **даже коуръ нѥ въѕгласить** Б.Є. 128зв., Є.Є. с. 207, Ор.Є. 110зв., Л.Є. 204 +/давн. текст/, **д. к. нѥ въспоѥть** М.Є. с. 204, Д.Є. с. 472, Х.Є. 135зв. +/Gf, Ju, Tr, Ar Матф., с. 149/). І лише на цьому ж аркуші від Івана (І писар /після 64зв./) **нѣ оуспоѥть кѹръ** Ів XIII/38 (у порівнюваних текстах – **нѥ въспоѥть к.** М.Є. с. 196, Д.Є. с. 472 +/Ar, Bn, Gf, Gl, Ju, Tr, Vk Иоан., с. 149/, **н. въѕгласить к.**, Б.Є. 130–130зв., Є.Є. с. 208, Х.Є. 136зв.–137, Ор.Є. 111, **н. оугласить к.** Л.Є. 206. Причому в останньому написанні Лвр.Є. явно видно виправлення: напис був інший, можливо, **нѣ оуѕъгласить**, як і у трьох попередніх випадках. Не виключаємо, що у писаря з'явився ще один (інший) протограф.

[17] *Срезневскии И. И.* Словарь древнерусского языка. Репринтное издание. Том третий. Часть 1. Р–С. Москва, 1989. С. 223.

Виявлені текстові збіжності/розходження дозволяють зробити висновки про те, що частина Євангелія, скопійована І писарем до аркуша 61зв., вочевидь мала пряму дотичність до Галицько-Волинського Євангелія Tr: в усіх порівнюваних фрагментах текст Лвр.Є. збігається з Tr. Крім текстових, нерідко маємо й звукові: **тако прр҃ка имѫхоуть его** Мт XXI/46 Лвр.Є. 62зв. +/Tr Матф., с. 116/, в інших – **имѣѫхоуть** и М.Є. с. 86, Д.Є. с. 185, Х.Є. 50зв. Ор.Є. 23зв., Др.Є. 48, Л.Є. 77 та граматичні збіжності: **кланѧѣ сѧ** Мт. VIII/2 Лвр.Є. 52 + /Tr/, в інших – **кланѧшє сѧ** М.Є. с. 67, Д.Є. с. 135, Є.Є. с. 104, Ор.Є. 7зв., Др.Є. 31зв., Х.Є. 34зв., Л.Є. 52зв. + /давн. текст Иоан., с. 46/; **наполниша до вєрьхоу** Ів. II/7 Лвр.Є. 10, Л.Є. 8 +/**до врьхоу** Tr Иоан., 8/, в інших – **до вьрха** М.Є. с. 36, **до верха** Д.Є. с. 52, Х.Є. 8зв., Др.Є. 5зв. Виявлена текстологічна збіжність Лвр.Є. та Tr підтверджується й висновком М. Сморонг-Ружицької стосовно стилю мініатюр обох євангелій: «На останню чверть XIII століття припадає перша фаза декорації Лвр.Є., у багатьох рисах порівнюваної зі стилем мініатюр Євангелія К-5348/Tr – *B.M.*/»[18]. Також близькими за спільністю протографа (протографів) цієї частини тексту Лвр.Є. є Л.Є. та меншою мірою Х.Є. Значно складніша ситуація з іншою частиною Лвр.Є. Найперше варто зауважити, що І /починаючи від аркуша 64зв./, ІІ і ІІІ писарі, напевне, не мали серед протографів Tr, натомість у ІІІ писаря збіжності найчастіші з Є.Є., Х.Є., Ор.Є., у І /після арк. 64зв./ писаря очевидні текстові паралелі з Ор.Є., менше з Х.Є., Б.Є., М.Є. Не виключено, що серед протографів одного з писарів було Gl. Цікаво, що в першого писаря /до 61зв./ збіжність із давнім південнослов'янським текстом (за текстологічним аналізом, здійсненим у працях Иоан., Матф.) у порівнюваних нами фрагментах відсутня, натомість у І /після арк. 64/ і у ІІІ – регулярна. Не виключаємо, що писарі цих частин мали під руками невідомий нам протограф галицько-волинської редакції. І писар /до 61зв./ копіював текст скрупульозніше, текстових (лексичних, словотвірних) відхилень не виявлено, лише фонетичні та граматичні. Натомість у частині Євангелія, де почерки І /після 64зв./ та ІІІ часто змінюються, виявлено низку написань, відповідників яким у відомих нам давніших текстах немає: **не аѫъ ли тѣ видѣхъ оу вертьпѣ с нимь** Ів XVIII/26 Лвр.Є. 149 /у жодному з порівнюваних немає **оу вертьпѣ**, натомість **въ оградѣ, въ врътоградѣ, въ вьртоградѣ, въ вертоградѣ, оу виноградѣ**/; **єгда же оуздрите градозастѣньѣ** Мт XXIV/15 Лвр.Є. 132 /у жодному з порівнюваних немає **градозастѣньѣ**, натомість **мьрзость запоустѣнига, мєрзость и запоустѣньѣ, мєрзость запоустѣноую**/; **со і҃сомъ назарѣѥмь** Мт XXVI/71 Лвр.Є. 144 /відповідність є лише в болг. тетрі Lc **назарѣѥмь**, натомість в інших – **назарѧниномь**/; **сотона самъ в сов҃ѣ раздѣлитьсѧ** Л XI/18 Лвр.Є. 96зв., в усіх порівнюваних – **раздѣлисѧ** та ін.

На основі групування євангелій Л. Жуковською на два типи – мстиславовий та мирославовий[19], Т. Фределювна відносить Лвр.Є. до мстиславового типу V групи, де визначальним є Д.Є.[20] Зазначимо, що до цієї групи Л. Жуковська відносить і Tr[21]. Належність частини Лвр.Є. до мстиславового типу групи Добрилового Євангелія очевидна. Йдеться передовсім про роботу І писаря /до 61зв./. Найімовірніше, протографом для нього слугувало Tr, але в жодному випадку не Д.Є. Писарі інших частин (І / після арк. 64зв./, ІІ та особливо ІІІ), очевидно, мали під руками й інші протографи, серед яких, треба думати, був і якийсь південнослов'янський. До цього спонукають ще й інші порівняння тексту. Так, у читанні від Л XI на 6-й – 7-й тиждень виявлено збіжності із Zg[22]: **всѣако ц҃рство** Лвр.Є. 96зв., у всіх порівнюваних – **вьсє/все**; **десѧтиноу даѥте ѿ мѧтъı и пиѳана** Лвр.Є. 98зв., у всіх порівнюваних – **ѿ вонмлица и пиѳана**; **ѿвѣщав же нѣкъıи ѿ законьникъ** Лвр.Є. 98зв., у всіх порівнюваних – **ѿ книгъıии/книжникъ**; **блюдоуще его и ищюще оуловити** Лвр.Є. 99, у всіх порівнюваних – **и ищюще ѧти**. Також і в інших фрагментах, які писали ці писарі: **и соударь иже бѣ на главѣ его** Ів XX/7 Лвр.Є. 159, Є.Є. с. 250, Ор.Є. 142зв. +/давн. текст/, **и оуброусъ и. б. н. г.** М.Є. с. 285, Д.Є. с. 521, Х.Є. 153, Б.Є. 158, Л.Є. 260, Др.Є. 186зв. +/Ar, Fl, Ju Иоан., с. 92/; **тако гдь ѥсть ѥпендитомь прѣпоѧса сѧ** Ів XXI/7 Лвр.Є. 160, Др.Є. 187зв. +/давн. текст/, **ѧ. г. ѥ. пендитъмь п.** М.Є. с. 287, **ѧ. г. ѥ. сраницею п.** Є.Є. с. 252, Х.Є. 153зв. +/Ar, Ju Иоан., с. 95/, **ѧ. г. ѥ. одежею п.** Д.Є. с. 524.

[18] *Smorąg-Różycka M.* Ewangeliarz … С. 103.
[19] *Жуковская Л. П.* Текстология и язык древнейших славянских памятников. М., 1976. С. 310.
[20] *Friedelówna T.* Ewangeliarz Ławryszewski … С. 47.
[21] *Жуковская Л. П.* Текстология и язык … С. 310.
[22] Порівнюємо за наведеним фрагментом: *Жуковская Л. П.* Типология и язык древнейших славянских памятников. Москва, 1976. С. 22–25.

На основі здійсненого текстологічного дослідження не можна висновувати про 13 частин кодексу, як те зробила Т. Фределювна[23]. Незаперечний той факт, що пам'ятку переписували кілька писарів із різних протографів і не в один час. Остаточне ж оформлення (зшивання, переплетення) до її сучасного стану зберігання здійснено вочевидь пізніше.

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ

На сьогодні маємо дві праці, присвячені характеризуванню лінгвальних рис Лвр.Є.: українець Іларіон Свєнціцький зробив висновок про північнобілоруське походження писарів і самої пам'ятки; полька Тереза Фределювна — про українське, галицько-волинське. І І. Свєнціцький, і особливо Т. Фределювна досить ґрунтовно й повно охарактеризували мову пам'ятки — з тією лише різницею, що окремі риси потрактували по-різному. Зупинимося насамперед на характерних вузьколокальних діалектних особливостях рукопису.

Перед аналізом і потрактуванням мовних рис наголошуємо на великій кількості допущених писарями кодексу очевидних помилок (описок, недоречностей, повторів) особливо з арк. 62, як-от: **тако єдинадаго** (у порівнюваних текстах – **єдиноадаго**) 2зв.; **въ галею** (у порівнюваних текстах – **въ галилѣю**) 4зв.; **сдѣана** (у порівнюваних текстах – **сдѣлана**) 11; **wбрѣѣзаньє** 23 зв.; **и не моша** (у порівнюваних текстах – **и не могоша**) 63; **не имѣюща дѣла голоубина земла** (у порівнюваних текстах – **голоубинꙑ земла**) 68; **и никто же єго не можаше єго втомити** 69зв.; **боудоуть послѣднии первии и последнии первии** 76зв.; **не имѣють пасхоуха** 79зв., **проподаа** (у порівнюваних текстах – **проповѣдаа**) 92; **смоте** (у порівнюваних текстах – **смотрите**) 101зв., **заща** (у порівнюваних текстах – **завѣща**) 120зв. та ін.

Для історичної діалектології найбільше вдячним мовним рівнем при характеристиці писемних пам'яток є фонетичний. Саме оригінальні звукові діалектні особливості найчастіше проникали в давні писемні тексти. Не стало винятком і досліджуване Лвр.Є.

На місці праслов'янської фонеми */ě/ в різних регіонах Славії постали різні звуки. У діалектах, що лягли в основу української мови, це насамперед [і], що й стало нормою літературної мови, а також низка інших не *і*-рефлексів, передовсім у північних говірках [$_{і}$е]. Привертають увагу приклади континуантів *і* < *ě, де у відповідних частинах тексту порівнюваних євангелій засвідчено інші вияви: **виаста** (Д.Є. с. 40, Х.Є. 4зв. **вѣста**, Л.Є. 2зв. **вашета**, Др.Є. 2 **васта**) 7; **виаше** (М.Є. с. 127 **вѣ**, Д.Є. с. 298, Л.Є. 130 **ваше**, Х.Є. 85 **вѣаше**) 99зв., **во виахоу** (Д.Є. с. 446, Б.Є. 115зв., Х.Є. 127зв., Л.Є. 192зв. **виахоу**, Ор.Є. 102 **вѣахоу**) 135; **виаше** (Д.Є. с. 508, Х.Є. 146зв. **вѣ**, Б.Є. 138 **вѣаше**) 155; **вѣашета** 156; **виаше же марꙑа магдалꙑни** (Д.Є. с. 520, Х.Є. 152зв. **вахоу**, Б.Є. 155 **ваше**) 158зв.; **виаста въ̑** 180; **на wвуи коупили** (М.Є. с. 24, Д.Є. с. 67, Х.Є. 13, Л.Є. 16 **на овуи коупѣли** (збіжність із Є.Є. с. 60 **на овуи коупили**) 20зв.; **оу притвори соломони** (М.Є. с. 50, Д.Є. с. 87, Х.Є. 19 зв., Л.Є. 27зв., Др.Є. 15зв. **въ притворѣ**) 31; **висит са** (М.Є. с. 87, Д.Є. с. 188, Л.Є. 78зв. **вѣсить сѧ**, Х.Є. 51, Др.Є. 49 **вѣсит сѧ**) 63; **гришници** (Д.Є. с. 260, Х.Є. 73, Б.Є. 26зв., Л.Є. 114зв., Др.Є. 73зв. **грѣшници**) 89зв.; **заприти** (Д.Є. с. 271, Х.Є. 76, Б.Є. 31зв., Др.Є. 76зв. **запрѣти**, Л.Є. 119 **запретї**) 92зв.; **прищаше** (М.Є. с. 94 **прѣщаашє**, Д.Є. с. 207, Х.Є. 57, Др.Є. 55зв. **прѣщаше**, Л.Є. 87 **прещаше**) 67; **прѣедимъ** (Д.Є. с. 270 **прѣедѣмъ**, Х.Є. 76 **прѣедемъ**, Б.Є. 31зв., **прѣдѣмꙑ**, Л.Є. 118зв. **преедѣмꙑ**, збіжність із Др.Є. 76зв. **прѣдимъ**) 92; **и даша га на селѣ скоудилниуи** (Д.Є. с. 497, Х.Є. 143, Б.Є. 140, Др.Є. 151 – **скоудѣльниуи**) 151; **сила вышнѧго осинить тѧ** (Є.Є. с. 302, Л.Є. 250 **оснить**) 176зв. Очевидно, у давньому старослов'янському дієслові **свьтить сѧ**[24], яке, мабуть, саме так було написане в протографі, писар Лвр.Є. також відобразив руський /український/ розмовний ятевий рефлекс: **молнии ... свитить ся** (М.Є. с. 135 **свьтит сѧ**, Д.Є. с. 317, Х.Є. 91, Б.Є. 56, Л.Є. 137 – **свьтить сѧ**) 104. Додамо ще приклади, які не виокремили І. Свєнціцький та Т. Фределювна: **при вечери** (М.Є. с. 33, Д.Є. с. 42, Б.Є. 156, Х.Є. 5зв., Л.Є. 3–3зв., Др.Є. 2зв. **при вечерѣ**) 8; **злишьше себе** (Д.Є. с. 147, Х.Є. 38зв. **злѣишь**, Л.Є. 58зв. **зьлѣишь**) 57, **и вѣмь ако рисноτивно юсть** 173зв. (Д.Є. с. 561, Є.Є. с. 304, Л.Є. 251зв. – **истиньно**)[25]. Крім наведених, багато раз засвідчено рефлекс *і* < *ě у словах: **въ вътрии** 4зв., **во вътрии** 123зв., **в оутрии** 155; **въ свѣдительство** 2; **свѣдительствоуемъ** 5зв.; **свѣдительствоую ... свѣдительствоуа … свѣдительство ... свѣдительствоуеть ... свѣдительства** 12; **свѣдительствоуеть ... и въı же свѣдительствоуите** 18, **свѣдительствоуете** 135зв. та ін.

[23] *Friedelówna T.* Ewangeliarz Ławryszewski … С. 224.
[24] *Белей Л., Белей О.* Словник старослов'янсько-український. Львів, 2001. С. 227.
[25] Пор.: **рѣснотивьнъ**.Там само. С. 223.

Зауважимо, що з порівнюваних євангелій рефлекс *і* < *ě у слові съвѣдитель та похідних засвідчено послідовно ще в Є.Є., Л.Є. та Др.Є.

Поплутування и = Ѣ: смѣри сѧ с братомь (Д.Є. с. 120, Х.Є. 29зв. съмири сѧ) 45зв.; на д҃ тысѫщѣ / тысѫщи Mr Матф., с. 89/ (М.Є. с. 80, Д.Є. с. 167 тысѫща, Л.Є. 68зв. тысѫщь, збіжність із Х.Є. 45 тысѫщѣ) 73; рече к фарѣсѣемъ (Д.Є. с. 344 фарисѣомъ, Х.Є. 98зв. фарисѣѡмъ, Б.Є. 70 фарисѣемъ) 110; оумъıхъ вашѣ ноѕѣ (Д.Є. с. 465, Х.Є. 132зв., Ор. 107, Л.Є. 201 – ваши) 140; оу прѣтвъръ ... оу притворъ (въ прѣторъ Д.Є. с. 490, Б.Є. 132, Др.Є. 148зв., збіжність із Є.Є. с. 222, Л.Є. 218 приторъ) 149; г҃ мц҃ѣ (Х.Є. 154зв. три мц҃а, збіжність із Л.Є. 228зв. три мц҃ѣ 161. Багато таких поплутувань знаходимо в префіксі *пр*Ѣ-: не имоуть приити (М.Є. с. 142, Д.Є. с. 336, Б.Є. 65зв. прѣити) 108зв.; прикъıваѣть (Д.Є. с. 475, Х.Є. 136зв. – прѣкъıваѣть) 145; въ прѣлюбодѣи ... въ прилюбодѣаньи 164. Т. Фределювна нарахувала префіксальних поплутувань 32 випадки[26].

В українській писемній традиції в запозичених словах написання в фіналях на місці грецького *-ει-* віддавна збіглося з ятевим рефлексом (*-Ѣй*), тому вже в найдавніших писемних пам'ятках засвідчуємо випадки, які й виявлені в Лвр.Є.: садоукии (М.Є. с. 141, Д.Є. с. 331, Б.Є. 63 садоукеи, збіжність із Л.Є. 143зв. садоукїи) 107зв.; архиєрии (Д.Є. с. 495 архиєреи, Б.Є. 133, Х.Є. 142 архиєрѣи, Л.Є. 215зв. архъıєрѣї) 150зв.; пр҃оркоу иремии (М.Є. с. 215 пр҃оркомь иєремиею, Д.Є. с. 497, Х.Є. 143 пр҃оркомь иєремиемь, Б.Є. 140 пр҃оркоу иремию, Л.Є. 216зв. пр҃оркомь иєремѣею) 151; сѵ҃хъ макавии (М.Є. с. 275 макавеи, Д.Є. с. 569 макавѣи, збіжність із Л.Є. 256 макавии) 182, оу галелии (Д.Є. с. 71 въ галилѣи, Є.Є. с. 63 во галєлѣи, Х.Є. въ галилѣи) 22зв.; моисѣа … мосиа 96.

Також багато прикладів у пам'ятці з рефлексами *е* < **ě*: себе /Д.в., одн./ 4зв.; тебе /Д.в., одн./ 5; гдъıи хлебо сь 21зв. (у порівнюваних текстах – хлѣбъ), грешникъ (у порівнюваних текстах – грѣшникъ) 33зв., даите имъ въı єсти (у порівнюваних текстах – ѣсти) 74зв., легуеи (Д.Є. с. 227, Л.Є. 96зв. легуѣи, М.Є. с. 101, Б.Є. 11зв. легуаи) 79зв., некто ... в ѕаконе (у порівнюваних текстах – нѣкто ... в ѕаконѣ) 101зв., встанете ... идемъ /нак. сп./ (у порівнюваних текстах – идѣмъ) 118; ицелѧше 178зв.

Поплутування є = Ѣ: оу капѣрънаоумѣ (у порівнюваних текстах – въ капєрънаоумѣ) 21зв.; и шедъ оу трѣтьıю годиноу (у порівнюваних текстах – трєтиюю/трєтьıю/трєтюю) 76; трѣтьıѧ (у порівнюваних текстах – трєтиѧа / третьıѧа, збіжність із Л.Є. 169зв. трѣтьıѧа) 119; ѡ словѣсѣхъ ... ѡ словесьхъ 85зв.; ѡ ѳ҃ дѣсѧтъ (у порівнюваних текстах – десѧтъ) 102зв.; се сѣдѣ се шнде (М.Є. с. 135, Д.Є. с. 316 сє сьдє или шнъдє, Х.Є. 91 се сде или шнде, Л.Є. 137 се сде їли онде, Др.Є. 92зв. се сдь или онде) 104зв., невѣснъıхъ (у порівнюваних текстах – неѣснъıхъ) 118зв.

При аналізі ятевих рефлексів привертають увагу й континуанти давнього **е* в новозакритих складах (приклади «нового Ѣ»). У досліджуваній пам'ятці їх дуже багато, на що також звертали увагу й І. Свєнціцький[27], і Т. Фределювна[28]. Із сотень прикладів ми вибрали переважно ті, які не збігаються (або такі збіжності лише в одному-двох) із відповідними місцями тексту в Мстиславовому, Добриловому, Бучацькому, Євсевієвому, Холмському, Луцькому, Оршанському та Друцькому Євангеліях: аще ѕѣмнаѧ 5зв.; ремѣнь ѡ҃ обоутели иего (збіжність із Д.Є. с. 40, Л.Є. 2 ремѣнь сапогоу иего) 7; на всоужѣные 7зв.; павлѣные 8; оу преломлѣньи хлѣба 8зв.; по вчищѣнью июдѣискоу (збіжність із Х.Є. 8зв.) 10; младѣньцѧ 14зв.; ѡ нѣмь (збіжність із Х.Є. 11зв., Є.Є. с. 57, Л.Є. 14зв. ѡ нѣмь) 16зв.; по нѣмь (збіжність із Д.Є. с. 149 по нѣмь) 58; а на нѣи же 62зв.; по возмоущѣньи 20зв.; коуш нагопотъчуѣныѧ 22; въ прѣповловлѣные праѕдьника (збіжність із Є.Є. с. 63 въ прѣповловлѣные) 23зв.; оучѣные (збіжність із Х.Є. 14зв., Др.Є. 11 оучѣние) 23зв.; в ѕаконѣ же вашѣмь (збіжність із Є.Є. с. 65 в ѕаконѣ же вашѣмь) 24зв.; помъıшлѣныѧ 36зв.; вставлѣные 37; ѡ вчѣньи иего 52; младѣньцемъ (збіжність із Л.Є. 55 младѣньцемъ) 54; оврѣмѣньнии 54; прѣдложѣныѧ 54зв.; въ виноградѣ моѣмь 62; сгрѣшѣныѧ (збіжність із Х.Є. 57зв., Б.Є. 3зв. сгрѣшѣниа) 67зв.; хоулѣныѧ 67зв.; шѣстьıодесѧть 68; прииде к нѣи (збіжність із Х.Є. 49 къ нѣи) 77; сѣдмь 82; моучѣныѧ (збіжність із Х.Є. 80зв., Б.Є. 38зв. моучѣниа) 96; в терпѣньи вашѣмь (збіжність із Б.Є. 64зв., Л.Є. 144зв. вашѣмь) 108; сгрѣшѣныѧ 123; камѣньıемь (збіжність із Х.Є. 124 камѣниемь, Б.Є. 109зв. камѣньıемь) 131; съ гл҃мь вѣлıемь 132зв. та ін.

[26] *Friedelówna T.* Ewangeliarz Ławryszewski … C. 120.
[27] *Свєнціцький І.* Лавришівське Євангеліє … С. 393
[28] *Friedelówna T.* Ewangeliarz Ławryszewski … C. 112–114.

Така рефлексація ятевих виявів загалом узгоджується з іншими, переписаними на українських, передовсім галицько-волинських, землях євангеліями: Добриловим[29], Євсевієвим[30], Бучацьким[31], Луцьким[32] та, за нашими спостереженнями, Холмським. Не виявлено прикладів написання «нового Ѣ» в М.Є. та Ор.Є. У Лвр.Є. засвідчено «новий Ѣ» у прикметнику **жѣнескъ**: **моужескъ полъ и жѣнескъ** 65. Із відомих нам текстів таке написання маємо ще в Є.Є. с. 117, а також у Четьї 1489 р.[33]. У білоруському історичному лексиконі подібна фономорфологічна структура цього прикметника (з ятем) відсутня, натомість в українському XVI–XVII ст. – наявна[34].

У контексті аналізу континуантів **е* варто зауважити й на рефлекси **о* в пам'ятці. Засвідчено єдиний приклад написання *у* в новозакритому складі: **приставлѣньи домоувъньѣмь** (у порівнюваних текстах – **домовьньѣмь**) 103. Не просто однозначно прокоментувати написання: **ни оумрѣти бо по тѣмь могоуть** (у порівнюваних текстах – **по томь**) 107зв.; **гл҃а мт҃ри своеи жено се сн҃ъ твои потѣм же гл҃а оученикоу** (Є.Є. с. 304 **по том**, Л.Є. 251зв. **по томъ**) 178зв.; **w себе самѣмь** (у порівнюваних текстах – **самомь**) 24зв.; **wбразиша сѧ храминѣ тѣи** (у порівнюваних текстах – **тои**) 52. У наведених прикладах незаперечні написання Ѣ на місці **о* в новозакритому складі. Транслітерувальники опублікованих /М.Є., Є.Є., Д.Є., Б.Є./ євангелій послідовно подавали *по томь* саме так, окремо, і відповідно в словопокажчиках ця форма представлена серед займенникових. Утім чеські лексикографи, упорядники «Словника старослов'янської мови», засвідчують *потомъ* і як прислівник з написанням разом[35]. Від другої половини XIV ст. дослідники українських пам'яток та укладачі лексиконів послідовно виділяють прислівник *потомъ*[36]. Неможливо встановити з контексту наведених із Лвр.Є. прикладів, чи відбулася прислівникація прийменниково-займенникової конструкції *по томъ* > *потомъ* з перенесенням наголосу на прийменник. Для остаточних висновків щодо іканізму/неіканізму в прикладах **потѣм/по тѣм**, **w самѣмь** (М.в., одн.), **тѣи** (М.в., одн., ж.р.) варто зважити й на інші написання в досліджуваній пам'ятці. Писарі Лвр.Є. у займенникових формах М. в. одн. накреслювали графему Ѣ і відповідно до **е*: **w имени твоѣмь** (Д.Є., Х.Є., Б.Є., Л.Є. – **твоѣмь**) 94зв.; **въ домоу моѣмь** (Д.Є., Х.Є., Б.Є., Л.Є. – **моѣмь**) 103зв.; **въ ср҃дци своѣмь** (Д.Є., Б.Є. – **своѣмь**) 113; **w имени твоѣмь** 164зв.; **въ ср҃дци своѣмь** (Х.Є. 161зв., Л.Є. 238 зв. **своѣмь**) 168, що цілком ув'язується з давньоукраїнською писемною традицією вживання літери Ѣ на місці **е* в новозакритому складі («новий Ѣ»). Власне саме так і коментує ці написання І. Свєнціцький[37], а Т. Фределювна подібну зміну називає характерною рисою південноукраїнських рукописів[38]. Звичайно, приклади **потѣмь** (чи **по тѣмь**) та **w самѣмь**, **тѣи** у контексті сказаного також можна пояснювати як морфологічно зумовлені. Питання про вимову ятевого рефлекса в цих словах залишається відкритим: пишучи **w имени твоѣмь**, копіювальник проговорював [*твойем*] чи [*твойім*]? У написаннях **потѣмь**, **w самѣмь**, **тѣи** вимова [*потем самем тей*] малоймовірна. Якщо в протографі було вжито форми з *о* – **w самомь**, то навіщо копіювальнику Лвр.Є. змінювати його на Ѣ – **w самѣмь**? Висновок звідси двоякий: або існував невідомий нам протограф з ятевими написаннями, або писар Лвр.Є. свідомо накреслював графему Ѣ на місці *о*, бо так вимовляв ці слова [*пот(')ім сам(')ім т(')ій*]. В українських пам'ятках написань Ѣ на місці **о* в новозакритих складах (нехай і в морфологічно зумовлених позиціях) у кінці XIII – на початку XIV ст. не засвідчено. У річищі зазначеного цікаве написання **шнъ оубиникъ есть испрва** 28зв. (у порівнюваних текстах – **шнъ оубиица бѣ испьрва** М.Є. с. 48, **онъ оубиица бѣ искони** Д.Є. с. 82, **шнъ оубиица оуби и бѣ искони** Є.Є. с. 77, **шнъ человѣкоубиица бѣ искони** Х.Є. 18, **онъ оубиица бѣ испрва** Др.Є. 14). Лише в Tr /Иоан., с. 41/ та Л.Є. 24–24зв. **онъ оубоиникъ оубиоу**. Якщо допустити, що Tr було протографом для писаря цієї частини, то чим викликана зміна *о* > *и* **оубоиникъ – оубииникъ**?

---

[29] *Осінчук Ю.* Живомовні риси в Добриловому Євангелії 1164 року // Добрилове Євангеліє 1164 року. / Упорядник Ю. Осінчук. Відп. ред. В. Німчук. Львів, 2012. С. 18–22.

[30] *Німчук В.* Євсевієве Євангеліє 1283 р. як пам'ятка української мови // Євсевієве Євангеліє 1283 р. / Підгот. до вид. Г. Арполенко, З. Козирєва, Г. Лиса, В. Німчук, К. Симонова, Г. Щербатюк. К., 2001. С. 12–16.

[31] *Німчук В., Осінчук Ю.* Мовні риси Бучацького Євангелія // Бучацьке Євангеліє XII – XIII ст. / Відп. ред. В. Німчук, підгот. до вид. Ю. Осінчук. К., 2017. С. 14–15.

[32] *Бузук П.* Говірка Луцької Євангелії XIV в. // Збірник комісії для дослідження історії української мови. Т.1. К., 1931. С. 124; *Баньчеровский Я.* О языке Луцкого евангелия XIV в. // Studia Slavica Hungaria. XVII. 1971. С. 20–22.

[33] *Німчук В.* Українська Четья 1489 року. Житомир, 2015. С. 43.

[34] Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Відп. ред. Д. Гринчишин. Львів, 2002. Вип. 9. С. 178.

[35] Slovník jazyka staroslověnského. / Hlavni redaktor Jozep Kurz. T. III. Praha, 1973. С. 213.

[36] Грамоти XIV ст. Упорядк. М. М. Пещак. К., 1974. С. 183; Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. У двох томах. Том 2. / Ред. тому Л. Гумецька, І. Керницький. К., 1978. С. 213.

[37] *Свєнціцький І.* Лаврішівське Євангеліє … С. 393

[38] *Friedelówna T.* Ewangeliarz Ławryszewski … С. 142.

Характерною звуковою особливістю пам'ятки є чергування *у // в*. Після занепаду зредукованих у прийменниках/префіксах *въ/въ-*, *възъ/възъ-* руські писарі часто писали літеру *у*, а відповідно на місці споконвічного початкового *у* — букву *в*, якою позначали нескладовий *ў*. Цю рису відзначають усі дослідники найдавніших пам'яток давньоукраїнського періоду[39]. За спостереженнями Т. Фределювни в Лвр.Є. превалює зміна *в* > *у*, значно менше прикладів *у* > *в*. До того ж у різних частинах пам'ятки це явище представлено неоднаково. Наприклад, у виділюваних польською дослідницею 5-й та 7-й частинах — лише поодинокі випадки, а в 9-й — при 113 *в* > *у* зовсім відсутні *у* > *в*[40]. Із сотень прикладів подаємо передовсім такі, які не мають відповідників цієї зміни в порівнюваних євангеліях.

В > *у*: **wвр҃ѣте оу цр҃кви** 3; **оулєзоша сами** (Д.Є. с. 60, Х.Є. 10, Л.Є. 12 **вълѣзоша**, Є.Є. с. 54 **влѣзъ самъ**) 13зв.; **да вѣроуєте оу тъ ... маньнѫ оу поустыни** (М.Є. с. 41–42 **да вѣроуиєтє въ тъ ... маньнѫ въ поустыни**, Д.Є. с. 63 **да вѣроуиетє въ нь ... маньнѫ въ поустыни**, Х.Є. 11зв., Л.Є. 14 **да вѣроуиете въ тъ ... маньнѫ оу поустыни**) 16; **живъ боудеть оу вѣкъı** (Д.Є. с. 69, Є.Є. с. 61, Х.Є. 14 **въ вѣкъı**, збіжність із Л.Є. 17 **оу вѣкъı**) 21зв.; **идоша оуспѧть** (Д.Є. с. 70, Є.Є. с. 62, Х.Є. 14 **въспѧть**, збіжність із Л.Є. 17зв. **оуспѧть**) 22; **азъ оу васъ ... азъ оу нѣмь ... и оу wгнь оумѣщють** (М.Є. 56, Д.Є. с. 104–105, Х.Є. 25–25зв., Є.Є. с. 90 **азъ въ васъ ... азъ въ нѣмь ... и въ wгнь**, збіжність із Л.Є. 37 **азъ оу нѣмь ... и оу wгнь**) 40; **w҃ оустокъ и западъ ... и оузлѧгоуть** (Д.Є. с. 144, Х.Є. 37зв. **w҃ въстокъ ... и възлѧгоуть**, збіжність із Л.Є. 56зв. **w҃ оустокъ ... и оузлѧгоуть**) 55зв.; **волнъı же оуливахоу сѧ оу корабль** (Д.Є. с. 217, Х.Є. 59зв., Ор.Є. 33, Б.Є. 7 **въливахоу сѧ въ корабль**, збіжність із Л.Є. 92 **оуливахоу сѧ оу корабль**) 69 та ін.

У > *в*: **въ вътрии** (М.Є. с. 33, Д.Є. с. 44 **въ оутрѣи**, Х.Є. 6, Др.Є. 3 **въ оутрии**) 4зв.; **реүе г҃ь своимъ вуеникомъ** (Х.Є. 8зв. **оууеникомъ**, Л.Є. 8зв., Др.Є. 5зв. **оууенїкомъ**) 10зв.; **како въво се гл҃ть** (Д.Є. с. 64, Х.Є. 12зв., Л.Є. 14зв. – **оуво**) 17; **нѣ вуивъсѧ** (Д.Є. с. 72, Є.Є. с. 63 **нѣ оуъ сѧ**, Х.Є. 15, Л.Є. 18зв. **не оуивъсѧ**) … **разоумѣиеть w вѣньи** (Д.Є. с. 72 **разоумѣиеть оуѣньıе**, Є.Є. с. 63 **разоумѣить оуѣньıе**, Х.Є. 15 **разоумѣиеть w оуѣнии**, Л.Є. 18зв. **разоумѣиеть о оуѣньи**) 23зв.; **навъуите сѧ** (Д.Є. с. 141, Х.Є. 37, Др.Є. 33зв. **наоууите сѧ**, збіжність із Л.Є. 55зв. **навуите сѧ**) 54; **ꙗко вуитель** (Д.Є. с. 381, Х.Є.107зв., Б.Є. 88зв. – **оууитѣль**, Ор.Є. 81зв. **оууитель**, збіжність із Л.Є. 165 **вуитель**) 117зв.; **косноувъ во вхо его** (Д.Є. с. 399, **косноувъ оухо**, Ор.Є. 87зв. **късноувъ оухо**, Х.Є. 113зв. **косноу и въ оухо**, Л.Є. 173 **косноувъ во оухо**) 121; **во вши его** (Д.Є. с. 416, Ор.Є. 93зв., **во оуши его** Х.Є. 119зв., збіжність із Л.Є. 179зв. **во вши его**) 125; **wвого виша wвого вѣиша** (Х.Є. 124, Б.Є. 109зв., Л.Є. 187, Др.Є. 131зв. **wвого оувиша**) 131; **водоу во вмъıвалницю** (Д.Є. с. 464, Б.Є. 124зв., Х.Є. 132 **въ оумъıвальницю**) 140 та ін.

Възъ- > уз-: **моисѣи оузнєсє** (М.Є. 34 **мшуси възнєсє**, Д.Є. с. 47 **моиси възнєсє**, Х.Є. 6зв. **мшиси възнєсє**) 5зв.; **оузвратиста** (Д.Є. с. 43, Х.Є. 5зв., Л.Є. 3зв., Др.Є. 3 **възвратиста**) 8зв.; **шї҃ь оускрѣшаіеть** (Д.Є. с. 55, Х.Є. 9, Л.Є. 8зв., **въскрѣшаіеть**, Є.Є. с. 50, Др.Є. 6 **въскр҃шаіеть**) 11; **хотѣсте оуздрадовати сѧ** (Д.Є. с. 57, Х.Є. 9зв., Є.Є. с. 51 **възъдрадовати сѧ**, збіжність із Л.Є. 10зв. **оузъдрадовати сѧ**) 12зв.; **и оузнанавидѣша** (М.Є. с. 24, Д.Є. с. 66, Х.Є. 13 **и възнєнавидѣша**, збіжність із Л.Є. 15зв. **и оузьнєнавидѣша**) 18; **и оузлѧгоуть** (Д.Є. с. 144, Х.Є. 37зв. **и възлѧгоуть**, збіжність із Л.Є. 56зв. **и оузлѧгоуть**) 55зв. та ін.

Наведені приклади красномовно ілюструють очевидну збіжність Лвр.Є. з Л.Є[41].

Засвідчені в тексті Євангелія приклади наближення вимови давніх **у* (ы) та **і* (и). І. Свєнціцький наводить приклади: **съıлоуамли коупѣли** 32зв., **утъı** /нак.сп./ 132, **кнъıгъı** 147зв., **дроужъıнъı** 166, **w҃крилъ** 164зв., **антъıпъı** 177[42] (у всіх порівнюваних фрагментах *ы* та *и* – написані відповідно до етимології). Т. Фределювна, крім випадків плутання *ы – и* після задньоязикових, інших не подає взагалі[43]. Ми засвідчили ще такі: **на кръılѣ** (Д.Є. с. 249, Б.Є.20зв., Х.Є. 69, Л.Є. 109, Др.Є. 69зв. – **на крилѣ**) 85; **оу монастирехъ** (*и* виправлене з ъ) 157; **дъıеръı ирѣ̂мкъıа** (Д.Є. с. 405, Х.Є. 115зв., Ор.Є. 89зв., Л.Є. 175зв. – **дъıери**) 122; **дїеръı** 156зв.; **лицемѣри ... лицемѣръı** (Д.Є. с. 442, Х.Є. 126зв., Ор.Є. 101, Б.Є. 114, Л.Є. 191 – **лицемѣри**) 134.

Значно частіше зміну *ы > и/і* засвідчено після задньоязикових: **похоти плотьски ... моужьски** (часткова збіжність із Л.Є. 1зв. **плотьскї ... моужьскъı**) 2; **улѣуьскии** 56зв.; **аки овцѧ** 49зв.; **никии старѣишинамъ**

[39] *Жовтобрюх М.* Фонетика // *Жовтобрюх М., Русанівський В., Скляренко В.* Історія української мови. Фонетика. К., 1979. С. 225– 227; *Шевельов Ю.* Історична фонологія української мови. Харків, 2002. С. 378–382; *Німчук В.* Євсевієве Євангеліє … С. 27.
[40] *Friedelówna T.* Ewangeliarz Ławryszewski … С. 118.
[41] Див. також: *Бузук П.* Говірка Луцької Євангелії. С. 123–124.
[42] *Свєнціцький І.* Лавришівське Євангеліє … С. 393
[43] *Friedelówna T.* Ewangeliarz Ławryszewski … С. 121–122.

жреуьскїмъ 76зв.; 101; улѣкъ нѣкии 103; сн҃ъ улвукии 107; ѡ̀ садоукии 107зв.; глѣщимъ нѣкимъ 108; ники же рабъ 112; скариѡтскии 130; а дроугии 135; улѣуьскии 139; галелѣискимь (збіжність із Л.Є. 203зв. галелѣискимь, Х.Є. 135зв. галилѣискимь) 144; на ... дн҃ь великии 151; дамаскиньска 164; феодора трихинъı 177; сто҃ие глоукирьѣ 178зв. та ін.

У пам'ятці багато написань з *ы* після префіксів *въ-*, *изъ-*: оуꙁъıде (Д.Є. с. 72, Є.Є. с. 63, Х.Є. 14зв. въꙁиде, Л.Є. 18зв. иꙁииде) 23зв.; иꙁъıти (Д.Є. с. 304, Х.Є. 87, Б.Є. 49зв. иꙁити, Л.Є. 132 иꙁъıти) 101; нѣ иꙁъıдѣте (Д.Є. с. 195, Х.Є. 53 иꙁидѣте, Б.Є. 111, Л.Є. 81зв. иꙁъıидѣте) 64зв.; и иꙁъıдеть (Д.Є. с. 526 иꙁидѣть, Є.Є. с. 256 иꙁидѣть) 161; иꙁъıдосте (Є.Є. с. 299 иꙁидосте) 175зв.; въꙁъıщете (Д.Є. с. 75, Є.Є. с. 65, Х.Є. 15зв. въꙁищете, Л.Є. 20 въꙁїщете) 24зв.; въꙁъıщете (Д.Є. с. 473, Б.Є. 130 въꙁищете) 144зв.; вꙁъıгра сѧ 160зв. та ін. Таку рису відзначив і в Є.Є. В. Німчук[44].

Виняткова подібність із євангеліями українських редакцій щодо долі *ь*, *ъ*. Для писарів Лвр.Є. написання літер *ь*, *ъ* було швидше правописною традицією, яку вони часто порушували. Уживання *ь*, *ъ* в пам'ятці ґрунтовно проаналізовано в працях І. Свєнціцького[45] та Т. Фределювни[46]. Наведемо лише частину написань, пов'язаних із *ь*, *ъ*, які не мають відповідників у порівнюваних євангеліях або збігаються лише з одним чи кількома з них: соудъ мъи правденъ (у порівнюваних текстах – соудъ мои, збіжність із Х.Є. 9зв. соудъ мъи) 12; оу тои дн҃ь (у порівнюваних текстах – тъ дн҃ь) 21; ропъ многъıгъ! вѣ (у порівнюваних текстах – ръıпъıтъ М.Є. с. 44, ръıпотъ Д.Є. с. 71, Х.Є. 14зв. ропътъ, Др.Є. 11, Л.Є. 18 ропотъ, збіжність із Є.Є. с. 63 ропотъ) 21; по плъıті соудите (у порівнюваних текстах – по плъти) 24зв.; не доволѣеть имь (у порівнюваних текстах – нє довълѣıють М.Є. с. 49, нє дооулѣıеть Д.Є. с. 84, не довлѣıеть Х.Є. 18зв., збіжність із Є.Є. с. 73, Др.Є. 15, Л.Є. 25зв. не доволѣıеть) 30; скръжетъ зоубомъ (у порівнюваних текстах – скрьжетъ, лише в Л.Є. 56зв. скръıжетъ) 55зв.; wслабльна ... wслабльномоу (у порівнюваних текстах – wслаблєна ... wслаблєномоу) 61зв.; тогда пристоуплеше /+давн. текст пристѫпьше Матф., с. 93/ оучн҃ци (у порівнюваних текстах – пристоупиша) 63; лькаше (у порівнюваних текстах – лежаше) 66; оу мѣхъı вѣтохъı (у порівнюваних текстах – вѣтъхъı) 66зв.; скорби или изгонанью (у порівнюваних текстах – скърби или изгънанию М.Є. с. 97, Ор.Є. 32, скорби или изгнанию Др.Є. 57зв., скєрби или изгънанью Д.Є. с. 214, Б.Є. 6, збіжність із Л.Є. 90зв. скорби ли їꙁгоненью) 68зв.; скєрбѫ (у порівнюваних текстах – скърбѫ М.Є. с. 172, Ор.Є. 91зв., скорбѫ Л.Є. 178, скорбѧше Др.Є. 123зв., збіжність із Д.Є. с. 411, Х.Є. 117 скєрбѫ та Б.Є. 99зв. скєрбѧше) 123зв.; скєрбѧще ꙁѣло (у порівнюваних текстах – скърбѫще М.Є. с. 193, Ор.Є. 108зв., скърбѫще Др.Є. 142, збіжність із Д.Є. с. 466, Б.Є. 125, Л.Є. 201 – скєрбѫщє, Х.Є. 133зв. скєрбѫщимъ) 142зв.; даже ми седь (у порівнюваних текстах – дажь ми сьдє) 70зв.; притоую сию (у порівнюваних текстах – притъıую/притую) 85зв.; ничто же покровно естъ (у порівнюваних текстах – покръвено/покровено, збіжність із Др.Є. 85 покровно) 99; петро (у порівнюваних текстах – петръ) 112; свѣтъ створиша фарисѣи (у порівнюваних текстах – съвѣтъ, збіжність із Х.Є. 125, Є.Є. с. 183, Л.Є. 189 – свѣтъ) 132зв. та ін. Заміна *ь* > *є* та одзвінчення *т* призвели до написання одним із писарів июда скариодьскии 118, навіть июдоу скариѡдескаго 67зв. (пор. ще в Др.Є. 55зв. июдоу скариѡдьскаго). У контексті поплутувань, пов'язаних із *ь*, *ъ*, привертає увагу написання одним із писців житъ вѣчноє (у порівнюваних текстах – житиє/житые) 112. Чи не йдеться в цьому випадку про відбиття вимови [*жит´е*]?

Показовим у пам'ятці є написання утворень від кореня скєрб- < *sk^{ъ}ṛb-. В. Німчук такі вияви в Є.Є. пояснює тим, що попович Євсевій переписував текст не просто із східнослов'янського протографа, а з південносхіднослов'янського[47]. На це вказала також Т. Фределювна[48]. Не зрозуміло, чому І. Свєнціцький відніс написання скєрб-, скорб- до «залишків давньослов'янської основи»[49]. Сказане цілком стосується й досліджуваного Лвр.Є. У порівнюваних євангеліях простежується ізофона, яка відділяє тексти галицько-волинської від інших східнослов'янських, а також від ранньої київської редакцій: у М.Є., Ор.Є. та Др.Є. не засвідчено жодного написання скєрб-, лише скърб-/скорб-, натомість у Д.Є., Б.Є., Х.Є. та Є.Є. – тільки скєрб-[50].

Для всіх копіювальників кодексу характерними є написання з *ь* перед йотованими відповідно до південнослов'янських з *и*: гавлѣньıе 8, оуꙁдъıханьıа 14зв., въ прѣпловлѣньıе 23зв., писаньıе 39зв., вѣлъıе 52,

[44] *Німчук В.* Євсевієве Євангеліє … С. 22.
[45] *Свєнціцький І.* Лаврішівське Євангеліє … С. 388–390.
[46] *Friedelówna T.* Ewangeliarz Ławryszewski … С. 99–108.
[47] *Німчук В.* Євсевієве Євангеліє … С. 10.
[48] *Friedelówna T.* Ewangeliarz Ławryszewski … С. 108.
[49] *Свєнціцький І.* Лаврішівське Євангеліє … С. 388.
[50] Пор. ще: *Осінчук Ю.* Живомовні риси в Добриловому Євангелії . С. 16–17; *Німчук В., Осінчук Ю.* Мовні риси Бучацького Євангелія // Бучацьке Євангеліє XII – XIII ст. К., 2017. С. 13.

желѣньемь 139, марьꙗ 158зв., настасьѣ 165, прикладів дуже багато. На таку особливість рефлексації *ь* в пам'ятці звертала увагу Т. Фределювна[51]. Крім відзначених поплутувань *ь – и*, засвідчені й *ъ – ы*: по плъти 24зв.[I], въı коупъ 104зв.[I], имъı (дав.) 89зв.[I], а також зворотня *ы – ъ*: ѿ четърь вѣтръ 54зв.[II], со вѹеникъ своими 117зв.[I], додамо ще – погъбъшаго 99 та *ъ – оу*: не имоущоумъ (дав. одн.) 82[I], изъстъ бжии 85[I], ишедоушюю 79[I], съсъдъ 154[I], всакъ волѣзнь (знах.) 165[I] [52]. Зміни *ь – и*, *ъ – ы* широко виявлені й у Є.Є.[53] Показовою рисою Лвр.Є. є приклади з *и*, *ы* відповідно до *ь*, *ъ* перед голосним *и* або йотованим. На цю особливість звернув увагу І. Свєнціцький: вѣми и 29[II], исповѣми и азъ 47зв.[I], ѡсоудити и 57[I], недостоити ѥꙗ, имꙗхоути и 70зв.[I], молꙗхоути и 70зв.[II], 81[I], гнетꙗхоути и 79[I], слъшати и 81[I], держахути и 87зв.[I], оузлюбити и 95зв.[I], немлети и 101зв.[I], да ижденоути и, въдасти и 101зв.[II], въпрашахоути и 109зв.[II], 111[II], 114[II], поутети и 137зв.[II]; видѣлъı и 34[I], прославихъı и 35[I], приведохъı и 63[I], ѡблекъı и 156[I], оубиимъı и 68зв.[I], приведохъı и 73зв.[II], ѡвѣщавъı їсъ 76зв.[II], прославихъı и 137зв.[II], приꙗтъı и 161зв.[I], видѣвъı и 163[I], повитъı и 167зв.[I] [54], додамо ще – оузматъı ихъ 104. Подібних написань багато в євангеліях українських редакцій. У відповідних порівнюваних фрагментах ми виявили такі: вѣми и Є.Є. с. 72, Х.Є. 18зв., ѡсоудити и Д.Є. с. 147, имꙗхоути и Д.Є. с. 160, молꙗхоути и ... слъшахоути и Д.Є. с. 233, Б.Є. 14, Х.Є. 65, немлѣти и Д.Є. с. 306, Х.Є. 87зв., Б.Є. 50зв.; видѣлъı и иси Є.Є. 80, Х.Є. 21зв., привѣдохъı и Є.Є. 116, Х.Є. 51зв., приведохъı и Д.Є. с. 170, Х.Є 46, Л.Є. 70, приꙗтъı и Д.Є. с. 528, Х.Є. 154зв., Є.Є. с. 259. Натомість не засвідчено жодного випадку цієї зміни в М.Є., Ор.Є. та Др.Є. Ці явища можна було б пояснювати тенденцією руських писарів читати й писати по складах. Проте тенденція чомусь не поширилася на писарів М.Є., Ор.Є. та Др.Є., звідки можливий висновок: для Др.Є. це невластива особливість (пам'ятка написана поза ареалом поширення цієї ізофони), а Ор.Є., як і М.Є., створене в час, коли зредуковані в кінці слів писали ще послідовно. Коментуючи подібні написання в Є.Є., В. Німчук допускав специфічну місцеву вимову в українських південно-західних діалектах[55].

Писарі кодексу часто виявляли на письмі й іншу розмовну особливість: плутання передовсім ненаголошених (хоч трапляються приклади й під наголосом) *е* та *и*. Т. Фределювна цієї риси не відзначила. Таку особливість виявлено або як оригінальну в Лвр.Є., або збіжності трапляються у відповідних фрагментах євангелій лише українських редакцій. *Е > и*: прѣиди ѿсоудоу тамо и прѣидитъ / *про гору*/ (М.Є. с. 87 прѣидѣть, Д.Є. с. 189 прѣидѣть, Х.Є. 51зв. преидеть, Л.Є. прєїдеть, Др.Є. 49 приидеть) 63; не оукрадиши (у порівнюваних текстах – не оукрадеши) 67; генисаритьскоу (у порівнюваних текстах – генисаретьскоу) 77зв.; дондиже (у порівнюваних текстах – дондеже) 82зв.; възъиграитъ (у порівнюваних текстах – възъиграѥтє) 88зв.; пометинъ и оукрашенъ (у порівнюваних текстах – пометенъ) 97; легиѡнъ (у порівнюваних текстах – легеѡнъ, збіжність із Л.Є. 127 легиѡнъ) 97зв.; оулѣкъ нѣкъıи ... ѿиди на лѣта (у порівнюваних текстах – отиде / ѿиде / отъиде) 106зв.; придѣте оуздрадоуимъ ѥꙗ 119зв.; не трѣвоуютъ здравии враꙋа но волꙗщеи (у порівнюваних текстах – волꙗщии) 124зв.; внидоша оу притворъ (у порівнюваних текстах – въ претворъ М.Є. с. 203, Х.Є. 140, въ прѣторъ Д.Є. с. 490, Б.Є. 132, Др.Є. 148зв., збіжність із Є.Є. с. 222, Л.Є. притворъ) 149;

И > ε: и вси диверте сѧ (у порівнюваних текстах – дивите сѧ) 23зв.; первѣи оулазѧше (у порівнюваних текстах – первѣıе) 20зв.; оу галелии (у порівнюваних текстах – галилѣи, збіжність із Є.Є. с. 63 во галелѣи) 22зв.; галелѣѧне (у порівнюваних текстах – галилеане / галилѣꙗне) 101; пришедшемъ к немо (у порівнюваних текстах – пришедшимъ) 28; нѣ̂ мене достоѥнъ (Д.Є. с. 164 достоинъ +/давн. текст достоинъ, Матф., с. 59/, збіжність із Є.Є. с. 110 достоѥно) 71зв.; двамасотма сребрьнекъ (у порівнюваних текстах – сребрьникъ / срѣбрьникъ) 79зв.; прииде ко минѣ с поуте (у порівнюваних текстах – съ поути) 96зв.; старѣишенъı (у порівнюваних текстах – старѣишинъı) 106зв.; словеса моꙗ не меноуть (Б.Є. 84зв., Др.Є. 110зв. не миноуть) 116;

Цю зміну ми вбачаємо й у префіксі не имоуть приити (Х.Є. 95, Л.Є. 145зв. не имоуть преити) 108зв. та в написаннях, пов'язаних із колишніми зредукованими: вꙗхоу сѣдѧще фарисѣи и законоуоучитель (Д.Є. с. 258, Є.Є. с. 133, Б.Є. 25зв., Ор.Є. 46зв., Л.Є. 113зв. законооучители, збіжність із Х.Є. 72зв. законоуоучителе) 89; да мьстьт сѧ крове (у порівнюваних текстах – мьстит сѧ кровь) 98зв.; съ wроужиемь ... съ wроужеемь (у порівнюваних текстах – съ wроужиемь ... съ wроужиемь/съ wроужьемь ... съ wроужьемь) 118; и рѣша в себе видьте ꙗко (у порівнюваних текстах – видите) 136; что мѧ беиеши (у порівнюваних текстах – биеши/бьıеши) 149; и оузвалъ камѣнь (у порівнюваних текстах – възвали) 157; wблакъ свѣтелъ wсьѧ (у порівнюваних

[51] *Friedelówna T.* Ewangeliarz Ławryszewski … C. 107.
[52] Приклади подаємо за: *Свєнціцький І.* Лавришівське Євангеліє … С. 389.
[53] *Німчук В.* Євсевієве Євангеліє … С. 20–21.
[54] *Свєнціцький І.* Лавришівське Євангеліє … С. 389.
[55] *Німчук В.* Євсевієве Євангеліє … С. 21.

текстах – **ѡсиѧта**) 182зв.; **коуѕмѣ демеѧноу** /нагадування на полях, кого ушановувати/ 99зв., у місяцеслові **куѕмы и демьѧна** /листопад/ 165, **коуѕмы и демьна**(!) /липень/ 181 (у порівнюваних текстах – М.Є. с. 233, 272, Ор.Є. 127, 139зв. **дамиана**, Д.Є. с. 533, 569, Х.Є. 157зв. Др.Є. 163зв. **дамиѧна**, Є.Є. с. 273 Др.Є. 179 **демьѧна**, Л.Є. 234зв., 255 **дамьяна**).

Зазначені вище поплутування ε / *и* відзначає як характерну особливість у Є.Є. В. Німчук[56], причому нерідко однакові зміни виділяємо в тих самих словах обох пам'яток.

У низці засвідчених написань привертає увагу поплутування ε / ѧ: **въ градъ самареѧескъ** 26зв. Така фономорфологічна структура цього прикметника виявлена передовсім у євангеліях галицько-волинських редакцій – Х.Є. 16зв., Л.Є. 21зв., **самарѧнескъ** та в Др.Є. 12зв., у якому численні текстові збіжності виявлено саме з цією групою євангелій, (пор. також /**самарѧньскъ** Db, Gf, Ju, Tp, Tr Иоан., с. 15/, де, крім українських Ju, Tp, Tr, подібні написання маємо в блг. Db та срб. Gf. В іншому випадку навпаки писар Лвр.Є. накреслює графему ѧ, де в усіх порівнюваних – ε: **ѡкамѧнии ср҃дцѧ ихъ** (**ѡ ѡкаменении** М.Є. с. 172, **о окамененьи** (!) Д.Є. с. 411, **ѡ окаменении** Х.Є. 117, Б.Є. 99зв., **ѡ ѡкаменении** Ор.Є. 91зв., **о окамененьи** Л.Є. 178, **ѡ ѡкаменеи** (!) Др.Є. 123зв.) 123зв.

У контексті аналізованих виявів звукових особливостей (ь / ъ, ѧ / ε, *и* / ε) та орфографії пам'ятки цікавим є написання **не пиⷮ ли птиць цѣнитсѧ на пѧти сѹ҃ковникъ** Л XII/6 (у порівнюваних текстах – **пѧть** або **т҃**) 99. Зважаючи на послідовність поплутувань писарями пам'ятки ѧ – ε та ε – *и*, цілком імовірним видається нам припущення про відбиття вимови [*п'ет'*] у цьому випадку. Не виключаємо й місцевої діалектної вимови [*п'ім'*][57]. Зовсім незрозумілим є потрактування І. Свєнціцьким цього прикладу, як і інших двох, у контексті акання: **аще вси блазнитесѧ** (3 pl.) 117зв. /**треба сблазнитесѧ** – *В.М.*/, **приимѣте идѣте** 142зв.[58] Щодо першого прикладу, то кількома рядками вище написана ця ж фраза, але з уст Ісуса: **гл҃а имъ і҃с҃ъ ꙗко вси съблазните сѧ ѡ мнѣ**, яку писар міг уписати замість наявної в протографі: **петръ же рече емоу аще вси съблазнѧтъ сѧ**, до того ж на арк. 143 (Мт XXVI/26) цей вислів уже збігається з протографом: **аще вси съблазнѧтъ сѧ**. Найімовірніше, протограф для другого прикладу І. Свєнціцького був текст не з **ě* > ꙗ, а з **ě* > Ѣ-рефлексом – **ѣдите** /нак. сп. 'їжте'/. У різних частинах Лвр.Є. маємо різні вияви **ě* в цьому дієслові: **нѣ ꙗже ѣша ѡц҃и ваши** 21зв., **ни ѣдъи ни пыа** 53зв., **ни хлѣба ѣсти** 67зв., **пси ѣдѧть** 82; **ꙗша хлѣбы** 13зв., **ѣдъи** 21зв.; **даите имъ въı єсти** 74зв., **паскоу со вуеникы моими ємь** 139. Логічно допустити в написанні **приимѣте идѣте** вияв **ě* > *и* [*йід'іте*] 'їжте'. У річищі зазначених написань допускаємо поплутування початкового *йе* > *и* в слові *икы*: **или икы рабъ** Л XV/31 (у порівнюваних текстах – **къи**) 102зв., тобто в мовленні, можливо, було [*йеки*].

Поплутування *о* / *у* мають місце насамперед у напрямі *у* > *о*. І. Свєнціцький виокремив такі приклади: **послоушьствоюѣть** 27зв.[I], **послошествоуѣте** 98зв.[II], **тродистесѧ** … **троудишасѧ** … **оу тродъ** 28[I], **народъ г҃лахо** 35[I], **вѣроѣши** 37зв.[I], **сводетьсѧ** 39зв.[I], **водете** 51[I], **не многоцие** 51зв.[I], **разомѣти** 57зв.[I], **пасоцѣи** 58зв.[II], **горошноу зерноу** 69[II], **минолъ ѣсть** 74зв.[II], **наочи нъı** 96[I], **плакахоса** 156зв., додамо ще: **сложвоу** 18, **ꙗзлоучаѣть** 65. Значно менше *о* > *у*: **верьгоушa** 29зв.[I], **поу поути** 117[II], **съ посоухъı** 118, **скузѣ** 89[I] [59], додамо ще **воў҃ви** /*богуві*/ 18. Подібні написання в євангеліях з українських, передовсім галицько-волинських, скрипторіїв – не рідкість[60].

У пам'ятці виявлено дуже багато випадків властиво українських форм префіксальних дієслів, похідних від *и-ти*: **приидеть година** (у порівнюваних текстах – **придеть/придѣть**, збіжність із Л.Є. 15зв. **прїидеть**) 18; **приидохъ** (у порівнюваних текстах – **придохъ**, збіжність із Є.Є. с. 65, Л.Є. 20 **приидохъ**) 24зв.; **приидоу** (у порівнюваних текстах – **придоу**, збіжність із Л.Є. 36зв. **приидоу**) 39зв.; **прииди приидеть** (у порівнюваних текстах – **приди придеть**, збіжність із Б.Є. 37зв. **прииди приидеть**, Л.Є. 123зв. **прїдї прїидеть**) 95зв.; **ѡбиидоша** (у порівнюваних текстах – **ѡбидоша**, збіжність із Л.Є. 27зв. **ѡбиидоша**) 31 та ін. Такі приклади відзначали й інші дослідники давньоукраїнських пам'яток[61].

Засвідчено кілька прикладів написання *а* відповідно до **о*: **лоукаваньıа** 181 (у порівнюваних текстах – **лоукованьıа**) 81зв.; **прашахоу** (у порівнюваних текстах – **прошахоу**, збіжність із Ор.Є. 84, Л.Є. 168зв. **прашахоу**) 81зв. та надпоправні, *о* на місці *а*: **мр҃ьıа магдолъıни** (у порівнюваних текстах – **магдалъıни**) 92; **лопота** /з виправленням **лопѧта**/ (у порівнюваних текстах – **лопата**) 171. Такі ж поодинокі приклади

[56] *Німчук В.* Євсевієве Євангеліє … С. 24–25.
[57] Ареал поширення вимови [уз'іти, шч'іс'т'е] – наддністрянські говірки. Атлас української мови. В трьох томах. Том другий. К., 1988. Кк. 41, 43.
[58] *Свєнціцький І.* Лавришівське Євангеліє … С. 393
[59] *Свєнціцький І.* Лавришівське Євангеліє … С. 392.
[60] *Німчук В.* Євсевієве Євангеліє … С. 25.
[61] *Німчук В.* Євсевієве Євангеліє … С. 22; *Німчук В., Осінчук Ю.* Мовні риси Бучацького Євангелія ... С. 23.

зазначеного явища трапляються чи не в усіх текстах українських редакцій[62]. Однак у випадку з досліджуваним Лвр.Є. відзначимо й низку інших, які І. Свєнціцький також наводить у контексті «акання» – ѕ, Ѣ > *а*: ѿваца 25зв.[I], алчана 120[I] (Х.Є. 111зв., Л.Є. 170зв. алъчна, Ор.Є. 85зв. алчьна), с вачера (Д.Є. с. 464, Б.Є. 124, Є.Є. с. 202 съ вечера) 142[I], въсплачатеса 146зв.[II], прадасть (Д.Є. с. 499, Х.Є. 143зв. прѣдасть) 151зв.[II], маркоурина 165[I], Климанта 166зв.[II], 172зв.[II], 179[I], вадяше (Д.Є. с. 321, Б.Є. 58зв. вѣдяше) 105[II], исцалиахоуса 181зв.[I] та *и*, *ы* > *а*: ака 100зв.[I], фесофалакта 175зв.[II], старѣишанамъ 183зв.[II 63]. У порівнюваних текстах більшість подібних написань відсутня. Хоча, наприклад, климанта засвідчено в Д.Є. с. 534 та Є.Є. с. 306. Майже в усіх випадках появу попереднього «а» можна прокоментувати впливом наступного або навпаки. Таке написання лише одного разу трапляється у І писаря /до 61зв./ – ѿваца 25зв. Усі інші – у І /після 64зв./ та ІІІ.

У підсистемі консонантизму привертає увагу відображення як твердості, так і м'якості *р*: твердість – оу багранищю (у порівнюваних текстах – оу багрянищю, збіжність із Л.Є. 123зв. багранищю) 95зв.; въ иѕеро гороуще (у порівнюваних текстах – горяще, збіжність із Х.Є. 98зв. гороуще) 111; таже естъ прамо вама (у порівнюваних текстах – прямо) 117; м'якість – возмете тако же ис пирю (у порівнюваних текстах – пироу, збіжність із Л.Є. 199 пирю, пор. ще в Є.Є. с. 219 приемъ спирю) 139зв. Засвідчено кілька випадків написання *ь* після *р* у кінці складу, але в кінці рядка при переносі: до верь-хоу ... почерь-пѣте ... арь-хитриклинъ 10; по срѣбрь-никоу 76. На цьому ж арк. 76 написано при переносі без *ь*: до пер-въихъ та без переносу царьство (у порівнюваних текстах – цр҃тво). Приклади із кінцевим *ь* при переносі, безперечно, не фонетичні, а є залишком писемної давньої руської традиції читання та писання по складах[64].

Відповідно до південнослов'янських рефлексів давніх **dj*, **zdj* (жд) у досліджуваній пам'ятці часто маємо ж або жу[65]. До наведених І. Свєнціцьким прикладів додамо ще дожуь (Д.Є. с. 135, Х.Є. 34зв. дождь, Ор.Є. 7зв. дъждь, Др.Є. 31зв. дожгь, збіжність із Л.Є. 52зв. дожуь) 51зв.

У Лвр.Є. широко засвідчене явище одзвінчення початкового *с* перед дзвінким після занепаду зредукованих: улѣка здрава (у порівнюваних текстах – съдрава/сдрава, збіжність із Л.Є. 19 зъдра҃ва) 23зв.; и зъбираѥть (у порівнюваних текстах – събираѥть/сбираѥть) 28; да нѣ изѣора (у порівнюваних текстах – ѿ соньмищь/и соньмищь, збіжність із Л.Є. 33 исъ изъѣора) 35зв.; прииде і҃съ оу зборъ (у порівнюваних текстах – въ съборъ, збіжність із Л.Є. 57 во зборъ) 55зв.; здравии (у порівнюваних текстах – съдравии/сдравии, збіжність із Л.Є. 59зв. здравии) 58; зде (у порівнюваних текстах – сьде) 80; се ножа зде два (у порівнюваних текстах – сьде/сде, збіжність із Л.Є. 199 се зде) 139зв.; нѣ збираѥть (у порівнюваних текстах – събираѥть) 97; и збероуть ста (у порівнюваних текстах – събероуть ста/сбероуть ста) 119зв.

Про вимову [г], а не [г] в мовленні писарів Лвр.Є. свідчать написання: аньелъı вѣша (у порівнюваних текстах – анг҃лъı) 5; изнани (у порівнюваних текстах – изгънани) 35зв.; июпетъ ... въ июптѣ (у порівнюваних текстах – игупетъ ... въ игуптѣ) 168зв. І. Свєнціцький відносить до ілюстрації цієї зміни й приклади: еда 22[I], вѣство 115зв.[66]. Зауважимо, в порівнюваних текстах також засвідчено такі написання (пор. Д.Є. с. 372, Б.Є. 83зв., Ор.Є. 78, Л.Є. 161 – кѣство).

Строкату картину знаходимо в пам'ятці щодо вживання початкових голосних у префіксах *ис-*, *из-* та інших звуків у запозичених словах. У низці написань цей початковий *и-* втрачено: молныа сходить (у порівнюваних текстах – исходить) 64зв.; по здганьи въ вѣкъ (у порівнюваних текстах – по изгнаньи) 112, як і в назві міста Ієрусалим: ѿ ерл҃ма (у порівнюваних текстах – ѿ иерл҃ма, збіжність із Є.Є. с 133 ѿ ерл҃ма[a]) 89, в апелятивах, похідних від чужих онімів: июдоу скариѡдескаго 67зв. – властиве всім порівнюваним текстам – скариѡтьскаго. Про написання ста предо гѣмономъ и въпроси и гѣмонъ 151 зауважимо, що в більшості порівнюваних євангелій українських редакцій, крім М.Є. та Ор.Є., зазначена структура (без початкового *и*) була властива, яка й поширилася згодом з негативною конотацією в українському народному мовленні[67]. Але така вимова й написання, очевидно, витворені не на українському ґрунті, а принесені з південнослов'янських протографів, пор. гемономъ ... гемонъ /Bn, Ju, Lc, Mr, Tr Матф.,

[62] *Німчук В.* Євсевієве Євангеліє … С. 26; *Німчук В., Осінчук Ю.* Мовні риси Бучацького Євангелія // Бучацьке Євангеліє XII–XIII ст. К., 2017. С. 15.
[63] *Свєнціцький І.* Лавришівське Євангеліє … С. 393.
[64] *Жуковская Л. П.* Апракос Мстислава Великого – рукопись конца XI (рубежа XI–XII) века // Апракос Мстислава Великого. Изд. подг. Л. П. Жуковская, Л. А. Владимирова, Н. П. Панкратова. Под ред. Л. П. Жуковской. Москва, 1983. С. 24; *Німчук В.* Євсевієве Євангеліє … С. 18;
[65] *Свєнціцький І.* Лавришівське Євангеліє … С. 391.
[66] *Свєнціцький І.* Лавришівське Євангеліє … С. 391.
[67] *Німчук В.* Євсевієве Євангеліє … С. 22.

с. 151/, на що вказував також і В. Німчук[68]. Таку саму тенденцію (редукції початкового *и*) простежуємо в написанні **дастъ іаковъ иесифоу** (у порівнюваних текстах – **иаковъ ишсифоу**) 26зв. Лише в Лвр.Є. засвідчено антропонім **настасьѣ** (Х.Є. 157зв., Ор.Є. 127 **анастасиѣ**, Л.Є. 234зв. **анастасиѥ**) 337. Можливо, в написанні **оухоульнъı гл҃ъı** (у порівнюваних текстах – **хоульнъıа/хоульнъı**) 118зв. переписувач ужив префіксальний дериват **о-хоульнъı** із характерною для цієї пам'ятки заміною *о* > *у*.

Запозичені імена писарі Лвр.Є. передавали нерідко відповідно до місцевої української традиції: **ко иваноу** (у порівнюваних текстах – **къ иоаноу/ къ іѡаноу**, збіжність із Л.Є. 10зв. **ко иваноу**) 7; **ородъ имъ ивана** (у порівнюваних текстах – **иоана/ишана**) 70; **ѡ иванѣ крс̑тли** (у порівнюваних текстах – **ѡ ишанѣ/о ианѣ**) 73зв.; **бѣ же иванъ** (у порівнюваних текстах – **иоанъ/ишанъ**, збіжність із Л.Є. 242зв. **иванъ**) 170зв., **памя̑ сто̑ шлеа̑ъı** (у порівнюваних текстах – М.Є. с. 261 **алеа̑ия**, Ор.Є. 136 **алеа̑ия**, Др.Є. 174зв. **алеа̑ѣя**, збіжність із Л.Є. 249 **олексь**) 176; **мт̑ре его шленъı** (у порівнюваних текстах – **єлєнъı**, збіжність із Є.Є. с. 305 **шленъı**, Др.Є. 176 **оленъı**) 178зв. При написанні чужих власних назв із невластивими для української фонетики звуками писарі Лвр.Є. нерідко допускали різноманітні заміни, які й зараз характерні народному мовленню: **придоша въ весь ии же имя гевсиманьи** (у порівнюваних текстах – **гефсимании**, Ор.Є. 82 **гепсимании**, збіжність із Х.Є. 108зв. **гевсимании**) 118; **марфъı** (у порівнюваних текстах – **марфъı/марѳъı**) 118; **мунц̑ѣ мамелхфъı** (у порівнюваних текстах – **мамелхъı/мамелхи**) 164; **прпр̑ного фешхтиста ... фешктиста** 169зв.

Можливо, написання **вовторникъ** у назві глави **въ сн̑ъıи великъıи вовторникъ** 132зв. варто трактувати як лексикалізований прийменниково-іменниковий новотвір. У порівнюваних текстах засвідчені переважно скорочені записи: Д.Є. с. 437 **въ въ҃т҃ ѕаоу҃т҃ страⷭтьнъıа**, Є.Є. с. 183, Б.Є. 111зв. **въ вторъ**, Х.Є. 125 **въ сн̑ъıи великии вторникъ**, Л.Є. 189 **во вто҃р҃ вѣ҃**. Лише в Др.Є. 133 – **во вторникъ великъıа**. Звідси не виключаємо в Лвр.Є. і мультиплікації прийменника *в*. При цьому варто зважити ще й на написання **прѣ҃ж҃ во вторникъ** 157. Потрактування І. Свєнціцького **оу водръ**[69] як вставного *в* та Т. Фределювни **водръ** (цсл. **одръ**), **въни** (цсл. **они**) як вторинного *в* перед голосним[70] помилкові: **и пристоупль косноуов одръ** 91зв., а не **оу водръ** (пор. М.Є. с. 116, Д.Є. с. 267 **косноувъ одръ**, Є.Є. с. 135 **късноувъ ѡдръ**); **оустани в одръ твои и возми** 124зв., а не **водръ** (пор. Д.Є. с. 414 **въстани възьми одръ свои**, Х.Є. 118зв. **въстани возми ѡдръ свои**); **въини ведоша і҃с҃а**, а не **въни** (пор. Д.Є. с. 490, Х.Є. 141 **воини емъше і҃с҃а**).

У підсистемі морфологічних форм привертають увагу числівникові утворення на позначення назв другого десятка з африкатизованими фіналями на *-цѧть*: **двандцать и ѣ҃ стадии** 13зв.; **рє҃ѵ҃ же і҃с҃ъ шѣ҃манадцать** 22; **ѣ҃ мастомацатъ хлѣѣъ** 30; **шканадцать оуӯнка своа** 49; **въ единоу же надцать годиноу** 76; **призва і҃с҃ъ шканадцать оуӯнка ... двоюнадцать лѣтоу** 99зв.; **со дв҃ѣманадцать а҃п҃ма** 113; **приидє со дв҃ѣманадцать ... единъ ѡ҃ двоюнадцать** 117зв.; **поиемъ і҃с҃ъ шканадьцать оученикъ** 126; **не дв҃ѣ ли надцать годинѣ иеста во дн̑и** 127зв.; **патинадьцать поприщь** 128; **ѡ҃ числа шбоюнадьцать** 138зв.; **единомоунадцать** 158зв. У жодному з порівнюваних євангелій подібних форм не засвідчено. Про описки, зрозуміло, тут не йдеться. В українських пам'ятках найдавніші приклади з такими африкатизованими фіналями датовані другою половиною XIV ст. – *шистьцѧтого* від 1366р.[71]. Більше прикладів з'являється в XV ст. – *двана(т)* від 1421р.[72]. Найдавніший вияв у слов'янських мовах квантитатива на *-цѧть* засвідчено в Рязанській кормчій 1284 р. – *штинадьцѧть лѣ҃т или семинадьцѧть*[73], появу якої небезпідставно пов'язують із київським списком, переписаним з південнослов'янського протографа. Звертає увагу на ці форми й Т. Фределювна, зауважуючи, що написання **пати на дьцать, шба на дьцать, единомоу на дьцать** свідчать про скорочення й утрату автономії числівником '10', тому й з'являються форми **-дцать**[74]. О. Жолобов не схильний вбачати в таких написаннях автономію, стверджуючи, що попри фонетичні перетворення, компонент *надьцять* тут іще не суфікс, а незмінна частина складного синтаксичного слова[75]. Очевидно, думка російського лінгвіста слушна, оскільки не засвідчено випадків відмінювання фіналі **-дцать**, а також маємо приклади написання цього африкатизованого варіанта окремо від першої частини: **не дв҃ѣ ли на дцать**. І. Свєнціцький у своєму дослідженні ніяк не прокоментував цих утворень.

[68] *Німчук В.* Євсевієве Євангеліє … С. 23.
[69] *Свєнціцький І.* Лавришівське Євангеліє … С. 392.
[70] *Friedelówna T.* Ewangeliarz Ławryszewski … С. 122.
[71] Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. У двох томах. Том 2. / Ред. тому Л. Гумецька, І. Керницький. К., 1978. С. 559.
[72] Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. У двох томах. Том 1. / Ред. тому Л. Гумецька, І. Керницький. К., 1977. С. 287.
[73] Историческая грамматика древнерусского языка. / Под. ред. В. Б. Крысько. Т. IV. *Жолобов О. Ф.* Числительные. Москва, 2006. С. 264.
[74] *Friedelówna T.* Ewangeliarz Ławryszewski … С. 146.
[75] Историческая грамматика древнерусского языка. / Под. ред. В. Б. Крысько. Т. IV. *Жолобов О. Ф.* Числительные. Москва, 2006. С. 264.

Писарі Лвр.Є. часто використовували успадковану і в подальшій мовній практиці характерну для українського мовлення флексію *-ови*: сложвоу (!) приносити воу҃ви +/вв҃и Ar, Bn, Tr Иоан., с. 73/ (у порівнюваних текстах — в҃оу) 18; свѣтъ мирови (у порівнюваних текстах — мироу, збіжність із /Ju, Tr Иоан., с. 38/) 24; къ їс҃ви (у порівнюваних текстах — їс҃оу) 92зв.;

У написаннях кто родитьсѧ свъıшьше 5, силою свъıшьше 37 (у порівнюваних текстах — съвъıше, збіжність лише в одному фрагменті із Л.Є. — свъıшьше 34) засвідчено проміжну стадію витворення форми вищого ступеня на шляху до укр. *вище*. Така модель поширювалася й для витворення інших компаративів: зліıшьше себе (у порівнюваних текстах — злѣишь / зьлѣишь) 57.

Очевидно, в досліджуваній пам'ятці вперше в українській писемній практиці виявлено займенникову форму *той*: оу тои дн҃ь (у порівнюваних текстах — оу тъ дн҃ь, пор. ще /тъи Bn, Kr Иоан., с. 20/) 21. В українській мові найраніша із відомих фіксацій — 1369р.[76].

Лише в Лвр.Є. засвідчено прислівник: придѣте въı сами оу поусто мѣсто wсобъı (у порівнюваних текстах — wсобь) 79зв. та числівниковий займенник колмикратъı вьсхотѣхъ събрати чада (у порівнюваних текстах — колькратъı/колькратъ) 101зв. І перше, і друге, можливо, є новотвором лавришівського писаря (або писаря невідомого нам протографа). У старослов'янських та східнослов'янських лексиконах занотовано: особ, особь, особъ, особѣ, особьнѣ, особне, особно[77] та колькратъı[78]. Звернімо увагу на окреме написання у порівнюваному фрагменті з прислівником wсобъı в Х.Є. 63 — придѣте … ѥдини.

Багато виявлено дієслівних розмовних форм. Передовсім це утворення з редукованою фіналлю дієслів II — III особи однини тепер. часу: кто тебе ище оубити (у порівнюваних текстах — ищѣть) 23зв.; кто оьстьнѣе тебе воуде званъıхъ (у порівнюваних текстах — воудеть, збіжність із Х.Є. 98 воуде) 110зв.; къи оубо волии воуде въ҃лежаи ли (у порівнюваних текстах цього дієслова немає — къи оубо волии въ҃лежаи ли) 120зв.; нѣ имашь изъıти w҃тоудоу (у порівнюваних текстах — не имаши) /тут не виключаємо зміну, пов'язану з характерною для писарів пам'ятки рефлексацією ь — ε — *и*/ 101; видиш ли си великаѧ зданьıѧ (у порівнюваних текстах — видиши) 115; w҃селѣ воуде сн҃ъ (у порівнюваних текстах — воудеть / воудѣть) 121зв.[79]; форми II особи однини наказового способу: даи же ми пити (у порівнюваних текстах — дажь, збіжність із Л.Є. 22 даи) 26зв.; даи же намъ (у порівнюваних текстах — дажь, збіжність із Л.Є. 124зв., Др.Є. 81 даи) 96; помажь главоу твою (у порівнюваних текстах — помажи) 123[80]. Важко однозначно прочитати написання во истиноуѥсьвъıлъ с нимь (у порівнюваних текстах — во истиноу и сь бѣ с нимь/w҃ нихъ) 121. Очевидно, лавришівський писар допоміжне дієслово ѥсть написав-таки в редукованому вигляді — ѥ: во истиноу ѥ сь въıлъ с нимь. У практиці українських копіїстів такі написання — не рідкість. Низку редукованих форм цього дієслова знаходимо в Д.Є. та Є.Є.[81], а також і в більш ранніх давньоукраїнських текстах[82]. Ймовірно, що такі вербативи на українському ґрунті були лише підтримані, оскільки відомі й південнослов'янським спискам, які могли виступати протографами /Иоан., с. 97; Матф., с. 49/[83]. У річищі сказаного зауважимо, що у відповідних фрагментах, де, наприклад в Д.Є., написано ѥ, у Лвр.Є. послідовно — ѥсть. В аналізованій частині писар, треба думати, свідомо переробив текст.

Окремо слід звернути увагу на мову двох вставок. Перша — канун (арк. 14зв. та 15), друга (арк. 174) — півустав, можливо поч. XV ст.[84], вставлена в місяцеслів за лютий місяць, а за змістом — читання від Мт XXVI/27–44 і Л XXII/43–45.

---

[76] Словник староукраїнської мови … Том 2. С. 441.

[77] *Срезневский И. И.* Словарь древнерусскаго языка. Репринтное издание. Том второй. Ч.1. Москва, 1989. С. 731–732; Словарь русского языка XI–XVII вв. / Гл. ред. Д. Шмелев. Вып. 13. Москва, 1987. С. 127–128; Словник староукраїнської … Том 2. С. 95.

[78] Словарь русского языка … Вып. 7. Москва, 1987. С. 257; Slovník jazyka staroslověnského. / Hlavni redaktor Jozep Kurz. T. II. Praha, 1973. С. 42, 567–568.

[79] Написання без *-ть* у формах дієслів третьої особи одн. відомі в найдавніших українських пам'ятках від XI ст.: напише ОЕ, вѣдаѥ Ju, вѫде, нарицаѥ, въıваѥ Зб. Святослава 1073. Див.: *Соболевский А. И.* Лекции по истории русского языка. /Изд. 5-е стереотипное. Москва, 2005. С. 249.

[80] Пор. також: *Бузук П.* Говірка Луцької Євангелії… С. 131.

[81] *Осінчук Ю.* Живомовні риси в Добриловому Євангелії 1164 року // Добрилове Євангеліє 1164 року. / Упорядник Ю. Осінчук. Відп. ред. В.Німчук. Львів, 2012. С. 32; *Німчук В.* Євсевієве Євангеліє … С. 33.

[82] *Соболевский А. И.* Лекции ... С. 249.

[83] Див. ще в Остромировому Євангелії: ѣıто ѥ тебѣ ты по мънѣ иди Ів.XXI/22, 53зв.; ѣıто ѥ нама и тебѣ Мт VIII/29, 65зв. Цит. за вид: Остромирово Евангелие 1056–1057. По изданию А. Х. Востокова. Москва, 2007.

[84] Пор. ще: *Свєнціцький І.* Лавришівське Євангеліє … С. 387.

Накреслення букв кануну загалом збігається з І почерком Лвр.Є.

Мова кануну цілком узгоджується із рештою євангельських читань. Тут виявляємо характерні написання з «новим Ѣ»: **весѣлыа, младѣньцѣ, вѣздьна, дш҃ѣвноую**; поплутування *ь* — *ε*: **оутазвеленаго**; характерний південноруський рефлекс у похідному від *skъ̯tь-*: **скерви**; поплутування *у* — *в*: **втаила, оуздъıханыа, оукоупѣ иосифъ с никодимомь**, а також інші типові українські рефлекси: **ѡсифъ, всѣхъ мт҃ви**.

У вставці XV ст. маємо також виразну українську фонетику, зокрема, виявлено написання *у* відповідно до **о* в закритому складі: **грѣхоувъ ... ноущь** ... 174; **гл҃а оуч҃ѣкоумъ своимъ ... доундеже ... въземоужно** 174зв. (в основному тексті лише один такий вияв: **домоувънѣмь**), **ě* > *и*: **повдѣте ... вдите**, приклади «нового Ѣ»: **вставлѣныѥ** 174, характерний південноруський рефлекс у словах **скерѣти ... прискерна** 174зв., поплутуваня *е* — *и*: **повдѣте** /інф./, **да не въпѣдети** /нак.сп./. Очевидно, впливом живого мовлення також можна пояснити засвідчену на цьому ж аркуші форму М.в. одн. займенника *мой* — **по воскр҃нь моим** (<**тоjеть*) 174.

Проведений текстологічний та мовний аналіз пам'ятки дозволяє зробити такі висновки.

1. Одним із протографів для писарів Лвр.Є. було Галицько-Волинське Tr. Такий висновок підтверджується й стилем виконаних мініатюр обох євангелій. Інші частини переписували писарі, де нерідко бачимо поєднання кількох почерків на одній сторінці. Для них протограф установити складніше. Допускаємо, що для деяких циклів частини, яку переписував III писар, такими могли бути Є.Є., Х.Є., Ор.Є. Частина тексту (писарі I /після арк. 64зв./ та III), мабуть, переписана з якогось південнослов'янського списку.

2. Порівняльний аналіз мови досліджуваного кодексу з іншими євангеліями цієї доби дає всі підстави стверджувати, що більшість мовних явищ мають паралелі в порівнюваних текстах, створених в українських скрипторіях. Найбільше збіжностей на всіх рівнях виявлено з Л.Є. Особливо це помітно на прикладі звукових та морфологічних особливостей.

3. Надзвичайно цінні факти дає досліджуване Євангеліє для пояснення генези деяких мовних особливостей. У пам'ятці вперше в українській писемній практиці засвідчено:
   — написання Ѣ на місці **о* в новому закритому складі: **потѣм/по тѣм, ѡ самѣмь** (М.в., одн. **самъ**), **тѣи** (М.в., одн. **та**);
   — квантитативи на *-дцять*: **двана҃дцать, шѣсмана҃дцать, шьмана҃дцать, двоюна҃дцать, дѣсмана҃дцать, ѿ двоюна҃дцать, пятина҃дьцать, ѥдиномоуна҃дцать**;
   — займенникову форму *той*: **оу тои дн҃ь**;
   — прислівник **всобъı**.

   Водночас, якщо прийняти датування цієї пам'ятки кінцем XIII ст., то варто зважити й на інший факт: упродовж подальших майже 100 років зазначених вище мовних рис у відомих на сьогодні вкраїнських текстах не було виявлено.

4. Певні міркування можна висловити щодо мови порівнюваних апракосів. Наприклад, Ор.Є. та Др.Є. демонструють очевидну текстуальну близькість із євангеліями інших українських редакцій, однак у мовному плані дещо відрізняються від галицько-волинської групи. Так, в Ор.Є., як і в М.Є., із усіх порівнюваних виявлено небагато діалектних рис (кілька прикладів з характерними українськими рефлексами **тобѣ** 12зв., **в собѣ** 13, **ě* > *и* від **съвѣдител-** 26, 100, 119зв., Ѣ=и **приторъ** 118зв.). Якщо допустити, що Ор.Є. написане в другій половині XIII ст., то в ньому узус як пам'ятки церковнослов'янської руської редакції, порівняно з євангеліями цього періоду – Х.Є., Б.Є., Є.Є., витримано найпослідовніше. Можливо, мали рацію дослідники, які датували створення Ор.Є. дещо раніше й локалізували в київському скрипторії. У Др.Є. не виявлено в порівнюваних фрагментах низки характерних для євангелій галицько-волинської редакції рис, як-от: написання *скѥрб-*, переходу ъ, ь перед йотованими та *и* в ы, *и*, поплутувань *ε* – *и*, поплутувань *ы* – *и* (засвідчили в поодиноких випадках лише після задньоязикових: **никии** 32, в **мжкъки ризъı** 32зв.), дуже рідко «новий Ѣ»: **оучѣниѥ** 11; натомість маємо *і* < **ě*: **свѣдительствоую** 6зв., **свѣдительствоуите** 9зв., **вѣроу имите** 20зв., **приведите ми** 49, **прѣдимъ** 76зв., **глі҃те** /нак. мн./ 79зв., поплутування Ѣ – *и*: **двѣ птицѣ** 31, **въ темницѣ** 32зв.; займенникові форми: **по собѣ** 3, **о тобѣ** 142зв., напис імені **оленъı** 176. У пам'ятці виявлено очевидні північноруські (псковсько-новгородські) діалектні рефлекси:

поплутування *ч – и*: **на пѣсучѣ** 31зв., **увѣтьуа польскаго** 32, **тоцыю** 33зв., **снѣ̃ъ улѣ̃ць** 49, **ѡ̃ую твоему** 123, **нариуаемыю** 142зв., **иучѣлять** 163зв., **колѣцыала иуелите** 164; *ч – г*: **съниде дожгь** 31зв.; *-ро-* у слові **ѡ̃кроютъ** (у всіх порівнюваних – **ѡ̃кръютъ/ѡ̃кръити**) 33зв. Можливо, це Євангеліє переписували носії псковсько-новгородського діалекту з якогось українського протографа.

5. Мовні особливості всіх частин досліджуваного Лвр.Є. однозначно дають підстави стверджувати: або їх писали українські писарі в одному з галицько-волинських скрипторіїв і внесли в текст сотні виразних місцевих мовних явищ, або існували невідомі нам протографи з очевидними українськими розмовними рисами, з яких переписано (можливо, й у Лавришівському монастирі) деякі частини цього Євангелія.

Список джерел

Б.Є. — Бучацьке Євангеліє XII—XIII ст. Підгот. до вид. Ю. В. Осінчук / Відп. ред. В. В. Німчук. К., 2017.

Д.Є. — Добрилове Євангеліє 1164 року. Упорядник Ю. В. Осінчук / Відп. ред. В. В. Німчук. Львів, 2012.

Др.Є. — Друцьке Євангеліє XIV ст. Інтернет-ресурс. Зберігається в Бібліотеці Сибірського відділення РАН, зібр. М. Тихомирова №1.

Є.Є. — Євсевієве Євангеліє 1283 року. Вид. підгот. Г. П. Арполенко, З. Г. Козирєва, Г. І. Лиса, В. В. Німчук, К. С. Симонова, Г. Х. Щербатюк / Відп. ред. В. В. Німчук. К., 2001.

Лвр.Є. — Лавришівське Євангеліє XIII—XIV ст. Зберігається в бібліотеці Музею Чарторийських у Кракові. 2097 IV.

Л.Є. — Луцьке Євангеліє XIV століття. Видання факсимільного типу. — К.: Горобець, 2011.

М.Є. — Апракос Мстислава Великого. Изд. подг. Л. П. Жуковская, Л. А. Владимирова, Н. П. Панкратова / Под. ред. Л. П. Жуковской. М., 1983.

Ор.Є. — Оршанське Євангеліє XIII ст. Інтернет-ресурс. Зберігається в НБУ імені В. Вернадського. ДА/П. 555

Х.Є. — Холмське Євангеліє XIII ст. Видання факсимільного типу. К.: Горобець, 2015. — 384 с., іл.

Ar — Архангельське Євангеліє 1092 р., укр., короткий апракос. Російська державна бібліотека, ф. 178, № 1666.

As — Ассеманієве Євангеліє XI ст., короткий глаголичний апракос. Ватикан, Cod. Slav. 3.

Bn — Баницьке Євангеліє кін. XIII — поч. XIV ст., блг., тетр. Софія, НБКМ, 847.

Db — Добромирове Євангеліє XII ст., блг., тетр. Російська національна бібліотека, Q.п.I.55.

Gf — Євангеліє бл. 1284 р., срб., повний апракос. Російська національна бібліотека, зібр. Гільфердинга 1.

Gl — Галицьке Євангеліє 1144 р., укр., тетр. Державний історичний музей (Москва), Син. 404.

Gr — Євангеліє кін. XIII — поч. XIV ст., блг., тетр. Російська державна бібліотека (Москва), ф. 87 (Григоровича), 10.

Ju — Юріївське Євангеліє 1119—1128 рр., укр., повний апракос. Державний історичний музей (Москва), Синод. 1003.

Kr — Карпинське Євангеліє кін. XIII ст., блг., повний апракос. Державний історичний музей (Москва), зібр. Хлудова 28.

Lc — Євангеліє М. П. Лихачова кін. XIII — поч. XIV ст., блг., тетр. Санкт-Петербурзький інститут історії РАН, ф. 238, оп. 1, № 223.

Mr — Мирославове Євангеліє кін. XII ст., срб., повний апракос. Белград, Народний музей, 1538.

OE — Остромирове Євангеліє 1056—1057 рр. укр., короткий апракос. Російська наукова бібліотека (Москва), F.п.1.5.

Ov — Євангеліє першої пол. XIV ст., сх.-слов., повний апракос. Російська державна бібліотека (Москва), ф. 209 (Овчинникова), 1.

SK — Саввина книга кін. XI — поч. XII ст., короткий апракос. Російський державний архів давніх актів, ф. 381, 14.

Tp — Типографське Євангеліє XII ст., укр., тетр. Російська державна бібліотека (Москва), ф. 381, 1.

Tr — Галицько-Волинське Євангеліє XII—XIII ст., укр., повний апракос. Зібр. Третьяковської галереї (К 5348).

Uv — Євангеліє поч. XIV ст., сх.-слов., святковий апракос. Державний історичний музей (Москва), Увар. 379.

Vk — Вуканове Євангеліє XIII ст., срб., повний апракос. Російська національна бібліотека (Москва), F.п.I.82.

Vl — Євангеліє кін. XIII ст., сх.-слов., повний апракос. Російська державна бібліотека, ф.113 (Волоколамськ).

Zg — Зографське Євангеліє XI—XII ст., глаголичний тетр. Російська національна бібліотека (Москва), Глаг. 1.

Література

Иоан. — Евангелие от Иоана в славянской традиции / Изд. подг. А. А. Алексеев, И. В. Азарова, Е. Л. Алексеева, М. Б. Бабицкая и др. СПб., 1998.

Матф. — Евангелие от Матфея в славянской традиции / Изд. подг. А. А. Алексеев, И. В. Азарова, Е. Л. Алексеева, М. Б. Бабицкая и др. СПб., 2005.

[1601]	[1887]		[1911]	
Фоліація, при перешитті блоку кн., кириличною цифр'ю, посередині верхнього поля аркуша, коричневим чорнилом	**Пагінація**, при перешитті блоку кн., арабськими цифрами, угорі біля корінця, олівцем	**Пагінація**, бібліотечна, арабськими цифрами, в правому верхньому куті лицьового боку аркуша, олівцем	**Фоліація**, І. Свенціцького, арабськими цифрами, посередині нижнього поля, олівцем	Правильна нумерація, відповідно послідовності аркушів до тексту
I	II	III	IV	V
Ли(ст) ѓ [3]	[1]	1	1	1
ѓ [3зв.]	1			
ѓ [4]	2	3	2	2
	3			
ѓ [8]	4	5	3	7
	[5]			
ѕ [6]	[6]	7	4	8
	7			
ꙁ [7]	8	9	5	4
	9			
гі [13]	10	11	6	5
	11			
ѓ [4]	12	13	7	3
	13			
ѕ [5]	14	15	8	9
	15			
ѻ [9]	16	17	9	10
	17			
аі [11]	18	19	10	11
	19			
ві [12]	20	21	11	12
	21			
ві [12] (?)	22	23	12	13
	23			
ві [12] (?)	24	25	13	6
	25			
ді [14]	26	27	14	14
	27			
зі [16]	28	29	15	15
	29			
иі [18]	30	31	16	19
	31			
ѡі [19]	32	33	17	16
	33			
к [20]	34	35	18	17
	35			
ꙁі [17]	36	37	19	18
	37			
ка [21]	38	39	20	20
	39			
кв [22]	40	41	21	21
	41			
кѓ [23]	42	43	22	22

I	II	III	IV	V
	43			
кд [24]	44	45	23	23
	45			
кѕ [25]	46	47	24	24
	47			
кз [26]	48	51 [49]	25	25
	49			
кꙁ [27]	50	53 [51]	26	26
	51			
ки [28]	52	55 [53]	27	27
	53			
кѡ [29]	60	57 [55]	28	28
	61			
л [30]	62	59 [57]	29	29
	63			
ла [31]	64	61 [59]	30	30
	65			
лв [32]	66	63 [61]	31	31
	67			
лѓ [33]	68	65 [63]	32	32
	69			
лд [34]	70	67 [65]	33	33
	71			
лѕ [35]	72	69 [67]	34	34
	73			
лз [36]	74	71 [69]	35	35
	75			
лꙁ [37]	76	73 [71]	36	36
	77			
ли [38]	78	75 [73]	37	37
	79			
лѡ [39]	80	77 [75]	38	38
	81			
м [40]	82	79 [77]	39	39
	83			
ма [41]	84	81 [79]	40	40
	85			
мв [42]	86	83 [81]	41	41
	87			
мѓ [43]	88	85 [83]	42	42
	89			
мд [44]	90	87 [85]	43	43
	91			
мѕ [45]	92	89 [87]	44	44
	93			
мз [46]	94	91 [89]	45	45
	95			
мꙁ [47]	96	93 [91]	46	46
	97			
ми [48]	98	95 [93]	47	47
	99			
мѡ [49]	100	97 [95]	48	50
	101			
н [50]	102	99 [97]	49	48
	103			
на [51]	104	101 [99]	50	49
	105			
нв [52]	106	103 [101]	51	51
	107			

[1] *У таблиці помилки в нумерації не відзначаються, правильна нумерація (аркушів – колонка № I, сторінок – колонка № III) подається в квадратних дужках. Коментування щодо особливостей нумерацій проведено в дослідженні Л. Гнатенко до цього видання, с. 386–387.*

I	II	III	IV	V
–	108	105 [103]	52	52
	109			
нӣ [53]	110	107 [105]	53	53
	111			
нд̃ [54]	112	109 [107]	54	54
	113			
нɛ̃ [55]	114	111 [109]	55	55
	115			
нs̃ [56]	116	113 [111]	56	56
	117			
нz̃ [57]	118	115 [113]	57	57
	119			
ний [58]	120	117 [115]	58	58
	121			
ʒ̃ [60]	122	119 [117]	59	59
	123			
ʒã [61]	124	121 [119]	60	60
	125			
ʒв̃ [62]	126	123 [121]	61	61
	127			
ʒĩ [63]	128	125 [123]	62	70
	129			
ʒд̃ [64]	130	127 [125]	63	71
	131			
ʒɛ̃ [65]	132	129 [127]	64	72
	133			
ʒд̃ [64] (?)	134	131 [129]	65	73
	135			
ʒɛ̃ [65] (?)	136	133 [131]	66	74
	137			
ʒs̃ [66]	138	135 [133]	67	75
	139			
ʒz̃ [67]	140	137 [135]	68	76
	141			
ʒй [68]	142	139 [137]	69	77
	143			
ʒɵ̃ [69]	144	141 [139]	70	62
	145			
õ [70]	146	143 [141]	71	63
	147			
оã [71]	148	145 [143]	72	64
	149			
ов̃ [72]	150	147 [145]	73	65
	151			
оĩ [73]	152	149 [147]	74	66
	153			
од̃ [74]	154	151 [149]	75	67
	155			
оɛ̃ [75]	156	153 [151]	76	68
	157			
оs̃ [76]	158	155 [153]	77	69
	159			
оz̃ [77]	160	157 [155]	78	78
	161			
ой [78]	162	159 [157]	79	79
	163			
оɵ̃ [79]	164	161 [159]	80	80
	165			
ĩ [80]	166	163 [161]	81	81
	167			
пã [81]	168	165 [163]	82	82
	169			
пв̃ [82]	170	167 [165]	83	83
	171			
пĩ [83]	172	169 [167]	84	84
	–			

I	II	III	IV	V
пд̃ [84]	173	171 [169]	85	85
	174			
пɛ̃ [85]	175	173 [171]	86	86
	176			
пs̃ [86]	177	175 [173]	87	87
	178			
пz̃ [87]	179	177 [175]	88	88
	180			
пй [88]	181	179 [177]	89	89
	182			
пɵ̃ [89]	183	181 [179]	90	90
	184			
ч̃ [90]	185	183 [181]	91	91
	186			
чã [91]	187	185 [183]	92	92
	188			
чв̃ [92]	189	187 [185]	93	93
	190			
чĩ [93]	191	189 [187]	94	94
	192			
чд̃ [94]	193	191 [189]	95	95
	194			
чɛ̃ [95]	195	193 [191]	96	96
	196			
чs̃ [96]	197	195 [193]	97	97
	198			
чz̃ [97]	199	197 [195]	98	98
	200			
чй [98]	201	199 [197]	99	99
	202			
чɵ̃ [99]	203	201 [199]	100	100
	204			
р̃ [100]	205	203 [201]	101	101
	206			
рã [101	207	205 [203]	102	102
	208			
рв̃ [102]	209	207 [205]	103	103
	210			
рĩ [103]	211	209 [207]	104	104
	212			
рд̃ [104]	213	211 [209]	105	105
	214			
рɛ̃ [105]	215	213 [211]	106	106
	216			
рs̃ [106]	217	215 [213]	107	107
	218			
рz̃ [107]	219	217 [215]	108	108
	220			
рй [108]	221	219 [217]	109	109
	222			
рɵ̃ [109]	223	221 [219]	110	110
	224			
с̃ [200 / *рĩ 110*] (?)	225	223 [221]	111	111
	226			
сã [201 / *рãi 111*]	227	225 [223]	112	112
	228			
св̃ [202 / *рɛ̃i 112*]	229	227 [225]	113	113
	230			
сĩ [203 / *рs̃i 113*]	231	229 [227]	114	114
	232			
сд̃ [204 / *рɵ̃i 114*]	232	231 [229]	115	115
	233			
сɛ̃ [205 / *рɛ̃i 115*]	234	233 [231]	116	116
	235			
сs̃ [206 / *рs̃i 116*]	236	235 [233]	117	117
	237			

I	II	III	IV	V
сꙗ [207 / *рꙗі 117*]	238	237 [235]	118	118
	239			
сѝ [208 / *рѝі 118*]	240	239 [237]	119	119
	241			
сѻ [209 / *рѻі 119*]	242	241 [239]	120	120
	243			
т [300 / *рк 120*]	244	243 [241]	121	121
	245			
та [301 / *рка 121*]	246	245 [243]	122	122
	247			
тв [302 / *ркв 122*]	248	247 [245]	123	123
	249			
тг [303 / *ркг 123*]	250	249 [247]	124	124
	251			
тд [304 / *ркд 124*]	252	251 [249]	125	125
	253			
тє [305 / *ркє* 125]	254	253 [251]	126	126
	255			
тѕ [306 / *ркѕ* 126]	256	255 [253]	127	127
	257			
тꙁ [307 / *ркꙁ* 127]	258	257 [255]	128	128
	256			
ти [308 / *ркꙁ* 128]	257	259 [257]	129	129
	258			
тѻ [309 / *ркѻ* 129]	259	261 [259]	130	130
	260			
у [400 / *рї* 130]	261	263 [261]	131	131
	262			
уа [401 / *рїа* 131]	263	265 [263]	132	132
	264			
ув [402 / *рїв* 132]	265	267 [265]	133	133
	266			
уг [403 / *рїг* 133]	267	269 [267]	134	134
	268			
уд [404 / *рїд* 134]	269	271 [269]	135	135
	270			
ує [405 / *рїє* 135]	271	–	136	136
	272			
уѕ [406 / *рїѕ* 136]	273	273	137	137
	274			
уꙁ [407 / *рїꙁ* 137]	275	275	138	138
	276			
уи [408 / *рїи* 138]	277	277	139	139
	279			
уѻ [409 / *рїѻ* 139]	280	279	140	140
	281			
ф [500 / *рм* 140]	282	281	141	141
	283			
фа [501 / *рма* 141]	284	283	142	142
	285			
фв [502 / *рмв* 142]	286	285	143	143
	287			
фг [503 / *рмг* 143]	288	287	144	144
	289			
фд [504 / *рмд* 144]	290	289	145	145
	291			
фє [505 / *рмє* 145]	292	291	146	146
	293			
фѕ [506 / *рмѕ* 146]	294	301 [293]	147	147
	295			
фꙁ [507 / *рмꙁ* 147]	296	303 [295]	148	148
	297			
фи [508 / *рми* 148]	298	305 [297]	149	149
	299			
фѻ [509 / *рмѻ* 149]	300	307 [299]	150	150
	301			

I	II	III	IV	V
х [600 / *рн* 150]	302	309 [301]	151	151
	303			
ха [601 / *рна* 151]	304	311 [303]	152	152
	305			
хв [602 / *рнв* 152]	306	313 [305]	153	153
	307			
хд (?)[604 / *рнд* 154]	308	315 [307]	154	154
	309			
хє [605 / *рнє* 155]	310	317 [309]	155	155
	311			
хѕ [606 / *рнѕ* 156]	312	319 [311]	156	156
	313			
хꙁ [607 / *рнꙁ* 157]	314	321 [313]	157	157
	315			
хи [608 / *рни* 158]	316	323 [315]	158	158
	317			
хѻ [609 / *рнѻ* 159]	318	325 [317]	159	159
	319			
ц [900 / рꙁ 160]	320	327 [319]	160	160
	321			
	322	329 [321]	161	161
	323			
	344	331 [323]	162	162
	385			
	346	333 [325]	163	163
	347			
	288	335 [327]	164	164
	389			
	390	337 [329]	165	165
	391			
	392	339 [331]	166	166
	393			
	394	341 [333]	167	167
	395			
	396	343 [335]	168	168
	397			
	398	345 [337]	169	169
	399			
	400	347 [339]	170	170
	401			
	402	349 [341]	171	171
	403			
	404	351 [343]	172	172
	405			
	406	353 [345]	173	173
	407			
	408	355 [347]	174	174
	409			
	410	357 [349]	175	175
	411			
	412	359 [351]	176	176
	413			
	414	361 [353]	177	177
	415			
	416	363 [355]	178	178
	417			
	418	365 [357]	179	179
	419			
	420	367 [359]	180	180
	421			
	422	369 [361]	181	181
	423			
	424	371 [363]	182	182
	425			
	426	373 [365]	183	183
	427	fin [366]		

Лвр.Є.	М.Є.	Ор.Є.	Х.Є.	Д.Є.
І писар /до 61зв./ Арк. 2зв., арк. 52; порівнювані тексти 1) Ів. І/18-22 у пнд. світлої неділі; 2) Мт. VIII/1-4 у сб. ї нед. від Мт.				
(2зв.) 18. Бг҃а никто же не видѣ никдѣ же. единоѹдъıи сн҃ъ сы҃ıи в лонѣ wц҃ѹ. тъ҃ исповѣда. 19. и се естъ свѣдителство. ıѡаново. егда посла ıюдѣи ѿ ıерс̑алима. ıереа҃ и левиты҃. да в҃просатъ и ты҃ кто иси 20. исповѣда и не ѿтвержесѧ. и гл҃а. ꙗко нѣсмь азъ х҃ъ. 21. и въ҃просиша и что оубо ты҃ иси. и гл҃а нѣсмь. прр҃къ ли иси ты҃. ѿтвѣща ни. 22. рѣша же емоу҃ кто иси. да ѿтвѣтъ дамъ. послашимъ ны҃. что глаголеши ѡ себѣ самомъ	(с. 31–32) 18. Бг҃а никто же никъдѣ же не видѣ. токъмо ѥдиноѹдъıи сн҃ъ сы҃ıи въ лонѣ wц҃ѹ. тъ҃ и исповѣда. 19. и се естъ съвѣдѣтельство ıѡаново. егда послаша ıюдѣи ѿ ıерс̑алима. ıереа҃ и левиты҃ да въпросатъ его. ты҃ кто иси. 20. и исповѣда. и не отъвѣже сѧ. и исповѣда ꙗко нѣсмь азъ х҃ъ. 21. и въпросиша и что оубо ты҃ иси. и гл҃а нѣсмь. прр҃къ ли иси ты҃. и отъвѣща ни. 22. рѣша же емоу҃ кто иси. да ѿтвѣтъ дамъ. послашимъ ны҃. что глаголеши ѡ себѣ самомъ	Текст відсутній	(4зв.) 18. Бг҃а никто же не видѣ никдѣ же. единоѹдъıи сн҃ъ сы҃ıи в лонѣ wц҃ѹ. то исповѣда. 19. и се естъ свѣдѣтельство ıѡаново. егда послаша ıюдѣи ѿ ıерс̑алима. ıереа҃ и левиты҃. да в҃просатъ и ты҃ кто иси 20. исповѣда и не ѿтвержесѧ. и гл҃а. ꙗко нѣсмь азъ х҃ъ. 21. и въ҃просиша и кто оубо ты҃ иси. илиа ли иси. и гл҃а нѣсмь прр҃къ ли иси ты҃. и ѡвѣща ни. 22. рѣша же емоу҃ кто иси. да ѡвѣтъ дамы҃ послашимъ ны҃. что гл҃ши ѡ тебѣ самомь	(с. 39) 18. Бг҃а никто же не видѣ никдѣ же. иноѹдъıи сн҃ъ сы҃ıи въ лонѣ wц҃ѹ тъ҃ исповѣда. 19. и се естъ съвѣдѣтельство ıѡаново. егда послаша ıюдѣи ѿ ıерс̑алима. ıереа҃ и лѣѹгиты҃ да въпросати и ты҃ кто иси. 20. и ѿтвѣща и не ѿтвержесѧ сѧ исповѣда. ꙗко нѣсмь азъ х҃ъ. 21. и вопросиша и что оубо иси. илиа ли иси. и гл҃а нѣсмь. прр҃къ ли иси ты҃. и ѡвѣща ни 22. рѣша же емоу҃ то кто иси ты҃. да ѡвѣтъ дамы҃. послашимъ ны҃. что глаголеши ѡ тебѣ самомь
(52) 1. съшедъшю емоу҃ с горы҃. оу слѣдъ его идоша народи мнѡзи. 2. и се прокажень҃ приступль. кланꙗ сѧ емоу҃ и гл҃а. г҃и аще хощеши. можеши ма оуистити. 3. и простеръ роукѹ. косну҃ сѧ гл҃а. хощю ищисти сѧ ѡ прокажѣныа. 4. и рс̑ ему҃ іс̑ъ. вижь никому же не повѣжь. но шедъ покажи сѧ старѣишинамъ жрєуьскамъ. и принеси даръ. иже повелѣ моисѣи. оу свѣдѣные имъ	(с. 67-68) 1. съшедъшю же емоу҃ съ горы҃ въ слѣдъ его идоша народи мнѡзи. 2. и се прокажень҃ приствпль кланꙗше сѧ емоу҃ гл҃а г҃и. аще хощеши можеши ма оуистити. 3. и простьръ роукѫ косноу҃ и нисоусь гл҃а. хощю оуисти сѧ. и абıе оуисти сѧ отъ прокажениа. 4. и рєче ему҃ ıс̑ъ. вижь никомоу҃ же не повѣжь. нъ шьдъ покажи сѧ старѣишинамъ жрєуьскънамъ. и принесе даръ иже повелѣ мwси. въ съвѣдѣние имъ.	(7 зв.) 1. съшьдъшю емоу҃ съ горы҃ въ слѣдъ его идоша народи мнѡзи· 2. и се прокажень҃ пристоупївъ кланаше сѧ емоу҃ гл҃а· г҃и аще можеши ма оуистити· 3. и простьръ роукоу҃ ıс̑ъ косноу҃ и гл҃а хощю оуисти сѧ· и абıе ищистї сѧ ѡ проказы· 4. и рс̑ ему҃ ıс̑ъ вижь никому же не повѣжь· нъ шедъ покажи сѧ иєрѣови· и пр҃инеси даръ· иже повелѣ моиси въ съвѣдѣние имъ	(34зв.-35) 1. съшедъшѣмоу҃ съ горы҃. въ слѣдъ его идоша народи мнѡзи. 2. и се прокажень҃ пристоупль. кланаше сѧ емоу҃ гл҃а. г҃и аще можеши ма оуистити 3. и простеръ роукоу҃ косноу҃ и ıс̑ъ гл҃а хощю wчисти сѧ. и абıе wчисти сѧ ѡ прокаженıа. 4. и рече ємоу҃ ıс̑ъ вижь никому (!) же не повѣжь. нъ шедъ покажи сѧ старѣишинамъ жрєуьскамъ. и принеси даръ. иже повелѣ моиси. въ съвѣденые имъ	(с. 135-136) 1. съшедъшю же емоу҃ съ горы҃ въ слѣдъ его идоша народи мнѡзи· 2. и се прокажень҃ пристоупль кланаше сѧ ємѵ҃ и гл҃а г҃и аще хощеши оуистити ма· 3. и простеръ роукоу҃ косноу҃ гл҃а· хощю оуисти сѧ и абıе оуисти ѡ прокаженыа· 4. и рс̑ ему҃ г҃ъ. вижь и никому же не повѣжь· нъ шедъ покажи сѧ старѣишинамъ жрєуьскамъ· и принеси даръ иже повелѣ моиси· въ свѣдѣные имъ·
І писар /після 64зв./ Арк. 91, порівнюваний текст Л VII/31-35 птн. ї нед. від Л.				
(91) Рече г҃ъ 31. комоу҃ сѣ҃ловлю оу҃вѣкы҃ рода сего. и комоу҃ соуть подовни 32. подовни соуть. отроуицемъ сѣдащимъ на торжищихъ. и призывающимъ дроугъ дроуга. свирѧхомъ вамъ и не плꙗсасте. плакахомъ вамъ и не плакасте сѧ. 33. приде бо ıѡаннъ кр҃тль. ни хлѣба ꙗдыи. ни вина пыа. и гл҃ете вѣсъ имать. 34. приде сн҃ъ оу҃вѣкы҃ıи. ꙗдыи и пыа. и гл҃ете се оу҃вко ꙗдеца и винопица. дроугъ мытарємъ. и грѣшникомъ. 35. и оправьди сѧ пр҃моудрость. ѡ вьсѣхъ оудъ своихъ	(с. 115–116) Рєче г҃ъ 31. комоу҃ оуподоблю оу҃вѣкы҃ рода сего. и комоу҃ соуть подовьни. 32. подовьни соуть отроуицемъ сѣдащимъ на торжищихъ. и призывающимъ дроугъ дроуга. свирѧхомъ вамъ и не плꙗсасте. плакахомъ вамъ и не плакасте сѧ. 33. приде бо ıѡаннъ кр҃тлъ ни хлѣба ꙗдыи ни вина пиан и глаголемете вѣсъ имать. 34. приде сн҃ъ оу҃вєуьскы҃ ꙗдыи и пиа. и гл҃ете. се оу҃вкъ ꙗдца и винопица. дроугъ мытарємъ и грѣшникомъ. 35. и оправьди сѧ пр҃моудрость. отъ вьсѣхъ оудъ своихъ	(49) Рс̑ г҃ъ· 31. комоу҃ оуподоблю оу҃вѣкы҃ рода сего· и комоу҃ соуть подовни· 32. подовни соуть отроуицемъ сѣдащимъ на тѣржищихъ· и призывающе дроугъ дроуга и гл҃це· свирѧхомъ вамъ и не плꙗсасте· плакахомъ вамъ и не плакасте· 33. приде бо ıѡан҃ъ кр҃тль ни вина пыа ни хлѣба ꙗдыи· и гл҃те ꙗко вѣсъ имать· 34. приде же сн҃ъ оу҃вѣ҃ ꙗдаıи и пыа· и гл҃те се оу҃вкъ ꙗдца и винопица· дроугъ мытарємъ и грѣшнїкомъ· 35. и оправьди сѧ премоудрость ѡ вьсѣхъ оудъ своихъ	(74зв.–75) Рс̑ г҃ъ 31. комоу҃ оуподоблю оу҃вѣкы҃ рода сего. и комоу҃ соуть подовни. 32. подовни соуть. отроуицюмъ сѣдащемъ на торжищихъ. и призывающе дроугъ дроуга и гл҃ть. свирѧхомъ вамъ и не плꙗсасте. плакахомъ вамъ и не плакасте сѧ. 33. приде бо ıѡаннъ кр҃тль. ни хлѣба ꙗдыи ни вина пыа. гл҃те вѣсы ıмать. 34. приде сн҃ъ оу҃вѣуьскыıи. ꙗдыи и пыа. и гл҃те се оу҃вко ꙗдца и винопица. дроугъ мытаромъ и грѣшникомъ. 35. и оправьди сѧ премоудрость ѡ вьсѣхъ оудъ своихъ	(с. 266) Рс̑ г҃ъ 31. комоу҃ оуподоблю оу҃вѣкы҃ рода сего· и комоу҃ соуть подовни· 32. подовьни соуть отроуицемъ сѣдащемъ на торжищихъ· и призывающь дроугъ дроуга· и гл҃ть· свирихомъ вамъ и не плꙗсасте· плакахомъ вамъ и не плакасте сѧ· 33. приде бо ıоаннъ крьститель· ни хлѣба ꙗдыи ни вина пыа· и гл҃те вѣсъ имать· 34. приде сн҃ъ оу҃вѣуескъ ꙗдаıи и пыа· и гл҃те се оу҃вкъ ꙗдца ıесть и винопица· дрѣгъ мытарємъ и грѣшникомъ· 35. и оправьди сѧ премоудрость ѡ вьсѣхъ оудъ своихъ

Б.Є.	Є.Є.	Л.Є.	Др.Є.	різночитання
І писар /до 61зв./ Арк. 2зв., арк. 52; порівнювані тексти 1) Ів. І/18-22 у пнд. світлої неділі; 2) Мт. VIII/1-4 у сб. ї нед. від Мт.				
Текст відсутній	(с. 42) 18. Бг҃а никто же не видѣ никдѣ же. токмо ѥдиноѹдъıи. снъ сы҃ıи въ лонѣ wчи то исповѣдѣ. 19. и се естъ свѣдитѣльство ıѡаново. егда послаша ıюдѣи ѿ ꙗ҃рс̑алима. ıереа҃ и леѹгиты҃ıи. глю҃ще ты҃ кто иси 20. испов҃да ꙗко нѣсмь азъ х҃ъ. 21. и оупросиша и что оубо иси илиа ли иси. и гл҃а нѣсмь прр҃къ ли иси и гл҃а ни. 22. и рѣша ємоу҃ кто иси. да ѡвѣтъ дамы҃ послашемоу҃ ны҃. что гл҃ши ѡ тебѣ самомь	(1зв.–2) 18. Бг҃а никто же не видѣ никдѣ же. но ѥдиноѹдъıи сн҃ъ сы҃ıи въ лонѣ wц҃ѹ. и то исповѣда. 19. се естъ свѣдительство ıоаново. егда послаша ıюдѣи ѿ їерс̑алима ıереа҃ и левиты҃. да оупросатъ и ты҃ кто иси. 20. и испов҃дѣ и не отъвержесѧ его. и гл҃а. ꙗко не нѣсмь азъ х҃ъ. 21. и оупросиша кто оубо ты҃ иси. илиа ли иси. и гл҃а нѣсмь да прр҃къ ли иси ты҃. и ѡвѣща ни. 22. рекоша же ємоу҃ кто иси ты҃. да ѡвѣтъ дамы҃ послашимъ нъı. что гл҃ши ѡ тебѣ самомь	(2) 18. Бг҃а никто же никдѣ же не видѣ· токмо ѥдиноѹдъıи сн҃ъ сы҃ıи в лонѣ оу҃ wц҃ъ въ испов҃да. 19. и се естъ свѣдитѣльство їѡн҃во· егда послаша ıюдѣи ѿ ꙗ҃рс̑алима· ıереа҃ и левиты҃· да въпросатъ его ты҃ кто иси· 20. и не ѿтвержесѧ сѧ испов҃дала и· и не ѿтверьже сѧ· ꙗко нѣсмь азъ х҃ъ. 21. и оупросиша и кто оубо ты҃ иси. илиа ли и гл҃а нѣсмь· или прр҃къ иси ты҃ и ѡтвѣща ни. 22. рѣкоша же ємоу҃ и кто ты҃ иси· да ѡтвѣтъ дамы҃ послашимъ нъı· что гл҃еши ѡ сеѣ самомь	единоѹдъıи Лвр, М.Є., Х.Є., Л.Є., Др. + /Bn, Gf, Gl, Kr, OE, Tr/, иноѹдъıи Д.Є., Є.Є. + /давн. текст/; тъ҃кмо М.Є., Є.Є., Др.Є. + /Gf, Kr, Mr, OE /; испов҃да и не ѿтверже сѧ. и гл҃а. Лвр.Є., Х.Є., Л.Є. + /гл҃а Tr/, что оубо ты҃ иси Лвр.Є. + /As, Gl, Kr, Vk, Zg/, что оубо иси Д.Є., что оубо иси илиа ли иси Є.Є. + /давн. текст/, кто оубо ты҃ иси М.Є., Х.Є., Л.Є., Др. /Db, Gf, Ju, Mr, OE, Tr /; ѡ сеѣ самомъ Лвр.Є., Др.Є. /о сеѣ Ju, Kr/ ѡ тебѣ самомь М.Є., Д.Є., тебѣ Х.Є., Л.Є. + / давн. текст /Иоан., с. 4/
Текст відсутній	(с. 104) 1. съшедошю ємоу҃ с горы҃ въ слѣдъ его идъша народи мнѡзи. 2. и се прокажень҃ пристоупль кланаше сѧ ємоу҃ гл҃а. г҃и аще хощеши и можеши ма оуистити. 3. простеръ іс̑ъ роукоу҃ косноу҃ сѧ гл҃а хощю оуисти сѧ. и абıе оуисти сѧ ѡ проказа. 4. рс̑ ему҃ іс̑ъ виж и никому же не повѣжь нъ шедъ покажи сѧ иєриеви и прѣнеси даръ иже повѣлѣ моиси· въ свѣдѣıе имъ·	(52зв.)1. съшедъшю же съ горы҃. оу слѣдъ его идоша народи мнѡзи. 2. и се прокажень҃ пристоупль. кланаше сѧ ємоу҃ гл҃а г҃и аще хощи можеши ма оуистити 3. простеръ роукоу҃ косноу҃ іс̑ъ гл҃а хощю оуисти сѧ. абıе оуисти сѧ отъ прокаженıа. 4. и рече ємоу҃ іс̑ъ вижь никому же не повѣжь. но шедъ покажи сѧ старѣишинамъ жрєуьскамъ. и принеси даръ иже повелѣ моиси. въ свѣденые имъ	(31 зв.) 1. съшедъшю же ємоу҃ с горы҃ въ слѣдъ его идоша народи мнѡзи· 2. и се прокажень҃ нѣкто приступль кланаше сѧ ємѵ҃ и гл҃а. г҃и аще можеши ма оуистити· 3. и простеръ руку. косну҃ сѧ іс̑ъ гл҃а хощю оу҃ти сѧ и абıе оу҃ти сѧ ѡ прокаженıа· 4. и рс̑ ему҃ іс̑ъ вижь и никому же не повѣжь· но шедъ покажи сѧ старѣшинамъ жерьуьскымъ· и принеси даръ· иже повелѣ моисии· въ свѣдение имъ	кланꙗ сѧ Лвр.Є. + /Tr/, кланꙗше сѧ М.Є., Д.Є., Є.Є., Ор.Є., Др.Є., Х.Є., Л.Є. + /давн. текст/; ѡ прокажѣныа Лвр.Є., М.Є., Д.Є., Др.Є., Х.Є., Л.Є.+ /Ju, Tr/, ѡ проказы Є.Є., Ор.Є., + / давн. текст/; покажи сѧ старѣишинамъ жрєуьскамъ Лвр.Є., Д.Є., Х.Є., Л.Є., жьрьуьскымъ М.Є., жерьуьскымъ Др.Є. + / Ju, Tr/, п. сѧ иєриеви Є.Є., иєрѣови Ор.Є. + /давн. текст/; /Иоан, с. 46/.
І писар /після 64зв./ Арк. 91, порівнюваний текст Л VII/31-35 птн. ї нед. від Л.				
(29) Рече г҃ъ 31. комоу҃ оуподоблю оуовѣкы҃ рода сего· и комоу҃ соуть подовни· 32. подовьни соуть Отроуицемъ сѣдащимъ на торжищихъ· и призывающимъ дроугъ дроуга· и гл҃ющимъ· свирихомъ вамъ и не плꙗсасте· плакахомъ вамъ и не плакасте сѧ· 33. приде бо ıоаннъ кр҃тль ни хлѣба ꙗдыи ни вина пыа· и гл҃те вѣсъ имать· 34. приде сн҃ъ оу҃вѣуескъ ꙗдаıи и пыа· и гл҃те се оу҃вко ꙗдца ıесть и винопица· дроугъ мытарємъ и грѣшникомъ· 35. и оправьди сѧ премоудрость отъ вьсѣхъ оудъ своихъ		(116зв.–117) Рече г҃ъ. 31. комоу҃ вподоблю оу҃вкы҃ рода сего и комоу҃ соуть подовни. 32. ї подовни соуть. отроуицемъ сѣдащимъ на торжищихъ. и призывающе дроугъ дроуга и гл҃ють. свирихомъ и не плꙗсасте· и плакахомъ и не плакасте. 33. приде бо ıоаннъ кр҃тль. ни хлѣба ꙗдыи ни вина пыа. ї гл҃те вѣсъ имать. 34. приде сн҃ъ оу҃вѣуьıи ꙗда и пыа. ї гл҃те се оу҃вкъ ѣдець и винопиець. и дроугъ мытарємъ. и грѣшникомъ. 35. ї оправьди сѧ премудрость отъ вьсѣхъ оудъ своихъ	(75–75зв.) Рс̑ г҃ъ 31. комоу҃ оуподоблю оу҃вкы҃ рода сего· и комоу҃ суть подовни· 32. подовни суть отроуицемъ· сѣдащимъ на тѣржищихъ· и призывающе дроугъ дроуга· гл҃ющи свирахомъ вамъ и не плꙗсасте· плакахомъ ѡ вамъ и не плакасте сѧ· 33. приде бо ıѡан҃ъ кр҃тль· ни хлѣба ѣдыи ни питиа· и гл҃те вѣсъ имать· 34. приде сн҃ъ оу҃вѣуьскъıи ѣдыи и пиан· и гл҃ете се оу҃вкъ ѣдца и винопица· дроугъ мытарємъ и грѣшникомъ· 35. по правьди сѧ прем҃дрть ѡ вьсихъ оудъ своихъ	комоу҃ сѣ҃ловлю Лвр.Є. всюди к. оуподоблю, Л.Є. вподоблю; и призывающимъ дроугъ дроугъ Лвр., Б.Є., призъıающь д. д. М.Є., Д.Є. призъıающе д. д. Ор., Др., Л.Є.; приде ... приде Лвр., Б.Є., Л.Є., приде ... приде М.Є., Д.Є. Х.Є., Ор., Др.;

Лвр.Є.	М.Є.	Ор.Є.	Х.Є.	Д.Є.
І писар /після 64зв./ Арк. 97, порівнюваний текст Л XI/23-26 птн. s̄ нед. від Л.				
(97) Рⷱ ѓ҃ь 23. иже и҃ѣ со мною на мѣ ѥсть. иже и҃ѣ зъкираѥть со мною расъпаѥть. 24. ѥгда неѹ҃тъıи дх҃ъ изıдеть ѿ ѵ́лѣка. проходить сквозѣ вездоднаıа мѣста. ища покоа и и҃ѣ wкрѣтаıа. гл҃еть во оузвращю сѧ оу домъ мои. ѿнюдю же изидохъ. 25. и пришедъ и wкрѣтаѥть пометенъ и оукрашенъ. 26. тогда идеть. и поиметь дроугııхъ горше себе сѣмь дх҃ъ· и въшедши живоуть тоу и кıваѥть послѣдньıа человѣкоу томоу горше первъıхъ	(с. 124) Рече ѓ҃ь. 23. иже и҃ѣсть съ мною на мѣ и҃ѣсть. и иже не съкираѥть со мною расъпаѥть. 24. ѥгда неııстъıи дх҃ъ изидеть отъ ѵ́лѣка проходить сквозѣ вездодньıа мѣста ища покоа и не wкрѣтаа. гл҃еть въздращю сѧ въ домъ свои отъıдоу же изидохъ. 25. и пришьдъ wкрѣтаѥть пометенъ и оукрашенъ. 26. тогда идеть и поиметь дроугııнхъ горьшь себе седмь доухъ. и въшедше живоуть тоу. и кıваѥть послѣдньıа ѵ́лѣкоу томоу. горьша пьрвъıихъ	(55 зв.) Рⷱ ѓ҃ь· 23. иже и҃ѣ съ мною на мѣ ѥсть· и иже не съкираѥть со мною расъпаѥть· 24. ѥгда неѹ҃тъıи дх҃ъ изидеть ѿ ѵ́лѣка· проходить сквозѣ вездоднаıа мѣста· ища покоа и не wкрѣтаа· гл҃еть во въздращю сѧ в домъ свои ѿнюдоу же изидохъ 25. и пришьдъ и wкрѣтаѥть пометенъ и оукрашенъ· 26. тогда идеть. и поиметь дроугııнхъ горше себе· седмь дх҃ъ. и въшьдше живоуть тоу· и кıваѥть ѵ́лѣкоу томоу послѣдньıа горше пьрвъıхъ	(82) Рⷱ ѓ҃ь 23. ѥже и҃ѣсть со мною на мѣ ѥсть. и ѥже не съкираѥть со мною расъпаѥть. 24. ѥгда неııсътъıи дх҃ъ исходить ѿ ѵ́лѣка. проходить сквозѣ вездоднаıа мѣста. ища покоа и не wкрѣтаа. гл҃ть во въздращю сѧ въ домъ мои. ѿнюдѫ же изидохъ. 25. пришедъ wкрѣтаѥть пометенъ и оукрашенъ. 26. Тъгда придеть и поиметь дроугııхъ горьше себе. седмь дх҃ъ. и въшедши живоуть тоу. и кıваѥть послѣдньıа ѵ́лѣкоу томоу горьша первъıхъ	(с. 288) Рⷱ ѓ҃ь· 23. иже и҃ѣ со мною на мѣ ѥсть· иже и҃ѣ съкираѥть сѧ мн҃ю расъпаѥть· 24. ѥгда же неııстъıи дх҃ъ изидѣть ѿ ѵ́лѣка· проходить сквозѣ вездоднаıа мѣста· ища покоа и не wкрѣтаа· и гл҃ѣть въздращю сѧ въ домъ мои ѿнюдѣже изидохъ· 25. и пришедъ wкрѣтаѥть и помѣтенъ и оукрашенъ· 26. тогда идѣть и поиметь дроугııхъ горьша себе седмь дх҃ъ· и въшедъше живоуть тѳ҃· и кıваıоть послѣдньıа ѵ́лѣкоу томоу· горша первъıхъ·
І писар /після 64зв./ Арк. 123, порівнюваний текст Мт VI/17-21 нед. сиропусна.				
(123) 17. тъı же поста сѧ помажь главоу твою. и лице твое оумъıи. 18. да не гавиши ста ѵ́лѣкомъ поста сѧ. но ѡ҃цю твоемоу. иже ѥсть в таинѣ и ѡ҃ць твои видаи та оу таинѣ. оуздасть тебе гавѣ. 19. нѣ скрꙑваите себе скровиць на земли. иде же червь и тлѣ тлить иде же татье. подъкопаıоть. и крадоуть. 20. скрꙑваите же сокѣ скровище на нб҃сѣхъ. иде же ни червь. ни тлѣ тлить иде же татье не подъкопаıоть. ни крадоуть. 21. иде же ѥсть скровище ваше тоу и ср҃дца ваша	(с. 171) 17. тъı же поста сѧ помажи главоу свою еленик. и лице твое оумъıи 18. да не гавиши сѧ ѵ́лѣкомъ поста сѧ. нъ ѡ҃цю твоемоу. иже ѥсть в таинѣ и ѡ҃ць твои видаи та въ таинѣ въздасть тебе гавѣ. 19. не съкрꙑваите себе съкровиць на земли. иде же червь и тлѣ тлить иде же татье. подъкопаıоть. и крадоуть. 20. съкрꙑваите же сокѣ скровище на нб҃сѣхъ. иде же ни червь ни тлѣ тлить иде же татие не подъкопаваıоть ни крадоуть. 21. иде же ко ѥсть съкровище ваше. тоу и ср҃дце ваше	(90зв.–91) 17. тъı же алуа помажи главоу свою и лице свое оумъıи· 18. да не гавиши сѧ ѵ́лѣкомъ поста сѧ. нъ ѡ҃цю твоемоу иже ѥсть в таинѣ· и ѡ҃ць твои видаи та въ таинѣ въздасть тебе гавѣ. 19. не съкрꙑваите себе скровиць на земли· иде же черви и тлѣ тлить· иде же татие подъкопаваıоть и крадоуть· 20. съкрꙑваите же себе скровища на нб҃сѣхъ· иде же ни черви ни тлѣ тлить· иде же татие не подъкопаваıоть ни крадоуть· 21. иде же ко ѥсть скровища ваша тоу ѥсть и ср҃дце ваше	(116зв.) 17. тъı же поста и сѧ помажи главоу свою. и лице свое оумъıи. 18. да не гавиши сѧ ѵ́лѣкомъ поста сѧ. нъ ѡ҃цю твоемоу иже ѥсть в таинѣ. и ѡ҃ць твои видаи та въ таинѣ въздасть тебе гавѣ. 19. не скрꙑваите себе скровиць на земли. иде же черви и тлѣ тлить. иде же татие подъкопаваıоть. и крадоуть. 20. скрꙑваите же себе скровища на нб҃си. идеже ни черви ни тлѣ тлить. иде же татие не подъкопаваıоть ни крадоуть. 21. иде же ко ѥсть скровище ваше. тоу и ср҃дце ваша	(с. 409) 17. тъı же алуа помажи главоу и лице свое оумъıи· 18. да не гавиши сѧ ѵ́лѣкомъ алуа нъ ѡ҃цю твоемоу иже ѥсть въ таинѣ· и ѡ҃ць твои видаи та въ таинѣ· въздасть тебе гавѣ· 19. и нѣ скрꙑваите сокѣ скровиць на земли· идеже черви и тлѣа тлить· иде же татье подъкопаıоть и крадоуть· 20. текст відсутній 21. иде же ко ѥсть скровиць ваше· тоу ѥсть и ср҃дце ваше·
ІІ писар. Арк. 71зв., порівнюваний текст Мт X/37–40,42 чтв. з̄ нед. від Мт.				
(71зв.) 37. Рⷱ ѓ҃ь иже любить. оц҃а или мт҃ре паче мене. нѣ҃ мене достоѥнъ. иже любить сн҃а или дъщерь паче мене. нѣ҃ мене достоѥнъ 38. иже не прииметь кр҃та своего. и въ слѣдъ мене градеть. нѣ҃ мене достоѥнъ. 39. wкрѣтъıи дш҃ю свою погоубите ю. и погоубивъıи дш҃ю свою мене ради wкрашеть ю. 40. приемлаи васъ ма приемлеть. и иже приемлѣть ма приемлеть послашаго мѧ. 42. иже напоить ѥдиного ѿ меньшихъ сихъ. ушо стоуденъı водъı токмо въ има оученика. право гл҃ю вамъ не погоубить мьздъı своеѧ.	(с. 78-79) 37. Рече ѓ҃ь. иже любить. оц҃а или мт҃рь паче мене. нѣсть ми подобнъ. 38. и ѥже любить сн҃а или дъщерь паче мене. нѣсть ми подобнъ· 38. и ѥже не прииметь крьста своего и въ слѣдъ мене градеть. нѣсть ми подобнъ. 39. wкрѣтъıи же дш҃ю свою погажить ю. и погоубивъıи дш҃ю свою мене ради wкращеть ю. 40. приемлаи васъ ма приемлеть. и иже пр҃иемлеть ма приемлеть послављшаго ма· 42. и иже аще напоить ѥдиного ѿ меньшихъ сихъ ушо стоуденъı водъı тъкмо въ има оученика· право гл҃ю вамъ не погоубить мьздъı своеѧ·	(17) 37. Рⷱ ѓ҃ь иже любить оц҃а или мт҃рь паче мене нѣ҃ ми подобенъ· 38. иже не приметь кр҃та своего· и въ слѣдъ мене градеть нѣ҃ ми подобнъ· 39. wкрѣтъıи же дш҃ю свою погоубить ю· и погѫбивъıи дш҃ю свою мене ради wкращеть ю· 40. приемлаи васъ ма приемлеть· и иже пр҃иемлеть ма приемлеть послављшаго ма· 42. и иже аще напоить ѥдиного ѿ меньшихъ сихъ ушо стоуденъı водъı тъкмо во има оученика· право гл҃ю вамъ не погоубить мьздъı своеѧ.	(44) 37. Рече ѓ҃ь иже любить ѡц҃а или мт҃рь паче мене. нѣ҃ ми подобенъ. и иже любить сн҃а или дъщерь паче мене. нѣсть ми подобенъ. 38. и иже не приемлеть кр҃та своего. и въслѣдъ мене не градеть. нѣсть ми подобенъ. 39. wкрѣтъıи же дш҃ю свою погоубить ю. и погоубивъıи дш҃ю свою мене ради wкращеть ю. 40. приемлаи васъ ма приемлеть. и иже приемлеть ма приемлеть послављшаго ма. 42. и иже аще напоить ѥдиного ѿ меньшихъ сихъ ушо стоуденъı водъı тъкмо во има оученика. право гл҃ю вамъ ако не погоубить мьздъı своеѧ.	(с. 164) 37. Рече ѓ҃ь· иже любить. оц҃а или мт҃рь паче мене нѣсть ми подобенъ· иже любить сн҃а или дъщерь паче мене нѣсть мене достоинъ· 38. и ѥже не приемлѣть кр҃та своего и въ слѣдъ мене градѣть нѣсть ми подобенъ· 39. wкрѣтъıи же дш҃ю свою погоубить ю· и погѫбивъıи дш҃ю свою мене ради wкращеть ю· 40. приемлаи васъ ма приемлеть· и иже приемлѣть ма приемлѣть послављшаго ма· 42. и иже аще напоить ѥдиного ѿ малъıхъ сихъ· ушо стоуденъı водъı токмо во има оученика· право гл҃ю вамъ не погоубить мьздъı своеѧ·

Б.Є.	Є.Є.	Л.Є.	Др.Є.	різночитання
І писар /після 64зв./ Арк. 97, порівнюваний текст Л XI/23-26 птн. s̄ нед. від Л.				
(41) Рече ѓ҃ь 23. иже и҃ѣ со мною на мѣ ѥсть· иже и҃ѣ съкираѥть со мною раставаѥть· 24. ѥгда неııстъıи дх҃ъ изидеть ѿ ѵ́лѣка· проходить сквозѣ вездоднаıа мѣста· ищ҃ покоа и не wкрѣтаа· и гл҃ѣть въздращю сѧ въ домъ мои ѿнюдѣже изидохъ· 25. и пришедъ wкрѣтаѥть помѣтенъ и оукрашенъ· 26. тогда идѣть и поиметь дроугııхъ горьша себе сѣмь дх҃ъ· и въшедъше живоуть тѳ҃· и кıваıоть послѣдньıа ѵ́лѣкоу томоу· горша первъıхъ·		(126) Рече ѓ҃ь 23. ѥже и҃ѣсть со мною на мѣ ѥсть. и ѥже не скираѥть со мною расъпаѥть. 24. ѥгда неѹ҃тъıи дх҃ъ изı҃идеть отъ ѵ́лѣка. и проходить сквозѣ вездоднаıа мѣста. ища покоа. и не wкрѣтаа гл҃ть. въздращю сѧ оу домъ мои отъıнюдоу же изидохъ. 25. и пришедъ wкрѣтаѥть помѣтенъ и оукрашенъ. 26. и тогда идеть и поı҃меть дроугııхъ горьше себе седмь дх҃ъ. и въшедше и живоуть тоу. и кıваıоть ѵ́лѣкоу томоу послѣдньıа горше первъıа	(82 зв.) Рⷱ ѓ҃ь 23. ѥже и҃ѣ со мною на мѣ ѥсть· иже не собираѥть со мною расъпаѥть· 24. ѥгда неѹ҃тъıи дх҃ъ изидеть ѿ ѵ́лѣка проходить сквозѣ вездоднаıа мѣста· ища и не wкрѣтаѥть покоа· гл҃ть въздращю сѧ в домъ мои ѿнелѣ же изидохъ· 25. и пришедъ и wкрѣтаѥть· помѣтенъ и оукрашенъ· 26. тогда идеть. и поиметь дроугııнхъ горшнхъ себе· седмь дх҃ъ и въшедше живоуть и кıваıоть послѣдньıа ѵ́кѹ тому горша первъıхъ	тъı же поста сѧ Лвр., М.Є., Є.Є., Х.Є., Л.Є. + /двн. текст/, тъı же алуа Д.Є., Ор., Др. + /Gf, Gl, Ju/ главоу твою Лвр. + /Bn, Gl, Lc, OE/, главоу свою М.Є., Є.Є., Х.Є., Ор.Є., Л.Є., Др.Є. + /двн. текст/; татье. подъкопаıоть Лвр., Є.Є., Л.Є., татие подъкопаваıоть М.Є., Х.Є., Д.Є., Б.Є. + /двн. текст/, подъкоповаıоть Ор., подъкапꙑваıоть Др.; Матф. с. 39/
ІІ писар. Арк. 71зв., порівнюваний текст Мт X/37–40,42 чтв. з̄ нед. від Мт.				
	(с. 110-111) 37. Рⷱ ѓ҃ь любѧ оц҃а и мт҃рь паче мене нѣ҃ мене достоѥно. а иже любить сн҃а или дъщерь паче мене нѣ҃ мене достоѥно· 38. а иже не приметь кр҃та своего въследъ мене нѣ идетє. нѣ҃ мене достоѥно 39. wкрѣтъıи дш҃ю свою погоубите ю. а иже погоубить дш҃ю свою мене ради wкращеть ю· 40. иже васъ приметь мене приметє. а иже приметє менє. приметє послављшего мѧ· 42. и иже колижьдо напоить ѥдинѣıго ѿ малъıхъ сихъ. ушо водъı стоденъı токмо во има оученика. аминє гл҃ю вамъ. не погоубить мєздъı	(67-67зв.) 37. Рече ѓ҃ь иже любить ѡц҃а и мт҃рь паче мене. нѣсть ми подобенъ. 38. и ѥже не приемлеть кр҃та своего. и оусл҃ѣдъ мене градеть нѣсть ми подобенъ. 39. wкрѣтъıи же дш҃ю свою погоубить ю. погоубивъıи дш҃ю свою мене ради wкращеть ю. 40. приемлаи васъ ма мене приемлеть. иже приемлеть ма. приемлеть послављшаго ма. 42. иже аще напоите ѥдиного отъ меньшихъ сихъ. ушо стоуденъı водъı. токмо во има оученика. право гл҃ю вамъ. не погоубить мьздъı своеѧ.	(41) 37. Рⷱ ѓ҃ь иже любить оц҃а и матерь· паче мене нѣ҃ ми подобенъ· и иже любить сн҃а или дщерь· паче мене нѣ҃ ми подобенъ· 38. и иже не приемлеть кр҃а своего· и слѣдъ мене градеть нѣ҃ ми подобенъ· 39. wкрѣтъıи дш҃ю свою погубить ю· и погѫбивъıи дш҃ю свою мене ра^· wкращеть ю· 40. и приемлаи васъ ма приемлеть· и иже приемлеть ма приемлеть послављшаго ма· 42. иже аще напоить ѥдиного ѿ меньшихъ сихъ· ушо студенъı водъı· токмо въ има оученика· право гл҃ю вамъ· не погоубить мьздъı своеѧ·	нѣ҃ мене достоѥнъ Лвр.Є., Є.Є. + /давн. текст/, н. ми подобнъ М.Є., Д.Є., Х.Є., Ор.Є., Л.Є., Др.Є. + /Gf, Ju, Tr, Vk/; не прииметь кр҃та Лвр.Є., М.Є., Є.Є., Ор.Є. + /давн. текст/, не приемлеть к. Д.Є., Х.Є., Л.Є., Др.Є. + /Gl, Ju, Kr, Lc, OE/; ѥдиного ѿ меньшихъ Лвр.Є., М.Є., Х.Є., Ор.Є., Л.Є., Др.Є. + /Ju, Tr/, ѥдиного ѿ малъıхъ Д.Є., Є.Є. + /давн. текст/; Матф. с. 59–60.

Лвр.Є.	М.Є.	Ор.Є.	Х.Є.	Д.Є.
II писар. Арк. 85зв., порівнюваний текст Л IV/16-22 чтв. а̃ нед. від Л.				
(85зв.) Въ онѣ· 16. приде їс҃ъ въ назарефъ. въ нѣмь же бѣ въспитанъ. и вниде по обычаю въ дн҃ь соуботнꙗи въ сборище. и въста чистъ. 17. и вꙋдаша емоу книгы исаиа пр҃рка. и разгноувъ книгы. обрѣте мѣсто идеже написано. 18. дх҃ъ гн҃ь на мнѣ его же ради помаза мл. благовѣстити нищимъ посла мл. исцѣлити сокроушенꙑхъ ср҃дцмь. и проповѣдати плѣньникомъ ѡпоущение. и слѣпꙑмъ прозрѣние. и поустити скроушенꙑа ѡ҃радоу. 19. и проповѣдати лѣто гн҃е приятно· 20. и съгноувъ книгы и вꙋдасть слоужⷣ и сѣде. и всѣмъ въ сборици· ѡни вѣста зрѣци на нь. 21. нача же гл҃ати к нимъ. яко дн҃ь съвꙑ҃ сꙗ писание се въ оушю вашею· 22. и вси послоушествоваша емоу. и дивлахоу сѧ ѡ словѣсѣхъ бл҃годати исходящихъ из ꙗстъ его	(с. 109–110) Въ оно врѣмꙗ. 14. приде їс҃ъ въ назарєѡ҃ъ въ нѣмь же бѣ въспитанъ. и вниде по обꙑчаю въ дн҃ь соуботнꙑи въ сборище. и въста чистъ. 17. и вꙋдаша емоу книгы їсаиа пр҃рка. и разгноувъ книгы обрѣте мѣсто идеже написано. 18. дх҃ъ гн҃ь на мнѣ его же ради помаза мл. благовѣстити нищимъ посла мл. исцѣлити съкроушенꙑа ср҃дцмь. проповѣдати плѣньникомъ ѡпоущение. и слѣпꙑмъ прозрѣние. отъпоустити съкроушенꙑа въ отърадоу. 19. проповѣдати лѣто гн҃е приятно· 20. и съгноувъ книгы и вꙋдасть слоужⷣ и сѣде. и всѣмъ въ сборици· ѡни вѣста зрѣци на нь. 21. нача же гл҃ати къ нимъ. яко дн҃ь съвꙑ҃ сѧ писание сѥ въ оушю вашею· 22. и вси послоушествоваша емоу. и дивлахоу сѧ ѡ словесꙑхъ благодѣти. исходящихъ изъ ꙗстъ его.	(44) Въ онѣ· 16. приде їс҃ъ въ назарефъ· въ нѣмь же бѣ въспитанъ· и вниде въ нь по обꙑчаю своюмоу въ дн҃ь соуботнꙑи въ сборище· и въста чистъ· 17. и вꙋдаша емоу книгы исаиа пр҃рка· и разгноувъ книгы обрѣте мѣсто идеже бѣ на писано· 18. дх҃ъ гн҃ь на мнѣ его же ради помаза мл. благовѣстити нищимъ посла мл. исцѣлити скроушенꙑа ср҃дцмь· проповѣдатї плѣньникомъ ѡпоущение· и слѣпꙑмъ прозрѣние· ѡпоустити съкроушенꙑа въ ѡрадоу· 19. проповѣдати лѣто гн҃е приятно· 20. и съгноувъ книгы въда слоужⷣ сѣде. и всѣмъ въ сборици· ѡни вѣста зрѣци на нь. 21. нача гл҃ати къ нимъ· яко дн҃ь съвꙑсть сѧ писание въ оушю вашею· 22. и вси послоушествоваху емоу и дивлахоу сѧ· ѡ словесьхъ бл҃ꙋтьныхъ исходꙗщихъ из оустъ его	(69зв.) Въ онѣ. 16. приде їс҃ъ въ назарефъ. въ нѣмь же бѣ въспитанъ. и вниде по обꙑчаю въ дн҃ь соуботнꙑи. въ сборище. и въста чистъ. 17. и вꙋдаша емоу книгы исаиа пр҃рка. и разгноувъ книгы. обрѣте мѣсто идеже бѣ написано. 18. дх҃ъ гн҃ь на мнѣ его ради помаза мл. и благовѣстити нищимъ посла мл. и исцѣлити скроушенꙑхъ ср҃дцмь. проповѣдати плѣньникомъ ѡпоущение. и слѣпꙑмъ прозрѣние. ѡпоустити скроушенꙑа въ ѡрадоу. 19. проповѣдати лѣто гн҃е приятно· 20. и съгноувъ книгы въда слоужⷣ сѣде. и всѣмъ въ сборици· ѡни вѣста зрѣци на нь. 21. нача же гл҃ати к нимъ. яко съвꙑ҃ сѧ дн҃ь. писанье се въ оушю вашею· 22. и вси послоушествоваша емоу. и дивлахоу сѧ ѡ словесѣхъ бл҃годати исходящихъ из оустъ его	(с. 249) Въ онѣ· 16. приде їс҃ъ въ назарѣфъ въ нѣмь же бѣ въспитанъ и вниде по обꙑчаю въ дн҃ь соуботнꙑи. въ сборище. и въста чистъ. 17. и вꙋдаша емоу книгы исаиа пр҃рка· и разгноувъ книгы. обрѣте мѣсто идеже бѣ написано. 18. дх҃ъ гн҃ь на мнѣ его же ради помаза мл· благовѣстити нищимъ посла мл· исцѣлити съкроушенꙑа ср҃дцемь· проповѣдатї плѣньникомъ ѡпоущенье. и слѣпꙑмъ прозрѣнье. ѡпоустити съкроушенꙑа въ ѡрадоу· 19. проповѣдати лѣто гн҃е приятно· 20. и согноувъ книгы вꙋдасть слоужⷣ. и всѣмъ въ сборицїи· ѡни вѣста зрѣци на нь· 21. нача же гл҃ати к нимъ· яко дн҃ь съвꙑ҃ сѧ писанье въ оушю вашею· 22. и вси послоушествоваша емѣ· и дивлахоу сѧ благодати· исходящихъ из оустъ ею҃·
III писар. Арк. 63, порівнюваний текст Мт XVII/14, 15, 17, 20-23 нед ї̃ нед. від Мт.				
(63) Въ онѣ. 14. ѵлѣкъ нѣкто приде къ їс҃ѹ. кланꙗ сѧ емоу 15. и гл҃а гн҃ помилоуи сꙑна моего. яко на новъ мѣ҃ь висит сѧ. и мнѡ҃ стражеть 17. ѿвѣщав же їс҃ъ рⷰ҃ имъ. ѡ роде невѣрѣнъ и развращенъ. доколѣ с вами боудоу. доколѣ терплю вамъ. приведѣте ми и сѣмо 20. їс҃ъ же рⷰ҃ имъ. за невѣрование ваше. право гл҃ю вамъ. аще имать вѣроу. акꙑ зърно горочьно. рѣете горѣ сеи. прѣиди ѿсюдоу талю и прѣидеть и ничто же не мощно боудеть вамъ· 21. родъ же сь не исходитъ. но токмо мл҃твою и [по] стомъ. 22. живоущимъ же имъ в галилѣи рⷰ҃ имъ їс҃ъ прѣданъ имать бꙑти. сн҃ъ ѵлѣчь. в роуцѣ ѵлѣкмъ. 23. и оубьють и и третии дн҃ь въстанѣть	(с. 87–88) Въ оно врѣмꙗ. 14. ѵлѣкъ нѣкто приде къ їсѹ҃ кланꙗ сѧ емоу. и глаголꙗ 15. гн҃ помилоуи сн҃а моего. тако на новъ мѣ҃ь висит сѧ. и мнѡ҃ стражеть. ѿвѣщавъ же їс҃ъ рⷰ҃ ѡ роде невѣрнѣ и развращенъ доколѣ съ вами боудоу доколѣ търплю вамъ. приведѣте ми и сѣмо. 20. їс҃ъ же рⷰ҃ имъ за невѣрование ваше. право гл҃ю вамъ. аще имате вѣроу акꙑ зърно горочьно. рѣете горѣ сеи прѣиди ѿсюдоу талю и прѣидеть и ничто же не мощно боудеть вамъ. 21. родъ же сь не исходитъ нъ тъкмо молитвою и алканиемъ. 22. живоущемъ же имъ в галилѣи рⷰ҃ имъ їс҃ъ прѣданъ имать бꙑти сн҃ъ ѵлѣчь. в роуцѣ ѵлѣкомъ. 23. и оубьють и и третии дн҃ь въскр҃нетъ	(24–24зв.) Въ онѣ· 14. ѵлѣкъ нѣкто приде къ їсѹ҃ моля 15. и гл҃а· гн҃ помилоуи сн҃а моего· тако на новъ мѣ҃ь вѣситъ· и мнѡ҃ стражеть 17. ѿвѣщавъ же їс҃ъ рⷰ҃ ѡ роде невѣрнѣ и развращенъ· доколѣ съ вами боудоу· доколѣ търплю въ· приведѣте ми и сѣмо 20. їс҃ъ же рⷰ҃ имъ за невѣрование ваше· право гл҃ю вамъ· аще имате вѣроу· акꙑ зърно горочьно· рѣте горѣ сеи прейди ѿсюдоу и прейдеть· и ничсо же боудеть вамъ не мощно· 21. родъ же сь не исходитъ· нъ тъкмо мл҃твою и алканиемъ· 22. живоущемъ же имъ в галилѣи рⷰ҃ имъ їс҃ъ· прѣданъ имать бꙑти сн҃ъ ѵлѣчь· в роуцѣ ѵлѣкомъ· 23. и оубьють· и третии дн҃ь въскр҃нетъ	(51–51зв.) Въ онѣ. 14. ѵлѣкъ нѣкто приде къ їсѹ҃. кланꙗ сѧ емоу 15. и гл҃а. гн҃ помилоуи сн҃а моего. тако на новъ мѣ҃ь вѣсит сѧ и мнѡ҃ стражеть. 17. ѿвѣщав же їс҃ъ рⷰ҃ ѡ роде невѣрнѣ и развращенъ. доколѣ с вами боудоу. доколѣ терплю вамъ. приведѣте ми и сѣмо. 20. їс҃ъ же рⷰ҃ имъ. за невѣрование ваше право гл҃ю вамъ. аще имате вѣроу акꙑ зърно горочьно. рѣете горѣ сеи прейди ѿсюдоу талю и прейдеть. и ничсо же не мощно боудеть вамъ. 21. родъ же сь не исходитъ нъ токмо мл҃твою и алканиемъ. 22. живоущимъ же имъ в галилѣи рⷰ҃ имъ їс҃ъ. прѣданъ имать бꙑти сн҃ъ ѵлѣчь въ роуцѣ ѵлѣкомъ. 23. и оубиють и. и третии дн҃ь въстанеть	(с. 188) Въ онѣ· 14. ѵлѣкъ нѣкто приде къ сѹ҃ кланꙗ сѧ емоу и гл҃а 15. гн҃ помилоуи сꙑна моего· тако на новъ мѣ҃ь вѣсит сѧ и мнѡ҃ стражеть 17. ѿвѣщавъ же їс҃ъ рⷰ҃ ѡ роде невѣрнѣи и развращенъ· доколѣ въ васъ боудоу· доколѣ терплю вамъ· приведѣте и сѣмо· 20. їс҃ъ же рⷰ҃ имъ за невѣрые ваше· право гл҃ю вамъ· аще имате вѣроу како зерно горочьно· рѣете горѣ сеи прейди ѿсюдꙋ талю и прѣидѣть· и ничто же не мощьно боудѣть вамъ· 21. родъ же сь не исходить нъ токъмо мл҃твою и алканиемъ· 22. живоущемъ же имъ в галилѣи рⷰ҃ имъ їс҃ъ· прѣданъ имать бꙑти сн҃ъ ѵлѣчь въ роуцѣ ѵлѣкомъ· 23. и оубиють и· и третии дн҃ь въскрьснѣть·

Б.Є.	Є.Є.	Л.Є.	Др.Є.	різночитання
II писар. Арк. 85зв., порівнюваний текст Л IV/16-22 чтв. а̃ нед. від Л.				
(20зв.) Въ онѣ· 16. приде їс҃ъ въ назарефъ·въ нѣмже бѣ въспитанъ· и вниде по обꙑчаю въ день соуботнꙑи въ сборище· и въста чистъ· 17. и вꙋдаша емоу книгы исаиа пр҃рка· и разгноувъ книгы· обрѣте мѣ сто идеже бѣ на писано· 18. дх҃ъ гн҃ь на мнѣ егоже ради помаза мл· благовѣстити нищимъ посла мл· исцѣлити съкроушенꙑа ср҃дцмь· проповѣдати плѣньникомъ ѡпоущение· и слѣпꙑмъ прозрѣние· ѡпоустити скроушенꙑа въ ѡрадоу· 19. проповѣдати лѣто гн҃е приятно· 20. и согноувъ книгы вꙋдавъ слоужⷣ и сѣде. и всѣмъ въ сборици· ѡни вѣста зрѣци на нь· 21. нача же гл҃ати к нимъ· яко дн҃ь съвꙑ҃ сѧ писание въ оушю вашею· 22. и вси послоушествоваша емѣ· и дивлахоу сѧ ѡ словесѣхъ бл҃годати· исходящихъ из оустъ его		(109зв.) Въ онѣ. 16. приꙗде їс҃ъ въ назарефъ. въ нѣмь же бѣ въспитанъ· и внꙗде по обꙑчаю въ дн҃ь соуботнꙑи. во ѥсборище. ї оустави̯ъ чистъ. 17. ї вдаша емоу книги ѥсаиа пр҃рка. ї разгъноувъ книгы. обрѣте мѣсто ѣдеже бѣ написано. 18. дх҃ъ гн҃ь на мнѣ его же ради помаза мл. благовѣстити нищимъ посла мл. и ѣцѣлити съкроушенꙑа ср҃дцемь. проповѣдати плѣньникомъ отъпоущенье. и слѣпꙑмъ прозрѣнье. отъпоустити скроушенꙑ оу отърадоу. 19. проповѣдати лѣто гн҃е приятно· 20. съгноувъ книгы ї въда слоужⷣ ї сѣде. и всѣмъ во сборици оуї бѣста зърци на нь. 21. ї нача же гл҃ати к нимъ. яко дн҃ь съвꙑ сѧ. писанье се во оушю нашею· 22. и вси послоушьствоваша емꙋ. ї дивлахоу сѧ о словесѣхъ бл҃ти исходящихъ ї̃з оустъ его	(70) Во онѣ· 16. приде їс҃ъ в назарефъ· в нем же бѣ въспитанъ· и вниде по обꙑчаю въ дн҃ь соуботнꙑи въ сборище· и въста чистъ· 17. и вдаша емꙋ книгы исаиа пр҃рка· и разгнꙋвъ книгы и обрѣте мѣсто· идеже бѣ написано· 18. дх҃ъ гн҃ь на мнѣ его же ради помаза мл· благовѣстити нищимъ посла мл· исцѣлити скрушенꙑа ср҃дцмь· проповѣдати плѣнникомъ ѡпущение· и слѣпꙑмъ прозрѣние· ѡпустити скрушенꙑа во ѡрадꙋ· 19. проповѣдати лѣто гн҃е приятно· 20. и согноувъ книгы въда слоужⷣ сѣде· и всѣмъ въ сборици и ѡни бѣ зрѣци на нь· 21. нача же гл҃ати к нимъ· яко дн҃ь съвꙑ҃ сѧ писание· во оушю вашею· 22. и вси послоушьствоваша емꙋ· и дивлахоу сѧ ѡ словесѣхъ бл҃ти· исходящихъ изъ оустъ его	ѹ҃къ ѥтерꙑ, ѵ. нѣкꙑи +/ двн. текст/, ѵ. нѣкъто всюди + /Gf, Ju, Tr, Vk/; приде къ їс҃ѹ сланꙗ сѧ всюди, крім п. къ і. мола Ор.; доколѣ с вали боудоу всюди с в. нсмь Л.Є. + / давн. текст/, д. въ васъ к. Д.Є. + /As, Mr, Kr/; доколѣ терплю вамъ Лвр., М.Є., Д.Є., Х.Є., Др.Є., Л.Є. + /Ju, Tr/, д. т. вы Ор.Є., васъ Є.Є., Л.Є. + /давн. текст/; милтвою и постомъ Лвр.Є., Є.Є., Др.Є., Л.Є. + /давн. текст/, м. и алканиемь /М.Є., Д.Є., Х.Є., Ор.Є., + /Gl, Ju, Tr/; третии дн҃ь въстанѣть Лвр., М.Є., Є.Є., Х.Є., Др.Є. + /давн. текст/, т. д. въскр҃нетъ Д.Є., Ор.Є., Л.Є. + /As, Bn, Gf, Ju, Vk/ Матф., с. 93-94.
III писар. Арк. 63, порівнюваний текст Мт XVII/14, 15, 17, 20-23 нед ї̃ нед. від Мт.				
	(с. 116) Въ онѣ. 14. ѵлѣкъ нѣкꙑи пришедъ ко їсѹ҃. кланꙗше сѧ емоу 15. и гл҃а. гн҃ помилоуи мл. сн҃ъ мои. тако на новъ мѣ҃ь бѣсноуѥть сѧ и мнѡ҃ стражеть. 17. ѿвѣщавъ же їс҃ъ рⷰ҃. ѡ роде невѣрнѣи и развращенъи. доколѣ с вами боудоу. доколѣ терпли васъ приведѣте ми и сѣмо. 20. їс҃ъ же рⷰ҃ имъ. за невѣрствие ваше аминь гл҃ю вамъ аще имать вѣру тако зерно горюшно. рѣуеть горѣ прѣиди ѿсюдꙋ тамъ. и прийдеть ничто же нѣ въꙁможено боудѣть вамъ. 21. родъ же сие ничимие нѣ исходить токмо постомъ и мл҃твою. 22. живоущимъ же имъ в галелѣи рⷰ҃ имъ їс҃ъ. прѣдано боудеть снъ члвчⷭкꙑи въ роуцѣ ѵлѣкомъ грѣшникомъ. 23. и оубьют и. трети дн҃ь въстанеть	(78–78зв.) Въ онѣ. 14. ѵлѣкъ нѣкто приꙗде їсѹ҃. кланꙗ сѧ емꙋ 15. гл҃а. гн҃ помилоуї сн҃а моего тако на новъ мѣ҃ь вѣсить сѧ ї зълѣ стражеть. 17. отъвѣщавъ же їс҃ъ и рече. ѡ роде невѣрнѣ и развращенъ. доколѣ с вами ѥсмь. доколѣ терплю васъ. прїведѣте мь и сѣмо. 20. їс҃ъ же рече имъ. за невѣрованые ваше. право гл҃ю вамъ. аще имате вѣроу акꙑ зерно горошно. ї рѣуете горѣ сеї прейди отъсюдꙋ ї талю прїдеть. и ничьто же не мощно боудеть вамъ. 21. родъ же сини не їсходить токмо мл҃твою ї постомъ. 22. и живоущимъ же имъ ѡ галелѣи. рече їмъ їс҃ъ. преданъ бꙑти їмать сн҃ъ ѵлѣчь въ роуцѣ ѵлѣкомъ. 23. и оубьють и. ї третиї дн҃ь въскр҃нетъ	(49) Въ онѣ· 14. ѵлѣкъ нѣкто приде къ їсѹ҃ кланꙗ сѧ смꙋ 15. и гл҃а· гн҃ помилуи сн҃а моего· тако на новъ мѣ҃ь висит сѧ· и мнѡ҃ стражеть· 17. и ѿвѣщав же їс҃ъ рⷰ҃ ѡ роде невѣрнѣи и развращенъи· доколѣ с вами кудꙋ· доколѣ терплю вамъ· приведите ми и сѣмо 20. їс҃ъ же рⷰ҃ имъ за невѣрование ваше· право гл҃ю вамъ· аще имате вѣроу· акꙑ зерно горочшно· рѣте горѣ сеи прииди ѡсюдꙋ талю принедеть· и ничто же не мощно бꙋдеть вамъ· 21. родъ же сь не исходить и нѣмъ· токмо мл҃твою и постомъ· 22. живоущимъ же имъ в галилѣи· рⷰ҃ имъ їс҃ъ· прѣданъ имать бꙑти. сн҃ъ ѵлѣць· в роуцѣ ѵлѣкмъ· 23. и оубиють и и въ третии дн҃ь въстанеть	

Лвр.Є.	М.Є.	Ор.Є.	Х.Є.	Д.Є.
III писар. Арк. 80зв., порівнюваний текст Мт XXII/35-39 нед. є҃ї нед. від Мт.				
(80зв.) Къ wнⷭ҃. 35. законєникъ нѣкъи пристоупи къ їсоу. искоушаа и гл҃а. 36. каа заповѣдь велика въ законѣ. 37. їс҃ъ же рⷰ҃ емоу. да любиши г҃а к҃а своєго. всѣмь ср҃дцмь своимь. и всею д҃шею своєю. и всѣмь оумомь своимь. 38. си єсть перваа велика заповѣдь. 39. вторая же подобна ѥи. и оудобиши ближьнаго своєго іако сам сѧ.	(с. 103) Въ оно вр҃ма. 35. законьникъ нѣкъи приⷭ҃тпи къ ісоусу. искоушаа и и гл҃а. 36. оучителю каа заповѣдь велика въ законѣ. 37. їс҃ъ же рєчє емоу. да любиши г҃а к҃а своєго всѣмь ср҃дцмь своимь. и всею д҃шею своєю и всѣмь оумомь своимь. 38. си єсть пьрваа и великаа заповѣдь. 39. въторая же подобна ѥи· възлюбиши ближьнмаго своєго акы самъ сѧ	(37–37зв.) Къ wнⷭ҃· 35. законьникъ нѣкъи пристоупи къ їсоу· искоушаи и гл҃а· 36. оучителю каа заповѣдь велика въ законѣ· 37. їс҃ъ же рⷰ҃ емоу· възлюбиши г҃а к҃а своєго всѣмь ср҃дцмь своимь· и всею д҃шею своєю· и всѣмь оумомь своимь· и всею крѣпостью своєю· 38. си єсть пьрваа великаа заповѣдь 39. вторая же подобна ѥи· възлюбиши ближьнаго своєго акы и самъ сѧ·	(64зв.) Къ wнⷭ҃· 35. законооучитєль нѣкъи приде къ їсоу. искоушаа и и гл҃а. 36. оучителю. каа заповѣдь больши єсть въ законѣ. 37. їс҃ъ же рєчє емоу. възлюбиши г҃а к҃а своєго. всѣмь ср҃дцмь твоимь. и всею д҃шею твоєю. и всею мъıслью твоєю. 38. си єсть перьваа и болши заповѣдь. 39. вторая же подобна ѥи. възлюбиши искрьнаго своєго іако самъ сѧ.	(с. 231–232) Къ wнⷭ҃· 35. законьникъ нѣкъи пристоупи къ їсоу искоушаа и гл҃аа· 36. оучителю каа заповѣдь въ законѣ велика· 37. їс҃ъ же рєчє емоу· да любиши г҃а к҃а своєго· всѣмь ср҃дцемь своимь· и всею д҃шею своєю· и всѣмь оумомь своимь· 38. си єсть перваа и великаа заповѣдь· 39. вторая же подобна ѥи· възлюбиши ближьнаго своєго акы самъ сѧ
III писар. Арк. 94зв., порівнюваний текст Л X/1-7 птн. є҃ нед. від Л.				
(94зв.) Къ wнⷭ҃. 1. іави г҃ъ инѣхъ оучнико. ѳ҃. и посла ѧ по двама. прѣд лицемь своимь. въ всякъ градъ и мѣсто. иде же хотѣше самъ ити. 2. и гл҃аше же к нимъ. жатва оубо много. а дѣлатѣль мало. молите сѧ г҃ноу жатвѣ· да изведеть дѣлатєла. на жатвоу свою 3. идѣте се аⷯъ посъıлаю въı. акъı агньца посрѣдѣ вълкъ. 4. не носите влагалища. ни мѣшьца. ни сапога. никого же. на поути не цѣлоуите. 5. въ нѣже домъ възидемъ колиждо. первѣе гл҃те се миръ домоу семоу. 6. и аще боудеть тоу сн҃ъ мира. почиеть на немь миръ вашь. аще ли же ни. к вамъ оузвратить си. 7. оу том же домоу прѣбъıвайте. ѣдоуще и пиюще ѩже соуть в нихъ достоинъ во ѥсть дѣлатѣль мьздъı своюѧ·	(с. 120–121) Въ wно вр҃ма. 1. іави г҃ъ инѣхъ семь десѧтъ. и посъıла ѧ по двама. прѣд лицемь своимь. въ всякъ градъ и мѣсто. иде же хотѣше самъ ити. 2. и гл҃аше же к нимъ. жатва оубо много а дѣлатєль мало. молите сѧ оубо господинѧ жатвѣ да изведеть дѣлатєла на жатвоу свою 3. идѣте се аⷯъ посъıлаю въı іако агнѣца посредѣ вълкъ. 4. не носите вълагалища ни мѣшьца ни сапогъ. и никого же на поути не цѣлоуите. 5. въ нь же домъ колижьдо вънидете первѣе глаголѣте миръ домѫ семоу. 6. и аще бѫдѧть сн҃ове мира почиеть на нихъ миръ вашь. аще ли ни. къ вамъ възвратит сѧ. 7. въ томь же домоу прѣбъıвайте ѣдоуще и пиюще ѩже соуть оу нихъ. достоинъ во ѥсть дѣлатель мьздъı своюѧ·	(52-52 зв.) Къ wнⷭ҃· 1. іави г҃ъ инѣхъ· ѳ҃· тъ оучн҃къ· и посъıла ѧ по двѣма прѣдъ лицемь своимь въ всѧ градъı и мѣсто· іако же хотѣше самъ ити· 2. и гл҃аше же к нимъ жатва оубо много а дѣлатєль мало· молите сѧ оубо г҃ноу жатвѣ· да изведеть дѣлатєла на жатвоу свою· 3. идѣте се аⷯъ посъıлаю въı акъı агньца посрѣдѣ вълкъ· 4. не носите влагалища ни мѣшьца ни сапогъ. и никого же не цѣлоуите на поути· 5. въ нь же домъ възидете колиждо первѣе г҃те миръ домоу томоу 6. и аще боудоуть сн҃ове мира почиеть на нихъ миръ вашь· аще ли же ни къ вамъ възвратитѧ· 7. в домоу въ томь же прѣбъıвайте ѣдоуще и пиюще ѩже соуть оу нихъ· достоинъ во ѥсть дѣлатѣль мьздъı своюѧ·	(79) Къ wнⷭ҃. 1. іави г҃ъ инѣхъ седмьдесѧтъ. и посла ѧ прѣдъ лицемь своимь. во всѧ градъı и мѣсто. іако же хотѣше самъ ити 2. и гл҃аше же к нимъ жатъва оубо много. а дѣлатєль мало. молите сѧ г҃ноу жатвѣ. да изведеть дѣлатєла на жатвоу свою. 3. идѣте аⷯъ посъıлаю въı. іако агньца посрѣдѣ волкъ. 4. не носите влагалища. ни мѣшьца ни сапогъ. никого же не цѣлоуите на поути. 5. во нь же домъ вънидете колиждо. первѣе г҃те миръ домоу семоу 6. и аще боудоуть сн҃ове мира. почиеть на нихъ миръ вашь. аще ли ни къ вамъ възвратить сѧ. 7. въ домѣ в томь же прѣбъıвайте ѣдоуще и пиюще ѩже соуть в нихъ. достоинъ во ѥсть дѣлатѣль мьздъı своюѧ.	(с. 279) Къ wнⷭ҃· 1. іави г҃ъ инѣхъ седмьдесѧтъ· и посла ѧ по двѣма прѣдъ лицемь своимь· въ всякъ градъ и мѣсто· іако же хотѣше самъ ити· 2. и гл҃ше къ нимъ жатва оубо много а дѣлатєль мало· молите сѧ г҃ноу жатвѣ· да изведеть дѣлатєла на жатвоу свою· 3. идѣте се аⷯъ посъıлаю въı іако овьца посрѣдѣ волкъ· 4. и не носите влагалища· ни мѣшьца ни сапогъ· и никого же на поути не цѣлоуите· 5. въ нь же домъ колиждо възнидете· первѣе г҃те миръ домоу семоу 6. и аще боудоуть сн҃ове мира почиеть на нихъ миръ вашь· аще ли ни· тъ къ вамъ възвратить сѧ. 7. въ томь домоу прѣбъıвайте ѣдоуще и пиюще ѩже соуть оу нихъ· достоинъ во ѥсть дѣлатєль мьздъı своюѧ·

Б.Є.	Є.Є.	Л.Є.	Др.Є.	різночитання
III писар. Арк. 80зв., порівнюваний текст Мт XXII/35-39 нед. є҃ї нед. від Мт.				
(13зв.) Къ wнⷭ҃· 35. Законьникъ нѣкъи пристоупи къ їсоу· искоушаи и гл҃а· 36. оучителю каа заповѣдь велика въ законѣ· 37. їс҃ъ же рⷰ҃ емоу да любиши г҃а к҃а своєго· всѣмь ср҃дцемь своимь· и всею д҃шею своєю· и всѣмь оумомь своимь· 38. си єсть перваа и великаа заповѣдь· 39. вторая же подобна ѥи· възлюбиши ближьнаго своєго акъı и самъ сѧ·	(с. 126) Къ wнⷭ҃· 35. законооучитєль нѣкїи приде къ їсоу. искоушаа и и гл҃а. 36. оучителю каа заповѣдь есть болше въ законѣ. 37. їс҃ъ же рⷰ҃ емоу. възлюбиши г҃а к҃а твоєго. всѣмь ср҃дцмь твоимь. и всею д҃шею своєю. и всѣмь оумомь своимь· 38. си єсть перьваа болши заповѣдь. 39. вторая же подобна ѥи възлюбиши ближьнаго своєго и іако самъ сѧ.	(98зв.–99) Къ wнⷭ҃. 35. законьникъ нѣкии пристоупи къ їсоу. искоушаа гл҃а и. 36. въучителю каа заповѣдь велика оу законѣ. 37. їс҃ъ же рєчє емоу. да любиши г҃а к҃а своєго. всемь ср҃дцемь своимь. и всею д҃шею своєю. и оусѣмъ оумомь своїмь. 38. си єсть перваа заповѣдь. 39. оуторая же подобна ѥи. оубиши ближьнаго своєго акъı самъ сѧ.	(62зв.–63) Къ wнⷭ҃· 35. законьникъ нѣкъи пристоупи къ їс҃у· искоушаи и гл҃а· 36. оучителю каа заповѣдь велика въ законѣ· 37. їс҃ъ же рⷰ҃ емоу да любиши г҃а к҃а своєго всѣмъ ср҃дцмь своимъ· и всею д҃шею своєю· и всѣмъ оумомь своимъ 38. си єсть пьрваа и великаа заповѣдь· 39. в҃· та же подобнаа ѥи· възлюбиши ближьнаго своєго акъı сам сѧ·	законьникъ нѣкъи пристоупи всюди + /Gf, Tr/, законооучитель н. приде /Є.Є., Х.Є. + /давн. текст/ z. втор п./; каа заповѣдь велика всюди + /Cd, Fl, Ju, Pg, Tr/, к. з. больши Є.Є., Х.Є. + /давн. текст/; всѣмь оумомь всюди + / Ju, Tr/; всею мъıслью Є.Є., Х.Є. + /давн. текст/ Матф, с. 120-121.
III писар. Арк. 94зв., порівнюваний текст Л X/1-7 птн. є҃ нед. від Л.				
(36) Къ wнⷭ҃· 1. іави г҃ъ инѣхъ сѣмь десѧтъ· и посла ѧ по двѣма прѣдъ лицемь своимь· въ всякъ градъ и мѣсто· іако же хотѣше самъ ити· 2. и гл҃аше же къ нимъ· жатва оубо много а дѣлатѣль мало· молите сѧ оубо г҃ноу жатвѣ· да изведеть дѣлатєла на жатвоу сво[ю] 3. идѣте се аⷯъ посъıлаю въı іако овца· посрѣдѣ волкъ· 4. не носите влагалища· ни мѣшьца ни сапогъ· и никогоже на поути не цѣлоуите· 5. во нь же домъ възидете колиждо· первѣе гл҃ѣте миръ домоу семоу· 6. и це боудоуть сн҃ве мира· почиеть на нихъ миръ вашь· аще ли же ни· то къ вамъ миръ вашь възвратить сѧ· 7. въ томь же домоу прѣбъıвайте· ѣдѫще и пиюще ѩже сѣть оу нихъ· достоѥнъ во ѥсть дѣлатѣль мьздъı своюѧ·		(122 – 122зв.) Къ wнⷭ҃. 1. іави г҃ъ инѣхъ сѣдмьдесѧтъ. и посла ѧ по двѣма прѣдъ лицемь своимь· въ всякъ градъ и мѣсто· іако же хотѣше самъ ити· 2. и гл҃аше же къ нїмъ. жатва оубо много а дѣлатель мало. молите сѧ оубо г҃ноу жатвѣ· да изведеть дѣлатєла на жатвоу свою. 3. идѣте се аⷯъ посъıлаю въı. аки овьца посрѣдѣ волкъ. 4. не носите влагалища ни мѣшца. ни сапогъ. никого же на поути не ицѣлаите. 5. во нь же домъ въниїдете колиждо. первѣе г҃ълаголите миръ домоу семоу. 6. аще боудоуть сн҃ве мира. почиеть на нихъ миръ вашь. аще ли нї к вамъ оузвратить сѧ. 7. ї в томь же домоу прѣбъıвайте. ѣдоуще ї пьıюще ѩже соуть в нихъ. достоинъ во ѥсть дѣлатель мѣздъı своюѧ.	(79-79 зв.) Къ wнⷭ҃· 1. іави г҃ъ инѣхъ седмьдесѧтъ и посъıла ѧ по два пред лицемь своимь· во всякъ градъ и мѣсто· іако же хотѣше самъ ити· 2. гл҃аше же оубо к нима жатва оубо много· а дѣлатель мало· молите сѧ оубо г҃ноу жатвѣ· да изведеть дѣлатєла на жатвоу свою· 3. идѣте се аⷯъ посъıлаю въı іако агньца посредѣ волкъ· 4. не носите влагалища· ни мѣшца ни сапогъ· и никого же на пути не цѣлуите· 5. в он же домъ внидете колижьдо· пьрвѣе г҃ѣте миръ домоу семоу· 6. и аще бѫдѫть сн҃ве мира почиеть на нихъ миръ вашь· аще ли ни· къ вамъ възвратит сѧ· 7. в томь же домоу прѣбъıвайте ѣдоуще и пиюще· ѩже соуть оу нихъ· достоинъ во ѥсть дѣлатель мьздъı своюѧ·	и посла ѧ по двама. прѣд лицемь своимь Лвр., по двѣма Д.Є., Б.Є., Ор., Л.Є. по два Др. и п. ѧ посъıлома п. л. с. М.Є., посла ѧ прѣд лицемь своимь Х.Є.; въ градъ и мѣсто. иде же хотѣше самъ ити Лвр., въ г. и м. іако же х. с. и. М.Є., Д.Є., Л.Є., въ г. и м. іако же х. с. и. Х.Є., Ор., Др., Б.Є. ако; посъıлаю въı. акъı агньца Лвр., М.Є., Х.Є., Ор., Др., п. в. ѧ. овьца Д.Є., Б.Є., Л.Є.; аще боудеть тоу сн҃ъ мира Лвр., а. вѣдѫть сн҃ве м. М.Є., Д.Є., Б.Є., Х.Є., Л.Є., Ор., Др.; к вамъ оузвратить си Лвр., к в. възвратит сѧ М.Є., Др., възвратить сѧ Д.Є., Б.Є., Х.Є., оузвратить сѧ Л.Є., възвратитъ Ор.;

Лвр.Є.	М.Є.	Ор.Є.	Х.Є.	Д.Є.
III писар. Арк. 112, порівнюваний текст М X/24-29 птн. дї нед. від М.				
(112) Рⷮ҃е гⷣ своимъ вчⷭникомъ 24. ꙗко нєѹдобь ѥсть оуповающимъ на ⷦтьство. въ цⷹство въ вⷦкіе внити. 25. оудобѣ ѥсть вѣкльлоудоу. сквозѣ иглинѣ оуши проити. неже ⷦтоу во цⷹство вⷦкіе вънити. 26. шни же ꙗзлиха дивлѧхоу сѧ гⷣще въ сєкє. кто можеть сп҃сенъ кыти. 27. и въздѣвъ на на гⷣа. въ ѵлвцѣхъ не мощно нъ не оу ⷦа. всє мощно ѥсть ѿ ⷦа. 28. и нача петро гⷣати ємоу. се мы вставихомъ всє. и оу слѣдъ тєкє идохомъ. 29. ѿвѣщавъ же ісⷭъ рєчє. правъ гⷣіо вамъ. никто же ѥсть иже вставі домъ. или братью или сестры. или wц҃а или мⷮрь. или женоу. или чада. или села мене дѣла. и ієⷣлиа дѣла.	(148–149) Рєчє гⷣь своимъ оученикомъ. 24. ꙗко неоудобь ѥсть оупѣвающимь богатьствьмь. въ цⷹьство вⷦкіе вънити. 25. оудобѣе ѥсть вєлькоудоу сквозѣ игълинѣ оуши проіти неже богатоу въ цⷹьство вожіе вънити. 26. они же ꙗзлиха дивлѧхоу сѧ гⷣюще къ себѣ кто можеть спⷭенъ кыти. 27. и въздѣвъ на на ісⷭъ гⷣа. въ ѵлвцѣхъ не мощьно а не отъ ⷦа. вьсе мощьно ѥсть отъ ⷦа. 28. и нача петръ гⷣати ємоу се мы оставихомъ всє и въ слѣдъ тєбє идохомъ. 29. отъвѣщавъ же ісⷭъ рєчє. право гⷣіо вамъ никто же ѥсть иже оставить домъ. или братью или сестры. или wц҃а или мⷮрь. или женоу или чада. или села мене ради ї ієⷭангєлиа ради.	(73) Рєчє гⷣь своимъ оученикомъ· 24. ꙗко неоудобь ѥсть оуповающимъ ⷦтьствѣмь въ цⷹство вⷦіе вънити· 25. оудобѣе ѥсть вєлькоудоу сквозѣ иглинѣ оуши проити· неже ⷦтоу въ цⷹство вⷦіе вънїти· 26. они же ꙗзлиха дивлѧхоу сѧ гⷣюще къ сєбѣ· кто можеть спⷭенъ кыти· 27. и въздѣвъ на на ісⷭъ гⷣа въ ѵлвцѣхъ не мощьно но не оу ⷦа· всє во мощьно ѥсть ѿ ⷦа· 28. и нача петръ гⷣати ємоу· гⷭи се мы оставихомъ всє и въ слѣдъ тєбє идохомъ· 29. ѿвѣщавъ же ісⷭъ рєчє· право гⷣіо вамъ никто же ѥсть иже оставить домъ ли братью или сестры или wц҃а или мⷮрь или женоу или чада или села имене моєго ради и ієⷭа.	(100) Рⷮ҃е гⷣь своимъ оученикомъ. 24. ꙗко неоудобь ѥсть оуповающимъ на ⷦтьство въ цⷹство вⷦкіе вънити. 25. оудобѣ ѥсть вєлькоудоу. сквозѣ иглинѣ оуши проити. неже ⷦтоу во цⷹство вⷦкіе вънити. 26. шни же ꙗзлиха дивлѧхоу сѧ гⷣще въ сєкє. кто можеть спⷭенъ кыти. 27. и въздѣвъ на на ісⷭъ гⷣа. въ ѵлвцѣхъ не мощьно нъ не ѿ ⷦа. всє мощьно ѥсть ѿ ⷦа. 28. и нача петръ гⷣати ємоу. се мы вставихомъ вьсе. и въ слѣдъ тєбє идохомъ. 29. ѿвѣщавъ же ісⷭъ и рєчє правъ гⷣіо вамъ. никто же ѥсть иже вставить домъ. или братью или сестры или wц҃а или мⷮрь. или женоу или чада. или села мене дѣла.	(с. 353) Рⷮ҃е гⷣь своимъ оⷹ· 24. ꙗко неоудобь ѥсть оуповающимь въ цⷹство вⷦіе вънити· 25. Пропущено вірш 26. они же ꙗзлиха дивлѧхоу сѧ гⷣюще къ сєбѣ· кто можеть спⷭенъ кыти· 27. и въздѣвъ на на ісⷭъ гⷣа· въ ѵлвцѣхъ не мощьно нъ не оу ⷦа· всє мощьно ѥсть ѿ ⷦа· 28. и нача петръ гⷣати ємоу· се мы оставихомъ всє· и въ слѣдъ тєбє идохомъ· 29. ѿвѣщавъ же ісⷭъ рєчє· право гⷣіо вамъ· никто же ѥсть иже оставить домъ ли братью· или сестры· или мⷮрь· или wц҃а· или женоу или чада· или села имене моєго дѣла·
III писар. Арк. 119, порівнюваний текст Мт XXV/31-35 нед. м'ясопус. від Мт.				
(119зв.) Рⷮ҃е гⷣь 31. ꙗгда придеть сⷭ҃ь ѵлвчь въ славѣ своєи. и вси сⷭ҃ти аⷢ҃гли с нимь. тъгда сядеть на прⷭстолѣ славы своєя. 32. и събероуть ся прⷣ нимь вся страны. разлоучать ꙗ другъ ѿ другъ ѿ wвцѣ ѿлоучаѥть wвца ѿ козлищь. 33. и поставить wвца. w десноую себе. а козлища w лѣвоую. 34. тъгда речеть цⷹь w десноую ѥго. придѣте блⷭвлении wц҃а моєго наслѣдоуите. приимѣте оуготованое вамъ цⷹство. ѿ сложенья мира сего. 35. въꙁалкахъ бо сѧ и дасте ми ꙗсти. въжддахъ и напоисте мⷯ. страньнъ вѣхъ и въведосте мⷯ. 36. нагъ и wдѣсте мⷯ. колѣхъ и посѣтисте мⷯ. въ тьмьници вѣхъ и придосте къ мнѣ.	(с. 187–188) 31. ꙗгда приде сⷭ҃ь ѵлвчь въ славѣ своєи и вьси сⷭ҃ті аⷢ҃гли съ нимь. тъгда сядеть на прⷭстолѣ славы своєя 32. и събероуть сѧ прⷣ нимь вси ꙗзыци. и разлоучить ꙗ дроугъ отъ дроугꙋ ꙗко же пастоухъ разлоучаѥть овьца отъ козлищь. 33. и поставить овьца о десноую сєкѣ· а козлища о шюю. 34. тъгда речеть цⷹь соущимъ о десноую ѥго. придѣте блⷭвлении wц҃а моєго наслѣдоуите оуготованое вамъ цⷹство отъ сложенїа мира. 35. въꙁалкахъ бо сѧ и дасте ми ꙗсти. въжддахъ и напоисте мⷯ. страньнъ вѣхъ и въведосте мⷯ. 36. нагъ и wдѣсте мⷯ колѣхъ и посѣтисте мене. въ тьмьници вѣхъ и придосте къ мнѣ.	(85) Рⷮ҃е гⷣь· 31. ꙗгда придеть сⷭ҃ь ѵлвчьскъıи въ славѣ своєи· и вси сⷭ҃ти аⷢ҃гли с нимь· тъгда сядеть на прⷭстолѣ славы своєя· 32. и събероуть прⷣ нимь вся страны· и разлоучать ꙗ дроугъ ѿ дроугꙋ· ꙗко же разлоучаѥть пастоухъ овца ѿ козлищь· 33. и поставить овца w десноую себе· а козлища о лѣвоуѣ· 34. тъгда рⷮ҃ть цⷹь соущимъ w десноую ѥго придѣте блⷭвлении wц҃а моєго· приимѣте оуготованое вамъ цⷹствие ѿ сложенїа мира· 35. въꙁалкахъ бо сѧ и дасте ми ꙗсті· въжддахъ и напоисте мⷯ· страненъ вѣхъ и въведосте мⷯ· 36. нагъ и wдѣсте мⷯ· боленъ вѣхъ и посѣтисте мене· въ темници вѣхъ и придосте къ мнѣ.	(111) Рⷮ҃е гⷣь 31. ꙗгда придеть сⷭ҃ь ѵлвчьскъıи въ славѣ своєи. и вси сⷭ҃ти аⷢ҃гли с нимь. тъгда сядеть на прⷭстолѣ славы своєя 32. и събероуть сѧ прⷣ нимь вся страны. и разлоучить ꙗ другъ ѿ дроугꙋ. ꙗко же пастоухъ разлоучаѥть wвцѣ ѿ козлищь. 33. и поставить wвца. w десноую себе. а козлища w лѣвоую. 34. тогда речеть цⷹь соущимъ w десноую ѥго. придѣте блⷭвлении wц҃а моєго. приимѣте оуготованое вамъ цⷹство. ѿ сложенїа мира сего. 35. въꙁалкахъ бо сѧ и дасте ми ꙗсти. въжддахъ и напоисте мⷯ. страненъ вѣхъ и въведосте мⷯ. 36. нагъ и wдѣсте мⷯ. колѣхъ и посѣтисте мене. въ темници вѣхъ и придосте ко мнѣ.	(с. 450–451) 31. ꙗгда же придѣть сⷭ҃ь ѵлвчь въ славѣ своєи· и вси сⷭ҃ти аⷢ҃гли съ нимь· тогда сядеть на прⷭстолѣ славы своєя· 32. и събероуть сѧ прⷣ нимь вси ꙗзыци· и разлоучаѥть ꙗ другъ ѿ другꙋ ѿ ѡвцѣ ѿлоучаѥть wвца ѿ козлищь· 33. и поставить wвцу w десноую себе· а козлища о лѣвоуѣ· 34. тогда речеть цⷹь соущимъ w десноую ѥго· придѣте блⷭвлении wц҃а моєго наслѣдоуите оуготованое вамъ цⷹство ѿ сложенїа мира· 35. въꙁалкахъ бо сѧ и дасте ми ꙗсти· въжддахъ сѧ и напоисте мⷯ· страненъ вѣхъ и въведосте мⷯ· 36. нагъ и wдѣсте мⷯ· колѣхъ и посѣтисте мене· въ темници вѣхъ и придосте къ мнѣ.

Б.Є.	Є.Є.	Л.Є.	Др.Є.	різночитання
III писар. Арк. 112, порівнюваний текст М X/24-29 птн. дї нед. від М.				
(73зв.) Рєчє гⷣь своимъ оученикомъ· 24. ꙗко нєѹдобь ѥсть оуповающимь богатьствомь· въ цⷹство вⷦіи въпити· 25. оудобѣ ѥсть вѣкльлоудоу сквозѣ иглинѣ оуши проити· неже богатоу въ цⷹство вⷦіе внити. 26. они же ꙗзлиха дивлѧхоу сѧ гⷣще къ сокѣ кто можеть спⷭнъ кыти. 27. и оꙁрѣвъ на на ісⷭъ гⷣа оу ѵлвцѣхъ не мощно нъ не оу ⷦа· всє мощно ѥсть отъ ⷦа. 28. нача петръ гⷣати ємоу· се мы вставихомъ всє. и оу слѣдъ тєбє идохомъ· 29. ѿвѣщавъ же ісⷭъ рєчє· право гⷣіо вамъ· никто же ѥсть иже оставить домъ ли братью или сестроу. или wц҃а или мⷮрь. или женоу или чада или села. имени моєго дѣла. и ієванꙑгѣлиа дѣла.		(152) Рєчє гⷣь своимъ оученимъ. 24. ꙗко нєѹдобь ѥсть оуповающїмъ ⷦтьствомь въ цⷹство вⷦіе внити. 25. оудобь ѥсть вѣкльлоудоу сквозѣ иглинѣ оуши проити. неже ⷦтоу во цⷹство вⷦіе внити. 26. они же ꙗзлиха дивлѧхоу сѧ гⷣще къ сокѣ кто можеть спⷭнъ кыти. 27. и оꙁрѣвъ на на ісⷭъ гⷣа оу ѵлвцѣхъ не мощно нъ не оу ⷦа· всє во мощно ѥсть отъ ⷦа. 28. нача петръ гⷣати ємоу· се мы оставихомъ всє и въ слѣдъ тєбє идохомъ· 29. отъвѣщавъ же ісⷭъ рєчє право гⷣіо вамъ. никто же ѥсть иже оставить домы ли братью или сестроу. или wц҃а или мⷮрь. или женоу или чада или села. имени моєго дѣла. и ієванꙑгѣлиа дѣла.	(104) Рⷮ҃е гⷣь своимъ оуⷹникомъ· 24. ꙗко неоудобь ѥсть оуповающимь ⷦтьствомь· въ цⷹство вⷦіе внити· 25. оудобѣе ѥсть вѣкльлуду сквозѣ игольи оуши проити· неже ⷦтоу въ цⷹство вⷦіе внити· 26. они же ꙗзлиха дивлѧхоу сѧ гⷣще къ сокѣ кто можеть спⷭнъ кыти· 27. въꙁрѣвъ на на ісⷭъ гⷣа· въ ѵлвцѣхъ не мощно но не оу ⷦа· все во мощно ѥсть 28. и нача петръ гⷣати ємоу· се мы оставїхомъ все и въ слѣдъ тєбе идохомъ· 29. ѿвѣщавъ же ісⷭъ рⷮ҃е имъ· право гⷣіо вамъ· никто же ѥсть иже оставить домъ или брⷯо или сестры· или wц҃а или мⷮрь· или женꙋ или чада· или села мене дѣла· и ієⷭалиа дѣла·	оуповающимъ на ⷦтьство Лвр.Є., Х.Є., оⷹ. богатьствѣмь М.Є., Д.Є., Б.Є., Ор.Є., Л.Є., Др.; сквозѣ иглинѣ оуши Лвр., М.Є., Х.Є., Б.Є., Л.Є., игланки Ор.Є., игольи Др.; гⷣюще въ сєкє Лвр.,Х.Є., гⷣюще къ сєвѣ М.Є., Др.Є., сєкє Д.Є., Б.Є., Ор.Є., сокѣ Л.Є.; или села мене дѣла. и ієⷣлиа дѣла Лвр.Є., Др., и.с. м. д. и ѥ. ради Б.Є., и.с. м. ради ї ѥ. ради М.Є., и.с. м. дѣла Х.Є., и.с. имени моєго дѣла. и ѥ. дѣла Л.Є. и.с. имени моєго дѣла Д.Є., и.с. имени моєго ради и ієⷭа Ор.Є.;
III писар. Арк. 119, порівнюваний текст Мт XXV/31-35 нед. м'ясопус. від Мт.				
(93 зв.–94) Рєчє гⷣь· 31. ꙗгда приидеть сⷭ҃ь ѵлвчь въ славѣ своєи· и вси сⷭ҃ти аⷢ҃гли с нимь· тогда сядеть на прⷭстолѣ славы своєя· 32. и събероуть сѧ прⷣ нимь вси ꙗзыци. и разлоучить ꙗ другъ ѿ дроугꙋ. ꙗко же пастꙋырь разлоучаѥть wвца ѿ козлищь. 33. и поставить wвцу w десноую себе. а козлища w лѣвоую. 34. тогда рⷮ҃ть цⷹь соущимъ w десноую ѥго. придѣте блⷭвлении wц҃а моєго наслѣдоуите оуготованое вамъ цⷹство ѿ сложенїа мира сего. 35. въꙁалкахъ бо сѧ и дасте ми ꙗсти. и напоисте мⷯ. 36. нагъ вѣхъ и wдѣсте мⷯ. колѣхъ и посѣтисте мене. въ темници вѣхъ и придосте ко мнѣ	(с. 159) Рⷮ҃е гⷣь 31. ꙗгда приидеть сⷭ҃ь ѵлвчьскъıи. въ славѣ своєи вси сⷭ҃ти аⷢ҃гли с нимь тогда сядеть на прⷭстолѣ славы своєя 32. и събероуть сѧ прⷣ нимь вси ꙗзыци. и разлоучаѥть ꙗ другъ ѿ дроугꙋ. ꙗко же пастꙋырь разлоучаѥть wвца ѿ козлищь. 33. и поставлаѥть wвца w десноую себе. а козлища w лѣвоую. 34. тогда рⷮ҃ть цⷹь соущимъ w десноую ѥго. придѣть ꙗсловлѧнии wц҃а моєго. наслѣдоуите оуготованое вамъ цⷹствые ѿ сложенья всего мира. 35. въꙁалкахъ бо сѧ и дасте ми ꙗсти и въжддахъ сѧ напоисте мⷯ. 36. наго вѣхъ и wдѣсть мⷯ. колѣхъ и посѣтисте мене. въ темници вѣхъ придосте ко мнѣ.	(170) Рⷮ҃е гⷣь 31. ꙗгда приидеть сⷭ҃ь ѵлвчь оу славѣ своєи. вси сⷭ҃ти аньгели с нимь. и тогда сядеть на прⷭстолѣ славы своєя. 32. и събероуть ся прⷣ нимь вси ꙗзыци. и разлоучать ꙗ другъ отъ дроугꙋ. ꙗко же пастоухъ разлоучаѥть овца ѿ козлищь. 33. и поставить овцꙋ. о десноую себе. а козлища о лѣвоую. 34. и тогда речеть цⷹь соущимъ о десноую ѥго. придѣте блⷭвлении wц҃а моєго. приимѣте оуготованое вамъ цⷹствые. отъ сложенья мира сего. 35. ѡꙁѣалькахъ бо сѧ дасте ми ꙗсти. и ѡжддахъ напоисте мⷯ. страненъ вѣхъ ведосте миа 36. нагъ одѣсте мⷯ. колѣхъ и посѣтисте мене. и оу темници вѣхъ придосте ко мнѣ.	(117) Рⷮ҃е гⷣь 31. ꙗгда придеть сⷭ҃ь ѵлвць въ славѣ своєи· и вси сⷭ҃ти и аⷢ҃гли с нимь· тогда сядеть на прⷭтлѣ славы своєя· 32. и съберуть сѧ пред нимь вси ꙗзыци· разлучить другъ ѿ друга· ꙗко же пастухъ разлучаѥть овча ѿ козлищь· 33. и поставить овьча. w деснꙋю себе· а козлища о лѣвꙋю· 34. тогда рⷮ҃ть цⷹь сущимъ· о десную ѥго. придете блⷭвлении wц҃а моєго приимете оуготованое вамъ цⷹство ѿ сложенїа мира сего· 35. вдаалкахъ бо сѧ и дасте ми ꙗсти въжддахъ бо сѧ и напоисте мⷯ страненъ вѣхъ и въведосте мⷯ· 36. нагъ и одѣсте мене· колѣнѣ вѣхъ посѣтисте мене· в темницѣ вѣхъ придосте ко мнѣ·	и зверотъ ся прⷣ нимь вся страны Лвр., съверотъ ся Б.Є., Х.Є., Ор., Л.Є. + /страны Gf/, и съверотъ ся прⷣъ нимь вси ꙗзыци М.Є., съверотъ ся Д.Є., Є.Є., Др.Є. + /двн. текст/; пастоухъ ѡлоучаѥть Лвр., Х.Є., Б.Є. + /Fl, Gf, Vl/, пастоухъ разлоучаѥть М.Є., Д.Є., Ор.Є., Л.Є., Др.Є. +/пастоухъ Ar, Gl, Ju, SK, Tr/, пастꙋырь разлоучаѥть Є.Є. +/двн. текст/; а козлища о шюю М.Є., Б.Є. + /двн. текст/; w лѣвоую Лвр., Д.Є., Є.Є., Х.Є., Ор.Є., Л.Є., Др.Є. + /Ar, Gf, Gl, Ju, OE, Vk, Zg, Tr/; наслѣдоуите. приимѣте оуготованое вамъ цⷹство Лвр.Є., наслѣдоуите оуготованое вамъ цⷹство М.Є., Д.Є., Є.Є. + /двн. текст/, приимѣте оуготованое вамъ цⷹство Б.Є., Х.Є., Ор.Є., Л.Є., Др.Є. + / приимѣте Gf/. /Матф. с. 139/;

Лвр.Є.	М.Є.	Ор.Є.	Х.Є.	Д.Є.
III писар. Арк. 165, астрономічний рік /за листопад ā Мт X/1-8				
(165) **Въ** мн҃. 1. призва і҃ѣ҆ъ ѡка на десать оучн҃ка своꙗ. и дасть имъ власть на дх҃ы неүистꙑ. да изгонити ꙗ и цѣлити ꙗ. всь недоүгъ и всакъ колѣзнь. 5. сила ока на т҃. посла і҃ѣ҆ъ. заповѣдавъ имъ гл҃а. въ поүть странѣ идѣте. и въ градъ самарꙗнъ. нѣ внидѣте. 6. идѣте же паче к овцамъ погꙑкшимъ домоү изл҃ва. 7. ходꙗще же проповѣдаите гл҃юще ꙗко приближи сѧ цр҃ствие нб҃ное. 8. болꙗщаꙗ ицѣлитъ. мертвꙑа оускр҃шаите. прокаженꙑа ѡчищаите. бѣсы изгоните. тѹне приасте. тоүне и дадите	(с. 233) **Въ** мн҃. 1. призва і҃ѣ҆ъ ѡка на десате оучн҃ка своꙗ дасть имъ власть на дх҃ы неүѣстꙑихъ и да изгонать ꙗ. и исцѣлꙗть всакъ недоүгъ и всакоү ꙁаꙁю. 5. сила ока на десате посꙑла і҃ѣ҆ъ заповѣдавъ имъ гл҃а. въ поүть ꙁаꙁыкъ не ѣходите. 6. идѣте же паче къ овцамъ погꙑкъшимъ домоү изл҃ва. 7. ходꙗще же проповѣдаите гл҃юще ꙗко приближи сѧ цр҃ство нб҃сьное. 8. болꙗщаꙗ цѣлите мертвꙑа въскр҃шаите прокаженꙑа ѡчищаите. бѣсы изгоните. тѹне приасте тоүне же и дадите	(127–127зв.) **Въ** мн҃. 1. призва і҃ѣ҆ъ ока на десате оучн҃ка своꙗ. и дасть имъ власть на дх҃ы неүѣтꙑа да изгонать ꙗ. и ицѣлать всакъ недоүгъ и всакоү ꙁаꙁю. 5. сила посла і҃ѣ҆ъ. заповѣдавъ имъ гл҃а. въ поүть ꙁаꙁыкъ не идѣте. и въ градъ самарꙗньскъ не вънидѣте. 6. идѣте же паче къ овцамъ погꙑкъшимъ домоү изл҃ва. 7. ходꙗще же проповѣдаите гл҃юще ꙗко приближи сѧ цр҃ство нб҃ное. 8. болꙗщаꙗ ицѣлите прокаженꙑа ѡчищаите. бѣсы изгоните. тѹне приасте тоүне же и дадите	(157зв.–158) **Въ** мн҃. 1. призва і҃ѣ҆ъ ѡканадесате оучн҃ка своꙗ. дасть имъ власть на дх҃ы неүѣстꙑа. изгонити ꙗ ицѣлити всакъ недоүгъ и всакоү колѣзнь. 5. шѣсма же на десать аїлма имена соүть ... заповѣдавъ имъ гл҃а. въ поүть странъ не идѣте. и въ градъ самарꙗнескъ не вънидѣте. 6. идѣте же паче к овцамъ погꙑкшимъ домоү изл҃ва. 7. ходꙗще проповѣдаите гл҃юще ꙗко приближи сѧ цр҃ство нб҃ное. 8. болꙗщаꙗ цѣлите. мертвꙑа въскр҃шаите. прокаженꙑа ѡчищаите. бѣсы изгоните. тѹне приасте. тоүне же и дадите	(с. 533) **Въ** мн҃. 1. призва і҃ѣ҆ъ ѡканадесате оучн҃ка своꙗ дасть имъ власть на дх҃ы неүистꙑа и да изгонать ꙗ. и ицѣлити весь недоүгъ и всю колѣзнь. 5. сила ѡканадесате посла і҃ѣ҆ъ. заповѣдавъ имъ гл҃а. въ поүть странъ не идѣте. и въ градъ самарꙗнескъ не вънидѣте. 6. идѣте же паче къ овцамъ погꙑкшимъ домоү изл҃ва. 7. ходꙗще же проповѣдаите гл҃юще ꙗко приближи сѧ цр҃ство нб҃ное. 8. болꙗщаꙗ ицѣлите прокаженꙑа ѡчищаите. бѣсы изгоните. тѹне приасте тоүне же и дадите

Б.Є.	Є.Є.	Л.Є.	Др.Є.	різночитання
III писар. Арк. 165, астрономічний рік /за листопад ā Мт X/1-8				
	(с. 273) **Въ** мн҃. 1. призва і҃ѣ҆ъ ѡка на десате оучн҃ка своꙗ. дасть имъ власть на дѣ҃хо неүѣтꙑхъ. да изгонать ꙗ. ицѣлати всакъ недоүго и всакоү колѣзне. 5. сила посла і҃ѣ҆ъ заповѣдавъ имъ гл҃а на поүть ꙁаꙁыкъ не идьть. въ градъ самарꙗнескъ не внидьте. 6. идѣте же паче ко овцамъ погибшимъ домоү изл҃ва. 7. ходꙗще же проповѣдаите гл҃ще. ꙗко приближи сѧ цр҃ство нб҃ное. 8. болꙗщаꙗ ицѣлите вѣсы изгоните. тѹне приаста. тоүне же и дадита	(234зв.–235) **Въ** мн҃. 1. призва і҃ѣ҆ъ ѡканадесать оучн҃ка своꙗ. и дасть имъ власть на дх҃ы неүѣтꙑ. да изгонать ꙗ. ї исцѣлити весь недоүгъ. и всю колезнь. 5. сила ѡканадесать посла і҃ѣ҆ъ. заповѣдавъ имъ гл҃а. въ поүть странѣнъ не идѣте. и въ градъ самарꙗнескꙑ не оуходите. 6. идѣте же паче къ овцамъ погꙑкшимъ домоү изл҃воү. 7. ходꙗще же проповѣдаите гл҃ще. ꙗко приближи сѧ цр҃ствые нб҃ное. 8. болꙗщаꙗ исцѣлите. прокаженꙑа оүѿщаите. бѣсы изгонѣте. тѹне приасте. тоүне же и дадѣте	(163зв.–164) **Въ** ѻн҃. 1. призва і҃ѣ҆ъ ока на ї҃· оүн҃ка своꙗ дасть на дѣ҃хъ неүѣтꙑхъ изгонать и ицѣлать всакъ недоүгъ и всакоү ꙁаꙁю в людехъ. 5. сила оуко ока на ї҃· посла і҃ѣ҆ъ· заповѣда имъ гл҃а· въ поүть ꙁаꙁыкъ не идете и въ градъ самарꙗнскъ не внидете· 6. идете же па҃ ко овцамъ погꙑкьшимъ домоү изл҃ва 7. и ходящи же проповѣдите гл҃ще· ꙗко приближи сѧ цр҃ство небесное· 8. болꙗщаꙗ ицелите мр҃твꙑа вскр҃шаите· прокаженꙑа оучщаите бѣсы изгоните тѹне приасте тоүне же и дадите	на дх҃ы неүистꙑ Лвр.Є., Л.Є. + /Gl, Tr/ на д. неүистꙑа Д.Є., Х.Є., Ор.Є., + /Bn, Ju/ на доүхсѣхъ неүѣтꙑихъ М.Є.,Є.Є., Др.Є. + /двн. текст/; весь недоүгъ и всакъ колѣзнь Лвр.Є., весь + / Gf, Gl, Kr, Tr/ н. и всю в. Д.Є., Л.Є., всакъ н. и всакоү в. Є.Є., Х.Є., вьсакъ недоүгъ и вьсакоү ꙁаꙁю М.Є., Ор.Є., Др.Є. + /ꙁаꙁю As, Kr, Mr/; въ поүть странъ + /Gl/ не идѣте Д.Є., Лвр.Є., страненъ + / Gf/ Л.Є., въ поүть ꙁаꙁыкъ + /двн. текст/ не въходите М.Є. въ п. ꙗ. не идѣте Ор.Є., Др.Є., на п. ꙗ. не идьть Є.Є. /Матф. с. 55/,

Зміст

Лавришівське Євангеліє
Факсимільне відтворення кодексу 5

Лавришівське Євангеліє
Дослідження 379

Людмила Гнатенко
Лавришівське Євангеліє — пам'ятка литовсько-руської книжної писемності та історії 381

В'ячеслав Корнієнко
Опис Лавришівського Євангелія Іларіона Свєнціцького. Вступні зауваження до публікації 397

Іларіон Свєнціцький
Лавришівське Євангеліє початку XIV століття. Палеографічно-граматичний опис 401

Малгожата Сморонґ-Ружицька
Художнє оздоблення Лавришівського Євангелія 411

Віктор Мойсієнко
Протографи і мова Лавришівського Євангелія 431

Додаток 1. Нумерація аркушів Лавришівського Євангелія 451
Додаток 2. Текстові збіжності/різночитання Лавришівського з Мстиславовим, Оршанським, Холмським, Добриловим, Бучацьким, Євсевієвим, Луцьким та Друцьким євангеліями 454

Відомості про авторів

Людмила Гнатенко — доктор історичних наук, старший науковий співробітник відділу кодикології та кодикографії Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

В'ячеслав Корнієнко — доктор історичних наук, історик-медієвіст, археолог, заступник генерального директора з наукової роботи Національного заповідника «Софія Київська». (м. Київ, Україна)

Віктор Мойсієнко — доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Житомирського Державного Університету ім. Івана Франка (м. Житомир, Україна)

Іларіон Семенович Свєнціцький (1876—1956) — доктор філологічних наук (1902), етнограф, музеєзнавець (м. Львів, Україна)

Малгожата Сморонґ-Ружицька — доктор наук, керівник Відділу історії візантійського мистецтва Інституту історії мистецтв у Ягелонському університеті (м. Краків, Польща)